

ISSN 2412-141X

МАЪРИФАТ
АДОЛАТ
САДОҚАТ
ҚОНУНИЯТ

ПРОСВЕЩЕНИЕ
СПРАВЕДЛИВОСТЬ
ПРЕДАННОСТЬ
ЗАКОННОСТЬ

ОСОБИ АКАДЕМИЯИ ВҚД
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ)

ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
(НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ)

№3(59)
2023

ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВКД ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

№ 3 (59). 2023

Муассис – Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ аз тарафи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Шаҳодатнома оид ба қайд гирифтаи тахти № 178/МҶ-97 аз 8-уми феввали соли 2021. Маҷаллаи илмӣ аз соли 1998 нашр мегардад.

Маҷаллаи илмӣ соли 2015 ба Шохиси иқтисодоварии илмии Россия (РИНЦ) ворид карда шуд.

Бо қарори Президиуми Комиссияи олии аттестатсионии Федератсияи Россия аз 6–уми июни соли 2017 маҷаллаи илмӣ ба Феҳристи нашрияҳои илмӣ тақрибӣ, ки дар онҳо бояд натиҷаҳои асосии илмӣ оид ба дарёфти дараҷаҳои илмӣ номзади илмҳо ва доктори илмҳо

нашр гарданд ва бо қарори Президиуми Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29–уми ноябри соли 2018 ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақрибшаванда, ки дар онҳо бояд натиҷаҳои асосии илмӣ дисертатсияҳо аз рӯи самти омода кардани докторҳои фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисос, аспирантҳо, докторантҳо ба чоп расонда шаванд, ворид гардид.

Дар маҷалла мақолаҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешаванд.

РАИСИ ШУРОИ ТАҲРИРӢ:

Раҳимзода Р.Х. – Вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

АЪЗОӢНИ ШУРОИ ТАҲРИРӢ:

Маҳмудзода М.А. – аъзои пайвастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон; **Раҳимзода М.З.** – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Ятимов С.С.** – аъзои вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои сиёсатшиносӣ, дотсент; **Гаврилов Б.Я.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Мулукаев Р.С.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Салников В.П.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Михайлов В.А.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Омелин В.Н.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Хабибуллин А.Г.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Ализода З.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Алимов С.Ю.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Буризода Э.Б.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Зоири Ч.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Иброҳимов С.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Искандаров З.Х.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Муртазозода Ч.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Назарзода Н.Ч.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Рачабзода Р.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Холиқзода А.Ғ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Шарипов Т.Ш.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Солиев К.Х.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Федоров А.В.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

РАИСИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРӢ:

Шарифзода Ф.Р. – сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

МУОВИНИ РАИСИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРӢ:

Раҳмадҷонзода Р.Р. – муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба илм, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

АЪЗОӢНИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРӢ:

Баранов В.М. – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Матскевич И.М.** – Арбоби шоистаи илми Федератсияи Россия, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Чоробекова А.М.** – Ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Қирғизистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Азиззода У.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Раҳмон Д.С.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Диноршох А.М.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Золотухин А.В.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Назаров А.Қ.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Захартов С.И.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Нематов А.Р.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; **Абдухамитов В.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Росинский С.Б.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Коомбаев А.А.** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Насуриён П.А.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ; **Абдурашидзода А.А.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Мансурзода А.М.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Самиев Н.М.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Сафарзода Ҳ.С.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент; **Арипов А.Л.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ; **Ҳусейнзода С.Х.** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Котиби масъул:

Мухаррирони масъул:

Масъули нашр:

Заробидинзода С.З. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Хайруллоев Ф.С. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ;

Саидолим К.С. – номзади илмҳои филология.

Каримова Л.М.

ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

№ 3 (59). 2023

Учредитель – Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан. Научный журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации № 178/ЖР-97 от 8 февраля 2021 года. Научный журнал издается с 1998 года.

Научный журнал в 2015 году включен в систему Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Решением Президиума Высшей аттестационной комиссии Российской Федерации от 6 июня 2017 года научный журнал входит в Перечень рецензируемых научных изданий, в

которых должны быть опубликованы основные научные результаты диссертаций на соискание ученой степени кандидата наук, на соискание ученой степени доктора наук и в соответствии с решением Президиума Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 29 ноября 2018 года включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий), в которых должны быть опубликованы основные научные результаты диссертаций по направлению подготовки докторов философии (PhD), докторов по специальности, аспирантов, докторантов.

В журнале печатаются статьи на таджикском, русском и английском языках.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Рахимзода Р.Х. – Министр внутренних дел Республики Таджикистан, Заслуженный юрист Таджикистана, доктор юридических наук, доцент,

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Махмудзода М.А. – действительный член Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Таджикистана; **Рахимзода М.З.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор; **Ятимов С.С.** – член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, доктор политических наук, доцент; **Гаврилов Б.Я.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Мулукаев Р.С.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Сальников В.П.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Михайлов В.А.** – Заслуженный деятель науки Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор; **Омелин В.Н.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Хабидуллин А.Г.** – Заслуженный юрист России, доктор юридических наук, профессор; **Ализов С.Ю.** – доктор юридических наук, профессор; **Буризода Э.Б.** – доктор юридических наук, профессор; **Зоир Д.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Ибрагимов С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Искандаров З.Х.** – доктор юридических наук, профессор; **Муртазозода Д.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Назарзода Н.Д.** – доктор юридических наук, профессор; **Пулатов Ю.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Раджабзода Р.М.** – доктор юридических наук, доцент; **Холиқзода А.Г.** – доктор юридических наук, профессор; **Шаринов Т.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Шарофзода Р.Ш.** – доктор юридических наук, профессор; **Солиев К.Х.** – Заслуженный юрист Таджикистана, кандидат юридических наук, доцент; **Федоров А.В.** – кандидат юридических наук, профессор.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Шарифзода Ф.Р. – начальник Академии МВД Республики Таджикистан, доктор юридических наук, доцент.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Рахмаджонзода Р.Р. – заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент.

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Баранов В.М. – Заслуженный деятель науки ФР, доктор юридических наук, профессор; **Мацкевич И.М.** – Заслуженный деятель науки ФР, доктор юридических наук, профессор; **Джоробекова А.М.** – Заслуженный юрист Кыргызстана, доктор юридических наук, профессор; **Азиззода У.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Рахмон Д.С.** – доктор юридических наук, профессор; **Диноршоҳ А.М.** – доктор юридических наук, профессор; **Сафарзода А.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Золотухин А.В.** – доктор юридических наук, профессор; **Назаров А.К.** – доктор юридических наук, профессор; **Захарцев С.И.** – доктор юридических наук, профессор; **Гармаев Ю.П.** – доктор юридических наук, профессор; **Аубакирова А.А.** – доктор юридических наук, профессор; **Нематов А.Р.** – доктор юридических наук, доцент; **Абдухамитов В.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Росинский С.Б.** – доктор юридических наук, доцент; **Коомбаев А.А.** – доктор юридических наук, доцент; **Насуриён П.А.** – кандидат юридических наук; **Абдурашидзода А.А.** – кандидат юридических наук, доцент; **Мансурзода А.М.** – кандидат юридических наук, доцент; **Самиев Н.М.** – кандидат юридических наук, доцент; **Сафарзода Х.С.** – кандидат юридических наук, доцент; **Арипов А.Л.** – кандидат юридических наук; **Хусейнзода С.Х.** – кандидат юридических наук.

Ответственный секретарь:

Заробидинзода С.З. – кандидат юридических наук.

Ответственные редакторы:

Хайруллоев Ф.С. – кандидат юридических наук;

Саидолим К.С. – кандидат филологических наук.

Ответственный за выпуск:

Каримова Л.М.

PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF MIA OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

№ 3 (59). 2023

The founder is the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. The scientific journal is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan. Certificate of Registration No. 178 / MF-97 dated February 8, 2021. The scientific journal has been published since 1998.

The scientific journal in 2015 is included in the system of the Russian Scientific Citation Index (RINC).

By the decision of the Presidium of the Higher Attestation Commission of the Russian Federation of June 6, 2017, the scientific journal Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan is included in the List of peer-reviewed scientific publications in which the main scientific results of dissertations for the degree of Doctor of Science and in accordance with the Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan dated November 29, 2018, it is included in the List of Peer-reviewed Scientific Journals (Publications), in which the main scientific results of in the direction of training doctors of philosophy (PhD), Doctors of Science in the specialty, graduate students, doctoral students .

The journal publishes articles in Tajik, Russian and English.

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Rahimzoda R.H. – Minister of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Honored Lawyer of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL COUNCIL:

Mahmudzoda m.A. – Full member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Tajikistan; **Rakhimzoda M.Z.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Yatimov S.S.** – Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Political Sciences; assistant professor; **Gavrilov B.Ya.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Honored Lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Mulukaev R.S.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Salnikov V.P.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Mikhailov V.A.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Omelin V.N.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Khabibullin A.G.** – Honored lawyer of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alizoda Z.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Alimov S.Yu.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Burizoda E.B.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zoir D.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Ibragimov S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Iskandarov Z.Kh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Murtazozoda D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarzoda N.D.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Pulatov Yu.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Rajabzoda R.M.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Kholikzoda A.G.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharipov T.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Sharofzoda R.Sh.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Soliev K.Kh.** – Honored Lawyer of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor; **Fedorov A.V.** – Candidate of legal sciences, professor

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Sharifzoda F.R. – Head of the Academy of the Ministry of the Interior of the Republic of Tajikistan, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

DEPUTY CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Rakhmadzhonzoda R.R. – Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Baranov V.M. – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Matskevich I.M.** – Honored lawyer of Science of the Russian Federation, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dzhorobekova A.M.** – Honored Lawyer of the Kyrgyz Republic, Doctor of Legal Sciences, Professor; **Azizzoda U.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Rahmon D.S.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Dinorshokh A.M.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Safarzoda A.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zolotukhin A.V.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nazarov A.K.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Zakheartsev S.I.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Garmaev Yu.P.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Aubakirova A.A.** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **Nematov A.R.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Abdulkhamitov V.A.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Rossinsky S.B.** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **A. A. Koombaev** – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor; **Nasuriyon P.A.** – Candidate of legal sciences; **Abdurashidzoda A.A.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Mansurzoda A.M.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Samiev N.M.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Safarzoda H.S.** – Candidate of legal sciences, associate professor; **Aripov A.L.** – Candidate of legal sciences; **Huseinzoda S.Kh.** – Candidate of legal sciences.

Executive Secretary:

Zarobidinzoda S.Z. – Candidate of Legal Sciences.

Responsible editors:

Khairulloev F. S. – Candidate of Legal Sciences;

Saidolim K.S. – Candidate of Philology.

Responsible for publication:

Karimova L.M.

**МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ
ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ**

<i>Раҳмон, О.Э.</i> Танзими ҳуқуқи вазъи иҷтимоии занон дар партави сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон	8-15
<i>Бобочонзода, И.Ҳ., Қодирзода, Т.Қ., Махсудӣ, Ф.</i> Тағйиру иловаҳо ба қонунҳои муҳофизати ахлоқи амалишавии барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: проблемаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалӣ	16-30
<i>Давлатзода, К.Д.</i> Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии мардумии Чин: таҳлили муқоисавии ҳуқуқӣ	31-36
<i>Искандаров, З.Ҳ., Иноятова, А.И.</i> Иштироки судшаванда дар муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ дар низоми шартҳои умумии маҷлиси судӣ	37-45
<i>Коомбаев, А.А.</i> О необходимости совершенствования правовых основ сотрудничества и взаимодействия органов правопорядка в рамках интеграционных процессов	46-53
<i>Қосимов, Ф.М.</i> Масъалаҳои назариявии омӯзиши сиёсати оперативӣ-ҷустуҷӯӣ	54-60
<i>Космодемьянская, Е.Е.</i> Направления совершенствования деятельности по расследованию и предупреждению преступлений, совершенных несовершеннолетними (на примере Российской Федерации и Республики Таджикистан)	61-72
<i>Мансурзода, А.М.</i> Баъзе аз масъалаҳои институти шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	73-80
<i>Назаров, А.Қ., Аҳмадзода, М.С.</i> Натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ одамкушӣ	81-87
<i>Обидов, Д.С.</i> Ҳуқуқи яҳудӣ ва баъзе хусусиятҳои таълимоти он оид ба адолати судӣ (таҳқиқи таърихӣ-ҳуқуқӣ ва назариявӣ)	88-95
<i>Олимзода, Д.А.</i> Мафҳум ва моҳияти конституционӣ-ҳуқуқи намояндагӣ	96-103
<i>Попов, В.В.</i> Защита демократического государства и противодействие фальсификации истории: некоторые проблемы	104-110
<i>Ҳайдарзода, М.П.</i> Баъзе андешаҳо оид ба фаъолияти ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ ва тафовути тафаккури онҳо	111-118
<i>Шарофзода, Р.Ш.</i> Методологические проблемы юридической науки	119-126

**МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН
ТРИБУНА РЕЦЕНЗЕНТОВ**

<i>Каримзода, У.К.</i> Тақризи муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Шерализода Ҷ.Ш. дар мавзӯи «Ислоҳоти конституционӣ дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳлили ҳуқуқӣ-конституционӣ»	127-130
<i>Раджабзода, Р.М.</i> Отзыв на автореферат диссертации Саркоровой Ш.С. на тему «Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты»	131-133

**МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ**

<i>Авезова, З.Б.</i> Андешаҳо оид ба рӯенидани товони зарар хангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ	134-141
--	---------

<i>Анварзода, С.А.</i> Махсусияти ҳукукии натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ	142-147
<i>Аҳмадзода, М.С.</i> Усулҳои тактикий санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ	148-155
<i>Насруллоев, Х.Т.</i> Объекти ҷинояти ғайриқонунӣ гузаштан аз Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон	156-165
<i>Сайдуллоев, А.А.</i> Исполнение наказания в виде лишения свободы, в том числе в отношении несовершеннолетних: на примере Республики Узбекистан	166-174
<i>Самусик, А.М.</i> О правовом статусе уполномоченного по защите прав предпринимателей в Российской Федерации	175-182
<i>Холзода, У.Х.</i> Таҳлили муқоисавӣ-ҳукукии тартиби интиҳоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтагӣ пас аз дастгиркунии гумонбаршуда тибқи қонунгузории Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон	183-189

CONTENT

PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

<i>Rahmon, O.E.</i> Legal regulation of the social status of women in the context of legal policy of the Republic of Tajikistan	8-15
<i>Bobojonzoda, I.H., Kodirzoda, T.K., Mahsudi, F.</i> Changes and additions to procedural laws, continued implementation of judicial and legal reform programs in the Republic of Tajikistan: theoretical, legislative and practical problems	16-30
<i>Davlatzoda, K.D.</i> Criminal liability for cybercrimes under the laws of the People's Republic of China: comparative legal analysis	31-36
<i>Iskandarov, Z.H., Inoyatova, A.I.</i> Participation of the defendant in the trial of a criminal case in the system of general conditions of the court session	37-45
<i>Koombaev, A.</i> On the need to improve the legal framework for cooperation and interaction of law enforcement agencies in the framework of integration processes	46-53
<i>Qosimov, F.M.</i> Theoretical issues of studying operational-search policy	54-60
<i>Cosmodymanskaya, E.E.</i> Directions of improvement of activities for the investigation and prevention of crimes committed by minors (on the example of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan)	61-72
<i>Mansurzoda, A.M.</i> Some issues of the institution of citizenship in the Republic of Tajikistan.....	73-80
<i>Nazarov, A.K., Ahmadzoda, M.S.</i> Results of checking evidence at the scene of an incident in a criminal case of murder	81-87
<i>Obidov, D.S.</i> Jewish law and some features of its doctrine on justice (historical, legal and theoretical research)	88-95
<i>Olimzoda, D.A.</i> Concept and essence of constitutional and legal	96-103
<i>Popov, V.V.</i> Protecting a democratic state and countering the falsification of history: some problems	104-110
<i>Haydarzoda, M.P.</i> Some thoughts on the activities of extremist-terrorist organizations and the differences in their thinking	111-118
<i>Sharofzoda, R.Sh.</i> Methodological Problems Of Legal Science	119-126

TRIBUNE REVIEWERS

<i>Karimzoda, U.K.</i> Review of the official opponent on the dissertation of SHERALIZODA J.Sh. on the topic: «Constitutional reform during the period of independence of the Republic of Tajikistan: constitutional and legal analysis»	127-130
<i>Rajabzoda, R.M.</i> Review on the abstract of the dissertation of SARKOROVA Sh.S. on the topic: «Deformation of legal consciousness: theoretical and practical aspects»	131-133

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

<i>Avezova, Z.B.</i> Reflections on the calculation of damages in criminal proceedings	134-141
<i>Anvarzoda, S.A.</i> Legal specificity of the results of operational search activities	142-147
<i>Ahmadzoda, M.S.</i> Tactical methods for checking indications at the scene of an incident related to murder	148-155
<i>Nasrulloev, Kh. T.</i> Object of the crime of illegal crossing of the State Border of the Republic of Tajikistan	156-165

<i>Saidulloev, A.A.</i> Execution of punishment in the form of imprisonment, including in relation to minors: on the example of the Republic of Uzbekistan	166-174
<i>Samusik, A.M.</i> On the legal status of the commissioner for the protection of the rights of entrepreneurs in the Russian Federation	175-182
<i>Kholzoda, U.Kh.</i> Comparative legal analysis of the procedure for choosing a preventive measure in the form of detention after the detention of a suspect under the legislation of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan	183-189

МАСОИЛИ НАЗАРИЯ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛИЯ

**ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ
PROBLEMS OF THE THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE**

ТДУ 34.023

**ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ВАЪЪИ ИҚТИМОИИ ЗАНОН ДАР ПАРТАВИ СИЁСАТИ
ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ЖЕНЩИН
В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**LEGAL REGULATION OF THE SOCIAL STATUS OF WOMEN IN THE CONTEXT OF
LEGAL POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**РАҲМОН О.Э.
РАҲМОН О.Е.**

*Номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
унвонҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Кандидат юридических наук,
соискатель Таджикского национального университета
Candidate of Legal Sciences, Applicant of the Tajik National
University*

E-mail:
www-rustam-tj@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ).

Научная специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Тақриздиханда: РАҲМАДҶОНЗОДА Р.Р. – муовини сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба илм, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, подполковники милитсия.

Рецензент: РАҲМАДЖОНЗОДА Р.Р. – заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент, подполковник милиции.

Reviewer: RAHMADJONZODA R.R. – Deputy Head of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan for Science, Doctor of Law, Associate Professor, Police Lieutenant Colonel.

Аннотатсия: Дар мақола танзими ҳуқуқии ваъъи иқтимоии занон дар партави сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ мешавад. Бо ин мақсад мақсадҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан таҳқиқ мешаванд. Мустақилияти сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ҳамчун самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ, аҳаммияти он дар танзими ваъъи ҳуқуқии занон муайян карда мешавад. Ба ҳайси заминаи эмпирикӣ бандҳои дахлдори Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 истифода мешаванд. Дар натиҷаи таҳқиқот аз ҷониби муаллиф консепсияи сиёсати ҳуқуқии

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа пешниҳод мешавад

Возраҳои калидӣ: вазъи ҳуқуқии занон, сиёсати ҳуқуқӣ, субъектони сиёсати ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан, ҳуқуқу озодиҳои занон, концепсияи сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа.

Аннотация: В статье исследуется правовое регулирование социального статуса женщин в контексте правовой политики Республики Таджикистан. С этой целью исследуются цели, приоритеты, задачи правовой политики Республики Таджикистан в сфере повышения статуса женщин в обществе. Определяется самостоятельность правовой политики Республики Таджикистан в сфере повышения статуса женщин в качестве самостоятельного направления правовой политики, а также ее значение в правовом регулировании социального статуса женщин. В качестве эмпирической базы используются соответствующие положения Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы. По результатам исследования предлагается авторская концепция правовой политики Республики Таджикистан в сфере повышения статуса женщин в обществе.

Ключевые слова: правовой статус женщин, правовая политика, субъекты правовой политики, правовая политика в сфере повышения статуса женщин, права и свободы женщин, концепция правовой политики Республики Таджикистан в сфере повышения статуса женщин в обществе.

Annotation: The article examines the legal regulation of the social status of women in the context of the legal policy of the Republic of Tajikistan. For this purpose, the goals, priorities, and objectives of the legal policy of the Republic of Tajikistan in the field of increasing the status of women in society are examined. The independence of the legal policy of the Republic of Tajikistan in the field of increasing the status of women is determined as an independent direction of legal policy, as well as its importance in the legal regulation of the social status of women. The relevant provisions of the Concept of Legal Policy of the Republic of Tajikistan for 2018-2028 are used as an empirical basis. Based on the results of the study, the author's concept of the legal policy of the Republic of Tajikistan in the field of increasing the status of women in society is proposed.

Key words: legal status of women, legal policy, subjects of legal policy, legal policy in the field of raising the status of women, rights and freedoms of women, the concept of legal policy of the Republic of Tajikistan in the field of raising the status of women in society.

Дар шароити имрӯзаи дигаргуниҳои куллии ҳаёти ҷомеа, ҳалли проблемаҳои умдатарини рушди ҷомеа, ташаккули давлати ҳуқуқбунёд ва ҷомеаи шаҳрвандӣ сиёсати ҳуқуқӣ яке аз самтҳои муҳимми фаъолияти субъектҳои гуногун, пеш аз ҳама, давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон маҳсуб мешавад. Сиёсати ҳуқуқӣ амалисозии тадбирҳои муҳимми ҳуқуқиро дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти давлат, аз ҷумла дар баҳши таъмини ҳуқуқҳои инсон, ҳуқуқэҷодкунӣ, татбиқи ҳуқуқ, тафсири ҳуқуқӣ, тарбияи ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқии аҳоли, мубориа бо коррупсия, ҳифзи табиат ва ғайра дар назар дорад.

Дар асарҳои илмӣ ба таҳқиқи сиёсати ҳуқуқӣ, рӯшан намудани мафҳуми он, муайян намудани самтҳо, шаклҳо, усулҳои

сиёсати ҳуқуқӣ таваҷҷуҳи зиёд дода мешавад. Истилоҳи «сиёсати ҳуқуқӣ» солҳои 1970-ум вориди илми ҳуқуқшиносӣ гардид. Таваҷҷуҳи бештар ба ин мафҳум солҳои 1990-ум дода мешавад. Дар ин давра таҳлилҳои комплексии сиёсати ҳуқуқӣ гузаронида мешаванд, паҳлуҳои назариявии ин мафҳуми нави илмӣ, аз қабилҳои принципҳо, ҳадафҳо, воситаҳо, шаклҳои амалисозии сиёсати ҳуқуқӣ ва ғайра муайян мешаванд [1; 5; 6; 7; 8; 9; 13].

Дар адабиёти илмӣ моҳияти сиёсати ҳуқуқӣ мавриди баҳсҳои илмӣ қарор дорад. Як қатор олимони сиёсати ҳуқуқиро ҳамчун шакли танзими ҳуқуқӣ ё самтҳои стратегии инкишофи давлат ва ҷомеа шарҳ медиҳанд [4, с. 11]. Олимони дигар бар ин андешаанд, ки сиёсати ҳуқуқӣ тарҳрезии барномаи амалиро дар назар

дорад [19]. Ба ақидаи В.В. Трофимов, сиёсати ҳуқуқӣ қабули қарорҳои ҳуқуқиро пешбинӣ мекунад [18, с. 144]. Ба андешаи А.В. Поляков бошад, сиёсати ҳуқуқӣ «мачмуи тасаввурот оид ба роҳҳо ва воситаҳои таъсиррасонӣ ба ҳолатҳои ҳуқуқӣ дар ҷомеа баҳри наздик шудан ба идеали ҳуқуқӣ мебошад» [11, с. 421].

А.В. Малко ва К.В. Шундиков гуногуни дарки сиёсати ҳуқуқиро таъкид намуда, мафҳуми зеринро пешниҳод мекунанд: «Сиёсати ҳуқуқӣ – ин фаъолияти илман асоснокшуда, мунтазам и низомноки субъектҳои босалоҳият (пеш аз ҳама мақомоти давлатӣ ва худидоракуни) дар самти ташкили механизми самараноки танзими ҳуқуқӣ, истифодаи оқилонаи воситаҳои ҳуқуқӣ бо мақсади таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таҳкими интизом, қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, ташаққули давлатдорӣ ҳуқуқӣ ва сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ, ҳаёти ҳуқуқии ҷомеа ва шахс мебошад» [6, с. 17].

Бо назардошти ақидаҳо ва мафҳумҳои дар боло зикршуда, ки дар назарияи давлат ва ҳуқуқ пазируфта мешаванд, мафҳуми зеринро пешниҳод намудан мумкин аст: сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан – яке аз самтҳои муҳимми сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, ки бо иштироки мақомоти давлатӣ, худидоракунии маҳаллӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, хизмҳои сиёсӣ ва шаҳрвандон бо мақсади танзими самараноки вазъи ҳуқуқии занон амалӣ карда мешавад.

Танзими вазъи ҳуқуқии занон дар доираи сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан барои ҳимоя ва таъмини самараноки ҳуқуқу озодиҳои занон аҳамияти аввалиндараҷа дорад, чунки сиёсати ҳуқуқӣ як намуди сиёсат мебошад.

Этимоднокии ақидаи мазкурро ҳолатҳои зерин собит менамоянд:

1) сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ба мисли намунаҳои дигари сиёсат (сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, демографӣ ва ғайра) дар заминаи тадбирҳои сиёсӣ (чалби за-

нону духтарон ба ҳаёти сиёсӣ, ба идоракунии давлатӣ, ба вазифаҳои роҳбарикунанда ва ғайра) амалӣ карда мешавад;

2) сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ҳамчун намуди сиёсат бо иштироки, пеш аз ҳама, давлат ва мақомоти давлатӣ, дар доираи ҳадафҳо ва вазифаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат роҳандозӣ мешавад;

3) сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан бо сиёсати давлат робита дошта, истифодаи механизми танзими давлатӣ, амалӣ намудани тадбирҳои давлатиро дар назар дорад;

4) сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ба мисли намунаҳои дигари сиёсат муташаққилона, мунтазам, бо истифодаи тадбирҳои иқтисодӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иттилоотӣ ва дигари давлатӣ амалӣ мешавад.

Ҳамзамон бо ин, сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан бо иштироки фаъоли шаҳрвандон, пеш аз ҳама, занону духтарон, иттиҳодияҳои ҷамъиятии шаҳрвандон (шуроҳои занон, ассотсиатсияи шуроҳои занон ва ғайра) амалӣ карда мешавад. Ҳадафи афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи мазкур баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ташкил медиҳад. Вусъати фаъолнокии занон, ҷалби занону духтарон ба ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, иштироки занон дар муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайра роҳи самараноки ноил гардидан ба ҳадафи зикршуда маҳсуб мешавад.

Дар шароити қунии Тоҷикистони соҳибистиклол таъмини ваҳдати миллӣ, якпорчагии ҳудуди кишвар, истиқлолияти давлатӣ, ҳифзи музаффариятҳои истиқлолияти давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷа маҳсуб мешаванд. Ин меъёр дар матни Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода гашта [3], бори дигар аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳимояи манфиатҳои миллӣ вазифаи аввалиндараҷаи ҷомеа, одамон ва давлат мебошад. Таъмини ваҳдати миллӣ, ҳимояи он аз равандҳои иғвогарона вазифаи муҳимтарин мебошад. Ваҳдати миллӣ заминаи ҳалли ҳамаи дигар вазифаҳои давлат ва ҷомеа мебошад. Танҳо дар ҳолати ҷой доштани

вахдати миллӣ, болоравии худшиносии миллӣ имкони ҳалли бомуваффақияти ҳамаи дигар вазифаҳои давлат ва ҷомеа фароҳам мегардад. Аз ин рӯ дар Тоҷикистони соҳибистиклол таъмини ваҳдати миллӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ яке аз вазифаҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан мебошад.

Дар иҷрои ин вазифа занони Тоҷикистон бо роҳи ишғоли вазифаҳои роҳбарикунанда дар мақомоти давлатӣ, аз он ҷумла дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ, иҷрои вазифаҳои хизматӣ дар ҳайати қаторӣ ва роҳбарикунандаи Прокуратураи генералӣ, Вазорати қорҳои дохилӣ, Вазорати мудофия, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ, Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, Агентии назорати маводи нашъадор ва мақомоти дигар фаъолона иштирок мекунанд.

Тоҷикистон тибқи м. 1 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёди демократӣ эълон шудааст [3]. Эъмори давлати ҳуқуқбунёд болоравии нуфузи ҳуқуқ, нақши онро дар пешрафти ҳаёти ҷомеа, дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, амалӣ гаштани ислоҳоти ҷомеа дар назар дорад. Аз ин хотир, амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан бо назардошти дигаргуниҳои куллии ҷомеа ва талаботи нави замона вазифаи аввалиндараҷа буда, барои баланд гардидани нуфуз ва нақши ҳуқуқ дар ҳаёти ҷомеа, пеш аз ҳама, таъмини ҳуқуқу озодиҳои занон шароити мусоид фароҳам меорад. Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан заминаи пешрафти ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ мебошад, чунки ба ислоҳоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсии ҷомеа, такмили низоми идоракунии мусоидат менамояд. Занону духтарон иштирокчиҳои фаъоли муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигари ҷамъиятӣ буда, дар пешбурди ислоҳоти соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа саҳм мегузоранд.

Ҳимоя ва таъмини ҳуқуқу озодиҳои занон яке аз ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд

бардоштани мақоми зан маҳсуб мешавад. Мебояд зикр намуд, ки бо назардошти афзалияти ҳуқуқҳои инсон ҳамчун арзиши олии иҷтимоӣ ҳоло сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Ин ақида дар асарҳои илмӣ яқдилона пазируфта мешавад [17]. Ҳамчунин, дар асарҳои илмӣ асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ба таври васеъ таҳлил шудаанд [14; 15; 16].

Ҳуқуқу озодиҳои занон дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи таърихӣ дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва қонунгузори давлатҳои инъикоси худро ёфта, ҷузъи сиёсати давлатҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ мебошанд. Ҳимояи ҳуқуқҳои занон ҷузъи сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Ба ин масъала дар асарҳои илмӣ тавачҷуҳи зиёд дода мешавад [12].

Танзими вазъи ҳуқуқии занон, ки ҳимоя ва таъмини ҳуқуқу озодиҳои занон, иштироки онҳоро дар муносибатҳои гуногуни ҳуқуқӣ (маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва ғайра) пешбинӣ мекунад, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб мешавад.

Бо Фармони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 6 феввали соли 2018, Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 тасдиқ карда шуд. Тибқи Концепсияи мазкур сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҷораҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ, мафкуравӣ ва ҳуқуқӣ, бо мақсади танзими самараноки муносибатҳои ҷамъиятӣ ва инкишофи минбаъдаи онҳо роҳандозӣ мешавад. Заминаи эмпирикии сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро стратегияҳо, концепсияҳо, барномаҳои давлатӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои татбиқи ҳуқуқ ташкил медиҳанд. Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иртибот бо самтҳои асосии сиёсати давлат амалӣ гардида, айни замон заминаи ҳуқуқии сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва самтҳои дигари сиёсати давлати соҳибистиклоли Тоҷикистонро ташкил медиҳад [2].

Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бо мақсади ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, баланд бардоштани шуурнокӣ ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, таъмини натиҷанокии фаъолияти ҳуқуқзаҳодкунӣ ва устувории он, пешгирӣ ва бартараф намудани ихтилофот, номутобикатӣ, нуксонҳо, такроршавӣ дар қонунҳо ва хориҷ кардани меъёрҳои ҳуқуқии моҳияташонро гумкардаю камсамар, мутобиқгардонии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, такмил ва татбиқи яхелаи забон ва истилоҳоти ҳуқуқӣ, татбиқи пурраи талаботи меъёрҳои ҳуқуқ қабул шудааст (банди 1 Концепсия) [2].

Айни замон зарурати омода намудани концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ҳоло бештар эҳсос мешавад. Зарурати омода намудани концепсияи мазкур бо омилҳои зерин муайян карда мешавад:

- ҳимоя ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои занон яке аз ҳадафҳои афзалиятноки сиёсати давлати Тоҷикистон мебошад;

- амалӣ гардидани ҳуқуқи озодиҳои занон яке аз роҳҳои самараноки танзими вазъи ҳуқуқии занон маҳсуб мешавад;

- ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои занон сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ дошта, кафолати он дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ пешбинӣ мешаванд;

- баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, ҷалби занону духтарон ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, пешбарии занону духтарони лаёқатманд ба вазифаҳои роҳбарикунанда самти афзалиятноки сиёсати давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон маҳсуб мешавад;

- танзими вазъи ҳуқуқии занон, ки яке аз ҳадафҳои асосии концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан мебошад, бо назардошти ҳуқуқҳо ва имтиёзҳои махсус барои занон, сифатҳои

шахсии биологӣ, физиологӣ, равонӣ, демографӣ, иҷтимоии занон ба роҳ монда мешавад;

- таъмини баробарҳуқуқии мардону занон, аз он ҷумла баробарии гендерӣ ҳамчун меъёри калидӣ дар Конститутсия ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигари Тоҷикистон, дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ кафолат дода шуда, ба иштироки васеи занон дар муносибатҳои ҷамъиятӣ мусоидат менамояд;

- занон рисолати модариро бар уҳда дошта, таърихан дар инкишофи ҳаёти инсонӣ нақши калидӣ доранд ва аз ин хотир, танзими вазъи ҳуқуқии онҳо хусусиятҳои худро дорад.

Ҳангоми таҳияи концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ба масъалаҳои зерин мебояд таваҷҷуҳ намуд:

- ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- афзалиятҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- принципҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- ҷорабиниҳои ҳуқуқӣ ва ташкилӣ, ки ба таъмини самаранокии сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан мусоидат мекунанд;

- субъектони сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- шаклҳои амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- самтҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- асосҳои илмӣ сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

- механизми амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан (тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ,

сиёсӣ, фарҳангӣ, иттилоотӣ, демографӣ, молиявӣ, ташкилӣ);

– давраҳои амалӣ намудани консепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

– натиҷаҳои чапмдошт ва дурнамои сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан;

– назорати раванди роҳандозии сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан.

Ҳимоя ва таъмини ҳукуку озодиҳои занон, ки унсури марказии вазъи ҳукукии занон мебошанд, чузъи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан маҳсуб мешавад. Аз ин хотир, ҳимоя ва таъмини ҳукуку озодиҳои занон ҳамчун самти афзалиятноки консепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан баромад мекунад. Ҳангоми таҳияи самти мазкури консепсия ба масъалаҳои зерин мебояд тавачҷух намуд:

– маълумот оид ба таърихи инкишоф, мафҳум ва намудҳои ҳукуку озодиҳои инсон ва шахрванд;

– тавсифи пурраи ҳукуку озодиҳои занон бо назардошти таҷрибаи ҷаҳонӣ ва миллӣ;

– санадҳои ҳукукии байналмилалӣ оид ба ҳукукҳои инсон ва ҳукуку озодиҳои занон;

– санадҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳукуку озодиҳои занон;

– шарҳи ҳаматарафаи ҳукуку озодиҳои шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии занон;

– тавсифи баробарҳукукии мардону занон ва механизми таъмини он;

– шарҳи паҳлуи гендерии вазъи ҳукукии занон;

– механизмҳои байналмилалӣ ва миллии ҳимояи ҳукуку озодиҳои занон.

Ҳангоми таҳияи консепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баланд бардоштани мақоми зан ҳадафҳои зерини онро мебояд ба инобат гирифт:

– ҳифз ва таъмини ҳукуку озодиҳои занон;

– танзими ҳукукии муносибатҳои ҷамъиятӣ (дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ, хоҷагӣ, соҳибкорӣ, таҳсил, таъминоти иҷтимоӣ, дар оила ва ғайра) бо иштироки занон;

– такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла санадҳои меъёрии ҳукукӣ, ки вазъи ҳукукии занонро танзим мекунад, ё бевосита ба ҳукуку озодиҳои занон бахшида шудаанд;

– қабули санадҳои меъёрии ҳукукии нав, ки вазъи ҳукукии занонро танзим мекунад;

– таъмини сифати санадҳои татбиқи ҳукук (санадҳои судӣ, прокурорӣ, нотариалӣ, таъминоти иҷтимоӣ, хизмати таҳсилотӣ ва дигар), ки ба амалишавии вазъи ҳукукии занон мусоидат мекунад;

– кафолати иштироки занон дар муносибатҳои гуногуни ҳукукӣ тавассути ҳукукҳо ва имтиёзҳо барои занон;

– таъмини баробарии гендерӣ;

– экспертизаи гендерии қонунгузорӣ;

– таъмини самаранокии фаъолияти ҳукукэҷодкунӣ баҳри қабули санадҳои меъёрии ҳукукӣ, ки вазъи ҳукукии занонро танзим мекунад;

– бартараф намудани ихтилофот, номутобикатӣ, нуқсонҳо, такроршавӣ дар санадҳои меъёрии ҳукукӣ, ки вазъи ҳукукии занонро танзим мекунад;

– баланд бардоштани шуурнокӣ ва маърифати ҳукукии занону духтарон;

– мутобиқгардонии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санадҳои ҳукукии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон.

Адабиёти истифодашуда

1. Гаврилов, О.А. Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование / О.А. Гаврилов. – М.: Изд-во ИГПАН РАН, 1993. – 128 с.

2. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 феввали с. 2018, № 1005 тасдиқ шуд // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии «Адлия»-и Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шакли 7.0.

3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул шудааст. Бо тағйири иловаҳо, ки дар раёйпурсии умумихалқӣ 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003, 22 майи соли 2016 ворид карда шудаанд (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.

4. Коробова, П.В. Правовая политика и дифференциация уголовной ответственности / П.В. Коробова // Правоведение. – 1998. – №1. – С. 181–182.

5. Кудрявцев, В.Н. Право и поведение / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1978. – 191 с.

6. Малько, А.В., Шундигов, К.В. Правовая политика современной России: цели и средства / А.В. Малько, К.В. Шундигов // Государство и право. – 2001. – № 7. – С. 15–22.

7. Малько, А.В. О необходимости формирования правовой политики в регионах / А.В. Малько // Правовая политика в Российской Федерации: региональный уровень / Отв. ред. А.В. Малько. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 9–15.

8. Матузов, Н.И. Общая концепция и основные приоритеты российской правовой политики / Н.И. Матузов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2000. – № 4 – С. 27– 42.

9. Матузов, Н.И. Понятие и основные приоритеты российской правовой политики / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 6–17.

10. Муромцев, Г.И. Правовая политика: вопросы методологии / Г.И. Муромцев // Правоведение. – 2005. – № 6. – С. 14-21.

11. Поляков, А.В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход: курс лекций / А.В. Поляков. – СПб., 2003. – 439 с.

12. Пузигов, Р.В. Доктринальное направление правовой политики субъектов РФ / Р.В. Пузигов // Правовая политика в Российской Федерации: региональный уровень / Отв. ред. А.В. Малько. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 131–140.

13. Рыбаков, О.Ю. Понятие и признаки правовой политики / О.Ю. Рыбаков // Правовая политика субъектов Российской Федерации. Материалы круглого стола. 26 сентября 2001 г. – Владивосток: 2002. – С. 30-39.

14. Сативалдыев, Р.Ш. Научные основы правовой политики: монография / Р.Ш. Сативалдыев. – Lam Lambert Academic Publishing, 2017. – 124 с.

15. Сативалдыев, Р.Ш. Права человека в контексте основных тенденций доктринального, идеологического и практического понимания и воплощения / Р.Ш. Сативалдыев // Государствоведение и права человека. – 2016. – № 3 (03). – С. 22-29.

16. Сативалдыев, Р.Ш. Правовое воспитание и образование как интегративное направление правовой политики: опыт Таджикистана и стран СНГ / Р.Ш. Сативалдыев // Евразийский юридический журнал. – №1 (92). – 2016. – С. 359-364.

17. Теория государства и права: учебник / Отв. ред. А.В. Малько. – М.: КНОРУС, 2006. – 400 с.

18. Трофимов, В.В. Научные основы правовой политики: проблемы формирования / В.В. Трофимов // Правовая политика в Российской Федерации: региональный уровень / Отв. ред. А.В. Малько. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 141-156.

19. Шундигов, Д.Ю. О некоторых методологических проблемах формирования научного понятия правовой политики / Д.Ю. Шундигов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2003. – №1. – С. 6-15.

References

1. Gavrilov, O.A. Lawmaking strategy and social forecasting / O.A. Gavrilov. – M.: Publishing house IGPAN RAS, 1993. – 128 p.

2. Concept of the legal policy of the Republic of Tajikistan for the years 2018-2028, which was issued by the order of the President of the Republic of Tajikistan dated February 6, 2018, No. 1005 approved // Centralized information-legal database «ADLIA» of the Ministry of Justice of the Republic of Tajikistan. Form 7.0.

3. Constitution of the Republic of Tajikistan. It was adopted on November 6, 1994 in a national referendum. With changes and additions introduced in the national referendum on September 26, 1999, June 22, 2003, May 22, 2016 (in Tajik and Russian languages). - Dushanbe: Ganj, 2016. - 136 p.

4. Korobova, P.V. Legal policy and differentiation of criminal liability / P.V. Korobova // *Jurisprudence*. – 1998. – No. 1. – P. 181-182.
5. Kudryavtsev, V.N. Law and behavior / V.N. Kudryavtsev. – M.: Legal literature, 1978. – 191 p.
6. Malko, A.V., Shundikov, K.V. Legal policy of modern Russia: goals and means / A.V. Malko, K.V. Shundikov // *State and law*. – 2001. – No. 7. – P. 15-22.
7. Malko, A.V. On the need to formulate legal policy in the regions / A.V. Malko // *Legal policy in the Russian Federation: regional level / Responsible. ed. A.V. Malko*. – Tambov: Publishing House of TSU named after. G.R. Derzhavina, 2008. – P. 9-15.
8. Matuzov, N.I. General concept and main priorities of Russian legal policy / N.I. Matuzov // *Legal policy and legal life*. – 2000. – No. 4 – P. 27-42.
9. Matuzov, N.I. Concept and main priorities of Russian legal policy / N.I. Matuzov // *Jurisprudence*. – 1997. – No. 4. – P. 6-17.
10. Muromtsev, G.I. Legal policy: questions of methodology / G.I. Muromtsev // *Jurisprudence*. – 2005. – No. 6. – P. 14-21.
11. Polyakov, A.V. General theory of law: phenomenological-communicative approach: course of lectures / A.V. Polyakov. – St. Petersburg, 2003. – 439 p.
12. Puzikov, R.V. Doctrinal direction of legal policy of the constituent entities of the Russian Federation / R.V. Puzikov // *Legal policy in the Russian Federation: regional level / Responsible. ed. A.V. Malko*. – Tambov: Publishing House of TSU named after. G.R. Derzhavina, 2008. – pp. 131-140.
13. Rybakov, O.Yu. Concept and signs of legal policy / O.Yu. Rybakov // *Legal policy of the constituent entities of the Russian Federation. Round table materials. September 26, 2001 – Vladivostok: 2002*. – P. 30-39.
14. Sativaldyev, R.Sh. Scientific foundations of legal policy: monograph / R.Sh. Sativaldyev. – Lam Lambert Academic Publishing, 2017. – 124 p.
15. Sativaldyev, R.Sh. Human rights in the context of the main trends in doctrinal, ideological and practical understanding and implementation / R.Sh. Sativaldyev // *State studies and human rights*. – 2016. – No. 3 (03). – P. 22-29.
16. Sativaldyev, R.Sh. Legal education and training as an integrative direction of legal policy: the experience of Tajikistan and the CIS countries / R.Sh. Sativaldyev // *Eurasian legal journal*. – No. 1 (92). – 2016. – P. 359-364.
17. Theory of state and law: textbook / Rep. ed. A.V. Malko. – M.: KNORUS, 2006. – 400 p.
18. Trofimov, V.V. Scientific foundations of legal policy: problems of formation / V.V. Trofimov // *Legal policy in the Russian Federation: regional level / Responsible. ed. A.V. Malko*. – Tambov: Publishing House of TSU named after. G.R. Derzhavina, 2008. – P. 141–156.
19. Shundikov, D.Yu. On some methodological problems in the formation of the scientific concept of legal policy / D.Yu. Shundikov // *Legal policy and legal life*. – 2003. – No. 1. – P. 6-15.

ТДУ 343.131

**ТАҒЙИРУ ИЛОВАҶО БА ҚОНУНҲОИ МУРОФИАВӢ ИДОМАИ АМАЛИШАВИИ
БАРНОМАҶОИ ИСЛОҶОТИ СУДӢ-ҲУҚУҚӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:
ПРОБЛЕМАҶОИ НАЗАРИЯВӢ, ҚОНУНГУЗОРӢ ВА АМАЛӢ**

**ИЗМЕНЕНИЯ И ДОПОЛНЕНИЯ В ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ЗАКОНЫ
ПРОДОЛЖЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММ СУДЕБНО-ПРАВОВОЙ РЕФОРМЫ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ, ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ И
ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ**

**CHANGES AND ADDITIONS TO PROCEDURAL LAWS, CONTINUED
IMPLEMENTATION OF JUDICIAL AND LEGAL REFORM PROGRAMS IN THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN: THEORETICAL, LEGISLATIVE AND
PRACTICAL PROBLEMS**

Бобочонзода И.Х.
BOBOJONZODA I.H.

*Мудири шӯъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири
Институтуи фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.
Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқишиносӣ, профессор
Заведующий отделом теоретических проблем современного
государства и права Института философии, политологии и
права им. А. Баховаддинова Национальной академии наук
Таджикистана, доктор юридических наук, профессор
Head of the Department of Theoretical problems of Modern State
and Law at the Institute of Philosophy, Political Science and Law
named after A. Bakhovaddinov National Academy of Sciences of
Tajikistan, Doctor of Law, Professor*

E-mail:
bobojonov_i@mail.ru

Кодирзода Т.К.
KODIRZODA T.K.

*Ходими пешбари илмии шӯъбаи масоили назариявии давлат ва
ҳуқуқи муосири Институтуи фалсафа, сиёсатишиносӣ ва
ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқишиносӣ
Ведущий научный сотрудник отдела теоретических проблем
современного государства и права Института философии,
политологии и права им. А. Баховаддинова Национальной
академии наук Таджикистана, кандидат юридических наук
Leading researcher at the Department of Theoretical problems of
Modern State and Law at the Institute of Philosophy, Political
Science and Law named after A. Bakhovaddinov National
Academy of Sciences of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences*

E-mail:
t_kodirzoda@mail.ru

МАХСУДӢ Ф.

MAHSUDI F.

*Унвонҷӯи Институти фалсафа, сиёсатиносии ва ҳуқуқи ба
номи А. Баҳоваддинови Академияи*

миллии илмҳои Тоҷикистон

Соискатель Института философии, политологии и права им.

*А. Баховаддинова Национальной
академии наук Таджикистана*

*Applicant at the Institute of Philosophy, Political Science and Law
named after A. Bakhovaddinov National Academy*

of Sciences of Tajikistan

E-mail:

bobojonov_i@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).

Научная специальность: 12.00.09 – Уголовно–процессуальное право (5.1.4. Уголовно–правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.09 – Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: МАҲМУДОВ И.Т. – мудири кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент: МАҲМУДОВ И.Т. – заведующий кафедрой судебного права и прокурорского надзора юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент.

Reviewer: MAKHMUDOV I.T. – Head of the Department of Judicial Law and Prosecutorial Supervision, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар мақола сухан дар бораи тағйири иловаҳое, ки чанд соли охир бо мақсади амалӣ намудани барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон ба қонунгузориҳои муҳофизатӣ ворид карда шудаанд, меравад. Муаллифон бо таҳлилу омӯзиши муқарраротҳои конституция, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузориҳои Тоҷикистон ба ҳуҷҷаҳи омадаанд, ки тағйири иловаҳои воридгардида ба қонунгузориҳои муҳофизатӣ ба баъзе муқарраротҳои конституция, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузориҳои Тоҷикистон мутобиқат накарда, дар баъзе ҳолатҳо бошад, баробарӣ тарафхоро дар муҳофиза ва муҳофизатӣ будани муҳофизаҳо ҳалалдор месозанд. Аз ҷумла, қайд карда мешавад, ки иштироки прокурор ва эътирози прокурор дар қонунгузориҳои муҳофизатӣ принсипҳои конституционии муҳофизаҳо ҳалалдор сохта, дар баъзе аз ҳолатҳо ба талаботи қонунҳои конституционӣ низ муҳолиф мебошанд. Муаллифон бо мақсади бартароф намудани нофаҳмиҳои ҷойдошта дар қонунгузориҳои муҳофизатӣ як қатор тақлифҳои судманд пешниҳод намудаанд.

Важҳои калидӣ: Конституция, таъзияи ҳокимият, паймонҳои байналмилалӣ, санадҳои меъриии ҳуқуқӣ, қонунҳои муҳофизатӣ, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ, иштирокчиёни муҳофиза, баробарии тарафҳо, муҳофизатӣ будани муҳофиза, иштироки прокурор дар муҳофиза, эътирози прокурор.

Аннотация: В статье речь идет об изменениях и дополнениях, внесенных в процессуальное законодательство за последние несколько лет с целью реализации программ судебно-правовой реформы в Таджикистане. Анализируя и изучая положения конституции, международных актов и законодательства Таджикистана, авторы пришли к выводу, что вносимые изменения и дополнения в процессуальное законодательство не соответствуют некоторым положениям конституции, международным актам и законодательству Таджикистана, а в некоторых случаях, они нарушают равенство сторон и состязательность в процессе. В частности, отмечается, что участие прокурора и протест прокурора в процессуальном законодательстве подрывают конституционные принципы

судопроизводства, а в ряде случаев, противоречат требованиям конституционных законов. Авторами представлен ряд полезных предложений по устранению недостатков в процессуальном законодательстве.

Ключевые слова: Конституция, разделение властей, международные акты, нормативные правовые акты, процессуальные законы, судебно-правовая реформа, участники процесса, равенство сторон, состязательность процесса, участие прокурора в процессе, протест прокурора.

Annotation: The article deals with changes and additions made to procedural legislation over the past few years in order to implement judicial and legal reform programs in Tajikistan. Analyzing and studying the provisions of the constitution, international acts and legislation of Tajikistan, the authors came to the conclusion that the changes and additions made to the procedural legislation do not comply with some provisions of the constitution, international acts and legislation of Tajikistan, and in some cases, they violate the equality of the parties and adversarial process. In particular, it is noted that the participation of the prosecutor and the protest of the prosecutor in procedural legislation undermine the constitutional principles of legal proceedings, and in some cases, contradict the requirements of constitutional laws. The authors presented a number of useful proposals for eliminating shortcomings in procedural legislation.

Key words: Constitution, separation of powers, international acts, normative legal acts, procedural laws, judicial and legal reform, participants in the process, equality of parties, adversarial process, participation of the prosecutor in the process, protest of the prosecutor.

Иҷлосияи XVI-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи давлатдорӣ Тоҷикистон саҳифаи навро боз намуд. Маҳз бо шарофати ин Иҷлосия рӯхҳои давлатдорӣ барқарор карда шуда, фаъолияти мӯътадили мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар қаламрави ҷумҳурӣ ба роҳ монда шуд. Санадҳои қабулкардаи ин Иҷлосия ба қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1994), ҳамроҳ шудани Тоҷикистон ба як қатор санадҳои байналмилалӣ ва гузаронидани ислоҳоти ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ замина гузошт.

Баъд аз ба тариқи райъпурсӣ қабул гардидани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он сохтори давлатӣ эъморӣ давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона эълон гардида, амали шудани ҳокимияти давлатиро дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ пешбинӣ намуд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон як зумра принципҳои пешбини карда шуданд, ки онҳо на танҳо ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, балки ба фаъолияти мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ низ бевосита дахл доранд. Аз ҷумла, инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии мебошанд. Ҳаёт, қадр, номус ва дигар

ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд (м. 5), ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд (қ.1 м. 14); Ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, маҷеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қафолат медиҳад. Мардон ва занон баробарҳуқуқанд (м. 17); ҳар кас ҳуқуқ ба ҳаёт дорад. Ҳеҷ кас аз ҳаёт маҳрум карда намешавад, ба истиснои ҳукми суд барои ҷинояти маҳсусан вазнин. Дахлнопазирии шахсро давлат қафолат медиҳад. Ба ҳеҷ кас шиканҷа, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад. Маҷридаи озмоиши маҷбурии тиббӣ ва илмӣ қарор додани инсон манъ аст (м.18); ҳар кас қафолати ҳифзи судӣ дорад. Ҳар шахс ҳуқуқ дорад талаб намояд, ки парвандаи ӯро суди босалоҳият, мустақил ва беғараз, ки тибқи қонун таъсис ёфтааст, баррасӣ намояд. Ҳеҷ касро бе асоси қонунӣ дастгир, ҳаёс қардан мумкин нест. Ҳар шахс аз лаҳзаи дастгир шудан метавонад аз ёрии адвокат

истифода кунад (м. 19); ҳеҷ кас то эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми суд дар содир кардани ҷиноят гунаҳгор доништа намешавад. Ҳеҷ кас баъди гузаштани муҳлати таъқиби ҷиноятӣ, инчунин барои содир кардани рафторе, ки хангоми воқеъ шуданаш ҷиноят ҳисоб намеёфт, ба ҷавобгарӣ кашида намешавад. Барои як ҷиноят ҳеҷ кас такроран ҷазо намебинад. Қонуне, ки баъд аз содир шудани рафтори ғайриқонунии шахс қабул шудааст ва он ҷазои шахсро вазнин мекунад, қувваи бозгашт надорад.

Агар баъд аз содир шудани рафтори ғайриқонунӣ барои он ҷазо пешбинӣ нашуда бошад ва ё ҷазои сабук пешбинӣ шуда бошад, қонуни нав амал мекунад. Мусодираи пурраи молу мулки шахси маҳкумшуда манъ аст (м. 20); ҳуқуқи ҷабрдидаро қонун ҳифз мекунад. Давлат ҳифзи судӣ ва ҷаброни зарарро барои ҷабрдида қафолат медиҳад (м. 21); манзили шахс дахлнопазир аст. Ба манзили шахс зӯран даромадан ва касеро аз манзил маҳрум кардан манъ аст, ба истиснои мавридҳое, ки қонун муқаррар кардааст (м. 22); маҳрамияти мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти шахс таъмин карда мешавад, ба истиснои мавридҳое, ки дар қонун нишон дода шудааст. Дар бораи ҳаёти шахсии инсон бе розигии ӯ ҷамъ намудан, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн кардани маълумот манъ аст (м. 23); судяҳо парвандаҳоро ба таври дастҷамъӣ ва ё танҳо баррасӣ мекунанд (қ. 1 м. 88); муурофия ба тарзи мувоҳиса ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат мегирад (қ. 2 м. 88); муурофия дар ҳамаи судҳо ба тарзи ошкоро мегузарад, ба истиснои мавридҳое, ки қонун муайян кардааст (қ. 3 м. 88); муурофия ба забони давлатӣ ва ё забони аксарияти аҳолии маҳал баргузор мегардад. Шахсоне, ки забони муурофияро намедонанд, бо тарҷумон таъмин карда мешаванд (қ. 4 м. 88) [1].

Дар ин ҷо сухан на танҳо дар бораи санадҳои дохилидавлатӣ, инчунин дар бораи баъзе аз уҳдадорҳои

байналмилалии Тоҷикистон, ки дар санадҳои байналмилалӣ пешбинӣ шудаанд низ меравад. Чи тавре ки дар боло қайд намудем Тоҷикистон баъд аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ якҷанд санадҳои байналмилалиро эътироф намуд, ки онҳо пеш аз ҳама ба риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, Эълومияи умумии ҳуқуқи инсон, ки дар пешгуфтори он омадааст, ки: “Бо дарназардошти ин, ки эътирофи қадру қимат ба ҳамаи аҳли башар хос буда, ҳуқуқи баробар ва дахлнопазири онҳо асоси озодӣ, адолат ва сулҳи умум аст; бо дарназардошти ин, ки таҳқиру безътиноӣ ба ҳуқуқи башар боиси сурат гирифтани аъмоли ваҳшиёнае гардидааст, ки вичдони башариятро саҳт озурда мегардонад ва эҷоди ҷунин дунёе, ки дар он одамон дар сухан ва ақида озод ва аз тарсу эҳтиёҷ фориҷ бошанд, ҳамчун волотарин орзуи одамон эълон гардидааст; бо дарназардошти ин, ки ҳуқуқи башар бояд бо ҳукми қонун ҳимоят карда шавад, то башар ҳамчун охириин илоҷ ба қиёми зидди зулму истибдод маҷбур нагардад; ...” [2, с. 5], Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсие*, ки дар муқарраротҳои он омадааст: банди 3 моддаи 2 “Ҳар як давлати ширкаткунандаи ҳамин Паймон уҳдадор мешавад, ки:

а) ба ҳар шахсе, ки ҳуқуқ ва озодии дар ҳамин Паймон эътирофшавандаи ӯ вайрон карда шудааст, ҳатто дар сурате ҳам, ки ин вайронкуни аз тарафи ашхоси ба тариқи расми амалкарда содир шудааст, воситаи пурсамари ҳифзи ҳуқуқро таъмин менамояд;

б) тадбирҳое меандешад, ки ҳаққи ҳифзи ҳуқуқи барои ҳар шахси талабгори ҷунин ҳифозат тавассути ҳокимияти салоҳиятдори суди, маъмури ё қонунбарор ё тавассути дигар мақоми салоҳиятдоре, ки дар низоми ҳуқуқии давлат пешбини шудааст, муқаррар карда шавад ва имконияти ҳимояи судиро инкишоф медиҳад;

* Паймони мазкур аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 13 ноябри с. 1998 тасдиқ шудааст.

с) вақте ки воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ пешниҳод карда мешаванд, аз тарафи мақомоти салоҳиятдор истифода гардидани онҳоро таъмин менамояд” [3, с. 31].

Банди 1 моддаи 14 “Ҳамаи шахсон дар назди судҳо ва трибуналҳо баробаранд. Ҳар кас ҳангоми баррасии ҳар навъ айбдорӣ чиноятӣ, ки ба ӯ эълон карда мешавад ё ҳангоми муайян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадорӣҳои ӯ дар ягон муурофияи шаҳрвандӣ, ба муурофияи одилона ва ошкорои парванда аз тарафи суди босалоҳият, мустақил ва бегаразе, ки дар асоси қонун таъсис дода шудааст, ҳақ дорад” [3, с. 37].

Ҳамаи уҳдадорӣҳои давлатҳо вобаста ба иҷрои муқаррароти дар ин Паймон пешбинишуда, давра ба давра аз ҷониби Кумитаи ҳуқуқи башар санҷида мешавад. Масалан, Кумита гузориши давравии сеюми Тоҷикистонро (CCPR/C/TJK/3) дар ҷаласаҳои 3611 ва 36012-и худ (ниг. CCPR/C/SR.3611 ва 3612) баррасӣ намуд, ки дар рӯзҳои 2 ва 3 июли соли 2019 баргузор шуданд. Дар ҷаласаи 3635, ки 18 июли соли 2019 баргузор шудааст, он мулоҳизаҳои ҷамъбастии мазкурро вобаста ба мустақилияти мақомоти судӣ ва ҳуқуқ ба муурофияи одилонаи судӣ чунин қабул намудааст:

“37. Бо дарназардошти тадбирҳои анҷомшуда барои ислоҳоти низоми судӣ, аз ҷумла ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсия дар санаи 22 майи соли 2016, Кумита ҳанӯз ҳам нигарон аст (CCPR/C/TJK/CO/2, банди 18), ки низоми судӣ то ҳол мустақил нест, аз ҷумла нақш ва таъсири шоҳаҳои ҳокимияти иҷроия ва қонунгузор; меъёрҳои интиҳоб, таъйин, таъйини дубора ва озод намудани судяҳо; ва набудани кафолат барои муҳлати идома додани кор дар вазифа барои судяҳо. Ғайр аз ин, Кумита аз мустақилияти ноқофӣи прокурорҳо, асосан ба сабаби тартиби ба вазифа таъйин ва аз вазифа озод кардани онҳо ва ҳамчунин ваколатҳои васеи онҳо, изҳори нигаронӣ мекунад. Кумита аз изҳорот дар бораи муурофияҳои ноодилонаи судӣ, аз ҷумла вайронкунии принсипи баробарии тарафҳо байни

айбдоркунӣ ва ҳимоят; таассуб ба манфиати айбдоркунӣ, вайрон кардани презумпсияи (фарзияи) бегуноҳӣ ва миқдори хеле ками сафедкунӣ (тақрибан 0,1 % дар соли 2018) ва ҳамчунин муурофияҳои пӯшидаи судӣ дар парвандаҳое, ки ба амнияти миллӣ дахл надоранд, изҳори нигаронӣ мекунад (моддаҳои 2 ва 14).

38. Кишвари узв бояд ҳамаи тадбирҳои лозимро барои кафолат додани мустақилияти судяҳо ва прокурорҳо дар қонунгузорӣ ва дар амал анҷом диҳад, аз ҷумла тавассути:

(а) таъмин намудани он ки тартиботи интиҳоб, таъйин, таъйини дубора, қатъи салоҳият, аз вазифа озод кардан ва ҷораҳои интизомӣ нисбат ба судяҳо ва прокурорҳоро мутобиқ бо Паймон ва стандартҳои дахлдори байналмилалӣ бошанд;

(б) кафолат додани муҳлати идома додани кор дар вазифа барои судяҳо, аз ҷумла тавассути баррасии таъмини тамдиди автоматии шартномаи судя ба муҳлати нави 10 сол, агар судя вазифаҳои худро софдилона иҷро кунад;

(в) кам кардани салоҳиятҳои аз ҳад зиёди прокуратура;

(г) таъмин намудани он ки ба шахсони айбдоршуда дар амал ҳамаи кафолатҳои муурофияи одилонаи судӣ, сарфи назар аз мансубияти сиёсӣ ё ақидаи онҳо, аз ҷумла принсипи баробарии тарафҳо ва фарзияи (презумпсияи) бегуноҳӣ пешниҳод карда шавад;

(ғ) таъмин намудани он ки ҳар гуна маҳдудиятҳо ба ҳуқуқи муҳокимаи боз ба таври маҳдуд тафсир карда шаванд ва мутобиқи Паймон зарурӣ, мутаносиб ва асосдор бошанд”.

Баҳри иҷрои ин тавсияҳо 7 апрели соли 2020 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Нақшаи миллии амалҳо вобаста ба иҷрои тавсияҳои Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон барои солҳои 2020-2025” тасдиқ карда шудааст, ки дар он: “1. Таъсис додани гуруҳҳои корӣ ва омӯзиши қонунҳои конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар бораи мақомоти прокуратура» ҷиҳати

мутобиқати онҳо ба Паймон ва стандартҳои байналмилалӣ; 2. Омӯзиши масъалаи бозбинии ваколати мақомоти прокуратура” пешбинӣ гардидааст. Таъсис додани гуруҳҳои корӣ ва омӯзиши қонунҳои конституцсионӣ ба зиммаи Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Прокуратураи генералӣ, Вазорати адлия, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ ва Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон воғузур карда шудааст. Аз натиҷаи омӯзиш таклифи мушаххас пешниҳод карда шуда, таклифҳо оид ба бозбинии ваколати мақомоти прокуратура пешниҳод гардиданд.

Бо мақсади татбиқи ин меъёрҳои Конституция ва санадҳои байналмилалӣ аз моҳи ноябри соли 1995 сар карда то имруз як қатор қонунҳои конституцсионӣ ба монанди: Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” қабул карда шуданд. Баъдан якчанд кодексҳои, ки муносибатҳои муҳимми ҷамъиятиро ба танзим мебароварданд низ қабул карда шуданд. Аз ҷумла, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо қабул ва мавриди амал қарор дода шуданд. Ҳамаи меъёрҳои қонунҳо ва кодексҳои зикргардида, маҳз бо мақсади таъмини фаъолияти муътадили мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ равона карда шудаанд. То имрӯз баъзе аз қонунҳои конституцсионӣ ба монанди Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои

Ҷумҳурии Тоҷикистон” [4], Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” [5] ё дар таҳрири нав қабул карда шудаанд, ё ба қисми зиёди меъёрҳои онҳо тағйироти кулӣ ворид карда шудаанд.

Маҳсусан, дар солҳои 2011, 2020-2022 ба Кодекси мурофиавии граждании ва ҷиноятии тағйиротҳои ҷиддӣ ворид карда шуданд, ки баъзе аз онҳо ба андешаи мо як қадам ба пеш ва ду қадам ба қафоро менамояд. Дар баъзе ҳолатҳо бошад, тағйиротҳои воридгардида духӯра ва нофаҳмо мебошанд, ки татбиқи онҳо дар амал мушкил мегардонад. Масалан, дар қ. 1 м. 47 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМГ ҶТ) аз 19 июли соли 2022 тағйирот ворид карда шуда, ба прокурор ҳуқуқи пешниҳоди даъворо ба суд ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқҳои гуруҳи номуайяни “корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳои давлатӣ” бо ариза муроҷиат кунад, дода шуд [6].

Агар мо ба таҳрири то ворид намудани ин тағйирот назар афканем, он аз ҷиҳати мазмун ва мантиқ як дараҷае дурусттар мебошад: “Прокурор ҳуқуқ дорад ба суд ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шахрвандон, гуруҳи номуайяни шахсон ё ба манфиати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ариза муроҷиат кунад. Аризаро ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шахрвандон прокурор метавонад танҳо дар ҳолате пешниҳод намояд, ки агар шахрванд вобаста ба вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок натавонад худаш ба суд муроҷиат кунад”.

Дар ин ҷо мо ин ду меъёрро муқоиса намоем мебинем, ки таҳрири то тағйирот ворид гардида, гарчанде ба сохтор ва мантиқи КМГ ҶТ он қадар дуруст набошад ҳам, аммо як дараҷа ба мантиқи ҳифзи ҳуқуқҳо дуруст меомад. Масалан, прокурор ба шахс танҳо дар ҳолате барои ҳифзи ҳуқуқҳои мусоидат менамуд, ки агар ӯ “вобаста ба вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок натавонад худаш ба суд

мурочиат карда наметавонад” ё ба манфиати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Акнун савол ба миён меояд, ки оё “корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳои давлатӣ” худашон мустақилона ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқи мурофиавӣ ба суд мурочиат карда метавонанд ё не?, ё онҳо ҳам бинобар сабабҳои “вобаста ба вазъи саломатӣ, синну сол, ғайри қобили амал будан ва дигар сабабҳои узрнок (надоштани маблағҳои пулӣ барои супоридани бочи давлатӣ, надоштани мутахассиси дахлдор - ҳуқуқшинос) худашон ба суд мурочиат карда наметавонад”.

Пас барои чӣ ин принцип ба соҳибкорон низ паҳн карда нашуд. Дар ин ҷо ба андешаи мо аз як тараф вайрон шудани принципи диспозитивӣ аз тарафи дигар нобаробар гузоштани субъектони мурочиат ба суд мебошад. Яъне як субъект нисбат ба субъекти дигар дар ҳифзи ҳуқуқу озодиҳояш бо ин роҳ бартарият ба даст меорад. Илова бар ин, мақомоти прокуратура чи тавре, ки дар таҳрири қабли ва ҳозира ҷой дорад, ӯ танҳо барои ҳифзи манфиати Ҷумҳурии Тоҷикистон на корхонаву идораҳои он ба суд ариза пешниҳод мекунад. Агар татбиқи ин тағйирот дар амал чори гардад, пас ба андешаи мо ба мақомоти прокуратура барои ба амал баровардани дигар функсияҳои худ қариб ки имконият ё вақт наметавонад.

Тибқи муқаррароти дар қ. 3 м. 47 КМГ ҚТ ҷойдошта, иштироки прокурор дар баррасии баҳсҳо хеле васеъ карда шуда, ба онҳо парвандаҳо вобаста ба манзил (қаблан танҳо кӯчонидан аз манзил), замин, эътирофи ҳуқуқи моликият, муқаррар намудани ҳолатҳои дорои аҳаммияти ҳуқуқидошта, аз ҳабс озод намудани молу мулк ва ғайраҳо пешбини гардидаанд, ки ин сарбории мақомоти прокуратураро якҷанд маротиба баланд мебардорад [6]. Ин ҳам ҳеч гап нест, аммо боз тағйироте илова карда шуд, ки он ҳам духӯрагӣ ва ҳам нофаҳмиро ба миён овардааст. Аз ҷумла, дар ҳамин қисми моддаи 47 омадааст, ки прокурор дар баррасии ҳолатҳои дар ҳамин модда пешбини гардида ҳатман

иштирок менамояд ва ҳулоса медиҳад. Акнун бинед, агар дар як ноҳия зиёда аз 20 нафар судья амал намояд, пас ёрдамчиёни прокурор низ аз ин шумора кам набошанд, дар акси ҳол фаъолияти мӯътадили судҳо як дараҷа ҳалалдор карда мешавад. Оё имрӯз ёрдамчиёни прокурорҳоро низ ба шумораи судьяҳо барор кардан зарурат ба миён меояд ё не?

Боз дар ҳамин қисми ҳамин модда омадааст, ки “ҳозир нашудани прокурор ба маҷлиси судӣ, ки аз вақту маҳалли баррасии парванда огоҳ карда шудааст, ба муҳокимаи парванда монеа шуда наметавонад”. Дар ин ҷо муҳолифати байни ин меъёрҳоро мебинем, ки дар як ҷо иштироки прокурорро ҳатмӣ мегӯяд ва дар ҷойи дигар бошад иштирок дар мурофиаро ба ихтиёри прокурор мегузорад. Пас суд кадом ин меъёрро татбиқ кунад. Ба андешаи мо албатта суд бояд меъёри ҳатмиро (императивиро) ба роҳбарӣ мегирад.

Илова бар ин, дар қ. 2 м. 47 КМГ ҚТ меъёре ҷой дорад, ки он қариб ҳамаи принципҳои умумии мурофиаи гражданиро пушти сар менамояд. Аз ҷумла, суд парвандаи гражданиро дар асоси аризаи шахсе, ки барои ҷимояи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии худ мурочиат кардааст, огоҳ менамояд (қ. 1 м. 5 КМГ ҚТ). Ин маънои онро дорад, ки дар мурофиаи гражданин принципҳои диспозитивӣ, яъне озодии шахс, пеш аз ҳама тарафҳо дар ихтиёрдорӣ намудани ҳуқуқҳои моддии худ ва воситаҳои ҳифзи мурофиавӣ мебошанд. Масалан, шахс ҳуқуқ дорад оид ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳи ва манфиатҳои қонунии хеш ба суд мурочиат кунад ё не, шахс ҳуқуқ дорад аз даъвои пешниҳод кардааш ба суд даст кашад, ё онро тағйир диҳад, инчунин шахс ҳуқуқ дорад барои ҳалли баҳс созиши оштии бандад, шахс ҳуқуқ дорад бо ариза ба суди ҳақамӣ, арбитражӣ мурочиат намояд ва ғайраҳо.

Акнун меъёри қ. 2 м. 47 КМГ ҚТ-ро дида мебароем. Тибқи он прокуроре, ки ариза пешниҳод намудааст, аз тамоми ҳуқуқҳои мурофиавии даъвогар истифода бурда, ҳамаи ўҳдадорҳои мурофиавии даъвогарро ба зимма дорад, ба истиснои

ҳуқуқ барои бастанӣ созиши ошғӣ ва ўҳдадорӣҳои пардохти хароҷоти судӣ ва бочи давлатӣ. Дар сурати даст кашидани прокурор аз ариза, ки барои ҳифзи манфиатҳои қонунӣ дигар шахс пешниҳод шудааст, моҳиятан баррасӣ намудани парванда давом дода мешавад, агар ин шахс дар бораи даст кашидан аз даъво ариза пешниҳод накарда бошад. Дар ҳолати даст кашидани даъвогар аз даъво суд баррасии парвандаро қатъ менамояд. Ба андешаи мо дар ин меъёр номутобиқатии он бо принсипҳои ва дигар меъёрҳои мурофиаи гражданин чой дорад. Аз ҷумла, мутобиқи қ. 3 м. 176 КМГ ҚТ ҳангоми аз даъво даст кашидани даъвогар ва аз ҷониби суд қабул кардани он суд таъинот қабул мекунад, ки дар асоси он баррасии парванда қатъ мегардад. Дар ин меъёри қонун сухан дар бораи аз даъво даст кашидани даъвогар меравад, аммо дар қ. 2 м. 47 КМГ ҚТ гарчанде даъвогар аз даъво даст кашад ҳам, моҳиятан баррасӣ намудани парванда давом дода мешавад, пас савол ба миён меояд, суд кадом даъворо баррасӣ мекунад?...

Бинобар ин, дуруст мешуд, ки дар чунин ҳолат суд парвандаро қатъ карда, ба тараф тавсия меод, ки ӯ метавонад бо чунин даъво шахсан ё тибқи тартиби пешбиниамудаи м. 48 КМГ ҚТ ба суд муроҷиат намояд.

Як масъалаи дигаре, ки таҷдиди назарро талаб менамояд, ин эътирози Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокуророни зертобеи он мебошад.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Кодекси мурофиавии гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 19 июли соли 2022 №1898, ки қ. 3 м. 365 КМГ ҚТ дар таҳрири нав навишта шудааст, омадааст, ки “Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба санадҳои судии эътибори қонунӣ пайдокардаи ҳамаи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истиснои қарорҳои Раёсати Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокурори Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилоятҳо,

шаҳри Душанбе, прокурори нақлиёти Тоҷикистон, муовини яқум ва муовинони онҳо нисбат ба санадҳои судии эътибори қонунӣ пайдокардаи судҳои Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои онҳо, ба истиснои қарорҳои раёсатҳои суди Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, мувофиқан ба марҳилаи назоратии ин судҳо эътирози назоратӣ пешниҳод менамоянд” [6].

Аз мазмуни ин меъёри қонун бармеояд, ки Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокуророни зикргардаи зертобеи он новобаста аз он, ки санадҳои судӣ қонунӣ мебошанд ё не бояд ба марҳилаи назоратии судҳо эътирози назорати пешниҳод намоянд. Аммо ин меъёри қонун дар таҳрири русиаш чунин омадааст: “Генеральный прокурор Республики Таджикистан, его первый заместитель и заместители могут подать надзорный протест на вступившие в законную силу судебные акты любого суда Республики Таджикистан, за исключением постановлений Президиума Верховного Суда Республики Таджикистан. Прокуроры Горно-Бадахшанской автономной области, областей, города Душанбе, транспортный прокурор Таджикистана их первый заместитель и заместители **могут подать** надзорный протест на вступившие в законную силу судебные акты судов Горно-Бадахшанской автономной области, областей, города Душанбе и их городов и районов, за исключением постановлений президиума судов Горно - Бадахшанской автономной области, областей и города Душанбе, соответственно надзорной инстанции этих судов (в редакции Закона РТ от 19.07.2022 № 1898)” [7]. Яъне, дар таҳрири русии ин меъёр дуруст навишта шудааст, ки Прокурори генералӣ ва прокуророни зикргардаи зертобеи он “метавонанд” эътироз биёранд.

Пас савол ба миён меояд, ки барои чӣ ин як меъёр дар ду забон ду хел ифода карда шудааст. Мутобиқи қ. 1 м. 49 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” [8] –

матни санади меъёрии ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ қабул карда мешавад. Аз ин бармеояд, ки ҳангоми татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ тақия карда мешавад. Аз ин рӯ, савол ба миён меояд, ки ибораи “могут” дар забони русии ин меъёр аз кучо пайдо шудааст, гарчанде ин ибора дуруст дар ҷояш оварда шудааст ва дар забони тоҷикии ин меъёр низ калимаи “метавонад” бояд ҷой мебошад. Номутобиқатии ин меъёрҳо дар ду забон дар натиҷа ба духӯрагӣ ва нофаҳмиҳои ҷиддие оварда мерасонад. Аз ҷумла, аз рӯи матни тоҷикии ин меъёр прокурорҳо новобаста аз он, ки санадҳои эътиборӣ қонуни пайдокардаи судҳо ба қонун мутобиқат мекунад ё не бояд ба марҳилаи назоратии судҳо эътирозҳои назоратӣ биёранд. Дар асл бошад, ин тавр набуда, прокурорҳо танҳо дар ҳолатҳои ҳисоб менамоянд, ки санадҳои эътиборӣ қонунӣ пайдо кардаи судҳо ба қонунгузори мутобиқат намекунад, метавонанд эътирозҳои назоратӣ пешниҳод намоянд.

Аммо аз меъёри қабулгардида бармеояд, ки он хусусияти императивӣ дошта, прокуроронро вазиғдор менамояд, ки дар ҳама ҳолат бояд эътирозҳои назоратӣ пешниҳод намоянд.

Тағйироти вориднамуда бинобар риоя накардани талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла техникаи ҳуқуқҷодкунӣ баъзе проблемаҳои ба вуҷуд овардаанд. Тибқи м. 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ”, санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд мутобиқати дохилӣ дошта, аз рӯи мантиқ тартиб дода шавад ва ба техникаи ҳуқуқҷодкунӣ ҷавобгӯ бошад [8]. Ҳангоми навиштани матни санади меъёрии ҳуқуқӣ аввал қоидаҳои умумӣ ва сипас қоидаҳои махсус ҷойгир карда мешаванд. Мафҳумҳо ва истилоҳоти дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодашаванда бояд фаҳмо ва ҳаммаъно бошанд. Мазмуни матни моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо дар дигар моддаҳо, қисмҳо ё бандҳо дар ҳамон як санади меъёрии ҳуқуқӣ набояд такроран баён карда шавад. Меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд мушаххас ва дар

замони ҳозира ифода шуда, бештар дар шакли тасдиқӣ баён карда шавад.

Баъд аз ворид намудани тағйироти иловаҳои воридгардида, масъалаи баррасии шикоятҳо ва эътирозҳо ба ду тартиб пешбинӣ карда шудаанд, ки ин принсипи конституционии баробарии тарафҳо дар муҳофизатро як дараҷа ҳалалдор месозад. Агар дар таҳрири то 19 июли соли 2022 ба ин меъёр назар афканем, мебинем, ки шикоят ва эътирозҳо бо тартиби ягона, яъне аз ҷониби судҳо бо талаб кардани парванда омӯхта шуда, бо таъиноти судья масъалаи ба баррасии марҳилаи назоратӣ ирсол намудан ва ё ирсол накардан ҳал карда мешуд. Акнун бошад, баъд аз ворид намудани тағйироти иловаҳо ҷӣ дар қонунгузори муҳофизатии ҷиноятӣ ва ҷӣ дар муҳофизатии гражданин ин тартиб тағйир дода шудааст. Дар асоси тағйироти воридгардида ба қ. 2 м. 368 КМҶ ҚТ эътирози назоратии Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба санадҳои судии эътиборӣ қонунӣ пайдокарда бевосита аз ҷониби суди марҳилаҳои назоратии дахлдор ба тариқи дастҷамъона баррасӣ карда мешавад (Қонуни ҚТ аз 19.07.2022 № 1898) [6].

Пас, барои ҷӣ чунин имтиёз дар баррасии эътирози назоратӣ дар марҳилаи назоратии судҳо дар қонун ба Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода нашудааст. Чунки мутобиқи м. 378 КМҶ ҚТ, Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини ягонагии таҷрибаи судӣ ва қонуният ҳуқуқ дорад ба Раёсати Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои аз нав дида баромадани санадҳои судӣ бо тартиби назоратӣ эътирози асоснок ирсол намояд.

Ин масъала дар КМҶ ҚТ риоя карда шудааст, яъне тибқи қ. 5 м. 408 КМҶ ҚТ, эътирози Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар ин ҷо иреархияи ҳокимият ба инobat гирифта нашуда, аввал Прокурори генералӣ пас Раиси суди Оли оварда шудааст) бевосита дар суди марҳилаи назоратӣ баррасӣ мегардад (Қонуни ҚТ аз 19.07.2022 № 1900). Гарчанде мутобиқи қ. 3 м. 403 КМҶ

ҚТ ба монанди м. 378 КМГ ҚТ Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини таҷрибаи ягонаи судӣ ҳуқуқ дорад бевосита ба суди марҳилаи назоратӣ барои аз нав дида баромадани санадҳои эътибори қонунӣ пайдокардаи суд ба тариқи назоратӣ эътироз оварад. Пас барои чӣ ин масъала дар ду қонунгузори мурофиавӣ гуногун ҳаллу фасл гардидаанд. Ҳол он ки таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки эътирозҳои Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита дар марҳилаи назоратӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Тартиби дигари баррасии эътирозҳои прокуророн ғайр аз эътирози Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қоидаҳои марҳилаи назоратии мурофиаҳои ҷиноятӣ ва граждани мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Имрӯз дар байни олимони ва мутахассисон саволҳои зиёде ба миён меоянд, ки оё назорати прокурорӣ аз болои судҳо вучуд дорад ё не? Агар ба меъёрҳои Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон назар афканем, албатта не, аммо баъзе аз меъёрҳои ки дар қонунгузори мурофиавӣ ҷой доранд, нофаҳмихоро ба миён меоранд.

Дар моддаи 9 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки ҳокимияти давлатӣ дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ амалӣ мегардад [1]. Ба андешаи мо, назорати прокурорӣ ба санадҳои Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ба мақомоти судӣ паҳн намегардад, ки ин ба ҳамагон маъмул мебошад.

Тибқи талаботи қонунгузориҳои мурофиавӣ прокурор дар судҳо ҳамчун айбдоркунандаи давлатӣ (оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ) ва ҳамчун даъвогар ва барои додани хулоса ба баъзе категорияҳои парвандаҳои граждани иштирок менамояд. Прокуророн дар чунин ҳолатҳо ҳангоми норозӣ будан бо санадҳои судӣ ба судҳои марҳилаҳои кассатсионӣ ва назоратӣ ҳамчун

иштирокчи мурофиа эътироз пешниҳод менамоянд. Аммо ин маънои онро надорад, ки мақомоти прокуратура аз болои фаъолияти судҳо назорати прокурорӣ мебарад.

Мутобиқи м. 5 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” [9] самтҳои назорати мақомоти прокуратура аз инҳо иборат мебошад:

– назорати риояи дақиқ ва иҷрои яхелаи қонунҳо аз ҷониби вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар идораҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, мақомоти идораи ҳарбӣ, мақомоти назорат, бонкҳо, корхонаҳо, муассисаҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва динӣ, хизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои дигар, сарфи назар аз тобеият, мансубият ва шакли моликияти онҳо, аз тарафи шахсони мансабдори онҳо, инчунин ба қонунҳо мутобик будани санадҳои ҳуқуқие, ки онҳо мебароранд;

– назорат ба риояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки ҳамчун арзиши олии эътироф гардидаанд, аз тарафи ҳамаи сохторҳо ва шахсони мансабдоре, ки дар сархати якуми моддаи мазкур зикр шудаанд; назорат ба риоя ва иҷрои қонунҳо аз тарафи мақомоте, ки бар зидди ҷинояткорӣ ва ҳуқуқвайронкуниҳои дигар мубориза мебаранд, инчунин мақомоте, ки бо фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ машғул мебошанд;

– ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандон, манфиатҳои давлат, шаклҳои гуногуни моликияти давлатӣ ва ғайридавлатӣ дар мурофиаи судӣ;

– назорат ба риоя ва иҷрои қонунҳо дар ҷойҳои нигоҳдории боздоштшудагон, ҳабси пешакӣ, ҳангоми иҷрои ҷазо ва дигар ҷораҳои дорони хусусияти маҷбуркунӣ, ки суд муқаррар мекунад;

– назорат ба риояи қонунҳо ҳангоми иҷрои ҳалномаҳои судӣ аз ҷониби иҷроияи суд ва дигар мақомоти ваколатдор.

Тибқи м. 35 бошад, “Прокурор иштирокчи мурофиаи судӣ буда, бо дигар иштироккунандагон ҳуқуқи баробар дорад. Ваколати прокурори дар маҷлиси суд иштироккунандаро қонунгузори мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд”.

Агар мақоми прокурор тибқи қонуни мазку чунин бошад, пас барои чӣ меъёрҳои қонунҳои мурофиаи ҷиноятӣ ва граждании зикргардида ба ин талаботи қонуни конститусионӣ мутобиқат намекунад?

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар тағйироту иловаҳои воридгардида ба қонунҳои мурофиавӣ муқарраротҳое ҷой доранд, ки онҳо барои таъмини фаъолияти самараноки мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ равона карда шудаанд. Аз ҷумла, моддаи 197 КМҚ ҚТ дар таҳрири нав ифода гардида, дар қ. 2 он муқаррароте пешбинӣ шудааст, ки “Дар ҳолати берун аз ҷумҳурӣ будани шохид ё ҷабрдида, пурсиш мумкин аст ба таври фосилавӣ бо истифодаи воситаҳои телекоммуникатсионӣ ва почтаи электронӣ бо тартиб додани протоколи пурсиш ба роҳ монда шуда, бо имзои рақамӣ тасдиқ карда шавад. Муфаттиш метавонад пурсиши фосилавиро бо иштироки шахсони ҳолис гузаронад. Пурсиш бо риояи талаботи моддаҳои 199-203 Кодекси мазкур ва бе тартиб додани протоколи пурсиш анҷом дода мешавад” [10].

Дар ҳақиқатан ҳам, мақомоти судӣ ва тафтишотӣ ба чунин меъёр ниёз доштанд, пас барои чӣ ин меъёр ба моддаҳои 313 ва 314 КМҚ ҚТ низ паҳн карда нашудаанд. Оё чунин шохидон ва ҷабрдидаҳо дар маҷлиси судӣ пурсида намешаванд. Дар чунин ҳолатҳо суд нишондоди онҳоро чӣ гуна далел эътироф менамояд? Ба андешаи мо ба ҳамаи он истисноҳои нигоҳ накарда, дуруст мешуд, ки ин қоида ба тафтиши судӣ низ паҳн мегардид. Илова бар ин, дар ҷумлаи аввали қ. 2 м. 197 КМҚ ҚТ омадааст, ки аз натиҷаи пурсиш протокол тартиб дода мешавад, дар ҷумлаи охир бошад, омадааст, ки пурсишро бе тартиб додани протокол анҷом медиҳад. Қадоме аз ин

муқарраротҳо дуруст мебошад, номаълум боқӣ мондааст. Муфаттиш қадоме аз онҳоро бояд ба роҳбарӣ гирад? Ҳамаи ин нофаҳмиҳо дар натиҷа самараноки татбиқи чунин меъёрҳоро яқдарача паст зада, эътибори онҳоро коста мегардонад.

Чи тавре ки ба ҳамагон маълум аст дар мамлакат аз соли 2007 сар карда то имрӯз чор барномаи ислохоти судӣ-ҳуқуқӣ гузаронида шудааст. Аммо на ҳамаи нақшаҳои пешбинишуда то ба охир амалӣ гардиданд. Бинобар ин, ба андешаи мо қор дар ин самт бояд идома дода шавад. Дар баробари ин яқинд пешниҳодҳое ҳастанд, ки онҳо бояд мавриди баррасӣ ва ҳаллу фасл қарор дода шаванд. Ба андешаи мо ин каму костагиҳо дорои яқинд омилҳои зерин мебошанд:

1. Дар асоси қ. 1 м. 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро қафолат медиҳад.

Мутобиқи қ. 2 м. 88 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, мурофиа дар ҳамаи марҳилаҳои судӣ ва ҳамаи судҳо ба тарзи мувофиқа ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат мегирад.

Аз ин принсипҳои конститусионии фаъолияти судҳо бармеояд, ки шахсоне, ки дар шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ зиндагонӣ мекунад нисбат ба шахсоне, ки дар шаҳру ноҳияҳои ВМКБ, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе зиндагонӣ мекунад, аз ҷиҳати дастрасӣ ба адолати судӣ дар як мавқеъ қарор надошта, то ба Суди Олӣ муроҷиат намудан камаш аз ду зиннаи судӣ маҳрум мебошанд. Шаҳрвандоне, ки дар шаҳру ноҳияҳои ВМКБ, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе зиндагонӣ мекунад, то ба Суди Олӣ муроҷиат намудан, инчунин ба марҳилаҳои қассатсионӣ ва назоратии вилоятҳо ва шаҳри Душанбе ҳуқуқи муроҷиат қарданро доранд, аммо шаҳрвандоне, ки дар шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ зиндагонӣ мекунад, аз муроҷиат ба чунин зиннаҳои судӣ маҳрум мебошанд.

Бинобар ин, асосҳо ва бо мақсади ба принципҳои конституционии дастрасӣ ба адолати судӣ, мутобиқ намудани баъзе аз меъёрҳои Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Кодексҳои мурофиавии граждани, иқтисодӣ, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҷиноятӣ тағйироту иловаҳо ворид намудан лозим аст.

2. Бо мақсади ҳифзи ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии шахрвандон, инчунин баланд бардоштани сифати санадҳои судӣ, ба кашолкориҳои беасосроқ надодан, муҳлатҳои тулонӣ мавриди баррасӣ қарор нагардидани парвандаҳои судӣ ва дар оянда бекор намуда, барои баррасии нав ба суди марҳилаи якум нафиристонидаани парвандаҳои судӣ, пешниҳод карда мешавад, ки салоҳияти марҳилаҳои кассатсионии судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ карда шуда, дар оянда ҳангоми ба тариқи кассатсионӣ баррасӣ намудани парвандаҳои судӣ, суди марҳилаи кассатсионӣ ҳангоми муайян намудани ҷой доштани камбудихо, ҳангоми қабули санадаҳои судӣ дар суди марҳилаи якум, ки асос барои бекор кардани санади судии суди марҳилаи якум мегардад, ҳуқуқи аз нав баррасӣ намудани парвандаҳои судиро бо талаби далелҳои иловагӣ, даъвати шохидони иловагӣ ва ё гузаронидани экспертизаҳои иловагӣ, қабул намудани ҳалномаи навро дошта бошанд. Дар чунин мавридҳо ба раисони Суди Оли, судҳои ВМКБ, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе ҳуқуқи дароз намудани муҳлати баррасии парвандаҳоро дар судҳои марҳилаи кассатсионӣ ба муҳлати то як моҳ дода шавад.

3. Дар марҳилаҳои назоратии судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо қарори кассатсионии судҳои марҳилаи кассатсионӣ баррасӣ карда шаванд. Парвандаҳои судие, ки санадҳои судии онҳо дар марҳилаи кассатсионӣ баррасӣ нашудаанд, тарафҳои он ҳуқуқи ба марҳилаи назоратӣ муроҷиат карданро надошта бошанд. Судҳои марҳилаи назоратӣ танҳо ҳуқуқи як маротиба бекор кардани санади судии судҳои марҳилаи кассатсиониро дошта бошанд. Ҳангоми

маротибаи дувум ворид гардидани чунин парвандаҳо қарори қабулнамудаи судҳои марҳилаи назоратӣ қатъӣ мебошад ва он дигар мавриди баҳс қарор дода нашавад.

4. Ҳуқуқи овардани шикоят ва эътирозро танҳо шахсони иштирокчиёни парванда дошта бошанд. Аз судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ғайр аз суди болоӣ бо санади асоснок кардааш дигар шахсони мансабдор ва мақомот ҳуқуқи талаб кардани парвандаҳоро надошта бошанд. Овардани эътирози назоратӣ аз ҷониби Прокурори генералӣ ва прокурорҳои тобеии он ки иштирокчиҳои парванда намебошанд, аз қонунҳои мурофиавӣ хориҷ карда шаванд. Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар оянда ҳуқуқи овардани эътирози назоратиро надошта бошад. Ҳардуи ин ҳолате, ки қайд карда шуд ба моҳияти ҳуқуқи мурофиавӣ ва принципҳои конституционии адолати судӣ мутобиқат намекунанд.

5. Марҳилаи назоратии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи як маротиба баррасӣ намудани қарорҳои марҳилаи назоратии судҳои ВМКБ, вилоятҳо ва шаҳри Душанберо дошта бошад, ки қарори он қатъӣ буда, дигар мавриди баҳс қарор дода нашавад. Қарори марҳилаи назоратии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба қарорҳои марҳилаи кассатсионии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қатъӣ буда, дигар мавриди баҳс қарор дода намешавад.

Дар Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо як марҳилаи назоратӣ дар қонун ҷой дода шавад, яъне коллегияи судӣ, Раёсати Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар оянда аз баррасии парвандаҳои мушахас озод карда шуда, салоҳияти он танҳо ба масъалаҳои ташкилии фаъолияти судҳо нигаронида шавад.

6. Масъалаҳои хоста гирифтани ва ҷо ба ҷо гузориҳои кадрҳои судягӣ ба таври ҷиддӣ таҷдиди назар карда шавад. Ба мансаби судягӣ шахсоне интихоб ва пешбарӣ шаванд, ки онҳо на танҳо аз ҷиҳати сиёсӣ ахлоқӣ устувору арзандаанд, инчунин донишҳои

назариявию касбияти онҳо ва таҷрибаи ҳаётиашон низ ба ин сатҳ ҷавобгӯ бошад.

7. Коркарди илми қисми зиёди аз институтҳои ҳуқуқҳои мурофиавӣ дар сатҳи дахлдор қарор надоранд. Имрӯз тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд намуди мурофиаҳо мавҷуданд, аз ҷумла мурофиаи конститусионӣ, мурофиаи ҷиноятӣ, мурофиаи граждани, мурофиаи иқтисодӣ, мурофиаи маъмурӣ, мурофиаи ҳакамӣ, мурофиаи арбитражӣ, гарчанде дутои охир мурофиаҳои шартномавӣ ба ҳисоб мераванд. Дар маркази илми ҳуқуқшиносӣ, яъне факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон имрӯз оид ба мурофиаи конститусионӣ, мурофиаи иқтисодӣ, мурофиаи маъмурӣ, мурофиаи ҳакамӣ, мурофиаи арбитражӣ умуман устодон ба донишҷӯён дарс намехонанд ё омузиши ин намуди ҳуқуқи мурофиаҳо ба салоҳияти дигар кафедраҳо вогузор карда шуданд ё баъзе аз онҳо умуман вучуд надоранд. Агар омузиши ҳуқуқи мурофиавӣ дар як кафедра нею ба якҷанд кафедраҳо вогузор шуда бошад, пас дар бораи ягонагии кадом ҳуқуқи мурофиавӣ, ки принципҳои асосии он дар Конститутсияи ҚТ пешбинӣ шудааст, сухан рондан мумкин аст. Ба андешаи мо ҳамаи ҳуқуқҳои мурофиавӣ агар дар доираи як кафедра мавриди омузиш қарор мебошад, мантиқан дуруст мебуд. Чунки ҳамаи институтҳои мурофиавӣ ба ҳам робита дошта, пайвастиҳои ногустастани дохилӣ доранд ва танҳо ҳамон вақт такмил меёбанд ва устувор мегарданд, ки агар назари ягонаи илмӣ вучуд дошта бошад.

8. Мақсад аз тез тез ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қонунҳои мурофиавӣ ба андешаи мо агар аз як тараф устувор набудани меъёрҳои мурофиавӣ бошад, аз тарафи дигар таҷрибаи нодурусти татбиқи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти ҳуқуқтатбиқкунанда мебошад. Бинед, танҳо дар соли 2022 дар моҳи март ва моҳи июл ба КМГ ҚТ якҷанд тағйироту иловаҳо ворид карда шуданд. Тағйироти моҳи март воридгардида, агар ба маҳдуд кардани салоҳияти судяҳо дар боздошти

ичрои санадҳои судӣ дахл дошта бошад, пас тағйироти воридгардида дар моҳи июл ба васеъ намудани салоҳияти прокуророн вобастагӣ дорад. Савол ба миён меояд, сабаби асосии воридгардидани ин тағйиротҳо дар чист?

Агар мо ба таҷрибаи судӣ назар афканем мебинем, ки вақтҳои охир аз ҷониби баъзе аз судҳо боздошти якҷандмаротибаи иҷрои санадҳои судӣ якҷанд маротиба афзуданд ва бо ин асосҳо санадҳои судӣ солҳои дароз мавриди иҷро қарор намегирифтанд, ки норозигии тарафҳои баҳсқунандаро зиёд намуд. Бинобар ин, қонунгузор салоҳияти судяҳоро оид ба боздоштани иҷрои санадҳои судӣ як дараҷа маҳдуд намуд.

Аз ҷониби қонунгузор зиёд намудани ваколати прокурор дар иштирок дар баррасии парвандаҳо, талаб карда гирифтани парванда аз судҳо ва овардани эътироз низ ба андешаи мо аз ҷониби баъзе аз судяҳо ба таври дахлдор татбиқ накардани талаботи қонунгузори ва дар баъзе аз ҳолатҳо бошад суистифода намудан аз ваколати мансабиашон мебошад.

Аммо ба андешаи мо, барои ин амалҳо шуда, талаботҳои принципҳои конституционии мурофиавиро пушти сар кардан он қадар ба мақоми судя ва суд ҳамчун шоҳаи ҳокимият дуруст намеояд. Баръакс дар чунин ҳолатҳо бояд қонунгузор чораҳои назоратии судӣ, хоста гирифтани ва ҷо ба ҷогузори судяҳо, сину соли судягӣ, ҳар се сол ротатсияи шудани судяҳо, пурзур намудани ҷавобгарии судяҳо, пеш аз ҳама раисони судҳо, мақсаднок будани институти судя-коромуз ва тарзи бозомузии судяҳо, таъмини моддию техникаи ва шароти кори судҳоро аз нав таҷдиди назар мекард, натиҷаи хуб меод. Ҳамаи натиҷаи чандинсолаи якҷанд барномаҳои судӣ-ҳуқуқиро, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2007 то соли 2021 амал карда шуданд ва бо мақсади таъмини волоияти қонун, мустақилияти судяҳо ва баланд бардоштани обрӯю эътибори судҳо равона карда шуда буд, бо ин амалҳо ба

нести бурдан он қадар ба мантиқи қор дуруст намебошад.

9. Таҳлили баъзе аз меъёрҳои воридгардида аз он шаҳодат медиҳанд, дар онҳо манфиати идоравӣ низ дида мешавад. Ин агар аз як ҷиҳат тақсими салоҳияту ваколатҳо байни субъектҳои ҳуқуқтатбиқкунанда бошад, аз тарафи дигар фаъолияти лоббистӣ ба назар мерасад, ки меъёрҳо дар баъзе ҳолатҳо бе таҳлили илмӣ ва номутобиқат ба дигар меъёрҳо қабул карда шудаанд. Аз ин рӯ, дуруст мешуд, ки дар Тоҷикистон қонун дар бораи лоббистӣ қабул карда шавад.

10. Ба андешаи мо вақте расидааст, ки қонунҳои мурофиавӣ, пеш аз ҳама кодексҳои мурофиавии ҷиноятӣ, граждани ва иқтисоди таҷдиди назар карда шуда, дар таҳрири нав қабул карда шаванд.

11. Концепсияи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қоркард ва қабул карда шуда, ба давраи нави гузаронидани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон замина гузошта шавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 134 с.

2. Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон (10 декабри с. 1948 аз тарафи Ассамблеяи генералии Созмони Милали Муттаҳид қабул гардидааст // Маҷмуаи санадҳои асосии байналмилалӣ ва миллӣ оид ба ҳуқуқи инсон. Нашри дуюм / З. Ализода, Б. Сафаров, Б. Саъдизода [ва диг.]. – Душанбе: Контраст, 2018. – 406 с.

3. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ, бо қатъномаи 2200 А (XXI) Ассамблеяи генералии СММ аз 16 декабри с. 1966 қабул шудааст ва барои имзо, тасвиб ва ҳамроҳ шудан кушода шудааст. Аз 23 март с. 1976 эътибор пайдо кардааст // Маҷмуаи санадҳои асосии байналмилалӣ ва миллӣ оид ба ҳуқуқи инсон. Нашри дуюм / З. Ализода, Б. Сафаров, Б. Саъдизода [ва диг.]. – Душанбе: Контраст, 2018. – 406 с.

4. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 26 июли соли 2014, № 1084 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 1, мод. 380; с. 2015, №7-9, мод. 698; с. 2016, №7, 603; Қонуни конститутсионии ҚТ аз 21.02.2018 с., № 1509.

5. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 25 июли соли 2005, № 107 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2005, № 7, мод. 398; с. 2006, № 3, мод. 141; с. 2007, № 5, мод. 350, №7, мод. 652; с. 2008, №12, қ. 1, мод. 981; с. 2009, № 5, мод. 314; с. 2011, №3, мод. 150, № 6, мод. 428; с. 2012, № 8, мод. 810; с. 2013, № 7, мод. 497, мод. 498, № 12, мод. 876; с. 2014, № 3, мод. 139, № 12, мод. 820; с. 2016, № 3, мод. 125; Қонуни конститутсионии ҚТ аз 30.05.2017 с., № 1410.

6. Кодекси мурофиавии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05 январи с. 2008, № 341 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2008, № 1, қ.1, мод.б, мод.7; ҚҚТ аз 18.03.2022 № 1856, аз 19.07.2022, № 1898.

7. Гражданский процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 05 января 2008 г., № 341 // Аҳбори Маҷлиси Оли Республика Таджикистан, 2008 г., № 1, қ. 1, ст. 7; в редакции Закона РТ от 12.01.2010 г., № 582; ЗРТ от 18.03.2022 г., № 1856, от 19.07.2022 № 1898.

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” аз 30 майи с. 2017, № 1414 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, қ. 1, мод. 271.

9. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 25 июли соли 2005, № 107 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2005, №7, мод. 398; с. 2006, № 3, мод. 141; с. 2007, № 5, мод. 350,

№7, мод. 652; с. 2008, № 12, қ. 1, мод. 981; с. 2009, № 5, мод. 314; с. 2011, № 3, мод. 150, № 6, мод. 428; с. 2012, № 8, мод. 810; с. 2013, № 7, мод. 497, мод. 498, № 12, мод. 876; с. 2014, № 3, мод. 139, № 12, мод. 820; с. 2016, № 3, мод. 125; Қонуни конститутсионии ҚТ аз 30.05.2017 с., № 1410.

10. Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри с. 2009 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, № 12, мод. 815; Қонунҳои ҚТ аз 23.11.2015 с., № 1229; аз 15.03.2021 с., №1275; аз 18.03. 2022 № 1857.

References

1. The Constitution of the Republic of Tajikistan was adopted in a national referendum on November 6, 1994. On September 26, 1999, June 22, 2003, and May 22, 2016, changes and additions were made to it through a national referendum. - Dushanbe: Ganj, 2016. - 134 p.
2. The Universal Declaration of Human Rights (adopted by the General Assembly of the United Nations on December 10, 1948) etc.]. – Dushanbe: Contrast, 2018. – 406 p.
3. The International Covenant on Civil and Political Rights, with Resolution 2200 A (XXI) of the UN General Assembly dated December 16. Adopted in 1966 and open for signature, ratification and accession. From March 23 Entered into force in 1976 // Collection of main international and national documents on human rights. Second edition / Z. Alizoda, B. Safarov, B. Saadizadeh [and others]. - Dushanbe: Contrast, 2018. - 406 p.
4. The Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On the Courts of the Republic of Tajikistan" dated July 26, 2014, No. 1084 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2014, No. 7, p. 1, art. 380; s. 2015, No. 7-9, art. 698; s. 2016, No. 7, 603; Constitutional Law of the Republic of Tajikistan dated 21.02.2018, No. 1509.
5. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan" dated July 25, 2005, No. 107 // Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, p. 2005, No. 7, art. 398; s. 2006, No. 3, art. 141; s. 2007, No. 5, art. 350, No. 7, art. 652; s. 2008, No. 12, p. 1, art. 981; s. 2009, No. 5, art. 314; s. 2011, No. 3, art. 150, No. 6, Art. 428; s. 2012, No. 8, art. 810; s. 2013, No. 7, art. 497, art. 498, No. 12, Art. 876; s. 2014, No. 3, art. 139, No. 12, Art. 820; s. 2016, No. 3, art. 125; Constitutional Law of the RT dated 30.05.2017, No. 1410.
6. The Civil Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated January 5, p. 2008, No. 341 // Journal of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 2008, No. 1, q. 1, article b, article 7; ... Government Decree No. 1856 dated 18.03.2022, No. 1898 dated 19.07.2022.
7. Civil procedural code of the Republic of Tajikistan dated January 05, 2008, No. 341 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2008, No. 1, part 1, art. 7; as amended by the Law of the Republic of Tajikistan dated January 12, 2010, No. 582; ZRT dated 03/18/2022, No. 1856, dated 07/19/2022 No. 1898.
8. Law of the Republic of Tajikistan "On regulatory legal acts" dated May 30, p. 2017, No. 1414 // News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, p. 2017, No. 5, p. 1, art. 271.
9. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On the Prosecutor's Office of the Republic of Tajikistan" dated July 25, 2005, No. 107 // Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, p. 2005, No. 7, art. 398; s. 2006, No. 3, art. 141; s. 2007, No. 5, art. 350, No. 7, art. 652; s. 2008, No. 12, p. 1, art. 981; s. 2009, No. 5, art. 314; s. 2011, No. 3, art. 150, No. 6, Art. 428; s. 2012, No. 8, art. 810; s. 2013, No. 7, art. 497, art. 498, No. 12, Art. 876; s. 2014, No. 3, art. 139, No. 12, Art. 820; s. 2016, No. 3, art. 125; Constitutional Law of the RT dated 30.05.2017, No. 1410.
10. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3, p. 2009 // News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, p. 2009, No. 12, art. 815; Laws of the Republic of Tajikistan dated 23.11.2015, No. 1229; dated 15.03.2021, No. 1275; from 18.03. 2022 No. 1857.

ТДУ 343.31.7 : 004.056.5

**ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ КИБЕРҶИНОЯТӢ ТИБКИ ҚОНУНГУЗОРИИ
ҶУМӢУРИИ МАРДУМИИ ЧИН: ТАӢЛИЛИ МУҚОИСАВИИ ӢУҚУҚӢ**

**УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЯ ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ:
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ**

**CRIMINAL LIABILITY FOR CYBERCRIMES UNDER THE LAWS
OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS**

ДАВЛАТЗОДА К.Д.
DAVLATZODA K.D.

*Дотсенти кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Доцент кафедры криминалистики и судебно-экспертной
деятельности юридического факультета Таджикского
национального университета, кандидат юридических наук
Associate Professor of the Department of Criminalistics and
Forensic Expertise, Faculty of Law, Tajik National University,
Candidate of Legal Sciences*

E-mail:
komron231823@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – Ӣуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроии ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).

Науҷная спеҷиальность: 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.08 – Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: НАЗАРОВ А.Қ. – мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Реҷензент: НАЗАРОВ А.Қ. – заведующий кафедрой криминалистики и судебно-экспертной деятельности юридического факультета Таджикского национального университета, доктор юридических наук, доцент.

Reviewer: NAZAROV A.K. – Head of the Department of Criminalistics and Forensic Expertise, Faculty of Law, Tajik National University, Doctor of Law, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар доираи мақола таҳлили муқоисавии ҳуқуқии ҷиноятии ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии мардумии Чин ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Ба ақидаи муаллиф, ташаккули қонунгузорию ҷиноятии Чин дар самти муқовимат бо киберҷиноятҳо ба се марҳила ҷудо гардида мумкин аст ва дар мақола муаллиф ҳар яки онҳоро муфассал шарҳ додааст.

Вожаҳои калидӣ: ҷавобгарии ҷиноятӣ, киберҷиноятҳо, Интернет, системаи иттилоотӣ, Кодекси ҷиноятии Чин, таъмини амнияти иттилоотӣ, системаҳои компютерӣ.

Аннотация: В рамках статьи представлен сравнительно-правовой анализ анализируется уголовная ответственность за киберпреступления по законодательству Китайской Народной Республики. По мнению автора, развитие китайского уголовного законодательства в области борьбы с киберпреступлениями можно разделить на три этапа и в статье автором представлена подробная характеристика каждого из этих этапов.

Ключевые слова: уголовная ответственность, киберпреступления, Интернет, информационная система, Уголовный кодекс Китая, информационная безопасность, компьютерные системы

Annotation: The article presents a comparative legal analysis of criminal liability for cybercrimes under the legislation of the People's Republic of China. According to the author, the development of Chinese criminal legislation in the field of combating cybercrime can be divided into three stages, and in the article the author presents a detailed description of each of these stages.

Key words: criminal liability, cybercrime, Internet, information system, Chinese Criminal Code, information security, computer systems

Рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва фазои маҷозӣ таҳаввулотӣ босуръати киберҷиноятҳоро асоснок намуда, зарурати таваҷҷуҳи ҷиддиро ба ин самт ҳам аз ҷониби давлат, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҳам ҷомеаи илмӣ тақозо менамояд. Маврид ба зикри ҳос аст, ки 4-уми июли соли 2023, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи навбатии Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай, ки дар шакли видеоконфернс баргузор шуд, аз таҳдидҳои афзояндаи кибер-ҷиноятҳо ёдовар шуданд. Аз ин рӯ дар ҷаҳорҷуби ҷаласаи Шӯрои сарони давлатҳо ба таври умум 11 қарору санад қабул шуд, ки муҳимтарини онҳо ҳамкорӣ дар соҳаи таҳаввулотӣ рақамӣ ифода мегардад [5, с. 150]. Бояд қайд намуд, ки дар сатҳи байналмилалӣ, самтҳои сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ муқовимат бо киберҷиноятҳо ва равишҳои таҳияи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ба вучуд омадаст.

Бо вучуди он, ки раванди ҷавобгарӣ, барои ҷиноятҳои ба таври гуногун гурӯҳбандишуда агар ҳамчун мақсад амалӣ мегардад, он дорои хусусияти интиҳобӣ (факултативӣ) ва муваққатӣ дошта менамояд. Маврид ба зикри ҳос аст, ки Ҷумҳурии Мардумии Чин (минбаъд – Чин) аз рӯи шумораи истифодабарандагони Интернет дар ҷаҳон пешсаф буда, инчунин ягона кишваре дар ҷаҳон ифода мегардад, ки барномаи васеи микёсии маҳдуд кардани дастрасӣ ба иттилооти харобиоварро амалӣ карда, модели ҷинии пешгирӣ ва мубориза бо ҷабрҳои ҷиноятӣ дар фазои маҷозӣ яке аз муназзамтарин ва

муассиртарин моделҳо маҳсуб мешавад, пас таҷрибаи ҷинӣ дар муқовимат бо киберҷиноятҳо ба андешаи мо, лоиқи омӯзиш мебошад.

Мисоли равшани истифодаи моделҳои таҳлилий ва пешгӯӣ, ки инчунин дар Чин ҳам истифода мешаванд, ин низоми шинохти ҷеҳра мебошад, ки аз ҷониби Cloud Walk (Гуанҷжоу) таҳия шудааст ва он амали одамонро пайгирӣ мекунад. Вобаста аз он ки гумонбар кай ва ба кучо рафтааст ва ҷӣ кор кардааст, система метавонад эҳтимолияти сар задани ҷиноятро диҳад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ исбот намуд, ки киберҷинояткорон фазои маҷозиро ҳамчун воситаи содир намудани ҷиноят истифода намудан, инчунин барои амалҳои ёрирасон, ба монанди ҷалб намудани аъзоёни нав барои анҷом додани амалҳои террористӣ, муошират дар дохили гурӯҳҳои террористӣ, ҷамъ овардани маблағ барои дастгирии ҷабрҳои террористӣ, паҳн кардани маводи таблиғотӣ ва гирифтани маълумот бораи ҳадафҳои эҳтимолии ҳамлаҳои террористӣ, истифода менамоянд.

Дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва хориҷӣ ҳамеша ба омӯзиши инкишофи ҳуқуқи ҷинӣ диққати зиёд дода мешавад. Дар робита ба таҳлили низоми ҳуқуқии Чин, П.В. Трошинский асоснок қайд мекунад, ки хусусияти ҳуқуқи ҷинӣ, маданияти ҳуқуқӣ ва шуури ҳуқуқии шаҳрвандони он, ки дар заминаи таълимоти ахлоқии Конфутсийӣ бузург ташаккул ёфтааст, бояд ба назар гирифта шавад [8, с. 14-15].

Дар ин бобат В.В. Севалнев дуруст хулоса мебарорад, ки низоми ҳуқуқии Чинро пурра ба соҳти романо-германӣ (низоми континенталӣ) мансуб наметавон донист, чунки он хусусияти омехтагӣ

дошта, инъикосгари анъанаҳои ҳукуки қадим ва қонунгузори муосир мебошад, ки ба ғояҳои «сотсиализми дорой хусусияти чинӣ», принципҳои ҳукуки романио германӣ асос ёфта, аз модели ҳукуки собиқ ИҶШС зиёд баҳрабардорӣ намудааст [7].

Чун дар Тоҷикистон то миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дар қонунгузори ҷиноятӣ Чин дар бораи ҷавобгарӣ барои киберҷиноятҳо, инчунин воситаҳои нигоҳдорӣ, қоркард ва интиқоли он ягон муқаррароти махсус вучуд надошт. Судҳо вазъиятҳои баҳсталаби дар ин самт бавучудомадаро дар асоси унсурҳои анъанавии ҷиноятҳо ҳал намуда, чун қоида, барои ин ба тафсири ниҳоят васеи муқаррароти қонунгузори ҷиноятӣ рӯй меоварданд. Масалан, дар соли 1986, қарори маъруф оид ба парвандаи Чен қабул шуд, ки он аввалин ҳукми киберҷиноят дар Чин махсус мешавад. Чен, ки дар бонк ба ҳайси хазинадор фаъолият мекард, аз дастрасии расмӣ ба системаи иттилоотӣ бонк истифода бурда, маълумотро дар бораи суратхисоби бонки худ иваз кардааст. Ҳангоми баровардани ҳукми айбдоршаванда суд муқаррароти Кодекси ҷиноятӣ Чинро оид ба дуздӣ татбиқ кард.

Ин тасмим дар доираи илми Чин бо муноқишаҳо боис шуд ва дар мавриди дуруст истифода бурдани муқаррароти дуздӣ бахшо зиёдеро ба миён овард. Муҳолифони ин тасмим бар он андеша буданд, ки Чен воқеан ягон молу мулкро мусодира накардааст (нагирифтааст), ӯ маълумотро дар системаи иттилоотӣ бонк ба таври ғайриқонунӣ тағйир додааст ва аз ин рӯ, наметавон барои дуздӣ ӯро ба ҷавобгарӣ кашид. Дигарон бар он ақида буданд, ки тафсири васеи таркиби дуздии оддӣ имкон медиҳад, ки он фарогири амалҳои ҷиноятӣ бошад, ки бо истифода аз системаҳои муосири иттилоотӣ муассисаҳои молиявӣ содир мешаванд, зеро мақсади ҷинояткор маҳз ба даст овардани фоидаи молу мулки буд [2, с. 42]. Ҳамин тавр, анқариб ҳамаи қоршиносон ба ҳулосае омаданд, ки барои такмил додани қонунгузори ҷиноятӣ Чин ба он бояд муқаррароти

махсус дар бораи ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳо, ки бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ содир мешаванд, илова карда шавад.

Дар Кодекси ҷиноятӣ Чин тағйир иловаҳо, ки соли 1997 ба он ворид намуданд, се моддаи махсуси марбут ба киберҷиноятҳо пешбинӣ гардидааст:

– моддаи 285, ки ҷавобгариро барои дастрасии ғайриқонунӣ ба манбаъҳои иттилоотӣ марбут ба фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ва дигар соҳаҳои муҳим, таъмини иқтисоди муҳофизавии кишвар (объектҳои инфрасохтори муҳими иттилоотӣ)-ро танзим менамояд;

– тибқи моддаи 286 барои қирдорҳои зерин ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар шудааст;

– даҳлати ғайриқонунӣ ба воситаҳои қоркарди автоматӣ маълумот;

– Таҳия, истифода ва паҳн кардани барномаҳои зараровари компютерӣ;

– дар моддаи 287 манъи мустақили ҳукуки ҷиноятӣ пешбинӣ нашуда, тибқи он «ҷиноятҳои анъанавӣ, ки бо истифода аз технологияҳои компютерӣ содир шудаанд, аз қабил қаллобӣ, дуздӣ, хиёнат ба давлат ва ғайраҳо тибқи муқаррароти умумии қонуни ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои ҷиноятҳои зикршуда ҷазо дода мешаванд [1].

Ҳамзамон, модели татбиқшудаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои зарар расонидан ба муносибатҳои марбут ба таъмини амнияти иттилоотӣ ва системаҳои компютерӣ мавриди танқиди олимони чинӣ қарор гирифт [3, с. 177], ки меъёрҳои дар он зикршуда наметавонад ҳолати дастрасии ғайриқонунӣ ба системаҳои компютери шаҳсонӣ алоҳидаро дар сурате, ки он ба қорӣ воситаҳои автоматӣ қоркарди маълумот ҳеч таъсире нарасонад, фароғир бошад [4, с. 149].

Воқеан, дар заминаи тафсири воқеи м. 286 Кодекси ҷиноятӣ Чин, ки соли 1997 тағйирот ворид карда шудааст, метавон ба ҳулосае омад, ки он танҳо дар ҳолатҳои даҳлати ғайриқонунӣ ба раванди қорӣ системаи компютерӣ татбиқ карда мешавад.

вад. Агар дастрасӣ бе ҳалал ворид намудан ба низоми фаъолият, инчунин дар самти иттилоотӣ компютерӣ анҷом дода шуда бошад, ин кирдорро ҷинойт эътироф кардан мумкин нест, зеро м. 285 танҳо барои дастрасии ғайриқонунӣ ба захираҳои иттилооти, ки дорои аҳаммияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ҳастанд, ҷавобгариро муқаррар кардааст.

Соли 2009 ба қонунгузори ҷинойтии Чин аввалин тағйири иловаҳо марбут ба ҷавобгарӣ барои киберҷинойтҳо ворид карда шуд. Масалан, дар м. 285 Кодекси ҷинойтии Чин қисми 2-юм илова гардид, ки барои ба таври ғайриқонунӣ несту нобуд кардан, зарар расондан ё тағйир додани маълумоти дар системаи иттилоотии шахсони воқеӣ нигоҳдошташуда ҷавобгарӣ муқаррар мекунад ва қисми 3 – паҳн кардани воситаҳои барномавию техникӣ, ки барои содир намудани ҷинойтҳои дар қисмҳои 1 ва 2-юми ҳамин модда зикршуда пешбинӣ шудаанд, ҷинойт меҳисобад.

Ин тағйирот тақозои пешрафти рӯзафзуни технологияҳои компютерӣ ва аҳаммияти он дар ҳаёти ҳаррӯзаи шаҳрвандон ва фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар Чин буд.

Дар соли 2015, 9-умин тағйири иловаҳо ба Кодекси ҷинойтии Чин ворид карда шуд, ки ба он се ҷинойти навро дар самти киберҷинойтҳо илова намуд:

- мутобиқи м. 286А, барои аз ҷониби провайдерон иҷро нагардидани қарорҳои мақомоти танзимкунанда оид ба бастании захираҳои интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти мамнӯъ ҷавобгарӣ муқаррар карда шуд;

- м. 287А барои истифодаи захираҳои интернетӣ бо мақсади паҳн кардани маълумот дар бораи усулҳои содир намудани ҷинойт ҷавобгарӣ пешбинӣ намуд;

- мутобиқи м. 287В мусоидати виртуалӣ барои содир намудани киберҷинойтҳо ҷинойт маҳсуб ёфт [9, с. 256].

Тағйироти зикршуда натиҷаи татбиқи расмӣ оид ба мубориза бар зидди афзоиши ҷинойткориҳо дар фазои маҷозӣ, аз ҷумла, дар хусуси аз ҷониби шахсони

воқеӣ ташкил гардидани захираҳои маҳсули иттилоотӣ, ки барои табодули иттилоот ва воситаҳои барномавию техникӣ, ки барои содир намудани ҷинойтҳо пешбинӣ шудаанд, ба шумор меравад.

Ҳамин тавр, қонунгузори амалкунандаи Чин меъёрҳои зерини ҳуқуқии ҷинойтиро бораи содир намудани киберҷинойтҳо дар бар мегирад:

- дастрасии ғайриқонунӣ (м. 285);

- даҳолати ғайриқонунӣ ба фаъолияти системаи компютерӣ (м. 286);

- иҷро накардани қарори мақомоти назоратӣ оид ба бастании захираи интернетӣ ё нест кардани маълумот (м. 286А);

- истифодаи захираҳои интернетӣ барои паҳн кардани маълумот дар бораи содир намудани ҷинойткорӣ (маълумоти криминогенӣ (дорои хусусияти ҷинойтӣ)) (м. 287А);

- мусоидат ба содир намудани киберҷинойтҳои (м. 287В).

Дар баробари ин, м. 287 Кодекси ҷинойтии Чин худ як меъёри иловагии ҳуқуқии ҷинойтӣ мебошад, ки татбиқи муқаррароти анъанавии қонунгузори ҷинойтии Чинро нисбати ҳолатҳои содир намудани дигар ҷинойтҳои маъмулӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотию коммуникатсионӣ қонунӣ мегардонад.

Сянюн Ван қайд мекунад, ки тибқи моҳияти ҳуқуқии м. 285 Кодекси ҷинойтии Чин, ба таври ғайриқонунӣ дастрасӣ ба воситаҳои ҳифзи барномавию техникӣ иттилоот (шикастан ва кушодани маҳзани иттилоот, ба истилоҳ “ҳакерӣ”), ки танҳо дар робита ба объекти инфрасохтори муҳимми иттилоотӣ содир шудааст, ҷавобгарии ҷинойтӣ дорад. Ҳакерӣ ба системаи компютерии шахсони алоҳида бидуни таъсири минбаъда ба иттилооти компютерӣ (мисли нобудкунӣ, осеб расондан ва тағйир додан) ҷинойт нест [1].

Дар ин масъала айнияти қонунгузори Чинро ба меъёри қонунгузори ҷинойтии ватанӣ дар бораи ҷавобгарӣ ҷинойтӣ барои дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти компютерӣ (моддаҳои 298-304-и Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҚТ)) қайд кардан зарур аст

ва тавре маълум аст, КЧ ҚТ дар қатори аломатҳои асосноки ҳатмии таркиби ин ҷинойт инчунин оқибатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарноки онро дар шакли но-будсозӣ, бастан, тағйир додан ё нусхабар-дории иттилооти компютерӣ номбар ме-кунад.

Дар баробари ин, КЧ ҚТ инчунин ба-рои дастрасии ғайриқонунӣ ба иттилооти ҳифзшавандаи компютерие, ки дар он ин-фрасохтори муҳимми иттилоотӣ мавҷу-данд, мавҷудияти оқибатҳоро чун омиле расидани зарар пешбинӣ менамояд. (мод-даҳои 298-304). Ҳамзамон, зарар ҳамчун аломати конструктиви ҷинойт тибқи қ. 1 м. 299 КЧ ҚТ муайян нашудааст, яъне он аломати баҳодиҳи ҳисоб меёбад.

Ба андешаи мо, барои такмили бахши қонунгузорӣ дар ин самт ба қонун-гузори Ҷин дар дар робита ба ҳифзи ҳуқуқи ҷинойтии инфрасохтори муҳимми иттилоотии давлат таъя намудан ба ман-фиати қор мебошад. Ин тарзи татбиқи қонунгузорӣ барои таъмини қобилияти мудофиавии давлат, амнияти ҷамъиятӣ ва ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ самарабахш мебошад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқот ҳулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Ҷин ба гурӯҳи давлатҳое, ки имкониятҳои зиёди технологӣ доранд ворид шуда, имконияти шабакаҳои иҷтимоии барои ин кишвар зарароварро дастнорас гардонид, ба ҷойи онҳо шабакаҳои иҷтимоии ватаниро, ки танзимашон осон аст, пешкаши шаҳрвандон менамоянд ва ё дигар шабакаҳои иҷтимоии шубҳанок ба таври доимӣ дастнорас гардонид мешаванд ва дар ҷунин ҳолат шаҳрвандон аз шабакаҳои дигаре, ки дастрас ҳастанд, истифода мекунанд [6, с. 38].

2. Ташаккули қонунгузори ҷинойтии Ҷинро дар самти муқовимат бо киберҷинойтҳо метавон ба се марҳила ҷудо намуд:

1) ҳифзи инфрасохтори иттилоотии махсус ҳифзшаванда (1997);

2) тавсеаи ҳифзи захираҳои иттилоотии шахсонаи воқеӣ (2009);

3) муқаррар намудани ҷавобгарӣ

барои аз ҷониби провайдерон иҷро нагардидани қарорҳои мақомоти танзимкунанда оид ба бастании захираҳои интернетии дахлдор ва нест кардани маълумоти мамнуъ ҷавобгарӣ муқаррар карда шуд (2015).

3. Зарур аст, ки дар доираи ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ, аз ҷумла ИДМ, СПАД, СХШ, ки Ҷин ва Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои фаъоли онҳо мебошад, ҷиҳати ҳамкории байналмилалӣ давлатҳо дар муқовимат бо киберҷинойтҳо, “Маркази таъмини амнияти иттилоотии ва муқовимат бо киберҷинойтҳо дар Осиёи Марказӣ”, ҳамчун мақомоти махсусгардонидашуда таъсис дода шуда, ҳадафи таъсиси он ҷамъоварӣ ва қоркарди маълумот оид ба киберҷинойтҳо, гузаронидани арзёбии экспертии таҳдидҳои киберӣ ва фазои маҷозӣ, таҳия ва татбиқи усулҳои пешрафтаи пешгирӣ ва тафтиши киберҷинойтҳо, таълими кадрҳои нав, мусоидат ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, баланд бардоштани дараҷаи амнияти фазои маҷозӣ дар минтақа ва ҷаҳон, инчунин ҳалли масъалаи ҳамкории шаффофи онҳо дар самти дастгирии ташкилии мубориза бо киберҷинойтҳо муқаррар карда шавад.

Бо вучуди ҷандин маротиба ворид намудани тағйири иловаҳо (солҳои 1997, 2009, 2015) ба қонунгузори ҷинойтии Ҷин дар самти муқовимат бо киберҷинойтҳо, ҳануз ҳам он доро як қатор камбудии мебошад:

1) мавҷуд набудани меъёри ягона ва мушаххас оид ба системаҳои ягонаи иттилоотӣ;

2) дар қонунгузори ҷинойтии Ҷин, системаи ҳифзи шабакаҳо ё системаҳои иттилоотии компютерӣ, ки дар адабиёти илмӣ, унсурҳои таркибии фазои маҷозӣ ифода мегарданд, диққати махсус ва ё меъёрҳои мушаххас мушоҳида намегардад, ва танҳо як моддаи алоҳида оид ба ғайриқонунӣ ба даст овардани иттилоот аз система ё шабакаи компютерӣ дар (қ. 2 м. 285) пешбинӣ гардидааст. Ҳол он ки истифодаи васеи технологияҳои иттилоотию-коммуникатсионӣ (дар электротехника, техникаи роботӣ, аз

ҷумла истифодаи 3D-принтер дар соҳаи сохтмон, саноат, тандурустӣ ва ғайра) ва зехни сунӣ (компютери зехнӣ, почтаи электронӣ, мағозаи интернетӣ,

хизматрасониҳои бонкӣ ва ғайра) ба рушди минбаъдаи ҷомеаи иттилоотӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Адабиёти истифодашуда

1. China-Criminal-Code // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (санаи мурочиат: 19.04.2023).
2. Chen Lihua. The discussion on computer crime and its legislation // Legal science. 1990. № 1. - P. 42.
3. Ma Qiufeng. The concept of computer crime // China Academic Journal Electronic Publishing House. 1992. – P. 177.
4. Zhao Bingzhi and Yu Zhigang. Computer crime and the response from legislation and legal theory // China legal science. – 2001. – № 1. – P. 149.
5. Давлатзода, К.Д. Асосҳои тафтиши киберҷиноятҳо: воситаи таълимӣ / К.Д. Давлатзода / Мухаррири масъул: д.и.х., профессор Назаров А.Қ. – Душанбе, 2023. – 150 с.
6. Шершульский, В., Едемский, М., Лубнин, К. На Интернет и суда нет // Деньги. Октябрь 1996 г. – № 35. – С. 38.
7. Севальнев, В.В. Правовое регулирование налогообложения инновационного сектора КНР: дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.14 / Вячеслав Викторович Севальнев. – М., 2012. – 195 с.
8. Трошинский, П.В. Правовая система Китая: монография / П.В. Трошинский. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2016. – 472 с.
9. Уголовный кодекс Китая / под ред. проф. А.И. Коробеева и проф. А.И. Чучаева, пер. с китайского проф. Хуан Даосю. – М.: ООО «Юридическая фирма Контракт», 2017. – 256 с.

References

1. China-Criminal-Code // [Electronic resource]. - Access source: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (access date: 19.04.2023).
2. Chen Lihua. The discussion on computer crime and its legislation // Legal science. 1990. № 1. - P. 42.
3. Ma Qiufeng. The concept of computer crime // China Academic Journal Electronic Publishing House. 1992. - P. 177.
4. Zhao Bingzhi and Yu Zhigang. Computer crime and the response from legislation and legal theory // China legal science. - 2001. - № 1. - P. 149.
5. Davlatzoda, K.D. Fundamentals of cybercrime investigation: an educational tool / K.D. Davlatzoda / Editor-in-chief: D.I.H., Professor A.K. Nazarov - Dushanbe, 2023. - 150 p.
6. Shershulsky, V., Edemsky, M., Lubnin, K. There are no courts on the Internet // Money. October 1996. - No. 35. – P. 38.
7. Sevalnev V.V. Legal regulation of taxation of the innovation sector of China. Diss. ...candidate of legal sciences 12.00.14 / Vyacheslav Viktorovich Sevalnev. – M., 2012. – 195 p.
8. Troshchinsky, P.V. Legal system of China: monograph / P.V. Troshchinsky. - M.: Institute of Far East RAS, 2016. – 472 p.
9. Chinese Criminal Code / ed. prof. A.I. Korobeeva and prof. A.I. Chuchaev, per. from Chinese prof. Huang Daoxu. - M.: Legal Firm Contract Llc, 2017. - 256 p.

УДК 343.133

**ИШТИРОКИ СУДШАВАНДА ДАР МУҲОКИМАИ СУДИИ ПАРВАНДАИ ЧИНОЯӢ
ДАР НИЗОМИ ШАРТӢОИ УМУМИИ МАӢЛИСИ СУДӢ**

**УЧАСТИЕ ПОДСУДИМОГО В СУДЕБНОМ РАЗБИРАТЕЛЬСТВЕ УГОЛОВНОГО
ДЕЛА В СИСТЕМЕ ОБЩИХ УСЛОВИЙ СУДЕБНОГО ЗАСЕДАНИЯ**

**PARTICIPATION OF THE DEFENDANT IN THE TRIAL OF A CRIMINAL CASE IN THE
SYSTEM OF GENERAL CONDITIONS OF THE COURT SESSION**

ИСКАНДАРОВ З.Х.
ISKANDAROV Z.H.

*Профессори кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии
факултети ҳуқуқшиносӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Профессор кафедры судебного права и прокурорского надзора
юридического факультета Таджикского
национального университета, доктор
юридических наук, профессор
Professor of the Department judicial law and prosecutorial
supervision of the faculty of law of the Tajik National
University, doctor of law, Professor*

e-mail:
ziskan@mail.ru

ИНОЯТОВА А.И.
INOYATOVA A.I.

*Омӯзгори кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокуратурии
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
Преподаватель кафедры судебного права и прокурорского надзора
Таджикского государственного университета права, бизнеса и
политики
Lecturer, Department of Judicial Law and Prosecutorial
Supervision, State University of Law, Business and
Politics of Tajikistan*

e-mail:
inoyatova.afruza@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).
Наушная специальность: 12.00.09 – Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-
правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.09 – Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: ҚОБИЛОВ Б.Қ. – дотсенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика
ва пешгирии коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Рецензент: КОБИЛОВ Б.К. – доцент кафедраи уголовно-процессуального права, криминалистики и пре-
дупреждения коррупции Таджикского государственного университета права, бизнеса и по-
литики, кандидат юридических наук.

Reviewer: КОБИЛОВ В.К. – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Crimi-
nology and Corruption Prevention of the Tajikistan State University of Law, Business and Politics,
Candidate of Legal Sciences.

Аннотатсия: Муаллифони мақола масъалаҳои иштироки судшаванда дар муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷумла, дар низоми шартҳои умумии маҷлиси судӣ мавриди таҳлил қарор додаанд. Қайд мешавад, ки муҳокимаи бевосита, пеш аз ҳама аз ҷониби суд ва бо бевоситаи иштироки тарафҳо, новобаста аз мавқеи ҳамдигар мавриди санҷиш ва тафтиш қарор дода шудани далелҳои ба муҳокимаи суд пешниҳодшуда мебошад. Ба далелҳои ҷамъовардашуда тарафҳои мурофияи судӣ баҳо медиҳанд, қобили қабул, дахлдор, боэътимод ва кофӣ будани онҳоро бевосита мавриди тафтиш қарор медиҳанд ва тарафҳо мавқеи худро дар асоси онҳо (далелҳои) тақвият медиҳанд, ин масъалаҳо бояд аз нуқтаи назари принсипи мубоҳиса ва баробарии тарафҳо таъмин карда шавад, ки мувофиқан судшаванда иштирокчии тарафи Ҳимоя ба шумор меравад, ҳалли масъалаҳои мурофиявӣ ва риоя шудани меъёрҳои мурофиявӣ, аз ҷумла, шартҳои умумии маҷлиси суд аз иштироки бевоситаи ӯ вобастагӣ дорад. Баҳри ҳалли масъалаҳои мурофиявӣ ҳулосаҳои муаллифон асоснок карда мешаванд.

Вожҳои калидӣ: суд, судья, ҳуқуқу озодиҳо, адолати судӣ, судшаванда, маҷлиси суд, Ҳимоя, мубоҳиса, баробарии тарафҳо, парвандаи ҷиноятӣ, мурофия, давлат, амалияи судӣ.

Аннотация: Авторами статьи проанализированы вопросы участия подсудимого в судебном разбирательстве уголовного дела, в том числе, в системе общих условий судебного заседания. Отмечается, что прямое судебное разбирательство – это, прежде всего, судебное разбирательство с непосредственным участием сторон, независимых от позиций друг друга, независимо от представленных в судебное разбирательство доказательств. Стороны судебного разбирательства оценивают собранные доказательства, непосредственно исследуют их допустимость, относимость, достоверность и достаточность, а стороны укрепляют на них (доказательствах) свою позицию, эти вопросы должны быть обеспечены с точки зрения принципов состязательности и равноправия, согласно которым подсудимый считается участником стороны защиты, от его непосредственного участия зависит решение процессуальных вопросов и соблюдение процессуальных норм, в том числе, общих условий судебного заседания. Выводы авторов обосновываются путем решения процессуальных вопросов.

Ключевые слова: суд, судья, права и свободы, справедливость, подсудимый, судебное заседание, защита, состязательность, равенство сторон, уголовное дело, процесс, государство, судебная практика.

Annotation: The authors of the article analyzed the issues of participation of the defendant in the trial of a criminal case, including in the system of general conditions of the court session. It is noted that direct trial is, first of all, a trial with the direct participation of parties independent of each other's positions, regardless of the evidence presented in the trial. The parties to the trial evaluate the collected evidence, directly examine its admissibility, relevance, reliability and sufficiency, and the parties strengthen their position on it (evidence), these issues must be ensured in terms of the principles of adversarialism and equality, according to which the defendant is considered a participant in the defense, the resolution of procedural issues and compliance with procedural norms, including the general conditions of the court hearing, depend on his direct participation. The authors' conclusions are substantiated by resolving procedural issues.

Key words: court, judge, rights and freedoms, justice, defendant, court session, defense, competitiveness, equality of parties, criminal case, process, state, judicial practice.

Шартҳои умумии маҷлиси суд оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ барои амалӣ шудани ҳуқуқу уҳдадорихои иштирокчиёни мурофияи ҷиноятӣ, аз ҷумла ба судшаванда шароити мусоид фароҳам меорад. Яке аз шартҳои умумии

муҳокимаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ иштироки ҳатмии судшаванда дар баррасии судии парвандаҳои ҷиноятӣ аст. Иштироки ҳатмии судшаванда дар муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ дар низоми шартҳои умумии мурофияи судӣ ҷойи махсусро ишғол кардааст ва дар

пайвастагӣ, ягонагӣ бо шартҳои дигари умумӣ амалӣ мешавад.

Шарти бевосита, шифоҳӣ ва ошкоро баргузор шудани муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ ба судшаванда имконият медиҳад, ки у шахсан (инчунин бо ёрии бевоситаи ҳимоятгари худ) бевосита дар ҳалли ҳамаи масъалаҳои дар сархатҳои як-шаши қисми 1 моддаи 335 (Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМҶ ҚТ) нишондодашуда, инчунин барои иштирок дар баррасии ҳама масъалаҳои дигар, ки ҳангоми муҳокимаи судии парванда ба миён меоянд, аз имкониятҳои муурофиавӣ бевосита истифода намояд [2].

Олимон аз ҷумла қайд мекунанд, ки тибқи шартҳои умумӣ, барои судшаванда шароит ба вучуд оварда мешавад, ки бевосита нишондоди судшавандагони дигар (агар парвандаи ҷиноятӣ нисбати якчанд судшавандагон бошад), ҷабрдида, шохид, хулосаи коршиносонро шунавад, бо иҷзати раискунанда ба онҳо бевосита саволҳо диҳад; дар азназаргузаронии далелҳои шайъӣ бевосита ҳузур дошта бошад; оид ба ҳалли масъалаҳои баррасишаванда мавқеи худро бевосита ба суд изҳор намояд; дар ҳузури бевоситаи у протокол ва дигар ҳуҷжатҳо эълон карда шаванд ва судшаванда бевосита ҳангоми иҷрои амалҳои судӣ, ки оид ба тафтиши далелҳо анҷом дода мешавад, иштирок намояд; бевосита арзу дархост намояд; дар музокираи судӣ бевосита иштирок ва бо сухани охири баромад кунад [6, с. 32-33].

Муҳаққиқони ватанӣ қайд мекунанд, ки муҳокимаи бевосита, пеш аз ҳама аз ҷониби суд ва бо иштироки тарафҳо бевосита, новобаста аз мавқеи ҳамдигар мавриди санҷиш ва тафтиш қарор дода шудани далелҳои ба муҳокимаи суд пешниҳодшударо ифода мекунанд [16, с. 386]. Ба далелҳои ҷамъовардашуда тарафҳои муурофиаи суди бевосита баҳо медиҳанд, қобили қабул, дахлдор, бозътимод ва кофӣ будани онҳоро бевосита мавриди тафтиш қарор медиҳанд ва тарафҳо мавқеи худро дар асоси онҳо (далелҳои) тақвият медиҳанд [11, с. 22-28]. Масалан, ҳангоми тафтиши судӣ

судшаванда ва ё ҳимоятгари у метавонанд, диққати судро ба баъзе аз далелҳо ҷалб намояд, ки бо вайрон кардани қонун ҷамъоварӣ шудаанд ва дар бораи аз маҷмӯи далелҳо хориҷ намудани онҳо дархост намояд [3, с. 337]. Мувофиқи талаботи қ. 3 м. 88 КМҶ ҚТ далелҳое, ки дар ҷараёни таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ бо роҳи зӯрӣ, таҳдид, азобу шиканча, рафтори бераҳмона ва ё усулҳои дигари ғайриқонунӣ ба даст оварда шудаанд, бояд безътибор доништа шуда, набояд барои айбдоркунӣ асос гарданд. Ин гуна далелҳо барои исботи ҳолатҳои дар м. 85 КМҶ ҚТ зикрфта низ набояд истифода шаванд.

Агар суд, судья, бо дархости судшаванда ва ҳимоятгари у эътироф намоянд, ки далелҳо бо вайрон кардани қонун ҷамъ оварда шудаанд, бояд қарори худро дар бораи аз маҷмӯи далелҳо хориҷ намудани онҳо асоснок карда, дақиқ вайронкунии қонунро нишон диҳанд.

Ҳамин тавр, ҳангоми муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ, дар натиҷаи анҷом додани амалҳои тафтишӣ аз ҷониби суд бо иштироки бевоситаи тарафҳо, маротибаи дигар ба ҳолатҳои содир шудани ҷиноят аз рӯи далелҳои ба суд пешниҳодшуда, новобаста аз хулосаи мақомоти таъқиби ҷиноятӣ баҳои бевосита дода мешавад; ба шакли муурофиавӣ ва сифати маълумоти воқеӣ, ба риоя ва иҷро шудани қонун, дуруст татбиқ шудани меъёрҳои ҳуқуқӣ бевосита баҳо дода, дар асоси онҳо, мувофиқан мустақилона ва бевосита хулоса бароварда мешавад.

Маҷлиси судӣ шифоҳӣ ҷараён мегирад. Эълон кардани ҳаёти суд, моҳияти парвандаи баррасишаванда, муайян кардани шахсияти иштирокчиён; фаҳмондани ҳуқуқу уҳдадорӣ онҳо; огоҳ кардани онҳо дар бораи риоя кардани қоидаҳои муурофиаи судӣ ва масъулияти ҳуқуқии онҳо; эълони фикри айбдоркунӣ; шунидани нишондоди судшаванда, ҷабрдида, шохид, хулосаи коршиносон, эълон кардани нишондодҳо, ки дар пешбурди таҳқиқ ё тафтиши пешакӣ гирифта шудаанд; баррасии дархост ва раддия; натиҷаи ҳалли масъалаҳои

мурофиавӣ, эълон кардани ҳукм ва ғайраҳо ба тариқи шифоҳӣ чараён мегирад.

Дар санадҳои байналмилалӣ низ қайд мешавад, ки ҳангоми шифоҳӣ баргузор шудани мурофия судшаванда ва ҳимоятгари у бевосита ва шифоҳӣ бо нишондодҳои шахсони аз рӯи парванда пурсидашуда, хулосаи коршинос (эксперт), протоколҳои амалҳои тафтишӣ ва судӣ, дигар ҳуҷҷатҳои, ки ба ин ё он ҳолати воқеиро тасдиқ мекунанд, шинос шуда, бевосита ба мазмуни онҳо диққат ва возеҳу равшан, бевосита, яъне новобаста аз мавқеи айбдоркунандаи давлатӣ ва ҷабрдида баҳо медиҳанд ва вазъҳои худро пешниҳод мекунанд [12, с. 291; 13; 14].

Муаллифон қайд мекунанд, ки шифоҳӣ баргузор шудани маҷлиси судӣ имконият медиҳад, ки на танҳо ҳайати суд, балки судшаванда ва ҳимоятгари ӯ моҳияти масъалаи баррасишавандаро дарк намоянд, дар ҳалли масъалаҳои мурофиавӣ имконияти *бевосита* ва иштироки фаъол дошта бошанд [9, с. 157].

Ҳангоми иштироки бевосита дар маҷлиси суд судшаванда ва ҳимоятгари ӯ итминон пайдо мекунанд, ки дар рафти маҷлиси суд масъалаи гунаҳгорӣ дар содир намудани ҷиноят бо маҷмӯи далелҳои таҳқиқшуда тасдиқ гардад, тамоми масъалаҳои мурофиавӣ дар асоси далелҳои бозғатимод вақте, ки ҳама гуна масъалаҳои ба миён омада мавриди таҳлил қарор гирифта, муҳолифатҳои ҷойдошта баргараф гардида, ба онҳо баҳои ҳуқуқӣ дода шудааст, ҳал карда шаванд. Дар айни замон аз тарафи судшаванда эътироф намудани гуноҳи худ, агар он бо маҷмӯи далелҳои дигари аз рӯи парванда ҷамъовардашуда ва дар мурофияи судӣ таҳқиқгардида (тафтишшуда), тасдиқ нагардида бошад, набояд барои гунаҳгор доништан ё барои қабул шудани ҳукми айбдоркунанда асос гардад, менависад Т.В. Трубникова [15, с. 127].

Қатъиян риоя шудани муқаррароти қ. 4 м. 15 КМҶ ҚТ, ки мутобиқи он ҳама гуна шубҳаҳои гунаҳгории шахс, ки бо тартиби пешбиниамудаи қонун баргараф карда намешаванд, ба манфиати

айбдоршаванда ва судшаванда маънидод карда мешаванд, бояд таъмин гардад.

Мувофиқи талаботи қонун ба манфиати судшаванда на танҳо шубҳаҳои баргарафнашавандаи гунаҳгории ӯ бо пуррагӣ, балки он шубҳаҳои баргарафнашавандае, ки бо лаҳзаҳои алоҳидаи айби эълонгардида, шакли гуноҳ, дараҷа ва хусусияти хоси иштироки ӯ дар содир намудани ҷиноят ва нақши у дар фаро расидани оқибат, ҳолатҳои сабуқкунанда ва вазнинкунандаи ҷазо ва ғайра алоқаманд мебошанд, маънидод шаванд.

Иштироки бевоситаи судшаванда имконият медиҳад, ки муносибати судшаванда ба айби эълонгардида, ба вазъҳои баҳри ҳимояи худ овардаи ӯ дар маҷмӯъ бо далелҳои ҷамъовардашуда ва пешниҳодшуда баҳои дурусти ҳуқуқӣ дода шаванд. Дар сурати тағйир додани нишондодҳои, ки судшаванда дар рафти таҳқиқ ё тафтиши пешакӣ додааст, суд, судья вазифадоранд, ки ин ва дигар нишондодҳоро аниқ санҷида, сабабҳои тағйир додани онҳоро муайян карда, ба онҳо дар маҷмӯъ бо дигар далелҳои парванда баҳои ҳуқуқӣ диҳад [3, с. 337].

Дар натиҷаи иштирок судшаванда ва ҳимоятгари у ба баҳодиҳӣ ва таъсири ҳолатҳои муҳим ба хулосаҳои суд, ба монанди даст кашидани судшаванда аз додани нишондод, ки набояд пешакӣ гунаҳгории ӯро тасдиқ намояд ва ё ҳамчун ҳолате, ки ҳангоми таъини намуд ва андозаи ҷазо шахсияти судшавандаро аз ҷиҳати манфӣ арзёбӣ намояд, диққат дода чораҳо меандешанд, ки аз ҷониби суд ин ҳолатҳо ҳолисона ба инобат гирифта шаванд.

Иштироки судшаванда ва ҳимоятгари у ба амалӣ шудани шартҳои дигари умумии маҷлиси судӣ низ мусоидат мекунанд [5, с. 8-9]. Судшаванда ва ҳимоятгари ӯ диққати судро ба ҳолатҳои ба таври ҷиддӣ вайрон кардани қонуни мурофиавии ҷиноятӣ аз ҷониби мақомоти таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ, инчунин вайронкунии принципҳо ва дигар муқаррароти умумии КМҶ ҷалб мекунанд, ки бо роҳи маҳрум ё маҳдуд кардани ҳуқуқҳои ба шахсони дар

парванда иштироккунанда кафолатдодаи қонун, риоя накардани расмияти пешбурди таҳқиқ ва тафтиши пешакӣ ё бо роҳи дигар ба таҳқиқи ҳамаҷониба ва ҳолисонаи ҳолатҳои парванда ҳалал расонидаанд ва метавонанд барои баровардани ҳукми одилонаи судӣ таъсир расонанд. Дар сурати маълум шудани чунин ҳолатҳо суд бояд бо ташаббуси судшаванда парвандаи ҷиноятиро ба тафтиши иловагӣ баргардонад ва дар таъиноти (қарор) хусусӣ дар ин бора масъалагузорӣ намояд.

Ба андешаи мо, ба ин масъалаҳо бояд аз нуқати назари принсипи мубоҳиса ва баробарии тарафҳо тавачҷуҳ зоҳир кунем, ки мувофиқан судшаванда иштирокчии тарафи ҳимоя ба шумор меравад, ҳалли масъалаҳои муҳофизатӣ ва риоя шудани меъёрҳои муҳофизатӣ, аз ҷумла, шартҳои умумии маҷлиси суд аз иштироки бевоситаи ӯ вобастагӣ дорад: судя, суд шахсияти судшаванда ва сари вақт ба ӯ супурдани нусхаи фикри айбдоркуниро танҳо дар ҳузури судшаванда бевосита муайян карда метавонад, танҳо иштироки бевоситаи судшаванда амалишавии ҳуқуқи изҳор намудани раддияро нисбат ба ҳайати суд, яке аз судяҳо, инчунин нисбат ба айбдоркунандаи давлатӣ, тарҷумон, мутахассис, ҳимоятгар, даъвогари граждани, ҷавобгари граждани ва намояндаи онҳо, котиби маҷлиси суд имконпазир мегардонад, бо иштироки бевоситаи судшаванда суд, судя масъалаи мавқуф гузоштани муҳокимаи парвандаро ҳангоми ҳозир нашудани яке аз иштирокчиёни муҳокимаи судӣ, аз ҷумла шохид, қоршинос ё мутахассис асоснок ҳал карда метавонад, бо иштироки бевоситаи судшаванда суд, судя тартиби таҳқиқи далелҳоро муайян мекунад, тафтиши соддакардашудаи судӣ ва даст кашидан аз таҳқиқи далелҳо танҳо дар ҳузури судшаванда ва танҳо бо дархости ӯ имконпазир аст, пурсиши судшаванда дар ғоибии судшавандаи дигар танҳо бо дархости тарафҳо, аз ҷумла тарафи ҳимоя иҷозат дода мешавад, эълон кардани нишондод ё баёноти судшаванда, ки ҳангоми пешбурди таҳқиқ ё тафтиши пешакӣ додааст, инчунин ба шунидани

сабти нишондоди ӯ ё тамошои сабти видео, ки ба протокол замима шудааст, танҳо ҳангоми иштироки бевоситаи судшаванда дар маҷлиси суд самаранок ва мақсаднок аст, пурсиши шохидон ва ҷабрдида дар ҳузури судшаванда имконият медиҳад, ки саҳеҳ ва боэътимод будани маълумот дар бораи ҳолатҳои ба парвандаи ҷиноятӣ аҳамиятдошта бо саволҳои судшаванда муайян карда шаванд, эълон кардани нишондоди ҷабрдида ва шохид, ки ҳангоми пешбурди таҳқиқ ё тафтиши пешакӣ додаанд, инчунин ба шунидани сабти овоз ё тамошои сабти видеои пурсиш мумкин аст бо дархости судшаванда ба гузор гардад, дар маҷлиси суд судшаванда имконият дорад ба мутахассис ва эксперт саволҳо диҳад, бо далелҳои хаттӣ, протоколҳои амали тафтишӣ, ҳулосаи дигар қоршиносон шинос шавад, дар азназаргузаронӣ ва озмоиш (эксперимент) ва дигар амалҳои судӣ, ки ба мавзӯи муҳокимаи судӣ алоқаманд мебошанд, иштирок намояд.

Ҳамин тариқ, бо иштироки худ дар маҷлиси суд судшаванда ва ҳимоятгари ӯ имконият доранд дар ҳалли масъала дар бораи ба тафтиши иловагӣ фиристодани парванда, қатъ намудани парвандаи ҷиноятӣ, тағйир додан, татбиқ ё бекор кардани чораи пешгирӣ, оид ба қонун ё рад кардани раддияҳо иштироки фаъол дошта бошанд. Дар натиҷа аз эҳтимол дур нест, ки пешбурди судии парванда боздошта шавад, қатъ гардад, бандубасти кирдор тағйир дода шавад ё парвандаи ҷиноятӣ ба тафтиши иловагӣ баргардонидани шавад [4].

Яке аз шартҳои умумии маҷлиси суд муқаррар шудани ҳадди муҳокимаи судӣ мебошад, ки бевосита ба ҳуқуқи манфиатҳои судшаванда дахл дорад. Ҳарчанд парвандаи ҷиноятӣ дар суд танҳо нисбат ба судшаванда ва танҳо нисбат ба ҳамон айбе, ки ба ӯ бо тартиби дар қонун пешбинишуда эълон шудааст, муҳокима гардад ҳам, айбдоркуниро дар суд тағйир додан мумкин аст, ба шарте, ки вазъи судшаванда бадтар нашавад ва ҳуқуқи ӯ ба ҳимоя риоя гардад. Аз матни ҳамин меъёр

бармеояд, ки сухан дар бораи айбдоркунӣ ё таъқиби ҷиноятӣ меравад.

Т.Н. Доброволская қайд кардааст, ки азбаски муҳокимаи судӣ танҳо нисбати судшаванда сурат мегирад, суд, судья набояд масъалаҳоеро баррасӣ намоянд, ки шаҳодати гунаҳгори шахсони дигар дар содир намудани ҷиноят бошад [8, с. 41].

Бинобар ин, тағйир додани айб бо шартҳои пешбинӣ кардаи м.285 КМҚ ҚТ на бо ташаббуси суд балки бо дархости тарафҳо имконпазир дониста шавад. Чунки суд мақомоти таъқиби ҷиноятӣ нест ва набояд ягон тарафро ҷонибдорӣ намояд (м. 20 КМҚ ҚТ).

Аз нуқтаи назари вазифаҳои муурофияи ҷиноятӣ (м. 2 КМҚ ҚТ), таъмини ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ҳимояи манфиати ҷамъият, давлат ва ташкилотҳо, ки аз ҷиноят зарар дидаанд, ҳалли одилонаи масъалаҳои баррасишаванда дар суд, риоя намудани меъёрҳои муурофиявӣ ҳангоми татбиқи қонуни ҷиноятӣ, кафолати ҳимояи манфиати қонунии иштирокчиёни муурофияи судии ҷиноятӣ ва шахсони дигар расман барқарор кардани салоҳияти суд оид ба ҳалли мустақилонаи оғози парвандаи ҷиноятӣ бо айбдорӣ навад ва ё нисбати шахсони дигар бештар ҷиҳатҳои мусбат ҳам дорад, ки ба ҳадафҳои муурофияи ҷиноятӣ мувофиқ аст.

Эҳёи ин таҷриба, ки қаблан дар м.м. 257, 258 КМҚ ҚШСТ (с. 1961) пешбинӣ шуда буд) ва дар қонунгузориҳои ҷорӣ пешбинӣ шудани салоҳияти суд оид ба оғози парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷумла, ҷиҳатҳои мусбат ва паҳлуҳои баҳсноки онро дар эҷодиёти худ олимони ватанӣ Р.Р. Раҳмадҷонзода П.Ҷ. Ализода, Д.А. Таҷалӣ низ мавриди муҳокима қарор додаанд [10, с. 87-105].

Қаблан ҳам дар ин бора маллифон П. Давидов, Т.Н. Доброволская ҳулосаҳои асоснок ва ҷолибро пешбарӣ карда буданд [7, с. 31]. Таҳлили назариявӣ нишон медиҳад, ки ҳалли ин масъала ба ҳимояи судии ҳуқуқи манфиатҳои судшаванда таъсири бевосита мерасонад, аз ин ру набояд шитобкорона ва беасос инкор карда шавад.

Таҳлили амалияи судӣ нишон медиҳад, ки баробари ба тариқи расмӣ дар КМҚ ҚТ (с. 1961) пешбинӣ шудани принципҳои демократии муурофияи судӣ, ба монанди дахлнопазирии озодии шахс, манзил, ҳифзи маълумот дар бораи ҳаёти шахсӣ, баробарии шаҳрвандон, забони муурофияи судӣ ва ғайраҳо, воғузур шудани функцияи айбдоркунӣ (м. 3), ҳимоя (м.м. 6, 11) ва адолати судӣ (м. 8) дар доираи салоҳияти суд боқӣ монда буд. Масалан, дар м.м. 3, 257, 258 КМҚ ҚТ (с. 1961) пешбинӣ гардида буд, ки суд мустақилона салоҳияти оғози парвандаи ҷиноятиро бинобар ошкор шудани аломати ҷиноят, ё дар ҷараёни муҳокимаи судии парвандаи ҷиноятӣ аз рӯйи айбдорӣ навад нисбати судшаванда ва нисбати шахсони дигар, ғайр аз судшавандаро доро буд. Муҳимияти ин масъала имруз низ аз байн нарафтааст.

Оғози парвандаи ҷиноятӣ аз ҷониби суд ҳангоми моҳиятан муҳокима шудани парвандаи ҷиноятӣ яке аз шаклҳои самаранокӣ назорати судиро аз болои ҷаҳолияти мақомоти таъқиби ҷиноятӣ дар марҳилаҳои тосудӣ инъикос мекунад ва имконият медиҳад хатогиҳои ҳангоми тафтиши пешакӣ ё таҳқиқ ҷойдошта, маҳдудкуниҳои беасос ва ғайриқонунии ҳуқуқи манфиатҳои судшаванда ва иштирокчиёни дигари муурофияи ҷиноятӣ ошкор ва бартараф карда шаванд, то ки ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз беасос айбдор ва маҳкум кардан, ғайриқонунӣ маҳдуд кардан воқеан ҳимоя карда шавад ва ба гунаҳгор доништан ё маҳкум намудани шахси бегуноҳ роҳ дода нашавад.

Бинобар ин, баргузориҳои маҷлиси суд оид ба баррасии парвандаи ҷиноятӣ дар доираи амали шартҳои умумии маҷлиси суд бе иштироки судшаванда бояд танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ, танҳо бо риояи шартҳои пешбинӣ кардаи қонун имконпазир дониста шавад.

Дар қонунгузориҳои миллӣ пешбинӣ шудани кафолати иловагӣ бо қоидаи дар сурати аз байн рафтани ҳолатҳои истисноии дар қ. 4 м. 280 КМҚ ҚТ пешбинишуда ҳукм ё таъиноти судие, ки ғойибона қабул карда шудааст, бо

дархости маҳкумшуда ё ҳимоятгари ӯ тибқи талаботи қонун бекор карда мешавад ва муҳокимаи судӣ дар ин сурат бо тартиби умумӣ гузаронида мешавад, таҷрибаи пешқадами амалишавии адолати судӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, иштироки судшаванда дар маҷлиси судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ ҳамчун шартӣ умумии муҳокимаи судӣ воқеан амалӣ шудани ба ҳар шахс дастрас будани адолати судӣ, кафолати ҳифзи судии ҳуқуқ манфиатҳои судшаванда, мубоҳиса ва баробарии тарафҳо, баррасии бевосита ва одилонаи парвандаи ҷиноятиро таъмин мекунад.

Иштирок дар маҷлиси суди марҳилаи аввал ба судшаванда имконият медиҳад, ки у шахсан (инчунин бо ёрии бевоситаи ҳимоятгари худ), бевосита дар ҳалли ҳамаи масъалаҳои дар м. 335 КМҚ ҚТ нишондодашуда, инчунин барои иштирок дар баррасии ҳама масъалаҳои дигар, ки ҳангоми муҳокимаи судии парванда ба миён меоянд, аз имкониятҳои муурофиавӣ истифода намояд.

Баҳри таъмин гаштани кафолатҳои конститусионии [1] ҳимояи ҳуқуқ манфиатҳои қонунии судшаванда дар муурофиаи судии ҷиноятӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки иштироки судшаванда на танҳо дар маҷлиси суди марҳилаи аввал ҳангоми моҳиятан баррасӣ карда шудани парвандаи ҷиноятӣ шартӣ ҳатмӣ доништа шавад, балки ҳангоми: маҷлиси суд оид ба баррасии дархост дар бораи татбиқи чораҳои маҷбурии хусусияти муурофиавӣ дошта (м.м. 111, 116 КМҚ ҚТ), маҷлиси суд оид ба баррасии мавод дар бораи

маҳдуд кардани ҳуқуқҳои конститусионии шахрвандон ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (м. 35¹ КМҚ ҚТ), маҷлиси суд оид ба баррасии дархости гузаронидани амалҳои тафтишӣ (м. 35² КМҚ ҚТ), маҷлиси суд оид ба баррасии шикоят аз болои санад, амал ва беамалии мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ (м. 124 КМҚ ҚТ), маҷлиси суди марҳилаи кассатсионӣ (м. 368 КМҚ ҚТ), маҷлиси суд оид ба масъалаҳои марбут ба иҷрои ҳукм (м. 401 КМҚ ҚТ), маҷлиси суди марҳилаи назоратӣ (м. 410 КМҚ ҚТ), маҷлиси суд оид ба аз нав оғоз кардани муурофиа, бинобар ошкор шудани ҳолатҳои нав (м. 421 КМҚ ҚТ) бо иштироки ҳатмӣ судшаванда таъмин гардад.

Дар матни меъёрҳои, ки шартҳои муҳокимаи судиро оид ба парвандаи ҷиноятӣ пешбинӣ мекунанд муқаррароти дар ҳолатҳои истисноӣ бе иштироки судшаванда баргузор шудани маҷлиси суд дар таҳрири “дар ғойбии судшаванда” низ нишон дода шудааст, ки мантиқан истилоҳоти гуногуни ҳаммаъно мебошанд. Ба андешаи мо, чунин шакли ифодаи (гуногуни) “дар ғойбии судшаванда баргузор шудани маҷлиси суд”, тафсири нодуруст ё ғалати мазмун ва ё қисмати ин меъёр, шарҳи гуногунмаъно ва фаҳмиши фардӣ (субъективӣ) ва маҳдудии шартҳои умумии маҷлиси судиро ба миён меорад, ки бояд баргараф карда шавад.

Боварӣ дорем, ки масъалаҳои таҳлил ва муҳокимашуда диққати мутахассисон ва муҳаққиқонро ҷалб хоҳад кард.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 06 ноябри с. 1994 (бо тағйироту иловаҳои солҳои 1999, 2003, 2016). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 134 с.
2. Кодекси муурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Матн, 2021. – 620 с.
3. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 33 аз 24 декабри с. 2010 «Дар бораи ҳукми судӣ» // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1992-2012). – Душанбе: Ирфон, 2012.
4. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 13 аз 23 декабри с. 2011 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорие, ки баргардонидани парвандаи ҷиноятиро барои тафтиши иловагӣ ба танзим медиароранд» // Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1992-2012). – Душанбе: Ирфон, 2012.
5. Ахмадуллина, Л.Д. Право на справедливое судебное разбирательство в свете Конвенции о защите прав человека и основных свобод / Л.Д. Ахмадуллина // Вестник юстиции. – 2003, –№ 2-3. – С. 8-9.

6. Глотова, С.В. Право на справедливое судебное разбирательство на примере решения международного уголовного суда по делу Т. Лубанги / С.В. Глотова // Вестник Московского университета. – 2010. – № 2. – С. 32-33.
7. Давыдов, П. Обвинение и его изменение при разбирательстве уголовного дела в суде / П. Давыдов // Советская юстиция. – 1968. – № 8. – С. 20-28.
8. Добровольская, Т.Н. Изменения обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса / Т.Н. Добровольская. – М.: Юридическая литература, 1977. – 112 с.
9. Дудко, Н.А. О суде присяжных в районных судах / Н.А. Дудко // Правовые проблемы укрепления российской государственности: сборник статей / науч.ред.: О.И. Андреева, Т.В. Трубникова. – Томск, 2018. – С. 157-159.
10. Искандаров, З.Х. Соотношение общих и специальных правил по возбуждению уголовного дела / З.Х. Искандаров // Развитие судебного права, уголовного права и правоохранительной деятельности в Республике Таджикистан: Материалы республиканской научно-практической конференции (25 октября 2015 г.). – Душанбе: Империял-групп, 2015. – С. 87-105.
11. Искандаров, З.Х. Оид ба чанд қоидае, ки муруфиаи ҷиноятиро дигар намуд / З.Х. Искандаров // Маводҳои конференсияи илмӣ назариявӣ “Масъалаҳои рӯзмарраи ҳуқуқи судӣ, ҷабҳаҳои прокуратура ва пешгирии ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”. – Душанбе, 2013. – С. 22-28.
12. Международный пакт о гражданских и политических правах, принят 16.12.1966 г. Резолюцией 2200 (ХМ) на 1496 пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН // Ведомости ВС СССР. 1976. № 17. ст. 291.
13. Римский статут Международного уголовного суда // [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: [http://www.un.org/russian/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/russian/law/icc/rome_statute(r).pdf).
14. Решение Европейского суда по правам человека. Дело Colozza v. Italy от 12.02.1985 № 9024/80 // [Электронный ресурс] / European Court of Human Rights – Режим доступа: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.l&highlight=colo>
15. Трубникова, Т.В. Рассмотрение дела в отсутствие подсудимого (заочное производство) в системе упрощенных судебных уголовно-процессуальных производств РФ / Т.В. Трубникова // Вестник ТГУ. – 2008. – № 315. – С. 127-133.
16. Рахматулов, А.Э. Муруфиаи ҷиноятӣ: китоби дарсӣ. Нашри 2 / А.Э. Рахматулов. – Хучанд: Хуросон, 2019. – 386 с.
17. Рахмаджонзода, Р.Р., Ализода, П.Х., Таджали, Д.А. Теоретическая модель уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан: монография / Р.Р. Рахмаджонзода, П.Х. Ализода, Д.А. Таджали. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 296 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan from November 6. 1994 (with amendments in 1999, 2003, 2016). – Dushanbe: Ganj, 2016. – 134 p.
2. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan. – Dushanbe: Matn, 2021. – 620 p.
3. Decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan No. 33 of December 24. 2010 «About the court verdict» // Collection of decisions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan (1992-2012). – Dushanbe: Irfan, 2012.
4. Decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan No. 13 of December 23. 2011 «On the experience of the courts in implementing legislation that regulates the return of the criminal case for additional investigation» // Collection of decisions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan (1992-2012). – Dushanbe: Irfan, 2012.
5. Akhmadullina, L.D. The right to a fair trial in the light of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / L.D. Akhmadullina // Bulletin of Justice. – 2003, – No. 2-3. – P. 8-9.
6. Glotova, S.V. The right to a fair trial using the example of the decision of the international criminal court in the case of T. Lubanga / S.V. Glotova // Bulletin of Moscow University. – 2010, – No. 2. – P. 32-33.
7. Davydov, P. Charges and their changes during criminal proceedings in court / P. Davydov // Soviet justice. – 1968, – No. 8. – P. 21.
8. Dobrovolskaya, T.N. Changes in charges in the judicial stages of the Soviet criminal process / T.N. Dobrovolskaya // Legal literature. 1977. – 112 p.

9. Dudko, N.A. On jury trials in district courts / N.A. Dudko // Legal problems of strengthening Russian statehood: collection of articles / scientific editor: O.I. Andreeva, T.V. Trubnikova. – Tomsk, 2018. - P. 157.
10. Iskandarov, Z.Kh. Correlation of general and special rules for initiating a criminal case / Z.Kh. Iskandarov // Development of judicial law, criminal law and law enforcement in the Republic of Tajikistan: Materials of the republican scientific and practical conference (October 25, 2015). – Dushanbe: Imperial Group, 2015. – Pp. 87-105.
11. Iskandarov, Z.Kh. About some rules that changed the criminal procedure / Z.H. Iskandarov // Materials of the theoretical scientific conference «Daily issues of judicial law, prosecutorial activity and crime prevention in the Republic of Tajikistan». – Dushanbe, 2013. – P. 22-28.
12. International Covenant on Civil and Political Rights, adopted on December 16, 1966 by Resolution 2200 (XXI) at the 1496 plenary meeting of the UN General Assembly // Gazette of the USSR Armed Forces. 1976. No. 17. art. 291.
13. Rome Statute of the International Criminal Court // [Electronic resource] / United Nations. – Access mode: [http://www.un.org/russian/law/icc/rome statute\(r\).pdf](http://www.un.org/russian/law/icc/rome%20statute(r).pdf).
14. Decision of the European Court of Human Rights. The case of Colozza v. Italy dated 02.12.1985 No. 9024/80 // [Electronic resource] / European Court of Human Rights – Access mode: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.l&highlight=colo>
15. Trubnikova, T.V. Consideration of a case in the absence of the defendant (absentee proceedings) in the system of simplified judicial criminal proceedings of the Russian Federation / T.V. Trubnikova // Bulletin of TSU. – 2008, – No. 315. – P. 127.
16. Rakhmatuloev, A.E. Criminal procedure: textbook. 2nd edition / A.E. Rakhmatuloev. – Khujand: Khorasan, 2019. – 386 p.
17. Rakhmatzhonzoda, R.R., Alizoda, P.Kh., Tajali, D.A. Theoretical model of criminal procedural legislation of the Republic of Tajikistan: monograph / R.R. Rakhmatzhonzoda, P.Kh. Alizoda, D.A. Tajali. – Dushanbe: Er-graf, 2019. – 296 p.

УДК 343.132

**О НЕОБХОДИМОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ОСНОВ
СОТРУДНИЧЕСТВА И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ПРАВОПОРЯДКА
В РАМКАХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ**

**ОИД БА ЗАРУРАТИ ТАКМИЛИ ЗАМИНАИ ҲУҚУҚИИ ҲАМКОРӢ
ВА ҲАМКОРИИ МУТАҚОБИЛАИ МАҚОМОТИ ХИФЗИ ҲУҚУҚ
ДАР ДОИРАИ РАВАНДҲОИ ҲАМГИРОӢ**

**ON THE NEED TO IMPROVE THE LEGAL FRAMEWORK FOR COOPERATION AND
INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE FRAMEWORK OF
INTEGRATION PROCESSES**

КООМБАЕВ А.А.
КООМБАЕВ А.А.

*Исполняющий обязанности профессора программы
“Юриспруденция” Института переподготовки и повышения
квалификации кадров Кыргызского национального
университета им. Жусупа Баласагына,
доктор юридических наук
Ичроқунандаи вазифаи профессори барномаи
“Ҳуқуқшиносӣ”-и Донишкадаи бозомӯзӣ ва такмили
ихтисоси кадрҳои Донишгоҳи миллии Қирғизистон ба номи
Жусуп Баласагин, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Acting Professor of the “Jurisprudence” program at the
Institute for Retraining and Advanced Training of Personnel of
the Kyrgyz National University named after Zhusup Balasagyn,
Doctor of Law*

E-mail:
migrantkg@yandex.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).
Научная специальность: 12.00.09 – Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-
правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.09 – Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: КОЧКАРОВА Э.А. – декан факультета магистратуры Кыргызского националь-
ного университета им. Жусупа Баласагына, доктор юридических наук, профессор.

Тақриздиханда: ҚОЧҚОРОВА Э.А. – декани факултети магистратураи Донишгоҳи мил-
лии Қирғизистон ба номи Жусуп Баласагин, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор.

Reviewer: КОСЧКАРОВА Е.А. – Dean of the Faculty of Master’s Degree of the Kyrgyz National
University named after Zhusup Balasagyn, Doctor of Law, Professor.

Аннотация: В статье проанализированы проблемы сотрудничества и взаимодействия компетентных органов государств-участников СНГ в сфере борьбы с преступностью в условиях глобализации и интеграционных процессов в рамках СНГ и Евро-Азиатского Экономического Союза, а также нормы действующих нормативных правовых актов указанных стран, направленные на регламентацию деятельности суда, органов следствия и дознания по исполнению запросов по уголовным делам и оперативному обмену криминологически значимой информацией. По результатам тщательного анализа предлагаются возможные пути их разрешения, организационные и практические меры по совершенствованию взаимодействия и оперативного обмена информацией в сфере раскрытия и расследования наиболее распространенных видов преступлений на территории стран-участников СНГ.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, криминологически значимые проблемы, национальная и транснациональная организованная преступность, оперативный обмен информацией, организация исполнения запросов, разработка нормативных правовых актов, взаимодействие компетентных органов государств-участников СНГ.

Аннотатсия: Дар мақола масъалаҳои ҳамкорӣ ва ҳамкориҳои мутақобилаи мақомоти салоҳиятдори давлатҳои аъзои ИДМ чиҳати мубориза бар зидди ҷинояткорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва равандҳои ҳамгироӣ дар доираи ИДМ ва Иттиҳодияи иқтисодии Авру-Осиёӣ, меъёрҳои ҳуқуқии ҷорӣ, инчунин санадҳои меъёрии ҳуқуқии ин кишварҳо, ки ба танзими фаъолияти судӣ, мақомоти тафтиш ва таҳқиқ вобаста ба омузиши дархостҳои парвандаҳои ҷиноятӣ ва мубодилаи оперативии иттилоотӣ аз чиҳати криминологӣ муҳим нигаронида шудаанд, таҳлил карда шуданд. Дар асоси натиҷаҳои таҳлили ҳамҷониба, роҳҳои имконпазири ҳалли онҳо, тадбирҳои ташкилию амалии беҳтар намудани ҳамкорӣ ва мубодилаи оперативии иттилоот дар самти ошкор ва тафтиши навъҳои маъмултарини ҷиноятҳо дар қаламрави давлатҳои аъзои ИДМ муайян карда мешаванд, пешниҳод карда шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: ҷаҳонишавӣ, ҳамгироӣ, масъалаҳои муҳимми криминологӣ, ҷинояткориҳои мутақобилаи миллӣ ва трансмиллӣ, мубодилаи оперативии иттилоот, ташкили иҷрои дархостҳо, коркарди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳамкориҳои мутақобилаи мақомоти салоҳиятдори давлатҳои аъзои ИДМ.

Annotation: The article analyzes the problems of cooperation and interaction of the competent authorities of the CIS member states in the field of combating crime in the context of globalization and integration processes within the CIS and the Euro-Asian Economic Union, as well as the norms of the current regulatory legal acts of these countries, aimed at regulating the activities of the court, investigative and inquiry bodies for execution requests for criminal cases and prompt exchange of forensically significant information. Based on the results of a thorough analysis, possible ways to resolve them, organizational and practical measures to improve interaction and prompt exchange of information in the field of detection and investigation of the most common types of crimes on the territory of the CIS member countries are proposed.

Key words: globalization, integration, criminologically significant problems, national and transnational organized crime; prompt exchange of information; organization of request execution; development of normative legal acts, interaction of competent authorities of the CIS member states.

Одна из актуальных тем современности – это глобализация, которая, диктуя о необходимости интеграционных процессов, имеет как положительные, так и отрицательные последствия. С одной стороны, она способствует развитию социальных, экономических и культурных связей между странами, прежде всего союзных и сопредельных государств, непосредственно связанные с перемещением как финансовых средств, товаров и услуг, так и людских ресурсов, что порождает к сближению, интеграции и стандартизации законодательства, технологических процессов, с другой – порождает интернационализацию преступности, которые в свою очередь потребуют организации четкого вза-

имодействия и оперативного обмена информацией в соответствующей области правоохранительной деятельности.

По утверждению ряда исследователей, процессы глобализации формируют три криминологически значимые проблемы:

а) проблему занятости населения и связанного с ней уровня жизни;

б) проблему контроля рынков и финансовых спекуляций;

в) проблему существенного снижения возможности национальных правительств управлять обществом, потоками и движением людей, вместе с тем предупреждать преступность [2, с. 31-32].

Согласившись с вышеобозначенными общесоциальными и отчасти, криминологи-

ческими проблемами при глобализации, следует обратить внимание на вопросы эффективности организации взаимодействия компетентных государственных органов и возможность создания общеправового пространства на территории государств-участников Содружества Независимых Государств (далее – СНГ) в сфере предупреждения и борьбы с преступностью.

Как всем известно, беспрепятственное «шестивие» преступности различного уровня, в том числе организованной преступности по территории государств-участников СНГ началось после распада СССР, ибо было прекращено существование общего правового пространства, соответственно исключены механизмы, способные обеспечивать эффективную борьбу с преступностью на территории бывших союзных республик советского союза. Кроме того, также следует отметить, что с распадом единого союзного пространства, почти со многими государствами-членами СНГ остался безвизовый режим пересечения государственной границы и, отчасти был упрощен порядок пребывания граждан одного государства-участника СНГ на территории другого его участника и приобретение гражданства другой страны.

В связи с этим, на наш взгляд, деятельность организованных преступных формирований на территории сопредельных государств позволила говорить о таком криминальном феномене, как транснациональная организованная преступность, которая заняла более высокое положение в криминальной иерархии, чем национальная организованная преступность. Кроме того, была «создана» более или менее благоприятная обстановка для лиц, скрывающихся от органов следствия и суда на территории другого государства-члена СНГ.

Так, на сегодняшний день в Кыргызской Республике в розыске числится 4 409 лиц, из которых 968 осужденных лиц, которые совершили побег из колоний-поселений, начиная с 90-х годов. Из общего числа разыскиваемых осужденных 402 человек или почти 42% являются гражданами союзных государств-участников СНГ и еще около 5% гражданами дальнего зарубежья.

Если быть более точным, то из числа разыскиваемых осужденных являются гражданами Российской Федерации – 125 человек (31%); Республики Узбекистана – 119 человек (29,6%), Республики Казахстана – 89 человек (22,1%), Республики Таджикистана – 37 человек (9,2%) и других республик. Среди них 734 человека находятся в розыске свыше 25 лет, 234 человека свыше 10 лет, 121 человек свыше 5 лет.

Как известно, не только Кыргызская Республика, но и все страны-члены СНГ сталкиваются с проблемами не только розыска лиц, скрывающихся от уголовного преследования, но и по вопросам установлению личности неопознанных трупов (по состоянию на 1 января 2023 года в Кыргызстане число неопознанных трупов составляет 555) и местонахождения безвести пропавших лиц (всего числятся 1142 лиц, из которых установлено всего лишь 790 или всего 69,2%). По имеющейся официальной информации по всем участникам-государств СНГ свыше 100 тыс. лиц, в том числе осужденные находятся в розыске, а по данным Антитеррористического центра государств-участников СНГ, многие разыскиваемые уже несколько раз отбывали наказание, и есть большая вероятность того, что некоторые из них до сих пор отбывают наказание в территориальных учреждениях пенитенциарной системы других стран.

Полное представление о проблеме дает анализ статистических данных зарегистрированных преступлений, совершенных иностранными гражданами на территории России и Кыргызстана за последние годы. Так, по сведениям ФКУ ГИАЦ МВД РФ число совершенных преступлений гражданами государств-участников СНГ ежегодно растет. В России всего за последние годы совершено гражданами иностранных государств или лицами без гражданства – 44,4 тыс. преступлений, из которых на долю граждан государств-участников СНГ приходится – 38, 4 тыс. (86,3%). В том числе увеличилось и число отдельных видов зарегистрированных преступлений, совершенных гражданами Кыргызстана, таких как: убийство или покушение на убийство – 24 (+3,2%), кража 420

(+11,2%), грабеж 139 (+2,3%), преступления, связанные с наркотиками 156 (+1,3%). Все это в первую очередь связано с тем, что количество граждан Кыргызстана временно пребывающих на территории России ежегодно растет. Так, по данным Представительства службы миграции Кыргызской Республики, только за первое полугодие 2021 г. на территории г. Москвы и МО официально на миграционный учет стали 370 тыс. граждан Кыргызстана. Кроме того, как всем известно, в период с 2002 по 2013 гг. на основании четырехстороннего соглашения по упрощенному порядку получения гражданства, свыше 514 тыс. бывшие граждане КР приобрели гражданство РФ, и почти 80% из них постоянно пребывают в России.

В то же время, в 2021 г. резко увеличилось количество преступлений по сравнению с 2019-2020 гг., совершенных гражданами Российской Федерации на территории Кыргызстана на 11,5%, и такая тенденция в связи со сложившейся ситуацией и увеличением временно пребывающих граждан на территории Кыргызской Республики пойдет к росту.

Учитывая генезис уголовного и уголовно-процессуального законодательства государств-участников СНГ, а также очевидную невозможность каждой из них самостоятельно осуществлять эффективное и своевременное уголовное преследование, розыска лиц, скрывающихся от органов следствия и суда, в конечном итоге справедливого правосудия по уголовным делам, где присутствует иностранный элемент, на наш взгляд, уже сейчас, на этапе формирования единого экономического пространства в рамках Евро-Азиатского Экономического Союза (далее – ЕАЭС), вполне реально оптимизировать и унифицировать нормы отдельных нормативных правовых актов государств-участников СНГ. В сфере борьбы с преступностью, работу в данном направлении следовало бы начать с завершения деятельности над созданием Модельного уголовного кодекса, который фактически предан забвению, и начать разработку новой Модели уголовно-процессуального законодательства для государств-участников СНГ.

Следует отметить, что несмотря на то, что еще в 1996 году был принят Модельный

Уголовно-процессуальный кодекс (далее – УПК) стран-участников СНГ, в настоящее время, при разработке национального УПК в основу он не берется, поэтому в разных государствах его развитие получается разноплановым (разновекторным). Мы не можем предложить однозначно, чтобы УПК стран-участников СНГ были полностью унифицированы, поскольку такое не происходило и при Советском Союзе. В указанном аспекте считаем необходимым существенно переработать и в достаточной степени унифицировать деятельность компетентных органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное преследование, в организации и проведении межгосударственного розыска, в сфере борьбы с такими видами преступлений, как терроризм, распространения идей экстремизма, международной и транснациональной организованной преступностью, в том числе связанные с незаконным оборотом наркотических средств и их прекурсорами, обеспечением информационной безопасности.

Что касается международного сотрудничества в сфере уголовного судопроизводства, то в каждом из государств-участников СНГ определен не только центральный орган по вопросам оказания правовой помощи по уголовным делам, но и определены порядок и условия организации и совершения следственных и следственных действий, а также возможности проведения их с использованием видеосвязи (ст. 520 УПК КР).

При этом в УПК России и Кыргызстана органы дознания как органы, способные осуществлять международное сотрудничество, не упоминаются. Отсутствие такой возможности у органов дознания, по мнению некоторых исследователей, негативно сказывается на всесторонность и объективность предварительного расследования. Предлагается наделить орган дознания правом выносить запрос о производстве на территории иностранного государства процессуальных действий компетентным органом или должностным лицом иностранного государства, а также правом исполнять запросы об оказании правовой помощи [3, с. 56-57]. С таким предложением однозначно согласиться

нельзя, когда вопросы касаются официального проведения следственного или судебного действия, поскольку по уголовным делам такого рода поручения должно исполняться компетентным должностным лицом, наделенным процессуальными полномочиями в соответствии с нормами УПК по осуществлению следственных и процессуальных действий, соответствующего государства. В свое время прокурор, следователь или судья, которому поручено исполнение международного запроса, по мере необходимости и целесообразности может истребовать любые сведения или материалы от органов дознания, а также дать поручение о производстве отдельных следственных и иных действий сотруднику органа дознания (ч. 4, 5 ст. 38 УПК КР, ч. 2 ст. 40 УПК РФ).

В целях усиления борьбы с организованной преступностью на территории государств-участников СНГ, на наш взгляд, при создании Модельного уголовного закона, а в последующем и в нормах национальных законодательств следует учесть следующие основные понятия и термины. Так, в уголовных законах государств-участников СНГ, в частности в Уголовных кодексах России, Казахстана, Кыргызстана и Республики Беларусь схожи только определения понятий «организованная группа» (ч. 3 ст. 35 УК РФ, ч. 3 ст. 31 УК Казахстана, ч. 1 ст. 44 УК Кыргызстана, ч. 1 ст. 18 УК Беларуси). Здесь же следует отметить, что в Уголовном кодексе Кыргызской Республики далее – УК КР) прописаны формы соучастия в преступлении в виде создания организованной группы, преступного сообщества (ч. 1 ст. 44) или в виде участие в них, которые подлежат привлечению к ответственности только за преступления, в подготовке или совершении которых они участвовали (ч. 2 ст. 44). Но, что касается дефиниций таких криминальных формирований, как «преступное сообщество» (преступная организация), то в ч. 4 ст. 31 УК РК, в ч. 1 ст. 19 УК РБ они, в отличие от ч. 4 ст. 35 УК РФ и статьи 44 и 262 УК КР, сформулированы более лаконично, не упоминаются категории преступлений (тяжкие и особо тяжкие, как указано в УК КР и УК РФ, или же зафиксированные конкретные со-

ставы преступлений, как в УК РФ), для совершения которых эти сообщества созданы. Кроме того, в ст. 19 УК РБ не встречается словосочетание «преступное сообщество».

Существенные различия имеются в конструкции составов в уголовных законах названных государств-участников СНГ, регламентирующих ответственность за создание преступного сообщества и руководство ими. Отличаются они и по числу квалифицированных составов: два состава в УК РБ, три в УК КР и по четыре в УК РФ и УК РК. Причем, не только более полно изложена диспозиция ч. 1 ст. 210 УК РФ, с учетом специфики данного состава, но и предусмотрена ответственность лица, совершившего преступление в составе преступной организации (преступного сообщества), занимающего высшее положение в преступной иерархии, предусмотрев за это высшую меру наказания (пожизненное лишение свободы, ч. 4 ст. 210 УК РФ).

Согласно статистике, почти в всех странах-участников СНГ, в том числе и в Кыргызстане, за последние пять лет преимущественно предметом преступного посягательства – тайного похищения чужого становятся мобильные телефонные устройства (почти по половине совершенных преступлений против собственности или точнее 41,3 %). Как показывает криминологический анализ ситуаций с имущественными и иными корыстными преступлениями, совершенных за последние годы, большинство из них совершаются с помощью мобильных устройств. Так, согласно анализа на территории республики за период 2021-2022 года из числа всех совершенных преступлений, деяния, совершенные против собственности составляют не менее 35%. За 12 месяцев 2022 года всего зарегистрировано краж личного имущества граждан – 6 297 преступлений, из которых связанные с мобильными (сотовыми) аппаратами более – 2 900 преступлений. Также следует отметить, за последние годы существенно изменился способ сокрытия такого рода преступлений, в первую очередь предмет преступного посягательства – мобильные устройства легко вывозятся на территорию сопредельного государства и сбываются.

В этой связи нами изучено законодательство Кыргызской Республики в сфере эксплуатации сетей связи и предоставления услуг связи в Кыргызстане в контексте с анализом практической деятельности органов внутренних дел республики по раскрытию и расследованию имущественных преступлений, в первую очередь связанные с кражами мобильных телефонных устройств. Заметим, что в Законе Кыргызской Республики «Об электрической и почтовой связи» от 2 апреля 1998 года № 31 имеется норма, предусматривающая внесение в базу данных Государственной системы идентификации всех международных идентификаторов мобильных устройств связи (IMEI коды) на территории Кыргызской Республики.

В диспозиции статьи 9-1 указанного Закона обозначено, что операторы связи обязаны обеспечить бесперебойное, надежное и безопасное взаимодействие своих систем регистрации идентификации оборудования и Государственной системы идентификации. При этом без разрешения уполномоченного государственного органа в отрасли связи информация, содержащая сведения об идентификации и персонификации абонента не может быть изменена, скопирована и распространена для иных целей.

Указанная система идентификации устройств связи – это комплекс аппаратно-программных средств, обеспечивающий распознавание международных идентификаторов мобильных устройств связи, эксплуатируемых или ввозимых на территорию Кыргызской Республики, сравнение их с базами данных операторов электросвязи по международным идентификаторам, который направлен на разрешение две актуальные задачи:

1) оборот мобильных устройств связи (сотовых телефонов) на рынке предложений становится полностью прозрачным, одновременно таможенные и другие налоговые поступления в бюджет увеличиваются;

2) существенно сократится число краж мобильных устройств связи, и раскрытие преступлений, связанных с мобильными устройствами становится более эффективным и успешным, поскольку данная система автоматически должна блокировать доступ к сети сотовой связи краденного мобильного

телефона.

Все операторы электросвязи со всеми без исключения абонентами обязаны заключать письменный договор с указанием персональных данных абонента в соответствии с документом, удостоверяющим его личность. Регистрация абонента осуществляется оператором связи или его уполномоченным представителем с предварительным подтверждением информации об идентификации, запрашиваемой для регистрации. Указанные выше нормы, направленные на регистрацию и учет мобильных устройств, в том числе по их международным идентификаторам (по IMEI кодам), вступили в силу 11 июля 2013 года [1].

Законодательством Кыргызской Республики запрещен ввоз, производство, распространение и эксплуатация любых устройств, оборудования и технических средств, информация идентификации которых изменена, а также программное обеспечение и оборудование, предназначенные и (или) используемые для изменения идентификационных данных, строго запрещены.

На основании вышеизложенного считаем необходимым активизировать работу по введению в действие указанной системы идентификации, с выделением достаточных финансовых средств с последующей разработкой нормативных основ реализации положений вышеуказанных законов КР, а также создать условия по оперативному обмену информацией по похищенным телефонным устройствам.

Также считаем необходимым внести предложение о взаимодействии операторов сотовой связи по блокированию похищенных мобильных абонентских устройств, согласно которому приостановление работы абонентских устройств по IMEI-коду могла бы осуществляться операторами сотовой связи по обращению абонента с соответствующим заявлением в органы внутренних дел, соответственно, в компанию сотовой связи, что позволило бы: сократить имущественные преступления, связанные с хищением сотовых аппаратов; облегчить деятельность и повысить эффективность всех следственно-оперативных подразделений в раскрытии

всех видов преступлений так или иначе связанных с мобильными устройствами.

Что касается оперативно обмена информацией, то в действительности как показывает анализ следственных и судебных запросов (поручений, ходатайств) в сфере уголовного судопроизводства, почти половины из них (48,7%) составляют поручения (скорее всего запросы) по установлению личности задержанного (подозреваемого, обвиняемого), или же направлены для получения документов, характеризующие данных (гражданство, социальное положение и т.п.) участника процесса. В связи с этим считаем, что для оптимизации деятельность органов, непосредственно осуществляющих производство по уголовному делу, необходимо упростить порядок оформления, передачи такого рода запросов, а также получения ответов на них, которых, по сути, возможно получить без проведения официального следственного действия. А для того, чтобы получить документы, направленные на установления личность подозреваемого, обвиняемого или характеризующие его данных, которые, как правило, необходимо на первоначальном этапе расследования, целесообразно разрешить запросы оперативно направлять напрямую непосредственным исполнителям (территориальные подразделения ОВД) по факсу, через электронную почту или по же приложениям мобильной связи: «WhatsApp», «Viber».

В этой связи и для разрешения обозначенных выше общих задач в целом, для организации тесного взаимодействия и оперативного обмена информацией, следует привести передаваемую информацию в

единый электронный формат.

В качестве положительного примера по информационному взаимодействию следует отметить уже имеющийся опыт и дальнейшее налаживание и совершенствования правовых основ информационного взаимодействия и обмена информацией в электронном виде между Министерствами внутренних дел Кыргызской Республики и Российской Федерации. Так, на протяжении последних лет в главном управлении информационных технологий МВД Кыргызской Республики существует защищенный канал связи «Дионис», который работает по технологии dial-up – «набор номера, дозвон», позволяющий компьютеру передавать в МВД России информацию о разыскиваемых лицах, об угнанных автотранспортных средствах, похищенных и утерянных огнестрельных оружиях.

В рамках действующих и недавно подписанного Соглашения в указанной сфере в настоящее время Министерствами внутренних дел РФ и КР [4; 5] прорабатывается вопрос об использовании новых каналов связи с более быстрой скоростью передачи данных, т.е. подключения к мульти сервисной сети обмена криминалистической информацией с предоставлением доступа к ресурсам информационных систем на безвозмездной основе*, в том числе обмена значимыми информацией в электронном формате, что положительно должно повлияет на эффективную организацию взаимодействия и сотрудничества между правоохранительными органами государств-участников СНГ в сфере предупреждения и борьбы с преступностью.

* Отметим, что последнее Соглашение между Правительством РФ и Кабинетом Министров КР об информационном взаимодействии и обмене информацией в электронном виде по вопросам, относящимся к компетенции органов правопорядка подписан в Москве 10 мая 2023 года, который

вступает в силу после выполнения ряда внутригосударственных процедур, а для полноценного обмена соответствующей информацией в электронном формате следует решить вопросы технического характера.

Использованная литература

1. Закон Кыргызской Республики «О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты Кыргызской Республики» от 11.07.2013 г. № 129 // Газета «Эркин-Тоо», 19.07.2013 г. № 60 (23-26).
2. Медов, М.У. Терроризм в Российской Федерации и Западной Европе: основные причины и причины распространения // Российский следователь. – 2012. – № 20. – С. 30-33.
3. Петросян, А. Актуальные проблемы международного сотрудничества в уголовном судопроизводстве (на примере Российской Федерации и Республики Армения) // Судебная власть. – Ереван. – 2013. – № 8. – С. 56-57.
4. Соглашение о взаимоотношениях министерств внутренних дел в сфере обмена информацией от 3 августа 1992 г. // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/1901967> (дата обращения: 02 июня 2023 г.).
5. Соглашение об обмене информацией в сфере борьбы с преступностью от 22 мая 2009 г. // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/902260163> (дата обращения: 02 июня 2023 г.).

References

1. Law of the Kyrgyz Republic “On introducing additions and changes to some legislative acts of the Kyrgyz Republic” dated July 11, 2013 No. 129 // Erkin-Too newspaper, July 19, 2013 No. 60 (23-26).
2. Medov, M.U. Terrorism in the Russian Federation and Western Europe: the main causes and reasons for its spread // Russian investigator. – 2012. – No. 20. – P. 30-33.
3. Petrosyan, A. Current problems of international cooperation in criminal proceedings (on the example of the Russian Federation and the Republic of Armenia) // Judicial power. - Yerevan. – 2013. – No. 8. – P. 56-57.
4. Agreement on the relationship between the Ministries of Internal Affairs in the field of information exchange dated August 3, 1992 // Electronic fund of legal and regulatory technical documents / [Electronic resource] – Access mode: <https://docs.cntd.ru/document/1901967> (accessed June 02, 2023).
5. Agreement on the exchange of information in the fight against crime dated May 22, 2009 // Electronic fund of legal and regulatory technical documents / [Electronic resource] – Access mode: <https://docs.cntd.ru/document/902260163> (date of access: June 02, 2023).

ТДУ 340.116 : 343.98

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМУЗИШИ СИЁСАТИ ОПЕРАТИВӢ-ЧУСТУЧӢӢ
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
ПОЛИТИКИ
THEORETICAL ISSUES OF STUDYING OPERATIONAL-SEARCH POLICY

ҚОСИМОВ Ф.М.
QOSIMOV F.M.

Сардори кафедраи таълиқи идоракунии фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи факултети № 1 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия
Начальник кафедры организации управления правоохранительной деятельности факультета № 1 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, полковник милиции
Head of the Department of Law Enforcement Management Organization of Faculty No. 1 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Colonel of militia

E-mai:
fayzali-67@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ).

Научная специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of doctrines about law and state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Тақриздиханда: ЗОИР Қ.М. – сарҳодими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, генерал-майори милитсия.

Рецензент: ЗОИР ДЖ.М. – главный научный сотрудник Института философии, политологии и права имени академика А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, профессор, генерал-майор милиции.

Reviewer: ZOIR J.M. – Chief Researcher of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after Academician A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Professor, Major General of Police.

Аннотатсия: Дар мақола чанбаҳои назариявии ташаккулёбии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ таҳлилу баррасӣ гардидаанд. Муаллиф бо таъя ба назарияи умумии фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, паҳлуҳои гуногуни ин масъаларо омӯхтааст. Дар аввал ба иқтидори методологии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дар асоси норасоҳои ин соҳаи илм алоқамандии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ва илмҳои дигари самти ҳуқуқиро нишон додааст. Дар ин замина муаллиф ба хулосае меояд, ки назарияи умумии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ хусусияти байнифаннӣ дошта, дар ташаккули он илмҳои гуногуни гуманитарӣ иштирок менамоянд. Аз ҷумла, дар омӯзиш ва баррасии паҳлуҳои гуногуни он нақши сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ дар умум хеле зиёд аст. Ҳамзамон муаллиф масъалаи ташаккулёбии сиёсати оперативӣ-чустучӯиро дар алоқамандӣ бо масъалаҳои ҷинойткорбаррасӣ намуда, низоми кафолатҳои қонуният, таъмини риояи ҳуқуқу озодиҳои

инсон ва шахрвандро ҳангоми амалӣ намудани чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ нишон додааст.

Вояҳои калидӣ: сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ, амнияти миллӣ ва байналмилалӣ, суботи сиёсӣ, сиёсати давлатӣ.

Аннотация: В статье анализируются теоретические аспекты формирования оперативно-розыскной политики. Основываясь на общей теории оперативно-розыскной деятельности, автор исследовал различные аспекты этого вопроса. Первоначально он уделил особое внимание методологическому потенциалу оперативно-розыскной политики и, исходя из недостатков этой области науки, показал связь между оперативно-розыскной политикой и другими гуманитарными науками. В этом контексте автор приходит к выводу, что общая теория оперативно-розыскной политики является междисциплинарной наукой, в формировании которой участвуют различные гуманитарные дисциплины. В частности, в исследовании и рассмотрении его различных аспектов роль оперативно-розыскной политики в целом очень велика. В то же время, автор рассмотрел вопрос формирования оперативно-розыскной политики в связи с вопросами преступности и указал систему гарантий законности, обеспечения соблюдения прав и свобод человека и гражданина при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий.

Ключевые слова: оперативно-розыскная политика, национальная и международная безопасность, политическая стабильность, государственная политика.

Annotation: The article analyzes the theoretical aspects of the formation of operational-search policy. Based on the general theory of operational investigative activity, the author investigated various aspects of this issue. Initially, he paid special attention to the methodological potential of operational investigative policy and, based on the shortcomings of this field of science, showed the connection between operational investigative policy and other humanities. In this context, the author comes to the conclusion that the general theory of operational investigative policy is an interdisciplinary science, in the formation of which various humanitarian disciplines participate. In particular, in the study and consideration of its various aspects, the role of operational investigative policy as a whole is very great. At the same time, the author considered the issue of the formation of an operational investigative policy in connection with crime issues and indicated a system of guarantees of legality, ensuring respect for human and civil rights and freedoms in the implementation of operational investigative measures.

Key words: operational-investigative policy, national and international security, political stability, state policy.

Ҳарчанд пайдоиш ва ташаккулёбии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ таърихи тӯлонӣ дошта бошад ҳам, омӯзиши илмию назариявӣ он аз нимаи дуюми асри ХХ оғоз мегардад. Дар замони шӯравӣ бошад олимони соҳаи илмҳои ҳуқуқ ба омӯзиши ин масъала аз охири солҳои 1950-ум машғул гардидаанд. Чунин ҳолат сабабҳои таърихӣ худро дошт. Пеш аз ҳама, дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ масъалаҳои оперативӣ-чустучӯӣ, аз ҷумла сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ҳамчун сирри давлатӣ то дараҷаи муайян маҳфӣ нигоҳ дошта мешуд ва танҳо дар доираи илмҳои оперативӣ-чустучӯӣ таҳлилу баррасӣ мегардид. Аз оғози давраи бозсозӣ дар

Иттиҳоди Шӯравӣ олимони гуногуни илмҳои гуманитарӣ, аз ҷумла ҷомеашиносон, файласуфон, таърихчиён, ҳуқуқшиносон ва ғайраҳо ба омӯзиши ин масъала машғул гардидаанд. Ин анъана баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ суръати тоза гирифта, дар омӯзиши масъалаҳои оперативӣ-чустучӯӣ минбаъд ҳуқуқшиносон низ ҳамроҳ гардиданд. Таҳлили адабиёти ҳуқуқи илмӣ нишон медиҳад, ки дар давраи пасошӯравӣ ҳамаи олимони дар муносибат бо моҳияти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ба андешаҳои ба худ хос, таъҷибанамоянд. Масалан, олимони шинохтаи самти фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ Россия С.И. Захартсев, В.П. Салников сиёсати оперативӣ-чустучӯиро

яке аз қисмҳои таркиби, унсури муҳим ва мустақили сиёсати мубориза бо ҷинояткорӣ, яъне, сиёсати давлатӣ дар самти мубориза бо ҷинояткорӣ маҳсуб медонанд [1, с. 11].

Ба андешаи яке аз шахсиятҳои саршиноси тоҷик дар илми ҳуқуқ, яке аз заминагузори самти фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ (минбаъд – ФОЦ), доктори илмҳои ҳуқуқ Р.Ҳ. Раҳимзода таърифи сиёсати оперативӣ-чустучӯиро чунин пешниҳод намудааст, ки «Сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ асосан аз мазмуни сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ бармеояд ва бо он дар алоқамандии зич қарор дорад. Бинобар ин, чӣ қадаре, ки сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ инкишоф ёбад ва вобаста ба ин самтҳои мубориза бо ҷинояткорӣ тағйир гарданд, ҳамон қадар сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ба он мутобиқ карда мешавад» [2, с. 89].

Дар рушди назарияи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ шоҳаи нави илм бо номи “фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ” сахми назаррас гузоштааст. Як қатор олимон дар доираи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ ба омӯзиши паҳлуҳои гуногуни сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ машғул гардида, масъалаҳои бунёдии ин самти фаъолияти сиёсиро муайян намудаанд. Аз лаҳзаи пайдоиши фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ олимон дар атрофи предмети ин илм баҳсҳои гуногун анҷом медиҳанд. Як гурӯҳ муаллифон бар он ақида ҳастанд, ки «фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ илм дар бораи нақши қувваҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ дар муносибатҳои сиёсии оперативӣ-чустучӯӣ дохилию хориҷӣ ва истифодаи онҳо аз ҷониби мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ» мебошад. Аммо муҳолифони ин андеша ибраз медоранд, ки на ҳамаи паҳлуҳои нерӯҳои оперативӣ-чустучӯӣ метавонад дар доираи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ баррасӣ карда шаванд. Зеро як қатор омилҳои он, аз қабилҳои омилҳои иҷтимоию психологӣ, иқтисодию демографӣ ва шарту шароити ташаккулёбии онҳо аз доираи масъалаҳои ин илм берун мемонанд. Ҳатто назарияи ҷангу сулҳ ва назарияи амният низ наметавонанд дар доираи фаъолияти

оперативӣ-чустучӯӣ пурра таҳлилу баррасӣ гарданд.

Чунончи М.А. Гареев таъкид менамояд, ки хангоми муайян намудани сарчашмаҳои ҷанг, дар шароити таҳлили зӯрвари оперативӣ-чустучӯӣ ва амнияти мудофиавӣ «на танҳо бо масъалаҳои сиёсӣ, балки масъалаҳои фалсафӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва м.и. рӯ ба рӯ шудан мумкин аст» [3, с. 4]. Инчунин дар баъзе асарҳои дигар мушоҳида намудан мумкин аст, ки қонуниятҳои бо ҳам алоқамандшавии сиёсат ва қорҳои оперативӣ-чустучӯӣ масъалаи марказии фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ муаррифӣ мегардад. Чунин тарзи баррасии масъалаи андешаҳои машҳури Клаузевицро ба хотир меорад, ки ӯ чунин гуфта буд: «ҷанг идомаи сиёсати давлатӣ бо воситаҳои дигар мебошад». Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, гуфтан мумкин аст, ки масъалаи омӯзиши ҳамаҷонибаи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ дар доираи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ низ наметавонад пурра ҳалли худро пайдо намояд. Зеро ҳам сиёсат ҳамчун падидаи иҷтимоӣ гуногунпаҳлу ва мураккаб аст ва ҳам қорҳои оперативӣ-чустучӯӣ ҷиҳатҳои сиёсиро ғайрисиёсӣ дорад, ки омӯзиши сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ бе дарназардошти онҳо натиҷаҳои дилхоҳ наметаҳад.

Аммо дар доираи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ андешаҳои баъзе олимон ба воқеияти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ хеле наздик аст ва барои баррасии паҳлуҳои мухталифи ин сиёсат мусоидат намудаанд. Аз ҷумла онҳое, ки сиёсати оперативӣ-чустучӯиро бо амалияи қонунгузорӣ ва таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ алоқаманд донистаанд ва ҳамзамон имкониятҳо ва миқёси истифодаи сиёсати оперативӣ-чустучӯиро барои расидан ба мақсадҳои сиёсӣ нишон додаанд, дар ин гурӯҳ шомил мешаванд. Ин гурӯҳи олимон на танҳо алоқамандии фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ бо назарияи сиёсати оперативӣ-чустучӯиро нишон додаанд, балки предмети ҳуди сиёсати оперативиро низ муайян кардаанд. Минбаъд сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ чи гунае, ки дар навиштаҳои Р.Ҳ.

Раҳимзода нишон дода шудааст, «Сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ тавассути воситаҳои махсуси оперативӣ-чустучӯӣ давлатро дар мубориза бо ҷинояткорӣ роҳнамоӣ менамояд. Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки мазмуни сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ фақат бо ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд намегардад. Он фаъолияти ҳуқуқтатбиқкуниро низ дар бар мегирад» [2, с. 90].

Дар таърифи пешниҳодгардида субъекти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ (давлат), объекти он (нерӯҳои оперативӣ-чустучӯӣ) ва мақсадҳо (таъмини амнияти миллӣ ва байналмилалӣ) ба таври мушаххас пешниҳод гардидаанд.

Ҳамин тариқ, фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, ки ба омӯзиши моҳияти зӯрварии оперативӣ-чустучӯӣ машғул гардида, истифодаи он барои расидан ба мақсадҳои сиёсиро нишон медиҳад, дар муносибат бо назарияи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ҷузъи таркибӣ маҳсуб меёбад. Зеро назарияи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ хусусияти байнифаннӣ дошта, дар доираи ҷунин илмҳо, ба монанди сиёсатшиносии умумӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ, фалсафаи сиёсат, фалсафаи ҳуқуқ, таърихи сиёсӣ, сотсиологияи сиёсӣ, иқтисодиёти сиёсӣ, психологияи иҷтимоӣ ва ғайраҳо ташаккул меёбад. Дар маҷмӯъ, назарияи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ маҷмӯи масъалаҳоеро дар худ нигоҳ медорад, ки бо масъалаи ташкил ва истифодаи нерӯҳои оперативӣ-чустучӯӣ алоқаманд буда, ба ҳокимияти давлатӣ имконият медиҳад, ки устуворӣ, суботи сиёсӣ ва амнияти ҳудро таъмин намояд.

Ҳамзамон бояд иқроӣ шуд, ки барои муайян намудани моҳияти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ масъалаҳои зиёдеро бояд мавриди назар гирифт, зеро падидаи мазкур хеле мураккаб ва гуногунпахлу мебошад. Аз ҷумла, барои муайян намудани моҳияти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ, дар баробари гуфтаҳои боло инчунин масъалаҳои зерин низ хеле таъсиргузоранд: мафҳуми қонунии ҶОҶ, субъектони ҶОҶ, ва ваколатҳои онҳо, талаботи қатъӣ риоя намудани қонуният дар фаъолияти субъектони ҶОҶ, ба танзим даровардани номгуӣ ҶОҶ, ҷалб

намудани шахсони алоҳида барои расонидани мусоидат ба воҳидҳои оперативии мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ, маҳдуд намудани ҳуқуқҳои конституционии шахрвандон дар ҷараёни амалигардонии ҶОҶ, танҳо дар асоси қонун ва тибқи тартиби муқарраргардида ва монанди инҳо.

Дар алоқаманди бо ин масъала О.А. Белков хеле дуруст қайд намудааст, ки «банақшагирӣ, ташкил ва роҳбарӣ намудани амалиётҳои оперативӣ-чустучӯӣ, гузаронидан ва анҷом додани ҷанг аз шарту шароитҳои гуногун вобастааст, ки аксари онҳо берун аз соҳаи оперативӣ-чустучӯӣ мебошанд ва дар навбати худ ба сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ва самаранокии он таъсири ҳалкунандаи ҳудро мерасонанд» [4, с. 4].

Аммо гуфтан мумкин аст, ки дар байни омилҳо ва шарту шароитҳои номбаргардида, баъзеи онҳо хеле муҳим мебошанд ва аҳаммияти стратегӣ доранд. Муҳимияти онҳоро ба воситаи муайян намудани алоқамандии онҳо бо сиёсат ва давлат нишон додан мумкин аст. Аз ҷумла, мақсади сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ, вазифаҳои фаъолияти ҳарбию сиёсӣ, роҳу усулҳои баланд бардоштани иқтидори оперативӣ-чустучӯӣ, омодагии доимии МАҶОҶ ва аҳолии мамлакат ба воситаи сиёсат ва махсусан, ба воситаи институти марказии низоми сиёсии ҷомеа – давлат муайян карда мешаванд. Аз ин рӯ, барои хубтару беҳтар нишон додани моҳияти сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ баррасии алоқамандии он бо сиёсат ва давлат хеле муҳим мебошад.

Сиёсат дар баробари дигар соҳаҳо (иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ) яке аз соҳаҳои муҳимтарини ҳаёти ҷамъиятӣ ба шумор рафта, хусусияти ташкилӣ, назоратӣ ва танзимнамоӣ дорад. Бори аввал мутафаккири Юнони қадим Арасту соҳаи сиёсатро ба воситаи мафҳуми «политика» ифода намуда, онро ҳамчун санъати идора намудани қорҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ маънидод карда буд. Аммо бо гузашти давраҳои гуногуни таърихӣ соҳаи сиёсат хеле мураккаб гардида, моҳияти он низ ба дигаргунии ҷиддӣ дучор мешавад. Аз ин

рӯ, дар шароити муосир бо дарназардошти мураккабшавии ҷомеаи инсонӣ ва муносибатҳои ҷамъиятӣ сиёсатро вобаста ба соҳаҳои фаъолияти инсонӣ ба чунин навъҳо ҷудо менамоянд: сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмию техникӣ, оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ғайраҳо. Ба ҳамаи ин дигаргунӣҳо нигоҳ накарда табиати сиёсат бетағйир боқӣ мондааст. Зеро то ҳанӯз масъалаи ҳокимият дар маркази сиёсат қарор дошта, амалишавии он аз ҷиғунагии сиёсат вобаста карда мешавад.

Дар атрофи ҳокимият бархӯрди манфиатҳои гуногуни субъектҳои сиёсиро мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар ин замина муносибатҳои сиёсии мухталиф ташаккул меёбад. Аз ҷумла, ҳукмронӣ ва тобеият, низоъ ва созиш, зиддият ва ҳамкорӣ, мубориза ва рақобат. Ба воситаи низоми ҳокимияти сиёсӣ (ниҳодҳо ва равандҳои сиёсӣ) манфиатҳои субъектҳои сиёсӣ амалӣ гардида, мақсадҳои барои давлату ҷомеа аҳамиятнок зери назорати ҷиддӣ қарор дода мешавад. Маҳз бо шарофати ҳокимият низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ мукамал гардонидани шуда, фаъолияти муташаккили одамон ва тартиботи ҷамъиятӣ ба вуҷуд оварда мешавад. Дар маҷмӯъ, ҳокимият унсурҳои асосии низомсоз ба шумор меравад.

То ба имрӯз дар бораи моҳият ва табиати ҳокимият андешаҳои гуногун баён гардидаанд. Яке аз онҳо, ки аз ҷониби аксари олимони эътироф гардидааст, ба қалами М. Вебер тааллуқ дорад. Мувофиқи андешаҳои ӯ, ҳокимият пеш аз ҳама маҷмӯи муносибатҳои мебошад, ки дар он субъектҳои ҳокимият иродаи сиёсии худро новобаста ба мавҷудияти иродаи дигарон дар амал татбиқ месозад. Аз ин рӯ, нишонаҳои асосии ҳокимият ва муносибатҳои дар атрофи он баамлояндаро ба таври зерин: иродаи сиёсӣ, кӯшиши тобеъ намудани дигарон, маҷбур намудани онҳо барои иҷроии қарорҳои мушаххас, қобилияти дар амал татбиқ намудани иродаи худ, муайян намудан мумкин аст [4, с. 292]. Бояд гуфт, ки ҳокимият ва нишонаҳои асосии он (ирода ва қувва) метавонанд дар

соҳаҳои дигар низ зоҳир шаванд (ҳокимияти иҷтимоӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, оилавӣ, фарҳангӣ ва ғ.). Дар чунин маврид муайян намудани афзолиятҳо ва хусусиятҳои ҳокимияти сиёсӣ дар мадди аввал қарор мегирад. Хусусиятҳои муҳими ҳокимияти сиёсӣ дар он ифода меёбад, ки он муносибатҳои байниҳамдигарии гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ниҳодҳо, ташкилотҳо, шахрвандон ва тамоми кишварро вобаста ба масъалаи идоракунии қарорҳои ҷамъиятӣ ба танзим мебарорад ва сохтори ҷамъиятию низоми идоракунии давлатро муайян месозад.

Ҳокимияти сиёсати оперативӣ-ҷустуҷӯӣ асосан дар фаъолияти давлат таҷассум меёбад. Дар муносибат ба ин масъала барои дарку фаҳми табиати сиёсати оперативӣ-ҷустуҷӯии давлатӣ ба инобат гирифтани масъалаҳои зерин хеле муҳим мебошанд: Якум, дар ҳудуди мушаххас хусусияти умумӣ доштани ҳокимияти давлатӣ. Давлат манфиатҳои одамонро, ки дар ҳудудҳои он умр ба сар мебаранд, ҳимоя мекунад ва барои ҳалли масъалаҳои муҳими ҷамъиятӣ равона мегардад. Дуюм, давлат сарчашмаи ҳуқуқ ва қонунҳо ба шумор рафта, ҳамаи шахрвандонро барои риояи онҳо маҷбур месозад ва ҳамзамон дар муносибат бо давлатҳои дигар дар ҳудудҳои худ истиқлолияти сиёсӣ ва ҳокимияти олиро соҳиб аст. Сеюм, давлат ба нерӯҳои қудратии мақомоти амалкунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ таъяс намуда, муҳолифатҳо ва низоъҳои дохилиро ҳаллу фасл месозад ва ресурсҳои моддию маънавии ҷомеаро барои расидан ба мақсадҳои умумӣ сафарбар менамояд. Баррасии моҳияти сиёсат, ҳокимият, ҳокимияти сиёсӣ, давлат ва сиёсати давлатӣ барои он муҳиманд, ки дар заминаи ташаккулёбии онҳо нақш ва мавқеи сиёсати оперативӣ-ҷустуҷӯии давлат нишон дода шавад.

Давлат аз аввалин лаҳзаҳои пайдоиши худ нерӯҳои мақомоти амалкунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯиро дар монополияи (ҳуқуқ ва имтиёзи фавқулода) хеш қарор додааст ва дар замони муосир низ чунин ҳолат ба мушоҳида мерасад. Яъне, артиш ва

неруҳои оперативӣ-чустучӯӣ дар ихтиёри давлат қарор доранд. Маҳз дар зеритаъсири ин гуна шароит соҳаи оперативии ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсати оперативӣ-чустучӯии давлат марҳила ба марҳила ташаккул меёбад. Дар замони муосир давлатхоро зарур аст, ки истиқлолияти миллию сиёсии худро ҳимоя намоянд, ҳудудҳои хешро аз ғасби давлатҳои дигар эмин нигоҳ доранд ва баъзан мушоҳида намудан мумкин аст, ки давлатҳои худро аз ҳисоби давлатҳои дигар ба воситаи ғасбгарой васеъ намудаанд. Чунин тамоюлот зарурати ташаккул додани сиёсати оперативӣ-чустучӯиро ба миён мегузорад. Ғайр аз ин, дар ҳама давру замон масъалаҳои татбиқи ин ё он роҳҳои тактикӣ ё тавсияҳои методӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои оперативӣ дар низоми муносибатҳои сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ҳаллу фасл гардидаанд. Имрӯз ин масъала дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва ҳамзамон ба воситаи сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ба танзим дароварда мешавад.

Инчунин бояд қайд намуд, ки сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ қисми таркибии сиёсати давлатӣ мебошад, зеро ба воситаи сиёсати давлатӣ, имкониятҳо ва мақсадҳои давлат муайян карда мешавад. Масалан, ҳимоя намудани ҳудудҳои худ аз таъсири манфии давлатҳои дигар ва ё баръакс, васеъ намудани ҳудудҳои худ аз ҳисоби давлатҳои дигар. Ғайр аз ин, сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ҳамчун ҷузъи таркибӣ ба ҳуди давлат таъсири мустақим дорад. Ба ибораи дигар, сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ дар заминаи шарту шароитҳои сиёсӣ (чангу сулҳ), иқтисодӣ (буҷаи оперативӣ-чустучӯӣ), иттилоотӣ, идеологӣ, техникаю технологӣ (рушди илмҳои оперативӣ-чустучӯӣ ва техникаи оперативӣ-чустучӯӣ), иҷтимоӣ (ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар бораи ҷинойт ва ҷазо) ташаккул дода мешавад ва ҳамчун фаъолияти оперативӣ-чустучӯии давлат дар амал татбиқ мегардад.

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ ба мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-

чустучӯие, ки дар сарҳати 1 моддаи 13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ” номбар шудаанд дорад, инчунин вазифаҳои муайянкардаи Қонуни мазкурро танҳо дар доираи ваколати худ, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад, иҷро менамоянд. Мақомоти оперативӣ-чустучӯӣ ба ҳайси мақомоти давлатӣ, ки ваколати амалигардонии фаъолияти оперативӣ-чустучӯиро доро мебошад, баромад мекунад ва барои бевосита дар ҳаҷми пурра ё қисман амалӣ гардонидани фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ таъинот доранд ё назоратбариро аз болои чунин фаъолият анҷом медиҳад.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ ҳамчун ташкилоти оперативӣ-чустучӯӣ воситаи сиёсати давлатӣ мебошад, ки дар заминаи сиёсати оперативӣ-чустучӯии давлат ташаккул дода шуда, асосан барои иҷроиши вазифаҳои мубориза бо ҷинойткорӣ дар дохил ва берунӣ давлат истифода бурда мешавад. Пеш аз ҳама, барои танзими муносибатҳои ҳуқуқию сиёсати оперативӣ-чустучӯии давлат дар мавриди ҳалли масъалаҳои ғайриҷинойтӣ рағбатнокии шуда, ҷабҳаҳои гуногуни фуксияҳои давлатиро дар самти ҳифзи ҳуқуқ иҷро менамояд. Инчунин, мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ дар доираи салоҳияти худ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқиро қабул менамоянд, ки тартиб, ташкил ва тактикаи гузаронидани ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ, ҳаракатҳои оперативӣ-чустучӯӣ, амалиёти маҷмӯӣ, амалиёти махсус ва ҷорабиниҳои махсусро ба танзим медиҳанд [2, с. 156].

Р.Ҷ. Раҳимзода муътақид аст, ки «сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ ин самти фаъолияти ҳуқуқҷодкунии давлат ва фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти дахлдори давлатӣ оид ба қарордод ва татбиқ намудани ҷораҳои оперативӣ-чустучӯии мубориза бо ҷинойткорӣ махсус меёбад» [2, с. 90].

Ҳамин тарик, мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ аз ҷониби давлат дар ҳолати рушданд ва мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ доимо дар зер нозорати давлат қарор доранд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, сиёсати оперативӣ-чустучӯии давлат дар бисёре аз мавридҳо дар зер таъсири неруҳои иҷтимоию сиёсӣ, афкори ҷамъиятӣ, анъанаҳои фарҳангӣ қарор гирифта, дигаргун мешавад.

Дар маҷмӯъ, дар шароити муосир сиёсати оперативӣ-чустучӯӣ барои анҷом додани вазифаҳои зерин: ҳимояи ҳудудҳои кишвар аз ҳучумҳои беруна, таъмин намудани устуворӣ ва суботи сиёсии дохилӣ, ҳифзи сохтори конститутсионии давлат, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, шахрвандон дар ҳолатҳои ғавқулода ташаккул дода мешавад ва тавассути воситаҳои махсуси оперативӣ-чустучӯӣ давлатро дар мубориза бо ҷинояткорӣ роҳнамоӣ менамояд.

Адабиёти истифодашуда

1. Захарцев, С.И., Сальников, В.П. Оперативно-розыскная экономика и оперативно-розыскная политика / С.И. Захарцев, В.П. Сальников // Правовое поле современной экономики. – 2015. – № 12. – С. 11-15.
2. Раҳимзода, Р.Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ. Нашри 5-ум. / Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2019. – 789 с.
3. Гареев, М.А. Еще раз о системе знаний в современной войне / М.А. Гареев // Вестник Академии военных наук. – 2013. – № 3 (44). – С. 4-7.
4. Бельков, О.А. Военная политология: предмет, структура, функции: монография / О.А. Бельков. – М., 1993. – 180 с.
5. Макс, В. Политика как призвание и профессия / Вебер Макс. – М.: Рипол-классик, 2018. – 292 с.

References

1. Zakhartsev, S.I., Salnikov, V.P. Operational-investigative economy and operational-investigative policy / S.I. Zakhartsev, V.P. Salnikov // Legal field of modern economics. – 2015. – No. 12. – P. 11-15.
2. Rahimzoda, R.H. Operative-search activity. General part: textbook. 5th edition / R.H. Rahimzoda. – Dushanbe: “ER-graf”, 2019. – 789 p.
3. Gareev, M.A. Once again about the system of knowledge in modern warfare / M.A. Gareev // Bulletin of the Academy of Military Sciences. – 2013. – No. 3 (44). – P. 4-7.
4. Belkov, O.A. Military political science: subject, structure, functions: monograph / O.A. Belkov. – M., 1993. – 180 p.
5. Max, V. Politics as a calling and profession / Weber Max. – M.: Ripl-classic, 2018. – 292 p.

УДК 343.98

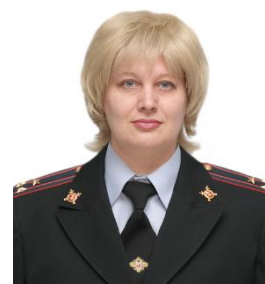
НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО РАССЛЕДОВАНИЮ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ (НА ПРИМЕРЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН)

САМТҶОИ МУКАММАЛ НАМУДАНИ ҶАЪОЛИЯТ ОИД БА ТАҶТИШ ВА ПЕШГИРИИ ҶИНОЯТҶОИ АЗ ҶОНИБИ НОБОЛИҶОН СОДИРШУДА (ДАР МИСОЛИ ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ ВА ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН)

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACTIVITIES FOR THE INVESTIGATION AND PREVENTION OF CRIMES COMMITTED BY MINORS (ON THE EXAMPLE OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN)

КОСМОДЕМЬЯНСКАЯ Е.Е.
COSMODYMANSKAYA E.E.

Доцент кафедры криминалистики Сибирского юридического института МВД России, кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
Дотсенти кафедраи криминалистикаи Донишкадаи Сибирии ҳуқуқшиносии ВҚД Россия, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, полковники политсия
Associate Professor of the Department of Criminalistics of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel

E-mail:
Kontra2505@mail.ru

Научная специальность: 5.1.4. Уголовно-правовые науки.
Ихтисоси илмӣ: 5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ.
Scientific specialty: 5.1.4. Criminal law sciences.

Рецензент: Поляков Н.В. – временно исполняющий обязанности начальника кафедры криминалистики Сибирского юридического института МВД России, кандидат юридических наук, подполковник полиции.

Тақриздиханда: Поляков Н.В. – муваққатан иҷрокунандаи вазифаи сардори кафедраи криминалистикаи Донишкадаи Сибирии ҳуқуқшиносии ВҚД Россия, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники политсия.

Reviewer: POLYAKOV N.V. – Acting Head of the Department of Criminalistics of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel.

Аннотация: В статье рассматриваются проблемные направления деятельности по расследованию и предупреждению преступлений, совершенных несовершеннолетними; представлены результаты психологических исследований об особенностях личности несовершеннолетних и взрослых преступников, совершающих различные виды преступлений; приводятся примеры судебно-следственной практики в части иллюстрации психологических особенностей несовершеннолетних правонарушителей; даются рекомендации по совершенствованию деятельности по расследованию таких преступлений в аспектах тактико-психологического сопровождения расследования и осуществления взаимодействия между различными подразделениями органов внутренних дел; проводится сравнительный анализ законодательства Российской Федерации и Республики Таджикистан, регламентирующего деятельность подразделений по профилактике преступлений несовершеннолетних.

Ключевые слова: преступления несовершеннолетних, профилактика преступлений, тактико-психологические особенности, следственные действия, структура личности преступника, типология, взаимодействие, расследование преступлений.

Аннотатсия: Дар мақола самтҳои муҳимми фаъолият оид ба тафтиш ва пешгирии ҷиноятҳои аз тарафи ноболигон содиршуда баррасӣ шудаанд; натиҷаҳои таҳқиқоти раванӣ оид ба хусусиятҳои шахсияти ҷинояткори ноболиғ ва болиғ, ки намудҳои гуногуни ҷиноят содир мекунанд, оварда шудаанд; мисолҳои амалияи тафтишотӣ-судӣ дар робита ба тасвири хусусиятҳои раванӣи ҳуқуқвайронкунии ноболиғ оварда шудаанд; оид ба мукамал намудани тафтиши ҷунин ҷиноятҳо дар ҷанбаҳои ҳамроҳии тактикӣ-равонӣи тафтишот ва ҳамкориҳои воҳидҳои гуногуни мақомоти қорҳои дохилӣ тавсияҳо дода мешаванд; таҳлили муқоисавии қонунгузориҳои Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фаъолияти воҳидҳои пешгирии ҷиноятҳои ноболиғро танзим мекунанд, гузаронида мешавад.

Вожаҳои калидӣ: ҷиноятҳои ноболиғон, пешгирии ҷиноят, хусусиятҳои тактикӣ-равонӣ, амали тафтишӣ, сохтори шахсияти ҷинояткор, типология, ҳамкориҳои мутақобила, тафтишоти ҷиноятҳо.

Annotation: the article discusses problematic areas of activity in the investigation and prevention of crimes committed by minors; the results of psychological research on the personality characteristics of juvenile and adult criminals committing various types of crimes are presented; examples of forensic investigative practice are given in terms of illustrating the psychological characteristics of juvenile offenders; recommendations are given for improving the investigation of such crimes in the aspects of tactical and psychological support of the investigation and interaction between various departments of the internal affairs bodies; a comparative analysis of the legislation of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan regulating the activities of units for the prevention of juvenile crimes is carried out.

Key words: juvenile crimes, crime prevention, tactical and psychological features, investigative actions, criminal personality structure, typology, interaction, crime investigation.

Проблема преступности несовершеннолетних как в России, так и в странах ближнего зарубежья всегда была и остается актуальной. При этом анализ количественных показателей за последние 5 лет говорит о тенденции к ежегодному снижению числа таких преступлений (таблица 1).

Таблица 1.

Количество выявленных несовершеннолетних лиц, совершивших преступления [17]

Год учета	Всего	Динамика, %	Удельный вес в общем количестве выявленных лиц
2018	40860	-3,9	4,4
2019	37953	-7,1	4,3
2020	33575	-11,5	3,9
2021	29126	-13,3	3,4
2022	26305	-9,7	3,2

Следует отметить, что аналогичные тенденции имеют место и в Республике Таджикистан (далее – РТ). Так, по данным разных официальных источников, в Таджикистане также имеют место тенденции к снижению количества преступлений, совершаемых несовершеннолетними гражданами. Например, по данным МВД РТ, «преступность среди молодежи также снизилась на 18,2%. За девять месяцев прошлого (2022) года людьми детского возраста в столице совершено 94 криминала, что на 42, или 30,8% меньше, чем за аналогичный период прошлого года. Стоит отметить, что почти во всех регионах страны с начала текущего года отмечается снижение числа злодеяний. Однако есть два региона, где сложилась противоположная ситуация. В Душанбе и Горно-Бадахшанской автономной области отмечено увеличение преступности» [3].

Согласно новостной ленте от 20 июня 2023 года, «в Душанбе более 2 тыс. несовершеннолетних привлекли к ответственности

за правонарушения. Такое количество нарушений было зафиксировано за 5 месяцев 2023 года. Отмечается, что дети и подростки занимались попрошайничеством, незаконными способами заработка, а также видеоиграми. Из проведенных рейдов и проверочных мероприятий Службы предупреждения и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних и молодежи МВД Душанбе сделало вывод, что некоторые родители не уделяют должного внимания воспитанию и обучению детей, игнорируя законодательство» [8].

При этом отмечается рост числа преступлений против личности на фоне снижения преступлений корыстной и корыстно-насильственной направленности. «Как отмечает Мансур Бухоризода, полковник милиции, руководитель Службы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних МВД РТ, причины преступности среди подростков следующие: недостаточное исполнение требований Закона РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей»; низкий уровень работы образовательных учреждений (формализм, нечестность, непрофессионализм, отказ от индивидуального подхода); недостаточная охваченность несовершеннолетних образовательным процессом в среднеспециальных и технических учреждениях после получения общего обязательного образования (после окончания 9-го класса); возложение функций родительского контроля по воспитанию и обучению несовершеннолетних родителями, находящимися в трудовой миграции на родственников (бабушки, дедушки, дяди, тети и т.д.); увеличение числа игровых компьютерных центров вблизи общеобразовательных учреждений, неправомерное и неумелое использование компьютерных технологий (игры насильственного характера и т.д.); проблемы неполных семей, проблемы социального и экономического характера, и их влияние на воспитание несовершеннолетнего в семье; недостаточное количество бесплатных (безвозмездных) спортплощадок, секций трудового воспитания, центров досуга (безвозмездный доступ к всевозможным кружкам – литературным, творческим, интеллектуальным, музыкальным) не целевое

использование существующих безвозмездных объектов занятости несовершеннолетних в свободное от учёбы время; распад системы трудоустройства подростков и воспитания в трудовых коллективах; безразличие родителей, учителей и в целом общества в вопросах воспитания и обучения подрастающего поколения» [15].

Как видим, снижение показателей преступности несовершеннолетних не снижают обеспокоенности правоохранительных органов как Российской Федерации, так и Республики Таджикистан в отношении данных преступлений.

По словам председателя Следственного комитета Российской Федерации, (далее – РФ) Александра Бастрыкина, «в прошлом году увеличилось число совершенных несовершеннолетними тяжких и особо тяжких преступлений. Одним из преступных «трендов», судя по расследуемым делам, стало использование подростками компьютерных технологий в противоправных целях: число таких деяний в 2022 году возросло на 44% и составило 3166 преступлений» [1]. Регионами с наибольшим удельным весом несовершеннолетних, совершивших преступления, стали Новгородская область 6,2; Республика Тыва 6,1; Забайкальский край 5,9% [7].

Как известно, наиболее криминогенной считается возрастная группа 16-17 лет, поскольку в этом возрасте расширяется круг общения, много времени проводится без контроля от родителей или законных представителей, практически сформированы ценности и убеждения, из-за чего у подростков могут возникать внутренние психологические конфликты от несоответствия «ожидаемого» и «реальности», обусловленные неудовлетворенностью учебной, семейной, материальным положением и т.п.

Кроме указанного, очевиден тот факт, что общественная опасность преступлений, совершенных несовершеннолетними, увеличивается, поскольку наряду с характерными для подростков кражами, грабежами, разбойными нападениями и хулиганствами, на передний план выходят преступления в сфере НОН, мошенничества с использованием информационно-телекоммуникационной сети

Интернет, ряд насильственных преступлений и т.п. Об этом же говорят и другие авторы, занимающиеся этой проблематикой. Так, по мнению Е.В. Кирилук, преступления несовершеннолетних «стали наиболее дерзкими, меркантильными, грубыми, опасными для жизни и здоровья не только своих сверстников, но и уже более взрослых лиц... Преступления, которые совершаются группой несовершеннолетних, в частности разбои, грабежи и изнасилования, в настоящее время стали более дерзкими, циничными и все чаще сопровождаются причинением бессмысленной жестокости в отношении потерпевших. В окружении несовершеннолетних все больше распространяются такие виды преступлений, которые ранее были характерны для взрослых, а именно: торговля оружием и наркотиками; проституция; разбойные нападения; похищение транспортных средств; компьютерные преступления; телефонный терроризм, вымогательство среди подростков» [4].

Вышесказанное позволяет констатировать, что расследование преступлений, совершенных несовершеннолетними, как, собственно, и сама преступность несовершеннолетних, в целом, является проблемой комплексной, требующей разработки эффективных средств противодействия ей, в качестве которых могут выступать как разработки криминалистической тактики и методики, так и средства психологического сопровождения процесса их расследования. Эту же мысль высказывает Климова Я.А., по мнению которой «в настоящее время возникает объективная необходимость в разработке эффективных средств и методик выявления, раскрытия и расследования как традиционных преступлений с применением современных технологий, так и новых, пока не распространенных широко видов преступлений, которые совершаются несовершеннолетними» [5].

Говоря о средствах тактико-психологического сопровождения расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними, мы имеем ввиду, в первую очередь, использование тактических приемов с учетом психологических особенностей лиц, совершающих преступления, при осуществлении с их участием различных следственных действий.

Сначала обратимся к анализу психологических особенностей несовершеннолетних преступников, совершающих преступления различных видов и категорий. Так, проводимое рядом авторов с использованием метода факторного анализа* «психосемантическое исследование анализа структуры личности позволило выявить некоторые особенности «картины мира» несовершеннолетних осужденных, отбывающих наказания за различные по степени тяжести преступления: изнасилование, убийство, кражи, употребление и распространение наркотиков, хулиганство» [2].

Эти факторы получили следующие названия:

«– у осужденных за изнасилование: «социальная желательность», «образование, компетентность» – «эгоизм», «стечение обстоятельств», «акцентуированная агрессивность» – «деньги», «выгодное общение» – «безделье, вызывающее жестокость», «личное неприятие», «боязнь действовать, враждебность», «принятие себя, прогностические способности» – «красивая внешность», «злопамятность, избегание трудностей»;

– у осужденных за убийство: «социальная желательность», «образованность, компетентность», «волевая активность» – «зависть», «агрессивность», «самодостаточность» – «изворотливость», «злопамятность, упорство» – «избегание трудностей», «удача, агрессивность» – «умение рисковать»;

– у осужденных за кражи: «ответственность, самостоятельность» – «агрессивность», «удача, образование», «человеч-

* Факторный анализ – «уменьшение размерности пространства», а по психологическому – это процедура объединения шкал в группы-факторы по сходству значений, причем каждая группа интерпретируется как одна обобщенная шкала,

которая и является истинной оценочной категорией для конкретного испытуемого. Анализ всех полученных факторов позволяет представить систему отношений человека к исследуемой области.

ность, душевность, искренность» – «хитрость», «активность, знания, уверенность» – «уклонительство», «изворотливость» – «зависимая настойчивость», «порядочность», «наглость», «нахальство» – «дополнительные знания», «самоуверенность» [2].

Как показало исследование, в большинстве случаев ответы в разных группах совпадали: «семья может служить помехой в зарабатывании денег; воспитательная функция семьи не понимается; «сексуальный партнер» и «любимый человек» – разные понятия; встреча с любимым человеком, возможность иметь семью, иметь детей вызывают страх и враждебность; для хорошего воспитания детей нужны деньги и агрессия; понятия: «семья», «любимый человек», «сексуальный партнер», «дети» – не взаимосвязаны между собой; для создания семьи с любимым человеком необходима наглость, отношения с которым можно строить с помощью агрессии» [2].

Исходя из общих посылок о том, что «личность преступника есть разновидность личности вообще, и поэтому его надо воспринимать как носителя различных форм общественной психологии, приобретенных нравственных, правовых, этических и иных взглядов и ценностей, индивидуально-психологических особенностей» [19], мы будем рассматривать личность преступника как многофакторную модель, обладающую специфическими чертами.

Поэтому можно утверждать, что, с одной стороны, лица, совершившие преступления, отличаются друг от друга по ряду признаков, при этом они обладают рядом схожих признаков, которые позволяют объединять их в группы, и создавать типологии личности преступников.

В целях проверки этой гипотезы нами было проведено исследование на массиве лиц, отбывающих наказание за различные категории преступлений (насильственные, корыстные, корыстно-насильственные)** , что в перспективе позволит осуществлять в

отношении них профилактическую работу, в частности, в случаях рецидива.

В ходе исследования был использован комплекс методик, направленных на выявление типологических особенностей лиц, отбывающих наказания, а именно:

- тест Г. Шмишека для выявления типов акцентуаций характера человека;
- опросник Кеттелла PF-16 - психологический тест свойств личности взрослых для углубленной диагностики личностных особенностей и выявления нарушений формирования личности;
- цветовой тест Люшера (МЦВ Люшера) для изучения неосознаваемых, глубинных проблем личности, актуального состояния, базисных потребностей, типа реагирования, степени адаптированности, выраженности болезненно заостренных черт характера и клинических проявлений;
- Фрайбургский личностный опросник (FPI) для диагностики психических состояний и типологических характеристик личности;
- опросник Басса-Дарки (Buss-Durkey Inventory) для диагностики агрессивных и враждебных реакций;
- тест Г. Айзенка EPI (Eysenck Personality Inventory), направленный на выявление двух характеристик личности: экстраверсия – интроверсия, эмоциональная стабильность – нестабильность.

Данное исследование позволило выявить наиболее выраженные признаки личности преступников, совершающих различные виды преступлений (мы их обозначили как «насильщики; убийцы; воры, грабители, разбойники»).

Обобщенные данные представлены в таблице 2.

** 80 человек, отбывающих наказание в ФКУ ИК-6 строгого режима ГУФСИН по Красноярскому краю за совершение насильственных и корыстно-насильственных преступлений, и 429 человек,

отбывающих наказание в ФБУ ИК-31 общего режима ГУФСИН по Красноярскому краю за совершение корыстных, корыстно-насильственных преступлений.

Таблица 2.

Выраженность признака в группах преступников

Тип	Свойства
Насильники	Оптимизм/пессимизм, экстернальность, опасения, чувствительность, неадекватность самооценки (с тенденцией к занижению), демонстративность, индивидуализм
Убийцы	Неуверенность, чувствительность, напористость, демонстративность
Воры, грабители, разбойники	Неуверенность, экстернальность, опасения, настороженность, напористость, неадекватность самооценки, индивидуализм

Интересен сравнительный анализ характеристик, полученных авторами ранее в отношении групп несовершеннолетних преступников [2], с результатами нашего исследования.

Следует отметить, что совпадающими характерными чертами личности как в группе несовершеннолетних, так и в группе взрослых преступников, совершающих корыстные, корыстно-насильственные и корыстные преступления, стали агрессивность, повышенная тревожность, самооценка с тенденцией к занижению (неуверенность), нигилизм, отсутствие эмпатии, экстернальность (внешнеобвиняющий характер суждений), настороженность, незначимость социальных (семейных) связей.

Иллюстрацией подобных характеристик может стать следующий пример судебно-следственной практики: «*несовершеннолетний Воробьев П.А., постоянно проживающий на территории г. Красноярска, совершил ряд преступлений имущественного характера, предусмотренных п. «а» ч. 2 ст. 158; ч. 1 ст. 158; ч. 1 ст. 158; п. «а» ч. 2 ст. 158; п. «а» ч. 2 ст. 158; ч. 1 ст. 158; ч. 1 ст. 158; п. «а» ч. 2 ст. 158; п. «а» ч. 2 ст. 158; п. «а» ч. 2 ст. 158; ч. 1 ст. 158; ч. 1 ст. 161; ч. 1 ст.*

158 УК РФ; в том числе группой лиц по предварительному сговору. Согласно заключению стационарной СПЭ № ..., Воробьев П.А., 30.04.2004 года рождения, каким-либо хроническим психическим расстройством... не страдал и не страдает; в настоящее время, у него обнаруживается эмоционально-неустойчивое расстройство личности, со склонностью к аддиктивным формам поведения. На это указывают данные анамнеза, медицинской документации и материалов уголовного дела об: отягощенной наследственности: неблагоприятных условиях воспитания; неустойчивых интересах; формировании дисгармоничных черт личности в виде вспыльчивости, раздражительности, повышенной обидчивости с детского возраста; трудностей при получении образования; невысоком уровне социальной и трудовой адаптации: склонности к асоциальным формам поведения, низкой коррекции под воздействием наказания; эпизодическом употреблении наркотических веществ группы каннабиноидов, без установленных признаков формирования зависимости. Диагноз подтверждают и данные настоящего клиничко-психиатрического объективного обследования, выявившего рассеянность внимания, эмоциональную неустойчивость, раздражительность, эгоцентризм, поверхностный, внешнеобвиняющий характер суждений. Дисгармоничные личностные особенности подэкспертного носят тотальный характер, достаточно стабильны и существенно снижают его способности к социальной адаптации...» [14].

Интервьюирование действующих сотрудников (инспекторов) подразделений по делам несовершеннолетних органов внутренних дел Красноярского края позволило нам выявить ряд факторов, обуславливающих совершение преступлений несовершеннолетними:

– психологическое неприятие (отрицание либо опровержение) родителями несовершеннолетнего факта совершения последним социально неодобряемого действия и, как следствие,

– неприменение к нему мер воспитательного воздействия, что формирует у такого несовершеннолетнего

установку на возможность и в дальнейшем совершать подобные действия и оставаться безнаказанным;

– эгоизм (эгоцентризм) как самого несовершеннолетнего, так и его родителей, что, к сожалению, становится типичной чертой современного общества, и обусловлено как раз отсутствием сформированных моральных и социальных ценностей (ценности жизни и здоровья другого человека, неприкосновенности чужого имущества и т.п.);

– пренебрежительное отношение к моральным ценностям, демонстрируемое взрослыми (родителями), что транслируется в семье и формирует поведенческий стереотип у ребенка;

– повышенный уровень агрессивности, злопамятности, желаний мести, жестокости у несовершеннолетних лиц.

Полагаем, что в соответствии с обозначенными выше проблемными аспектами целесообразно предложить ряд мер, направленных на совершенствование деятельности по расследованию преступлений, совершенных несовершеннолетними.

Так, одной из них может стать использование средств тактико-психологического сопровождения процесса расследования, а именно рекомендации тактико-психологического характера по производству отдельных следственных действий с участием несовершеннолетних. В первую очередь, это касается допроса данных лиц.

Ранее мы в наших исследованиях упоминали о том, что «юношеский возраст сензитивен для развития логики, рационального мышления, подростком в возрасте 16-17 лет мало что принимается на веру, вследствие этого для изменения его позиции нужны веские доказательства, поэтому приемы допроса из группы логического воздействия будут наиболее эффективны» [6].

Поскольку в данном возрасте (в норме) развитие интеллектуальной сферы преобладает над развитием эмоционально-волевой, которая сохраняет нестабильность, и происходит усвоение нравственных норм, появляется моральный релятивизм, осуществляется

вторичная самоидентификация (социализация), при допросе подростка можно рекомендовать обращаться к сильным положительным сторонам личности. Т.е. наиболее эффективными могут стать тактические приемы допроса из группы эмоционального воздействия.

Кроме возраста следует учитывать тип темперамента допрашиваемого подростка. Так, при допросе несовершеннолетнего с меланхолическим типом темперамента необходимо обращение к положительным сторонам личности, разъяснение отрицательных последствий запирательства и лжи и положительных – содействия следствию. Однако для допроса флегматиков эта рекомендация не подходит, потому что ими ничто на веру не принимается, необходимы логические аргументы и последовательные разъяснения неправильности занимаемой ими позиции. Здесь можно рекомендовать следующие приемы логического воздействия: предъявление доказательств, логический анализ противоречий в показаниях допрашиваемого и соучастников (при групповом преступлении). А вот сангвиники эмоционально стабильны, легко адаптивны, быстро переключаемы с одной деятельности на другую, поэтому приемы эмоционального воздействия в отношении них будут малоэффективны. В данном случае можно рекомендовать ускоренный темп допроса с предъявлением доказательств по нарастающей силе.

В свою очередь, использование приемов эмоционального воздействия на подозреваемого (обвиняемого) с холерическим типом темперамента, с одной стороны, может быть опасно вследствие бурных проявлений эмоций, вплоть до аффективных вспышек. С другой стороны, в момент подобной реакции допрашиваемое лицо может проговориться, выдать себя мимикой, вербально из-за неспособности к самоконтролю в стрессовой ситуации (таковой для него может быть сама ситуация допроса).

Факт групповых преступлений несовершеннолетних также должен учитываться при разработке тактических приемов их допроса в качестве подозреваемых (обвиняемых). В данном случае, полагаем, прием де-

монстрации противоречий между соучастниками будет малоэффективен, поскольку друзья, знакомые подростка в этом возрасте составляют его референтную группу, являются значимыми и ценными. Целесообразным видится прием использования т.н. «слабых мест в психике», демонстрация отрицательных последствий запирательства и лжи и положительных последствий содействия следствию для перевода конфликтной ситуации в бесконфликтную.

Надеемся, что данные рекомендации будут способствовать как предупреждению преступлений несовершеннолетних, так и наиболее тактически грамотной организации следственных действий и всего процесса расследования, в целом.

Вторым направлением совершенствования анализируемой деятельности может стать повышение качества взаимодействия подразделений по делам несовершеннолетних с оперативными подразделениями полиции посредством, например, усиления взаимного информирования в части анализа поступающих сведений об оперативной обстановке; совместного участия в оперативно-тактических операциях, проводимых в отношении несовершеннолетних правонарушителей и проведение совместных профилактических мероприятий; совместной информационно-просветительской работы среди несовершеннолетних и их родителей (законных представителей), где наиболее распространенной формой выступает профилактическая беседа. Авторы, занимающиеся данной проблематикой, в качестве таковых предлагают: «выявление неформальных лидеров в среде несовершеннолетних из числа взрослых, имеющих криминальный опыт, и оказания на них предупреждающего воздействия; пресечение фактов антиобщественного поведения, выявления и устранения условий, способствующих преступности несовершеннолетних и др.» [18].

В данном аспекте нам представляется интересным опыт РТ в данном направлении деятельности. Так, «Правительством Республики Таджикистан на государственном уровне уделяется огромное внимание проблеме правонарушений среди несовершен-

нолетних, поскольку практическое осуществление мер по предупреждению преступности несовершеннолетних – задача первостепенной важности как для самого общества, так и для каждого отдельно взятого гражданина государства» [16].

По мнению авторов, «в последнее время в органах внутренних дел Республики Таджикистан значительно укреплена правовая основа контрольной деятельности за воспитательным процессом детей со стороны родителей или лиц, их заменяющих. Проводя профилактические мероприятия, сотрудники службы выявляют причины и условия, способствующие совершению правонарушений несовершеннолетних, выявляются граждане, вовлекающие эту категорию лиц в совершение преступлений и другие антиобщественные действия. Ежеквартально руководство органов внутренних дел предоставляет информацию и предложения, касающиеся эффективности работы по предупреждению противоправного поведения несовершеннолетних, их воспитания, обучения, досуговой и трудовой деятельности, наркологического и психиатрического лечения, социальной защиты» [16].

Действительно, доказательствами тому являются Закон Республики Таджикистан от 2 января 2020 г., № 1658 «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних», и постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Национальной программы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних на 2020-2024 гг.». В соответствии со ст. 1 указанного закона, «профилактика правонарушений несовершеннолетних представляет собой комплекс коллективных и индивидуальных правовых, экономических, социальных, нравственно-психологических, моральных, культурных, медицинских мер, осуществляемых субъектами системы предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних с целью выявления и устранения причин и условий, способствующих совершению правонарушений среди несовершеннолетних» [11].

Следует отметить, что основные принципы, цели, направления деятельности и

средства их реализации в отношении предупреждения и расследования преступлений несовершеннолетних в Российской Федерации и Республике Таджикистан, в основном, совпадают.

Так, согласно ст. 10 Закона РТ, «в органах внутренних дел функционируют служба профилактики правонарушений несовершеннолетних, приёмник-распределитель несовершеннолетних как специальные структуры по профилактике безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних; её структуры в управлениях и отделах Министерства внутренних дел Республики Таджикистан в областях, городах и районах республики имеют следующие полномочия:

- осуществляют общую и индивидуальную профилактическую работу;
- принимают меры в отношении несовершеннолетних, находящихся в розыске или в неблагоприятном социальном положении, и в установленном порядке направляют их в субъекты или другие учреждения системы предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних;
- представляют по месту работы или учёбы, месту проживания предложения для обсуждения и применения мер воздействия, предусмотренных законодательством Республики Таджикистан, в отношении лиц, вовлекающих несовершеннолетних к совершению правонарушений или другим антиобщественным (противоправным) действиям, либо совершающих в отношении несовершеннолетних другие антиобщественные (противоправные) действия;
- рассматривают жалобы и заявления несовершеннолетних и родителей, связанных с нарушением прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних;
- подготавливают соответствующие документы для размещения несовершеннолетних в специальные воспитательные учреждения;
- предоставляют соответствующим субъектом системы предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних сведения о профилактике

правонарушения или других антиобщественных (противоправных) действий несовершеннолетних, а также о причинах и факторах, способствующих их совершению;

– ведут учёт трудновоспитуемых несовершеннолетних и проводят индивидуальные профилактические меры с ними;

– сотрудничают с органами опеки и попечительства, комиссиями по правам ребенка для размещения детей-сирот и детей, оставшихся без попечения, в соответствующие учреждения» [11] и др.

В Российской Федерации данные направления деятельности реализуют подразделения по делам несовершеннолетних органов внутренних дел Российской Федерации [12] и Правительственная комиссия по делам несовершеннолетних и защите их прав [10], среди которых наибольшее значение в последнее время приобретает индивидуальная профилактика, осуществляемая как в отношении несовершеннолетних, так и их родителей. Это же положение мы находим ст. 26 вышеназванного Закона РТ, согласно которому в данную меру входят: «профилактическая беседа; решение о профилактическом контроле; направление представления для устранения причин и условий, способствующих правонарушению; социально-медицинская реабилитация; принятие мер воспитательного воздействия; охранное предписание; меры, имеющие принудительный и ограничительный характер (принудительное лечение, лишение или ограничение родительских прав, административное доставление и другие меры, обеспечивающие ведение дела административных правонарушений, передача несовершеннолетнего под опеку и другие профилактические меры уголовного процесса, применение принудительных мер воспитательного характера, размещение в специальные воспитательные или лечебные воспитательные учреждения)» [11].

Общие подходы правоохранительных органов различных государств в противодействии преступности несовершеннолетних позволяют надеяться на искоренение данной проблемы, являющейся угрозой для здорового общества и его

развития, в связи с чем в качестве третьего направления совершенствования анализируемой деятельности нам видится ресоциализация несовершеннолетних осужденных. Ее средствами психологического характера могут стать следующие мероприятия:

- 1) самоанализ проблем и анализ причин совершения преступления;
- 2) развитие коммуникативных навыков;
- 3) выработка методов самоконтроля при агрессии и саморегуляции при стрессе;
- 4) снижение тревожности и работа со страхами;
- 5) повышение самооценки на основе самопознания;
- 6) формирование копинг-стратегий поведения;

7) формирование ответственности и устойчивой жизненной позиции;

8) выработка жизненных планов и др.

Подводя итоги всему ранее сказанному, можно констатировать, что именно личность как главное звено механизма преступного поведения, поскольку именно в поведенческих актах личности отражаются ее особенности, является непосредственным объектом предупредительного воздействия, в том числе в аспекте рецидива преступлений. Особенно это касается несовершеннолетних лиц, и здесь нельзя не согласиться с мнением авторов о том, что «данная категория лиц является будущим нации и от того, какое воспитание они получают сейчас, зависит, в конечном итоге, будущее самого государства» [16].

Использованная литература

1. Александр Бастрыкин обеспокоен ростом детской преступности // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rg.ru/2023/04/19/malenkij-i-ochen-opasnyj.html> (дата обращения: 27.06.2023).
2. Богданова, С.В. Категориальные структуры сознания несовершеннолетних, осужденных за различные по степени тяжести преступления / С.В. Богданова // Вестник Владимирского юридического института. – 2007. – № 2 (3). – С. 48-52.
3. В Душанбе стало меньше преступников среди подростков. Новости от 08.10.2022 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tj.sputniknews.ru/20221008/dushanbe-prestupnost-podrostky-1051986971.html> (дата обращения: 26.06.2023).
4. Кирилук, Е.В. Криминалистическая характеристика преступлений среди несовершеннолетних / Е.В. Кирилук // Форум. – 2023. – № 2 (28). – С. 294-297.
5. Климова, Я.А. Особенности расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними / Я.А. Климова // Сборник материалов криминалистических чтений. – 2021. – № 18. – С. 27-28.
6. Космодемьянская, Е.Е. Тактико-психологические аспекты допроса несовершеннолетних наркозависимых лиц / Е.Е. Космодемьянская // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России. – 2012. – № 1 (10). – С. 50-59.
7. Краткая характеристика состояния преступности в Российской Федерации за январь - декабрь 2022 года // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://мвд.рф/reports/item/35396677/> (дата обращения: 27.06.2023).
8. МВД Душанбе раскрыло статистику правонарушений среди детей и подростков. Новости от 20.06.2023 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tj.sputniknews.ru/20230620/mvd-dushanbe-statistika-pravonarusheniya-deti-podrostki-1057785542.html> (дата обращения: 27.06.2023).
9. Закон Республики Таджикистан «О защите прав ребенка» от 18 марта 2015, № 1196 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2015 г., № 3, ст. 218; г. 2018, № 1, ст. 21 (в редакции ЗРТ от 02.01.2018 г., №1489, от 17.12.2020 г. №1740).
10. О Правительственной комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав: Постановление Правительства РФ от 6 мая 2006 г. № 272 (в редакции от 18 августа 2018 г.) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW (дата обращения: 27.06.2023).
11. Закон Республики Таджикистан «О системе предупреждения и профилактики правонарушений несовершеннолетних» от 2 января 2020 г., № 1658 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2020 г. № 1, ст. 5.

12. Об утверждении Инструкции по организации деятельности подразделений по делам несовершеннолетних органов внутренних дел Российской Федерации: Приказ МВД России от 15 октября 2013 г., № 845.

13. Постановление Правительства Республики Таджикистан «Об утверждении Национальной программы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних на 2020–2024 гг.» от 30 июля 2020 г., № 431 // Информационно-правовой интернет портал Министерства юстиции Республики Таджикистан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://portali-huquqi.tj/publicadliya> (дата обращения: 27.06.2023).

14. Обвинительное заключение № 12201040042000747 по обвинению Воробьева П.А. // Архив Следственной части Следственного управления Управления МВД России «Красноярское».

15. Почему таджикские подростки преступают закон // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://news.myseldon.com/ru/news/index/221123515> (дата обращения: 27.06.2023).

16. Рахмонзода, М.А. Профилактика правонарушений несовершеннолетних в Республике Таджикистан / М.А. Рахмонзода // Современные проблемы противодействия административной деликтности: международная научно-практическая конференция (Минск, 17 ноября 2022 г.): тезисы докладов / Академия МВД Республики Беларусь; [отв. ред.: С.В. Добрян и др.]. – Минск, 2023. – С. 174–178.

17. Состояние преступности в России (за 2018-2022 гг.): ФКУ «ГИАЦ» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://мвд.рф/reports/item> (дата обращения 26.06.2023).

18. Ханова, З. Р. Роль правоохранительных органов в профилактике вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий / З. Р. Ханова // Российский следователь. – 2007. – № 17. – С. 30.

19. Основные подходы к изучению личности преступника // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://law.wikireading.ru/18143> (дата обращения: 27.06.2023).

References

1. Alexander Bastrykin is concerned about the increase in child crime // [Electronic resource] – Access mode: <https://rg.ru/2023/04/19/malenkij-i-ochen-opasnyj.html> (access date: 06/27/2023).

2. Bogdanova, S.V. Categorical structures of consciousness of minors convicted of crimes of varying degrees of severity / S.V. Bogdanova // Bulletin of the Vladimir Law Institute. – 2007. – No. 2 (3). – Pp. 48-52.

3. There are fewer criminals among teenagers in Dushanbe. News from 10/08/2022 // [Electronic resource] – Access mode: <https://tj.sputniknews.ru/20221008/dushanbe-prestupnost-podrostky-1051986971.html> (access date: 06.26.2023).

4. Kirilyuk, E.V. Criminalistic characteristics of crimes among minors / E.V. Kirilyuk // Forum. – 2023. – No. 2 (28). – Pp. 294-297.

5. Klimova, Ya.A. Features of the investigation of crimes committed by minors / Ya.A. Klimova // Collection of materials from forensic readings. – 2021. – No. 18. – Pp. 27-28.

6. Kosmodemyanskaya, E.E. Tactical and psychological aspects of interrogation of minor drug addicts / E.E. Kosmodemyanskaya // Bulletin of the Siberian Legal Institute of the Federal Drug Control Service of Russia. – 2012. – No. 1 (10). – Pp. 50-59.

7. Brief description of the state of crime in the Russian Federation for January - December 2022 // [Electronic resource] - Access mode: <https://MVD.RF/reports/item/35396677/> (date of access: 06/27/2023).

8. The Dushanbe Ministry of Internal Affairs revealed statistics on crime among children and adolescents. News from 06/20/2023 // [Electronic resource] – Access mode: <https://tj.sputniknews.ru/20230620/mvd-dushanbe-statistika-pravonarusheniya-deti-podrostki-1057785542.html> (access date: 06/27/2023).

9. Law of the Republic of Tajikistan “On the Protection of the Rights of the Child” dated March 18, 2015, No. 1196 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2015, No. 3, Art. 218; 2018, No. 1, art. 21 (as amended by ZRT dated January 2, 2018, No. 1489, dated December 17, 2020, No. 1740).

10. On the Government Commission for Minors and the Protection of Their Rights: Decree of the Government of the Russian Federation of May 6, 2006 No. 272 (as amended on August 18, 2018) // [Electronic resource] - Access mode: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW (date of access: 06/27/2023).

11. Law of the Republic of Tajikistan “On the system of prevention and prevention of juvenile delinquency” dated January 2, 2020, No. 1658 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan 2020 No. 1, Art. 5.

12. On approval of the Instructions for organizing the activities of juvenile affairs units of the internal affairs bodies of the Russian Federation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Russia dated October 15, 2013, No. 845.

13. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan “On approval of the National Program for the Prevention of Delinquency among Minors for 2020–2024.” dated July 30, 2020, No. 431 // Information and legal Internet portal of the Ministry of Justice of the Republic of Tajikistan [Electronic resource] – Access mode: <http://portali-huquqi.tj/publicadliya> (date of access: 06/27/2023).

14. Indictment No. 12201040042000747 on charges against P.A. Vorobyov // Archive of the Investigative Unit of the Investigative Directorate of the Russian Ministry of Internal Affairs “Krasnoyarsk”.

15. Why Tajik teenagers break the law // [Electronic resource] – Access mode: <https://news.myseldon.com/ru/news/index/221123515> (access date: 06/27/2023).

16. Rakhmonzoda, M.A. Prevention of juvenile delinquency in the Republic of Tajikistan / M.A. Rakhmonzoda // Modern problems of countering administrative torts: international scientific and practical conference (Minsk, November 17, 2022): abstracts / Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus; [rep. ed.: S.V. Dobryan and others]. – Minsk, 2023. – Pp. 174–174.

17. The state of crime in Russia (for 2018-2022): FKU “GIAC” // [Electronic resource] – Access mode: <https://MVD.RF/reports/item> (access date 06.26.2023).

18. Khanova, Z. R. The role of law enforcement agencies in preventing the involvement of minors in committing antisocial actions / Z. R. Khanova // Russian investigator. – 2007. – No. 17. – P. 30.

19. Basic approaches to studying the personality of a criminal // [Electronic resource] – Access mode: <https://law.wikireading.ru/18143> (access date: 06/27/2023).

ТДУ 342.71

**БАЪЗЕ АЗ МАСЪАЛАҲОИ ИНСТИТУТИ ШАҲРВАНДӢ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИНСТИТУТА ГРАЖДАНСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

**SOME ISSUES OF THE INSTITUTION OF CITIZENSHIP IN THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

МАНСУРЗОДА А.М.
MANSURZODA A.M.

*Сардори факултети № 2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,
подполковники милиция*

*Начальник факультета № 2 Академии МВД Республики
Таджикистан, кандидат юридических наук, доцент,
подполковник милиции*

*Head of the faculty No. 2 of the Academy of the MIA of the Republic
of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, Associate professor,
lieutenant colonel of militia*

e-mail:
tam300986@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – Ҳуқуқи конституционӣ; ҳуқуқи муҳофизати судии конституционӣ; танзими ҳуқуқи ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 12.00.02 – Конституционное право; право конституционного судебного процесса; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Scientific specialty: 12.00.02 – Constitutional law; constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences).

Тақриздиханда: РАҶАБЗОДА Р.М. – Раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент: РАДЖАБЗОДА Р.М. – Председатель Комитета Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан по законодательству и правам человека, доктор юридических наук, доцент.

Reviewer: RAJABZODA R.M. – Chairman of the Committee of the Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan on Legislation and Human Rights, Doctor of Law, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар мақола баъзе аз масъалаҳои институти шаҳрвандӣ баррасӣ гардидааст. Дар он атрофи мафҳум, муҳиммият, пайдоиш ва рушди шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон сухан меравад. Шаҳрвандӣ ҳамчун асоси ҳуқуқи озодиро дониста мешавад. Гуфта мешавад, ки маҳз шаҳрвандӣ ҷавобгарии тарафайни шаҳрванд ва давлатро ба миён меорад. Ба таври мушаххас маҷмуи ҳуқуқи вазифаҳои тарафҳо – давлат ва шаҳрванд оварда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: Конституция, қонуни конституционӣ, шаҳрвандӣ, шаҳрванди хоричӣ, шахси бешаҳрванд, ҳуқуқ, озодӣ, ҷавобгарӣ, масъулият, сиёсат, ҳокимият.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые вопросы института гражданства. Речь идет о понятии, значении, возникновении и развитии гражданства в Таджикистане. Гражданство рассматривается как основа прав и свобод. Отмечается, что именно гражданство порождает взаимную ответственность гражданина и государства. Охарактеризован и представлен комплекс прав и обязанностей сторон – государства и граждан.

Ключевые слова: Конституция, конституционный закон, гражданство, иностранный гражданин, лицо без гражданства, право, свобода, обязанность, ответственность, власть, политика.

Annotation: The article discusses some issues of the institution of citizenship. We are talking about the concept, meaning, formation and development of citizenship in Tajikistan. Citizenship is seen as the basis of rights and freedoms. It is noted that it is citizenship that gives rise to the mutual responsibility of the citizen and the state. The complex of rights and obligations of the parties - the state and citizens - is presented in a certain way.

Key words: Constitution, constitutional law, citizenship, foreign citizen, stateless person, right, freedom, duty, responsibility, tasks, policy, power.

Шаҳрвандӣ яке аз унсурҳои асосии вазъи ҳуқуқии шахс буда, дар илми ҳуқуқи конституционӣ яке аз институтҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Ин мақом ба рушди инсон таъсири муҳим дорад. Зеро маҳз доштани шаҳрвандӣ алоқаи мустақами ҳуқуқии шахсро бо давлат ба вучуд меорад. Дар ин замина муносибати байниҳамдигарии давлат ва шахс ба вучуд меояд. Шахси дорандаи шаҳрвандӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқи озодиҳояш барои худ субъекти устувор – давлатро пайдо менамояд. Дар навбати худ давлат низ ба хотири таъмини амният, оромӣ, сатҳи шоиштаи зиндагии ҷомеа ва шахс, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд созмон ёфтааст. Хусусияти муҳими давлат аз он иборат аст, ки он ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандони худро дар дохил ва берун аз он ҳимоя мекунад. Маҳз шаҳрвандӣ чунин масъулиятро дар назди давлат вогузор менамояд.

А.Б. Мезенцова дуруст иброз менамояд, ки яке аз ченакҳои нишондиҳандаи муносибати давлат бо шаҳрвандон ин институти шаҳрвандӣ мебошад, зеро меъёрҳои он асосҳои вазъи ҳуқуқии шахсро муқаррар намуда, муҳимтарин асосҳои ибтидоӣ, ки мавқеи инсонро дар ҷомеа ва давлат, инчунин, муносибати байниҳамдигарии онҳоро муайян менамояд, инъикос месозад [15, с. 3].

А. Имомов ба маврид зикр менамояд, ки дар илми ҳуқуқи конституционӣ

вобаста ба мафҳуми шаҳрвандӣ фикру андешаи ягона ҷой надорад. Дар муайян намудани мазмун ва моҳияти он умумият ва фарқиятҳо ба назар мерасанд. Шаҳрвандӣ алоқаи устувори ҳуқуқии шахс бо давлат мебошад, ки тибқи он ҳар як шаҳрванд нисбати давлат, ҳуқуқ ва уҳдадорӣ мушаххас дорад. Шаҳрвандӣ алоқаи мустақами ҳуқуқии шахс бо давлат буда, дар маҷмӯи ҳуқуқ, вазифа ва масъулияти тарафайнро, ки ба эътироф ва эҳтироми қадру қиммат, ҳуқуқи озодии асосии инсон асос ёфтааст, ифода мекунад [10, с. 155]. Шаҳрвандӣ яке аз унсурҳои муҳимтарини вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд мебошад. Шаҳрвандӣ ин муносибати устувори ҳуқуқии шахс бо давлат мебошад, ки дар маҷмӯи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои тарафайн ифода ёфтааст. Устуворӣ дар ин ҳолат аз он иборат аст, ки шаҳрвандӣ абадӣ буда, шахс онро тамоми умр соҳиб мебошад ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун муқаррар намудааст [9, с. 225].

Таърихан мафҳуми шаҳрвандиро ҳосси давлати ҷумҳуриявӣ медонистанд. Дар давлатҳои шакли идоракунии монархӣ зери мафҳуми «шаҳрвандӣ» - тобеият (подданство) фаҳмида мешуд. Тобеият ин таълуқияти шахс ба давлати муайяни монархӣ дониста мешавад. Ба маънои ҳуқуқияш мафҳумҳои шаҳрвандӣ ва тобеият баробарарзиш мебошанд.

И.С. Хомина иброз менамояд, ки таърихи пайдоиши шаҳрвандии Россия бо барҳам хурдани империяи Россия ва бар

ивази мафҳуми тобеият ба вучуд омадани мафҳуми шаҳрвандӣ оғоз мегардад. Назарияи бавучудоии шаҳрвандӣ дар давраҳои Қадим, новобаста аз рушди баланди фарҳанги ҷомеа, моҳияти мафҳуми шаҳрвандиро бо мазмуни имрӯзааш инъикос наменаояд. Бисёре аз муҳаққиқон – ҳуқуқшиносон зикр менамоянд, ки шаҳрвандӣ дар баробари ба вучуд омадани давлат пайдо гардидааст, ҳоло он ки шаҳрвандӣ муддате чанд пас аз давлат пайдо гардидааст. То пайдо гардидани он танҳо метавон доир ба гуруҳҳои нобарбарҳуқуқи аҳолии суҳан намуд. Ҷоиз нест, ки категорияи мазкурро бо мафҳуми шаҳрвандӣ баробар намуд. Муаллифи мазкур, пайдоиши мафҳуми шаҳрвандии Россияро бо қабули аввалин санади ҳуқуқие, ки мафҳуми шаҳрвандиро мустақкам намуда буд, дақиқтар бо қабули Декрет «Дар бораи барҳам додани табақа ва мансабҳои шаҳрвандӣ», ки 19 (23) ноябри соли 1917 аз ҷониби Кумитаи Иҷроияи Марказии Умумироссия тасдиқ гардида буд, алоқаманд медонад [18, с. 5-6].

Қонунгузории Тоҷикистон дар ибтидои пайдоиши худ деҳқонон, коргарон, пролетариат ва аз ҳама зиёдтар меҳнаткашонро субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ – конституционӣ меҳисобид. Аз ин рӯ, дар дахҳо эъломияҳо ва қарорҳои Анҷумани якум ва минбаъдаи Шӯроҳои Тоҷикистон ханӯз мафҳуми шаҳрвандӣ истифода нагардида буд.

Дар Конститутсияи соли 1929 ҳуқуқи озодӣ ба меҳнаткашон таъин гардида, фақат вазифаҳо барои шаҳрвандон муқаррар гардида буд. Дар Конститутсияи соли 1931 низ аксарияти ҳуқуқи озодиҳо барои меҳнаткашон пешбинӣ гашта буд. Танҳо дар Конститутсияи ҚШС Тоҷикистон соли 1937 аввалин маротиба дар хусуси ҳуқуқи вазифаҳои асосии шаҳрвандон суҳан мерафт [10, с. 159].

Таърих собит месозад, ки бо таъсис ёфтани Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ (минбаъд: ИҶШС) шаҳрвандии ягонаи ИҶШС муқаррар карда шудааст. Дар моддаи 7 Конститутсияи ИҶШС 1924 шаҳрвандии ягонаи иттифоқӣ барои шаҳрвандони ҷумҳуриҳои

иттифоқӣ мустақкам гардида буд [13, с. 194]. Бинобар ин, аксарияти масъалаҳои шаҳрвандӣ тавассути қонунгузории иттифоқӣ ҳаллу фасл ва танзим карда мешуд. Хусусан, қонунҳои ИҶШС дар бораи шаҳрвандӣ аз 19 августи соли 1938 ва 1 декабри соли 1978 дар ҳалли масъалаҳои шаҳрвандӣ мавқеи хело баланд доштанд [10, с. 159].

Дар замони амали Конститутсияи ИҶШС соли 1924 се санади муҳим қабул гардидааст, ки масъалаи шаҳрвандиро ба танзим медароварданд: Низомнома дар бораи шаҳрвандии иттифоқии соли 1924 ва Низомнома дар бораи шаҳрвандии ИҶШС солҳои 1930 ва 1931 [13, с. 194].

Дар қисми 1 Низомнома дар бораи шаҳрвандии иттифоқии соли 1924 мустақкам гардидааст, ки «Барои шаҳрвандони ҷумҳуриҳои советии социалистӣ шаҳрвандии ягонаи иттифоқӣ муқаррар карда шудааст (Конституцияи ИҶШС, моддаи 7). Шаҳрванди яке аз ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, ки ба ҳайати ИҶШС дохил аст, дар навбати худ шаҳрванди ИҶШС буда, тамоми ҳуқуқҳо ва уҳдадорихоеро, ки Конституция ва қонунгузориҳои ИҶШС, инчунин, Конститусия ва қонунгузориҳои давлатҳои иттифоқӣ муқаррар кардааст ва дар ҳудуди он истиқомат дорад, доро мебошад» [8]. Бо ҳамин мазмун Низомнома дар бораи шаҳрвандии ИҶШС солҳои 1930 [6] ва 1931 [7] тааллуқ доштани шаҳрвандии ягонаи иттифоқиро мустақкам намудааст. Дар асоси он ҳар як шаҳрванди ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар навбати худ шаҳрванди ИҶШС мебошанд.

Аз ин рӯ, метавон таърихи пайдоиши шаҳрвандиро дар Тоҷикистон бо қабули аввалин санадҳои меъёрии ҳуқуқии ИҶШС ҳамқадам донист. Зеро, паҳн гардидани ҳуқуқи шӯравӣ дар ҳудуди Осӣи Марказӣ, аз ҷумла ҳудуди сарзамини Тоҷикистони имрӯза аз моҳи ноябри соли 1917 оғоз гардид. Бо таъсис ёфтани Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон аз 27 октябри соли 1924 ва таъсиси Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон аз соли 1929 дар ҳудуди Тоҷикистон низоми

ҳуқуқии шӯравӣ ба пуррагӣ паҳн гардидааст.

Бо ба даст овардани Истиклоли давлатӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 ва Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 ноябри соли 1995, № 104 шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шуд. Дар асоси Конститутсияи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсе ҳисоб меёбад, ки дар рӯзи қабули Конститутсияи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад [2]. Дар Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 ноябри соли 1995, № 104 мафҳуми шахрвандӣ оварда нашуда, дар моддаи 2 мустаҳкам гардида буд, ки «Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст.

Шахсе шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, ки аз рӯзи қабули Конститутсияи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ё худ мутобиқи Қонуни конститутсионӣ ба шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мушарраф шудааст» [4].

Бо қабули Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 августи соли 2015, № 1208 дар қисмати мафҳумҳои асосӣ ба таври мушаххас кӣ будани шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мафҳуми шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шуд. Дар моддаи 1 Қонуни конститутсионии мазкур омадааст, ки шахрваиди Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсе мебошад, ки дар рӯзи қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд ё мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалӣ Тоҷикистон шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро соҳиб гардидааст. Инчунин, бори аввал дар сатҳи қонуни конститутсионӣ мафҳуми шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо чунин мазмун мустаҳкам карда шудааст: «шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон – робитаи устувори сиёсӣ ҳуқуқии шахс бо Ҷумҳурии Тоҷикистон

буда, маҷмӯи ҳуқуқ ва уҳдадорихои мутақобилаи тарафхоро дар бар мегирад» [3].

Аз мафҳуми шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, ки дар асоси он робитаи мустаҳками сиёсӣ ҳуқуқии шахс бо давлат ба вучуд меояд ва тарафҳо дорои ҳуқуқ ва уҳдадорӣ мутақобила мегарданд. Р.Ш. Шарофзода дуруст ибраз менамояд, ки давлат дар назди инсон вазифаҳои зиёди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва дигарро адо намуда, ҳамзамон ҳаққи талаби иҷрои ин вазифаҳо аз одамон дорад. Аз тарафи дигар, шахрвандон дорои ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои васеъ мебошанд, ки ҳаёти арзанда ва фаъолияти ҳамарӯзаи онҳоро таъмин мекунанд. Шахрвандон ҳаққи талаби вазифаҳо аз давлат дошта, айни замон вазифадоранд вазифаҳои қонунии хешро дар назди давлат иҷро намоянд. Амалишавии ҳуқуқи вазифаҳои давлат ва шахс масъулияти тарафайнро талаб менамояд [16, с. 272].

Хусусияти ҳуқуқии масъулияти мутақобилаи давлат ва шахрванд ин чӯзӣ муҳимми объективонаи ҳуқуқи мебошад, ки дар ҷомеа мавҷуд аст, на маҳсули иродаи давлат. Риояи талаботи қонунӣ ин уҳдадорӣ ҳуқуқии тамоми субъектони ҳуқуқ ва пеш аз ҳама давлат, мақомоти он ва шахсони мансабдори он мебошад [17, с. 30].

Дар шароити демократияи рушднамуда шахрвандӣ ҳамчун чӯзӣ сиёсӣ на танҳо бо қонун ифода ва муайян мегардад, балки он дар таъсис ва амалигардонидани ҳокимияти давлатӣ низ таъсиргузор мебошад. Давлат ин ташкилоти ягонаи ҳокимияти сиёсӣ аст, ки бо сиёсат ва идоракунӣ алоқаманд мебошад. Дар рафти амалигардонии он шахрванд нақши созгор дорад. Дар Конститутсияи Тоҷикистон сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ будани халқ бевосита мустаҳкам карда шудааст. Гуфта мешавад, ки халқи Тоҷикистонро новобаста аз миллаташон шахрвандони Тоҷикистон ташкил менамоянд.

Маҳз шахрвандӣ ҳамчун унсурҳои сиёсӣ, пайвандгари муносибати байниҳамдигарии давлат ва шахс мебошад. Аз ин рӯ, шахрвандӣ дар саросари ҷаҳон яке аз

ҳуқуқҳои асосии инсон доништа мешавад, ки тавассути он ҳар шахрванд узви комил-ҳуқуқи ҷомеа мегардад. Сиёсати ҷомеаи ҷаҳонӣ дар самти сарфароз гардонидан бо шахрвандӣ ба мусоидати пешгирии бешахрвандӣ равона гардидааст.

А.В. Котов аз нигоҳи илми сиёсӣ масъалаи мазкурро баррасӣ намуда, дар он назар аст, ки муттаҳидии ҷомеа, аз институти шахрвандӣ вобаста аст, зеро падидаи мазкур аҳолии ин ё он мамлакатро, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ, ақидаҳои сиёсӣ ва дигар муносибатҳо сарҷамъ менамояд. Нақши муттаҳидии ҷомеа дар давраҳои дигаргунии таърихӣ, ки тақдири давлат баррасӣ мегардад муҳим арзёбӣ мегардад [14, с. 3].

Дар воқеъ, аз масъулияти баланди шахрвандӣ тақдири давлату миллат вобаста мебошад. Дар баробари давлат шахрванд дар назди давлат масъулияти муҳим дорад. Дар қисми 1 моддаи 43 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита мустақкам гардидааст, ки ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиати давлат, таҳкими истиқлолият, амният ва иқтисоди муҳофизатии он вазифаи муқаддаси шахрванд аст [1].

Дар муқаррароти меъёри мазкур ишора танҳо ба доштани шахрвандӣ меравад. Чунин масъулияти баланд ҳамчун вазифаи муқаддас ба шахрвандони Тоҷикистон воғузур карда шудааст. Шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешахрванд, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд уҳдадории иҷрои чунин вазифаро надоранд. Аз ин рӯ, ҳимояи амнияти давлат, ки дар маҷмӯъ амнияти ҷомеа ва амнияти шахсро дар бар мегирад яке аз вазифаҳои муқаддаси шахрванди Тоҷикистон мебошад.

Дар навбати худ давлат дар назди шахрвандонаш масъул буда, ҳуқуқу озодеи ҳар як шахсро муайян менамояд ва таъмини онро кафолат медиҳад. Бевосита дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақкам карда шудааст, ки давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, этноқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молу мулк, ҳуқуқу озодеҳоро кафолат медиҳад. Ҳуқуқ ва озоде-

ҳои инсон ва шахрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракуниро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд. Шахрванди Тоҷикистон дар хориҷи кишвар таҳти ҳимояи давлат мебошад. Ҳеч як шахрванди ҷумҳуриро ба давлати хориҷӣ супурдан мумкин нест. Супурдани шахси ҷиноят содиркарда ба давлати хориҷӣ дар асоси шартномаи тарафайн баррасӣ мешавад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳар як инсон ва шахрванд тибқи стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳуқуқу озодеҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро муайян намуда таъмини онҳоро кафолат додааст.

Муҳимияти масъала дар он аст, ки имрӯз дар амалигардонии ҳуқуқу озодеҳои болозикр шахрвандони Тоҷикистон нисбат ба шахсони бешахрванд ва шахрвандони хориҷӣ дорои васеи ҳуқуқу озодеҳо мебошанд. Чунин баргарӣ бештар дар амалигардонии ҳуқуқҳои сиёсӣ инъикос мегардад. Масалан танҳо шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ва ё ба воситаи вакилони иштирок намояд.

Шахрвандон ба хидмати давлатӣ ҳуқуқи баробар доранд. Шахрвандон ҳуқуқи муттаҳид шудан доранд. Шахрванд ҳуқуқ дорад дар ташкили ҷизбҳои сиёсӣ, иттифоқҳои касаба ва дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ иштирок намояд, ихтиёран ба онҳо дохил ва аз онҳо хориҷ гардад. Шахрванд ҳуқуқ дорад дар маҷлис, гирдиҳамой, намоиш, раҳпаймоии осоишта, ки қонун муқаррар кардааст, ширкат варзад.

Бояд зикр намуд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон амалигардонии ҳуқуқҳои болозикрро танҳо ба шахрвандони Тоҷикистон кафолат додааст. Шахсони бешахрванд ва шахрвандони хориҷӣ аз истифодаи ин ҳуқуқҳо бархурдор намебошанд. Зеро амалигардонии ин ҳуқуқҳо иштироки фаъолнаи шахсро дар ҳаёти сиёсии давлат муайян менамояд, ки хоси

шаҳрвандони давлат мебошад. Тақдири ҳар як давлат ва миллат барои шаҳрвандони худи он муҳим мебошад. Рушди давлат, таърихи гузашта, ҳозира ва ояндаи он барои шаҳрванд муқаддас аст. Чунин масъулияти гарон бар дӯши шаҳрвандони Тоҷикистон гузошта шудааст на ба дӯши шахсони бешаҳрванд ва шаҳрвандони хориҷӣ.

Вобаста ба масъалаи мазкур ба маврид Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худ ба Маҷлиси Олӣ 26 декабри соли 2018 иброз намуданд, ки «Мо ҳар амали некеро, ки ба шукронаи истиқлолияти озодӣ ва соҳибватаниву соҳибдавлатӣ анҷом медиҳем, барои ҳудамон, фарзандонамон, наслҳои ояндамон, Ватани азизу маҳбубамон – Тоҷикистон мекунем, зеро ин Ватан ва ин давлат аз худи мост ва онро ба ҷойи мову шумо каси дигар обод намекунад» [5].

Новобаста аз ин, дар амалигардонии ҳуқуқҳои шахсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ нисбати шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд баъзе маҳдудиятҳо ҷой доранд. У.К. Муминов масъалаи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷиро дар Тоҷикистон тадқиқ намуда, иброз менамояд, ки дар асоси қонунгузори Тоҷикистон барои шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар самти мусофират ва интиҳоби озоди маҳалли зист, бунёди оила, ба даст овардани замин ҳамчун моликият, харидорӣ намудани бино, иншоот ва ё хонаи истиқоматӣ маҳдудиятҳо ҷой доранд. Муаллиф баъзе ҷанбаҳои чунин маҳдудиятҳоро ғайримақсаднок дониста, бо мақсади бартарарф намудани камбудҳои ҷойдошта таклифу пешниҳодҳои судманд манзур намудааст, ки қобили дастгирӣ мебошанд [12, с. 7-10].

Гузашта аз ин, шаҳрванд берун аз ҳудуди давлат низ дар амалигардонии ҳуқуқҳои худ аз ҷимояи давлат бархурдор мебошад. Шахси бешаҳрванд бошад аз чунин имконият маҳрум аст ба истиснои ҷимояи баъзе аз ташкилотҳои байналмилалӣ вобаста ба ҳуқуқи инсон.

Олими шинохтаи соҳаи ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон А.

Имомов ба маврид зикр намуд, ки имрӯз масъалаи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ яке аз мавзӯи кам тадқиқ гардида буда, олимонро зарур аст, ки ба ин масъала тавачҷуҳи алоҳида намоянд. Инчунин, зикр намуд, ки масъалаи душаҳрвандӣ ва ҷимояи шаҳрвандони Тоҷикистон, ки дорои душаҳрвандӣ буда, берун аз давлат дар Федератсияи Россия қарор дошта, дар амалигардонии ҳуқуқҳои мушкилӣ рӯ ба рӯ гаштаанд, мавзӯи алоҳидаи тадқиқотро талаб менамояд [11, с. 144-149].

Ҳамин тавр, бояд зикр намуд, ки институтҳои шаҳрвандӣ яке аз мавзӯҳои муҳим ва камтадқиқгардидаи илми ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Пайдоиши мафҳуми шаҳрвандӣ дар илми ҳуқуқшиносии кишвар бо барҳам хӯрдани соҳти тоинқилобӣ ва паҳн гардидани санадҳои меъерии ҳуқуқии ИҶШС дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза алоқаманд мебошад.

Пош хӯрдани ИҶШС ва ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро мушаххас ва ҳолигии қонунгузори бо қабули Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 августи соли 2015 ва пешниҳод намудани мафҳуми мушаххаси шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он пурра намуд.

Имрӯз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон дорои ҳуқуқи озодиҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буда, дар дохил ва хориҷи кишвар зери ҷимояи давлат қарор доранд. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалигардонии ҳуқуқҳои сиёсии худ нисбат ба шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд бартарӣ дошта, дорои ҳуқуқи озодиҳои бештар мебошанд.

Дар Тоҷикистон додани шаҳрвандӣ ба шахсони бешаҳрванд бо мақсади коҳиш додани бешаҳрвандӣ амалӣ карда мешавад. Вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи дош-

тани душаҳравандӣ ва ҳимояи ҳуқуқу озо-
диҳои шаҳравандони Тоҷикистон дар хо-

ричи кишвар, аз ҷумла Федератсияи Рос-
сия яке аз масъалаҳои муҳим боқӣ мемо-
над.

Адабиёти истифодашуда

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйиру иловаҳо аз 22 майи соли 2016 // Соמוнаи расмӣ Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <http://mmk.tj/content/> (санаи мурочиат: 27.05.2023).
2. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 // Рӯзномаи «Садои мардум» аз 16 ноябри соли 1994, № 93 (716).
3. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 августи соли 2015, № 1208 // Соמוнаи расмӣ Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <http://mmk.tj/content/қонуни-конститутсионии-љумҳурии-тољикистон-дар-бораи-шаҳравандии-љумҳурии-тољикистон> (санаи мурочиат: 20.07.2023).
4. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 4 ноябри соли 1995, № 104 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 1995, №21, мод. 243.
5. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26 декабри соли 2018 // Соמוнаи расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <http://president.tj/node/19088> (санаи мурочиат: 12.06.2023).
6. Низомнома дар бораи шаҳравандии ИҶШС солҳои 1930 // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://istmat.org/node/49869> (санаи мурочиат: 27.05.2023).
7. Низомнома дар бораи шаҳравандии ИҶШС солҳои 1931 // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://istmat.org/node/54748>. (санаи мурочиат: 27.05.2023).
8. Низомнома дар бораи шаҳравандии иттифоқӣ аз 29 октябри соли 1924 // Соמוнаи КонсултантПлюс [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=3068#n8ZM4mTuZRygCKF11> (санаи мурочиат: 27.05.2023).
9. Диноршоев, А.М., Салоҳидинова, С.М. Конституционное право Республики Таджикистан: учебное пособие / А.М. Диноршоев, С.М. Салоҳидинова. – Душанбе, 2017. – 325 с.
10. Имомов, А. Ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Нашри сеюм, бо тағйиру иловаҳо / А. Имомов. – Душанбе: «ЭР-граф», 2012. – 155 с.
11. Имомов, А. Современные проблемы развития науки конституционного права Республики Таджикистан // Сборник материалов I Международной научно-практической конференции на тему «Юридическая наука и практика», посвященная Дню таджикской науки (г. Душанбе, 29 апреля 2022 г.) // Под ред. д.ю.н., доцента Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Типография МВД Республики Таджикистан, 2022. – С. 144-149.
12. Муминов, У.К. Конституционно-правовые основы статуса иностранных граждан в Республике Таджикистан и роль органов внутренних дел в его обеспечении: автореф. дис. ... к.ю.н: 12.00.02 / Улугбек Каримович Муминов. – М., 2020. – 25 с.
13. Козлова, Е.И., Кутафин, О.Е. Конституционное право России: учеб. – 4-е изд., перераб. и доп. / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 578 с.
14. Котов, А.В. Проблемы гражданства в Эстонии (политические аспекты темы): автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Андрей Валерьевич Котов. – М., 2004. – 157 с.
15. Мезенцева, А.Б. Институт гражданства в Российской Федерации: автореф. дис. ... к.ю.н: 12.00.02 / Алла Борисовна Мезенцева. – М., 2006. – 28 с.
16. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: «Имперал-Групп» 2014. – 510 с.
17. Тошев, А.М. Эволюция правового статуса личности в Республике Таджикистан: историко-правовое исследование / под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, академика РАЕН, д.ю.н., профессора Р.С. Мулукаева / А.М. Тошев. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 280 с.
18. Хомина, И.С. Институт гражданства в Российской Федерации: теоретические и практические вопросы: автореф. дис. к.ю.н: 12.00.02 / Ирина Степановна Хомина. – М., 2006. – 19 с.

References

1. The Constitution of the Republic of Tajikistan with amendments from May 22, 2016 // The official website of the National Legislative Center under the President of the Republic of Tajikistan [Electronic resource] - Access mode: <http://mmk.tj/content/> (access date: 27.05.2023).
2. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 // "Voice of the People" newspaper dated November 16, 1994, No. 93 (716).
3. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On Citizenship of the Republic of Tajikistan" dated August 8, 2015, No. 1208 // Official website of the National Legislative Center under the President of the Republic of Tajikistan [Electronic resource] - Access mode: <http://mmk.tj/content/constitutional-law-of-the-republic-of-tajikistan-on-citizenship-of-the-republic-of-tajikistan> (date of application: 20.07.2023).
4. Constitutional Law of the Republic of Tajikistan "On Citizenship of the Republic of Tajikistan" dated November 4, 1995, No. 104 // Bulletin of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan p. 1995, No. 21, art. 243.
5. Message of the Founder of Peace and National Unity, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Honorable Emomali Rahman to the Supreme Council of December 26, 2018 // Official website of the President of the Republic of Tajikistan [Electronic resource] - Access mode: <http://president.tj/node/19088> (date of application: 12.06.2023).
6. Regulations on the citizenship of the Soviet Union in the 1930s // [Electronic resource] – Access mode: <https://istmat.org/node/49869> (access date: 27.05.2023).
7. Regulations on the citizenship of the USSR of 1931 // [Electronic resource] – Access mode: <https://istmat.org/node/54748>. (date of application: 27.05.2023).
8. Regulations on Union citizenship dated October 29, 1924 // ConsultantPlus website [Electronic resource] – Login mode: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=3068#n8ZM4mTuZRYgCKF11> (date of application: 27.05.2023).
9. Dinorshoev, A.M., Salokhodinova, S.M. Constitutional law of the Republic of Tajikistan: textbook / A.M. Dinorshoev, S.M. Salokhidinova. – Dushanbe, 2017. – 325 p.
10. Imamov, A. Constitutional law of the Republic of Tajikistan: textbook. The third edition, with changes and additions / A. Imamov. - Dushanbe: "ER-graph", 2012. - 155 p.
11. Imomov, A. Modern problems of development of the science of constitutional law of the Republic of Tajikistan // Collection of materials of the I International Scientific and Practical Conference on the topic "Legal Science and Practice", dedicated to the Day of Tajik Science (Dushanbe, April 29, 2022) // Ed. Doctor of Law, Associate Professor F.R. Sharifzoda. – Dushanbe: Printing house of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, 2022. – P. 144-149.
12. Muminov, U.K. Constitutional and legal foundations of the status of foreign citizens in the Republic of Tajikistan and the role of internal affairs bodies in ensuring it: abstract of thesis. dis. ... Ph.D.: 12.00.02 / Ulugbek Karimovich Muminov. – M., 2020. – 25 p.
13. Kozlova, E.I., Kutafin, O.E. Constitutional law of Russia: textbook. – 4th ed., revised. and additional / E.I. Kozlova, O.E. Kutafin. – M.: TK Welby, Prospekt Publishing House, 2006. – 578 p.
14. Kotov, A.V. Problems of citizenship in Estonia (political aspects of the topic): abstract. dis. ...cand. watered Sciences: 23.00.02 / Andrey Valerievich Kotov. – M., 2004. – 157 p.
15. Mezentseva, A.B. Institute of Citizenship in the Russian Federation: abstract. dis. ... Ph.D.: 12.00.02 / Alla Borisovna Mezentseva. – M., 2006. – 28 p.
16. Sotivoldiev, R.Sh. Theory of state and law: textbook / R.Sh. Sotivoldiev. - Dushanbe: "Imperial Group" 2014. - 510 p.
17. Toshev, A.M. Evolution of the legal status of the individual in the Republic of Tajikistan: historical and legal research / ed. Honored Scientist of the Russian Federation, Academician of the Russian Academy of Natural Sciences, Doctor of Law, Professor R.S. Mulukaeva / A.M. Toshev. – Dushanbe: Er-Graf, 2016. – 280 p.
18. Khomina, I.S. Institute of Citizenship in the Russian Federation: theoretical and practical issues: abstract. dis. ... Ph.D.: 12.00.02 / Irina Stepanovna Khomina. – M., 2006. – 19 p.

ТДУ 343.98

**НАТИҶАҶОИ САНҶИШИ НИШОНДОД ДАР ҚОЙИ ҲОДИСА
АЗ РҶИИ ПАРВАНДАИ ҚИНОЯТИИ ОДАМКУШӢ**
**РЕЗУЛЬТАТЫ ПРОВЕРКИ ПОКАЗАНИЙ НА МЕСТЕ ПРОИСШЕСТВИЯ
ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ ОБ УБИЙСТВЕ**
**RESULTS OF CHECKING EVIDENCE AT THE SCENE OF AN INCIDENT
IN A CRIMINAL CASE OF MURDER**

НАЗАРОВ А.Қ.
NAZAROV A.K.

*Мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор*
*Заведующей кафедрой криминалистики и
судебно-экспертной деятельности юридического
факультета Таджикского национального университета,
доктор юридических наук, профессор*
*Head of the Department of Criminalistics and Forensic
Expertise, Faculty of Law, Tajik National University,
Doctor of Law, Professor*

E-mail:
avazjonn@mail.ru

АХМАДЗОДА М.С.
AHMADZODA M.S.

*Ассистенти кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон*
*Ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета
Таджикского национального университета*
*Assistant at the Department of Criminalistics and Forensic
Expertise, Faculty of Law, Tajik National University*

E-mail:
Muhammad_62@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 12.00.12 – Криминалистика; фаъолияти экспертизаи судӣ; фаъолияти
оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (5.1.4. Илмҳои қиноятӣ-ҳуқуқӣ).*

*Науҷнаи специялноаб: 12.00.12 – Криминалистика; судебно-экспертная деятельность;
оперативно-розыскная деятельность (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 12.00.12 – Forensics; forensic activity; operational investigative activities
(5.1.4. Criminal law sciences).*

*Тақриздиханда: ЯМОҚОВА З.Д. – профессори кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.*

*Рецензент: ЯМАҚОВА З.Д. – профессор кафедры криминалистики и судебно-эксперт-
ной деятельности юридического факультета Таджикского национального университета,
кандидат юридических наук, доцент.*

Reviewer: YAMAKOVA Z.D. – Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Expertise, Faculty of Law, Tajik National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар мақола натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса баррасӣ шуда, хусусиятҳои тактикий пешбурди амали тафтиши мазкур муайян карда мешаванд. Алгоритми бозёфт кардан ва ҷамъоварӣ намудани объектҳои ошкоршуда таҳлил шуд. Дар натиҷаи таҳлил тавсияҳо барои самараноктар гузаронидани санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса таҳия шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: натиҷаҳо, тафтиши далелҳо, ҷиноят, одамқушӣ, тактикаи тафтишотӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются результаты проверки показаний на месте происшествия, определяются тактические особенности производства исследуемого следственного действия. Проанализирован алгоритм изъятия и фиксации обнаруженных объектов. В результате анализа сформулированы рекомендации по наиболее эффективному производству проверки показаний на месте происшествия.

Ключевые слова: результаты, проверка доказательств, преступление, убийство, следственная тактика.

Annotation. The article discusses the results of checking evidence at the scene of the incident and determines the tactical features of the investigative action under investigation. The algorithm for removing and fixing detected objects is analyzed. As a result of the analysis, recommendations were formulated for the most effective verification of evidence at the scene of an incident.

Key words: results, verification of evidence, crime, murder, investigative tactics.

Дар ҷараёни исботкунӣ марҳилаи охирин, ки дар он ҷудо намудани далелҳо ба айбдоркунанда ва сафедкунанда, инчунин бори дигар таҳлил намудани дараҷаи саҳеҳияти маълумоти воқеии дар онҳо мавҷудбуда баҳодихӣ ба натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мебошад. Дар ин ҷо муайян намудани арзиш ва аҳаммияти исботкунии тамоми маҷмуи далелҳо ё далелҳои алоҳидаи ба ин маҷмуъ дохилбуда низ муҳим мебошад.

Дар ин ҷода В.Л. Будников қайд менамояд, ки ташаккули далелҳо ҷараёне мебошад, ки на танҳо бо додани шакли дахлдори муруфиавӣ ба онҳо алоқаманд аст, балки раванди мураккаби фаъолияти субъекти ваколатдори исботкунӣ доир ба ҷустуҷӯ, ошкор, коркард ва мустаҳкам кардани маълумоти воқеӣ дар ҳучҷати дахлдори муруфиавӣ ба ҳисоб меравад [3, с. 132].

Профессор Е.А. Доля дуруст қайд менамояд, ки далелҳо ҳамеша дар худ ягонагии мазмуни объективӣ (ҳолати таҷассумёфта, факт) ва шакли субъективӣ (дар шуури субъекти мушаххас таҷассумёфта)-ро ташкил медиҳанд.

Мазмуни объективӣ далел дар алоқамандии он бо ҳолатҳое, ки аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ таҳти исботкунӣ қарор доранд, зоҳир мегардад. Шакли субъективӣ далел ба он асос меёбад, ки ҳамчун сарчашмаи он ҳамеша инсон (субъект) баромад мекунад, ки аз ӯ маълумоти ба парванда дахлдор гирифта мешавад. Инчунин, олими номбурда қайд менамояд, ки далел бояд ба ду талаботи ҳуқуқӣ ҷавобгӯ бошад, ки мувофиқан нисбати мазмун ва шакли он пешниҳод мегарданд – дахлият ва ҷоизият [8, с. 141]. Ҳамаи ин ба натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса низ пурра дахл дорад.

Профессор А.В. Смирнов чунин мешуморад, ки санҷиш барои баҳодихии далелҳо шароит фароҳам меорад [7, с. 247], дигар профессор Ю.К. Орлов бошад, ин мафҳумҳоро ҳамчун ҷараёни зехнӣ (баҳодихӣ) ва ҳаракатҳои амалӣ (санҷиш) ҷудо менамояд [9, с. 19]. Дар хусуси баҳодихии далелҳо ҳамчун фаъолияти зехнӣ профессор Л.Д. Кокорев низ навишта буд [6, с. 223] ва ба ин мавқеъ

профессор А.Р. Белкин низ таваҷҷуҳ зоҳир намуда буд [1, с. 255].

Ба андешаи мо, ин олимону муаллифон ҳам баҳодихӣ ва ҳам санҷиши далелхоро мустақилона баррасӣ намуда, қисман ба иштибоҳ роҳ медиҳанд. Хос будани фаъолияти зехниро ба чараёни баҳодихии далелҳо аз тарафи субъекти ваколатдори мурофиавӣ эътироф карда, шубҳаовар аст, ки чунин фаъолият хангоми ҷамъоварӣ ва санҷиши далелҳо дар ӯ чой надошта бошад. Аммо, возеҳ аст, ки чунин нест, зеро тамоми фаъолияти мурофиавии ҷинояти таҳқиқшаванда ба фаъолияти муттасили зехнии (фикрии) шахсе, ки дар пешбурди ӯ парвандаи ҷиноятӣ қарор дорад, асос меёбад.

Фаъолияти амалӣ хангоми баҳодихии далелҳо низ чой дорад, аммо на дар он ҳаҷм ва андозае, ки барои ҷамъоварӣ ва санҷиши далелҳои ҷиноятӣ хос мебошад.

Дарк намудан зарур аст, ки дилхоҳ далели алоҳида метавонад тамоми хосиятҳои далелро дошта бошад, аммо аҳаммияти ҳуқуқии қувваи ҳуқуқиро, ҳамчун воситаи исботкунӣ танҳо дар лаҳзаи шомилшавӣ ба маҷмуи далелҳои якхела соҳиб шуда метавонад.

Дар лаҳзаи исботкунӣ баҳодихии далелҳо набояд танҳо ҳамчун ҳуқуқи истисноии он иштирокчиёни мурофиа, ки фаъолият ва қарорҳои мурофиавии дар робита ба он қабулшаванда бо маҷбуркунии давлатӣ таъмин мебошад, баррасӣ карда шавад. Ба монанди дигар далелҳо, натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ бояд тибқи қоидаҳои умумӣ, ки барои ҳамаи далелҳо муқаррар шудааст, баҳо дода шаванд (м. 88 Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон – минбаъд КМҶ ҚТ).

Ин масъала ба таври муфассал аз тарафи В.И. Белоусов баррасӣ шуда, ӯ чараёни баҳодихии натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро вобаста ба ҷинояти одамкушӣ аз нуқтаи назари саҳеҳият, дахлият ва ҷоизият таҳти таҳлил қарор дода буд [2, с. 118]. Чунин муносибат дар маҷмуъ шубҳаовар намебошад, аммо, бо баъзе андешаҳои ин

муаллиф дар робита ба ҳар яке аз ин маҳакҳо розӣ шудан мушкил аст. Чунончи, ба андешаи ӯ, саҳеҳияти натиҷаҳо маъноӣ онро дорад, ки натиҷаи дарҷгардида дар ҳақиқат ҷой дошт ва он ки дар ҳолатҳои мушаххас дар чараёни санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса воқеан ноғузир мебошад. Ба назари мо, мафҳуми нисбатан дақиқ (ва ҳамзамон кӯтоҳ)-и саҳеҳиятро профессор Е.А. Доля пешниҳод мекунад: «саҳеҳият – мутобиқати мазмуни далел ба ҳақиқат (воқеият) мебошад» [8, с. 241]. Чунончи, натиҷаи санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса саҳеҳ дониста мешавад, агар, масалан, олоти хангоми ошкоршуда дар ҷинояти одамкушӣ дар ҳақиқат ашёи аз гумонбаршуда дарёфтшуда маълум шавад.

Минбаъд, В.И. Белоусов дар масъалаи он, ки натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса танҳо саҳеҳ буда метавонанд, бо нуқтаи назари Г.М. Резник мутобиқат мекунад. Муаллифон нуқтаи назари худро танҳо бо он асоснок мекунад, ки сарчашмаҳои ба даст овардани маълумот дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса таҳти таҳлили комилан объективӣ бояд қарор гиранд [11, с. 119].

Чунин андеша ба назари мо баҳснок мебошад. Дар як қатор ҳолатҳо натиҷаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз лиҳози саҳеҳияти иттилооти дастрасшуда ба таҳқиқот ниёз дошта, гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ, инчунин ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва ташкилиро талаб менамояд. Чунончи, хангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ошкор гардидани олоти содир кардани ҷинояти одамкушӣ, ки дар хусуси он шахси пурсишшаванда нишондод дода буд, ки онро пас аз содир кардани ҷинояти мазкур ба партовгоҳ партофта буд, муфаттиш дар ҳолат мустақилона муайян карда наметавонад, ки дар ҳақиқат ҳамин ашёи дарёфтшуда мебошад.

Бо ин мақсадҳо бояд барои шинохтан ашё ба ҷабрдида пешниҳод карда шавад.

Дар натиҷаи чунин таҳқиқот, ба ғайр аз тасдиқи аҳаммияти исботкунии

натичаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса, иттилооти мухталифи дигар низ ба даст омада метавонад, аниқтараш: ошкор кардани молу мулки дуздидашуда; муайян кардани вазъияти содиршавии ҷинойт; муқаррар намудани ҷабридагон ва шохидони қаблан маълумнабуда ва ғ. Мусаллам аст, ки дар хусуси истифодаи бевоситаи натичаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳамчун иттилооти ибтидоӣ барои ба даст овардани далелҳои нав дар рафти тафтиши минбаъда – кофтуков, пурсиш, шаҳодаткунонӣ, нишон додан барои шинохтан ва дигар амалҳо, ҳарф зада метавонем.

Ба андешаи А.А. Отаров, истифодаи далелҳо дар шаклҳои гуногун ифода меёбад: истифодаи далелҳо бо мақсади санҷиши маълумоти ибтидоӣ ва оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, инчунин дигар далелҳо; истифодаи далелҳо бо мақсади ба даст овардани далелҳои нав; истифодаи далелҳо бо мақсади сохтани амсилаи механизми ҷинойти содиршуда; истифодаи далелҳо – ҳамчун воситаи муқаррар намудани асосҳои қарорҳои мурофиавӣ аз рӯи парвандаи ҷинойтӣ, истифодаи далелҳо бо дигар мақсадҳои, ки ба таъиноти пешбурди судии ҷинойтӣ муҳолифат намекунад [10, с. 9]. Ба назар мерасад, ки дар ин маврид сухан бештар на дар хусуси шаклҳо, балки самтҳои истифодабарии маълумоти исботкунӣ меравад. Мо чунин мешуморем, ки самтҳои истифодабарии натичаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса дар рафти тафтиши минбаъда инҳо буда метавонанд:

- ба даст овардани делелҳои нав (масалан, муқаррар кардани шохидони қаблан маълумнабуда);

- сохтани амсилаи механизми ҷинойти содиршуда, вазъияти содири он;

- дар ин асос пешниҳод намудани фарзияҳои нав аз рӯи парванда ва ташкили санҷиши онҳо;

- ташаккули асосҳо барои қабули қарорҳои мурофиавӣ аз рӯи парванда (чунончи, маълумоте, ки дар натиҷаи гузаронидани санҷиши нишондоди гумонбаршуда дар ҷойи ҳодиса ба даст омадааст, масалан, ҳамчун яке аз асосҳои

нисбати ӯ пешбарӣ шудани айбнома хизмат карда метавонад).

Бо мақсади таҳқиқоти аҳамияти исботкунии санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинойти одамкушӣ, баъзан пурсиши шахсони гуногун гузаронида мешавад. Дар ҳар сурат, тавре мушоҳида мегардад, гузаронидани чунин пурсишҳо ҳамчун воситаи муассири муқаррар намудани ҳақиқат аз рӯи парванда баромад карда, ба асоси исботкунӣ саҳми муҳим мегузорад. Чунончи, дар таҷриба ҳолатҳои кам нестанд, вақте ки шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида шудааст (ҳамчун қоида, ин гумонбаршуда ё айбдоршаванда), дар рафти мурофиаи судӣ арз менамояд, ки амалҳо ва тавзеҳоти ӯ дар рафти санҷиши нишондод зери фишори ҷисмонӣ ё рӯҳии қарордони мақомоти хифзи ҳуқуқ анҷом дода шудаанд. Зимнан, дар як қатор ҳолатҳо чунин рафтори шахси зикршударо дар рафти тафтиши пешакӣ пешгӯӣ намудан мумкин аст. Дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинойти одамкушӣ истифода гардидани сабти видеоӣ имкон медиҳад, ки минбаъд дар суд пайдо шудани шубҳа вобаста ба саҳеҳияти натичаҳои амали тафтишӣ пешгирӣ карда шавад. Дар робита ба ин, В.А. Газизов ва А.Г. Филиппов чунин мешуморанд, ки «агар санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса мутобиқи тавсияҳои криминалистика дуруст гузаронида шавад ва сабти видеоиро дар бар гирад, ҳамчун қоида, натичаҳои он аз тарафи ягон кас зери шубҳа қарор дода шуда наметавонад» [4, с. 53].

Аз таҳлили парвандаҳои ҷинойтии омӯхташуда бармеояд, ки бо мақсади бо маълумоти исботкунии дар рафти санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса гирифташаванда таъмин намудани таҳқиқот, қариб ки имкониятҳои чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ташкилӣ ва дигар чорабиниҳо истифода бурда намешавад.

Натичаҳои санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинойти одамкушӣ дахлдор ҳисобида мешаванд,

агар дар рафти гузаронидани он маълумоте ба даст омада бошад, ки барои парванда аҳамият дорад. Бояд қайд намуд, ки муфаттиш гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро ба нақша ва натиҷаи онро пешгӯӣ намуда, қаблан дахлияти эҳтимолии далели ояндаро муайян мекунад. Ба ибораи дигар, санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса эҳтимолияти муайяни дахлиятро фаро мегирад, зеро муфаттиш гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаро бо мақсади ошкорнамоии ҳолатҳое, ки қаблан барои парванда аҳамият надоштани онҳо маълум мебошад, ба нақша намегирад.

Аз тарафи дигар, дахлияти натиҷаҳои санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамқушӣ, ба монанди саҳеҳияти онҳо, дар як қатор ҳолатҳо танҳо пас аз таҳқиқи онҳо бо роҳи гузаронидани дигар амалҳои тафтишӣ, чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, ташкилӣ ва дигар чорабиниҳо муқаррар шуда метавонад.

Дар адабиёт андешаҳои вохӯрда мешаванд, ки тибқи онҳо, баҳодихии ҷоизияти далелҳо на тавассути ақидаи ботинии муфаттиш, балки қоидаҳои дар қонун муқарраршуда анҷом дода мешавад. Аммо, м. 88 КМҚ ҚТ мафҳуми баҳодихии далелҳоро чунин шарҳ медиҳад: «Таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья қонун ва дарки ҳуқуқиро ба роҳбарӣ гирифта, далелҳоро бо ақидаи ботинии худ, ки ба баррасии ҳаматарафа, пурра ва ҳолисонаи ҳама ҳолатҳои парванда асос ёфтааст аз нигоҳи мансубият доштан, қобили қабул будан, саҳеҳ будан ва кифоя будани маҷмӯи ҳамаи далелҳои ҷамъовардашуда барои ҳалли парвандаи ҷиноятӣ баҳо медиҳад; далел ба парванда мансубиятдошта эътироф карда мешавад, агар аз маълумоти воқеае иборат бошад, ки онҳо ҳулосаҳо оид ба мавҷуд будани ҳолатҳои барои парвандаи мазкур аҳамиятдоштаро тасдиқ намоянд, рад қунанд ё таҳти шубҳа гузоранд; далел қобили қабул эътироф карда мешавад, агар он бо тартиби дар Кодекси мазкур пешбинишуда ба даст оварда шуда бошад;

далел саҳеҳ эътироф карда мешавад, агар дар натиҷаи тафтиш маълум шавад, ки он ба ҳақиқат мувофиқ аст; маҷмӯи далелҳо барои ҳалли парвандаи ҷиноятӣ кофӣ эътироф карда мешавад, агар далелҳои ба парванда мансубиятдошта ва қобили қабуле ҷамъоварӣ шуда бошанд, ки ҳақиқатро оид ба ҳама ва ҳар як ҳолате, ки бояд бо парвандаи мазкур исбот карда шаванд, бе баҳс муайян намоянд; ягон далел барои таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор, суд, судья қувваи пешақӣ муқарраршударо доро нест» [5].

Дар ин маврид, П.Е. Кондратов дуруст қайд менамояд, ки «баҳодихии далелҳо тибқи ақидаи ботинӣ маънои онро надорад, ки муфаттиш, таҳқиқбаранда, прокурор ва суд дар масъалаи бо маводди парванда исбот шудан ё нашудани ин ё он ҳолатҳои барои ҳалли парванда аҳамиятдошта дар ҳулосаҳои худ қомилан озоданд: дар ҳар сурат, онҳо уҳдадоранд он муқаррароти қонунро, ки тартиби гирифтанд [7, с.147], қайд намудан, санчиш қардан ва баҳо додани далелҳоро муайян менамоянд, ба роҳбарӣ гиранд» [8, с. 241]. Ҳамин тавр, ақидаи ботинӣ ва риояи қатъии талаботи қонун ҳамчун ду ҷанбаи як фаъолият – баҳодихии далелҳо – дар робитаи зич қарор доранд.

Дар навбати аввал, санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса ҳангоми тафтиши ҷинояти одамқушӣ бояд бо риояи муқаррароте, ки дар м. 207 КМҚ ҚТ, инчунин, м.м. 46-49, 56-60, 85 КМҚ ҚТ мустаҳкам шудаанд, гузаронида шавад. Мутаассифона, дар таҷриба ҳолатҳои вохӯрда мешаванд, ки ин талаботи муҳимтарин аз ҷониби мақомоти тафтиш риоя карда намешаванд.

Ҳамин тавр, дар ин ҷо мо вазъиятеро мушоҳида карда метавонем, ки дар он ба муҳимияти маълумоти дастрасшаванда нисбат ба қонунӣ будани дастраскунии он бартарӣ дода шудааст. Дар ҳақиқат, муфаттиш тавонистааст, ки манзараи дақиқи ҳодисаи баамаломадаро барқарор кунад: дар рафти гузаронидани санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса маълумоти зиёди аёнӣ ба даст оварда шудааст. Ғайр аз он, ҳангоми санчиши нишондод дар

қойи ҳодиса хангоми тафтиши ҷинояти одамқушӣ дар бешазор дарафше ошкор карда шуд, ки бо он ба чабрдида зарба зада шудааст. Вале, ҳолатҳои зикршуда, албатта, барои эътироф кардани далелҳои, ки бо роҳи вайрон кардани қонун ба даст оварда шудаанд, сабаб шуда наметавонанд.

Таҳқиқот нишон дод, ки дар таҷриба дар бештари ҳолатҳо (89%) натиҷаҳои санҷиши нишондод дар қойи ҳодиса танҳо дар ҳуҷҷатҳои ниҳой аз рӯйи парванда инъикос меёбанд ва онҳо дар якҷоягӣ бо дигар далелҳо танҳо барои асоснок кардани айбдорӣ шахс ё ин ки барои тасдиқ намудани ҳолати аз тарафи шахс содир шудани қирдори ба ҷамъият хавфнок (хангоми барои ҳалли масъалаи қабули қораҳои маҷбурсозии дорои хусусияти тиббӣ ба суд ирсол кардани парвандаи ҷиноятӣ) истифода бурда мешаванд. Зимнан, дар бештари мавридҳо дар ҳуҷҷатҳо ва ҳукми айбдорӣ ишора ба

ҳолати гузаронида шудани санҷиши нишондод дар қойи ҳодиса ба таври муҳтасар – бо роҳи дар номгӯйи умумии далелҳо ёдовар шудани он ва бидуни зикр кардани аҳаммияти мушаххаси натиҷаҳои ин амали тафтишӣ барои парванда, пешбинӣ карда мешавад.

Дар баробари ин, аз шумораи умумии парвандаҳои таҳлилгардида дар ҳар як парвандаи даҳум натиҷаҳои санҷиши нишондод дар қойи ҳодиса дар маводди парвандаи ҷиноятӣ умуман инъикос наёфтаанд. Ин бори дигар аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ба чунин амали муҳимми тафтишӣ, ба монанди санҷиши нишондод дар қойи ҳодиса, хангоми тафтиши ҷиноятҳо таваҷҷуҳи қофӣ зоҳир намегардад ва бинобар ин, таҳия ва қорӣ намудани тавсияҳои дахлдори методӣ доир ба омодагӣ ва гузаронидани он, ки ба шароитҳои муосири амалияи тафтишӣ ҷавобгӯ мебошанд, зарур дониста мешавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Белкин, А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве: монография / А.Р. Белкин. – М.: Норма, 2005. – 528 с.
2. Белоусов, В.И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного следствия: научно-практическое пособие / В.И. Белоусов, А.И. Натура. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 144 с.
3. Будников, В.Л. Показания в уголовном судопроизводстве: пособие для специалистов / В.Л. Будников. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 138 с.
4. Газизов, В.А., Филиппов, А.Г. Видеозапись и ее использование при раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие / В.А. Газизов, А.Г. Филиппов. – М.: Щит-М, 1998. – 135 с.
5. Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 декабри с. 2009, № 564 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, № 12, мод. 815, мод. 816 (Қонунҳои ҚТ аз 2.01.2019 с., № 1556, аз 20.04.2021 № 1777).
6. Кокорев, Л.Д., Кузнецов, Н.П. Уголовный процесс: доказывание и доказательства / Л.Д. Кокорев, Н.П. Кузнецов. – Воронеж: Воронежский университет, 1995. – 268 с.
7. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Отв. ред. ИЛ. Петрухин. - 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 735 с.
8. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. В.М. Лебедева; науч. ред. В.П. Божьев. - 3-е изд. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – 1190 с.
9. Орлов, Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие / Ю.К. Орлов. – М., 2000. – 138 с.
10. Отаров, Л.Л. Использование доказательств в процессуальных решениях по уголовным делам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алим Арсенович Отаров. – Ростов-на-Дону, 2007. – 29 с.
11. Резник, Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г.М. Резник. – М.: Юридическая литература, 1977. – 118 с.

References

1. Belkin, A.R. Theory of evidence in criminal proceedings: monograph / A.R. Belkin. – M.: Norma, 2005. – 528 p.
2. Belousov, V.I. Verification of testimony on the spot during the preliminary investigation: scientific and practical guide / V.I. Belousov, A.I. Nature. – M.: Yurlitinform, 2006. – 144 p.
3. Budnikov, V.L. Testimony in criminal proceedings: a manual for specialists / V.L. Budnikov. – M.: Yurlitinform, 2009. – 138 p.
4. Gazizov, V.A., Filippov, A.G. Video recording and its use in solving and investigating crimes: a textbook / V.A. Gazizov, A.G. Filippov. – M.: Shield-M, 1998. – 135 p.
5. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3, p. 2009, No. 564 // News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, p. 2009, No. 12, art. 815, art. 816 (Laws of the Republic of Tajikistan from January 2, 2019, No. 1556, from April 20, 2021, No. 1777).
6. Kokorev, L.D., Kuznetsov, N.P. Criminal process: proof and evidence / L.D. Kokorev, N.P. Kuznetsov. – Voronezh: Voronezh University, 1995. – 268 p.
7. Commentary on the Criminal Procedure Code of the Russian Federation (article-by-article) / Rep. ed. I.L. Petrukhin. - 6th ed., revised. and additional – M.: TK Welby, Prospekt Publishing House, 2008. – 735 p.
8. Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of the Russian Federation / Under the general. ed. V.M. Lebedeva; scientific ed. V.P. Bozhev. - 3rd ed. – M.: Yurayt-Izdat, 2007. – 1190 p.
9. Orlov, Yu.K. Fundamentals of the theory of evidence in criminal proceedings: scientific and practical guide / Yu.K. Orlov. – M., 2000. – 138 p.
10. Otarov, L.L. The use of evidence in procedural decisions in criminal cases: abstract. dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.09 / Alim Arsenovich Otarov. – Rostov-on-Don, 2007. – 29 p.
11. Reznik, G.M. Inner conviction when assessing evidence / G.M. Reznik. – M.: Legal literature, 1977. – 118 p.

ТДУ 340.121

**ҲУҚУҚИ ЯҲУДӢ ВА БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪЛИМОТИ ОН ОИД БА
АДОЛАТИ СУДӢ (ТАҲҚИҚИ ТАЪРИХӢ-ҲУҚУҚӢ ВА НАЗАРИЯВӢ)**

**ИУДЕЙСКОЕ ПРАВО И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО УЧЕНИЙ О
ПРАВОСУДИИ (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)**

**JEWISH LAW AND SOME FEATURES OF ITS DOCTRINE ON JUSTICE
(HISTORICAL, LEGAL AND THEORETICAL RESEARCH)**

ОБИДОВ Д.С.
OVIDOV D.S.

*Дотсенти кафедраи назария ва таърихи давлат
ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносӣ Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ,
бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Доцент кафедры теории и истории государства и права
юридического факультета Таджикского государственного
университета права, бизнеса и политики, кандидат
юридических наук
Associate Professor of the Department of Theory and History of State
and Law, Faculty of Law, Tajik State University of Law,
Business and Politics, Candidate of Legal Sciences*

E-mail:
ODS-1976@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ).

Научная специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Тақриздиханда: ҲОҶИБОБО З.М. – сардори кафедраи давлатӣ-ҳуқуқии факултети № 4 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия.

Рецензент: ХОДЖИБОБО З.М. – начальник кафедры государственно-правовых дисциплин факультета № 4 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, полковник милиции.

Reviewer: КНОЛВОВО Z.M. – head of the department of state and legal disciplines, faculty no. 4 of the academy of the ministry of internal affairs of the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences, colonel of militia.

Аннотатсия: Дар мақола мазмун ва табиати ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун ҳуқуқи динӣ ва миллии ҷамоаи яҳудиён бо назардошти махсусияти таълимоти он оид ба адолати судӣ аз нигоҳи таърихӣ-ҳуқуқӣ ва назариявӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Дар ин самт, ба масъалаҳои ташаккули ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун низомҳои ҳуқуқӣ дар аҳди бостон ва давраҳои баъдина, умумият ва фарқияти он бо баъзе низомҳои ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқи яҳудӣ, нақши ҳуқуқи яҳудӣ дар қонунгузориҳои муосири Исроил, таълимоти ҳуқуқи яҳудӣ оид ба адолати судӣ, хусусан, таълимот оид ба этикаи судӣ ва тартиби баргузориҳои мурофиаи судӣ аҳамияти асосии тадқиқотӣ дода шудааст.

Возраҳои калидӣ: ҳуқуқи яҳудӣ, низомҳои ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқӣ, Таврот, Талмуд, Мишна, Галаха, суд, этикаи судӣ, адолати судӣ.

Аннотация: В статье с позиции историко-правового и теоретического подхода исследованию подвергнут вопрос о содержании и природе иудейского права как

религиозного и национального права иудейской общины с учетом особенностей его учений о правосудии. В этом направлении, основное исследовательское внимание уделено таким вопросам, как становление иудейского права как правовой системы в период древности и последующие эпохи, общность и различие иудейского права с некоторыми правовыми системами, источники иудейского права, роль иудейского права в законодательстве современного Израиля, учение иудейского права о правосудии, в частности, учение об этике судейства и правилах ведения судебного процесса.

Ключевые слова: иудейское право, правовая система, источники права, Тора, Талмуд, Мишна, Галаха, суд, этика судейства, правосудие.

Annotation: In the article, from the standpoint of the historical-legal and theoretical approach, the question of the content and nature of Jewish law as a religious and national law of the Jewish community is studied, taking into account the peculiarities of its teachings on justice. In this direction, the main research attention is paid to such issues as the formation of Jewish law as a legal system in antiquity and subsequent eras, the commonality and difference of Jewish law with some legal systems, the sources of Jewish law, the role of Jewish law in the legislation of modern Israel, the doctrine of Jewish law on justice, in particular, the doctrine of the ethics of judging and the rules of the trial.

Key words: Jewish law, legal system, sources of law, Torah, Talmud, Mishnah, Halakha, court, ethics of judging, justice.

Дар таърихи ҳуқуқи ҷаҳонӣ низомҳои ҳуқуқие дида мешаванд, ки онҳо ҳам хислати динӣ ва ҳам миллӣ дошта, дар тӯли садсолаҳои зиёд тавассути онҳо маҳсулияти фарҳангӣ ва миллии халқ нигоҳ дошта шудааст. Имрӯз низ дар шароити ҷаҳонишавӣ, болоравии падидаҳои европосентристӣ ва вестернизатсия ин низомҳои ҳуқуқӣ хислати хоси худро дар самти ҳифзи арзишҳои миллӣ иҷро менамоянд. Ин ҷо сухан, пеш аз ҳама, дар бораи низомҳои ҳуқуқии яҳудия меравад.

Бояд зикр сохт, ки дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба масъалаи тадқиқи низомҳои ҳуқуқии яҳудия эътибори ҷиддӣ дода нашудааст. Оид ба ин масъала танҳо баъзе муаллифон тавачҷӯҳ зоҳир кардаанд [12, с. 71]. Аммо олимони хориҷӣ нисбати масъалаи мазкур тадқиқотҳои бунёдии зиёд доранд [5, 7, 11, 14].

Ҳуқуқи яҳудӣ мувофиқи моҳият ва табиати худ низомҳои ҳуқуқии қадимаро ташкил медиҳад. Он мазмуни динӣ дошта, ба гурӯҳи низомҳои динӣ-ҳуқуқӣ ворид мегардад. Аммо, мутаассифона, олимони соҳаи ҳуқуқшиносии муқоисавӣ, аз ҷумла Рене Давид [4, с. 45], А. Саидов [9, с. 346-373] ва дигарон онро монанди низомҳои динӣ-ҳуқуқии ҳиндуия ва мусулмонӣ ҳамчун оилаи ҳуқуқии мустақил дар ҷаҳони имрӯза муқаррар намекунанд. Ба андешаи

онҳо, дар ин самт шумораи пайравони ин ё он низомҳои ҳуқуқӣ нақши асосиро иҷро мекунад.

Масъалаи тадқиқи ҳуқуқи яҳудӣ тавачҷӯҳи олимони гуногунро ба худ ҷалб намудааст. Бо назардошти он ки ҳуқуқи яҳудӣ таърихи қадима дошта, на танҳо ба тақдирӣ халқи яҳуд, балки ба инкишофи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва таърихӣ фарҳангии халқҳои ҳамсоя таъсири ҷиддӣ расонидааст, он бояд мавриди тадқиқи илмӣ комплексӣ, таҳқиқи назариявӣ эмпирӣ қарор дода шавад.

Бе фаҳмиши васеи моҳият ва мазмуни ҳуқуқи яҳудӣ, нақши иҷтимоӣ ва аҳаммияти он дар ҷамъияти яҳудӣ аҳди бостон дарк намудани табиати ҳуқуқи муносири исроилӣ имконнопазир аст. Ин ҷо сухан, пеш аз ҳама, дар бораи ҳуқуқи меросӣ ва ҳуқуқи оилавӣ меравад, ки онҳо дар асоси урфу одатҳои динӣ, миллӣ ва таърихӣ бисёрасра ташаккул ёфтаанд [10].

Ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун ҳуқуқе баромад мекунад, ки он дар асли пайдоиш ва ташаккули худ аз урфу одатҳои қадимаи яҳудӣ сарчашма гирифтааст. Ин ҳуқуқ ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти халқи яҳуд ва масоили эътиқодӣ онҳоро танзим менамояд. Аз ин рӯ, ҳуқуқи яҳудиро, пеш аз ҳама, ҳуқуқи динӣ номидан мумкин аст.

Ҳуқуқи яҳудӣ дар ташаккули худ аз принсипҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи одатии яҳудиён сарчашма мегирад, ки он дар давоми ҳазорсолаҳо аз ҷониби онҳо мавриди риоя ва эҳтиром қарор дошт.

Ҳуқуқи яҳудӣ аз маҷмӯи меъёрҳои динӣ-ҳуқуқӣ ва динӣ-ахлоқӣ иборат аст, ки онҳо дар давоми таърихи тӯлонии инкишофи ин халқ ташаккул ёфтаанд. Дар асли он таълимоти китоби муқаддаси динии яҳудиён Таврот, тафсири илмиву меъёрии он – Талмуд, қарорҳои судҳои раввинии* яҳудиён ва дигар сарчашмаҳо ҷой доранд.

Аз рӯи моҳият ва табиати ҳуқуқи худ, ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун ҳуқуқи динии қадима баромад мекунад. Аммо новобаста ба чунин хусусияти худ он имрӯз низ ба вазъияти ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии Исроил таъсири ҷиддӣ дорад.

Ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун низоми ҳуқуқӣ хислати миллӣ дошта, аз дигар низомҳои ҳуқуқии мавҷуда фарқият дорад. Он дар давоми таърихи зиёда аз се ҳазорсолаи худ дар ғушаву канорҳои гуногуни олам паҳну парешон ёфта бошад ҳам, то имрӯз хусусиятҳои бостонии худро нигоҳ доштааст. Чунин хусусиятҳо вобаста ба сарҳади паҳн ёфтани ин низоми ҳуқуқӣ мазмуни васеъ ва глобалӣ доранд. Онҳоро дар соҳаҳои алоҳидаи ҳуқуқи яҳудӣ, институтҳои моликият, хариду фурӯш, мерос, никоҳ, оиладорӣ, ҷинояту ҷазо, адолати судӣ ва ғайраҳо дидан мумкин аст.

Яке аз хусусиятҳои асосие, ки ба ин низоми ҳуқуқӣ тааллуқ дорад, ин дар муддати тӯлонии таърихӣ, ки зиёда аз се ҳазор солро дар бар гирифта, ба он зиддиятҳо ва ихтилофҳои гуногун хос буданд, ташаккул ёфтани он мебошад. Чунин ҷараёни ташаккули тӯлонии таърихӣ ба мазмуну моҳият, сарчашмаҳо, шакли ифодаёбии меъёрҳои ҳуқуқӣ таъсири худро гузоштааст.

Зиддиятҳо ва ихтилофҳо дар роҳи ташаккули низоми ҳуқуқи яҳудӣ таҳти таъсири равия ва доктринаҳои динӣ, муборизаҳои сиёсии дохилӣ, парокандагии сиёсии яҳудиёни аҳди бостон ба миён омада

буданд. Хусусан, ба ин ҳолат тақсим ёфтани шоҳигарии яғонаи Яҳудия ба шоҳигарии ҷанубӣ ва шоҳигарии шимолӣ – шоҳигарии Исроил таъсири бештар мерасонад. Зеро, дар шоҳигарии ҷанубӣ агар қонунҳои анъанавии қадима ва тартиботи пешинаи ба ҷо овардани фаризаҳои динӣ ҷой дошта бошанд, дар шоҳигарии шимолӣ парастии ғӯсолаи тиллоӣ ва тағйир ёфтани тартиби ибодат дида мешуд.

Лозим ба ёдоварист, ки дар давоми муддати дурударози таърихӣ генезиси ҳуқуқи яҳудӣ зиддият ва муборизаи он бо дигар таълимотҳо ва равияҳои динӣ ба назар расида, он мазмуни глобалиро дар моҳияти худ инъикос мекард. Чунин мубориза ва ихтилофҳо дучониба буданд.

Масалан, намоёндагони фарҳанги динӣ-ҳуқуқии яҳудия нисбат ба таълимоти бутпарастӣ ва пайравони он муносибати аз ҳад зиёд оштинопазир доштанд.

Дар навбати худ, халқҳои дигар низ нисбат ба яҳудиҳо ва фарҳанги динӣ-ҳуқуқии онҳо мавқеи оштинопазирро ишғол карда, ин ҳолат дар он кишварҳо, ки яҳудиён истиқомат доштанд, давоми садсолаҳо дида мешуд. Масалан, дар давлатҳои аврупоӣ, хусусан, дар Испания дар давраи инквизитсия якҷанд санадҳои ҳуқуқӣ дар шакли декретҳои шоҳ ва фармонҳои инквизитсия таҳия ва қабул карда мешаванд, ки онҳо ҳуқуқҳои яҳудиёнро дар самти ба иҷро расонидани уҳдадорӣҳои динӣ, баргузориҳои идҳо ва маросимҳои яҳудӣ тибқи «Қонунҳои Мӯсо» хеле маҳдуд намуда буданд. Дертар дар асоси Декрети шоҳӣ аз 31 март соли 1492 ҳамаи мардҳо ва занҳои яҳудӣ уҳдадор карда мешаванд, ки то санаи 31 июли соли 1492 худуди Испанияро тарк созанд. Дар ҳолати баръакс онҳоро таҳдиди марг ва талафи моликиятҳои интизор буданд. Ба яҳудиёне, ки тараддуи тарк кардани Испанияро доштанд, иҷозат дода шуда буд, ки моликияти манкули худро ҳамроҳи худ гиранд ва ё онро фурӯшанд. Танҳо тилловорӣ ва нукравориро онҳо ҳамроҳи худ гирифта наметавонистанд [6, с. 189].

Дар Португалия низ соли 1496 аз ҷониби шоҳ Мануэли II декрет дар бораи

* Судҳое, ки онҳоро олимони машҳури динӣ-ҳуқуқии яҳудиён (раввинҳо) роҳбарӣ мекунанд.

манъ кардани фарҳанги динӣ ва ибодатгоҳи яҳудия қабул карда мешавад. Тибқи қонунгузории ҷорӣ нисбати яҳудиён супоридани андозаи махсус ва дигар маҳдудиятҳо муқаррар карда мешаванд. Ба яҳудиён минбаъд пешниҳод карда мешавад, ки эътиқоди католикиро қабул кунанд ва ё февран ҳудуди Португалияро тарк намоянд [3, с. 309-310].

Дар низоми ҳуқуқии яҳудия аз оғози ташаккули он нақши асосӣ ба иҷроиши ӯҳдадориҳои динӣ-ҳуқуқӣ тааллуқ дорад. Дар ин самт, ӯҳдадориҳо оид ба парастии Худои Ягона (Яҳве), уҳдадориҳо оид ба риояи идҳо ва маросимҳои динӣ (масалан, риояи фаризаҳои рӯзи шанбе), ӯҳдадориҳо оид ба баргузории қурбонии молро махсус қайд кардан мумкин аст.

Ба ақидаи профессор М.Н. Марченко дар низоми ҳуқуқии яҳудия ӯҳдадориҳо, талаботҳо, мамнӯъотҳо ва маҳдудиятҳо назар ба ҳуқуқу озодиҳо зиёдтар ҳастанд [7, с. 406]. Чунин ҳолат хусусиятнокии низоми ҳуқуқии яҳудиро ҳамчун ҳуқуқии динӣ муқаррар мекунад. Лозим ба ёдоварист, ки хусусияти нобурда на танҳо ба ҳуқуқии яҳудӣ, балки ба дигар низомҳои ҳуқуқии мазмуни динӣ дошта, масалан, ҳуқуқии мусулмонӣ низ хос мебошад.

Дар байни ҳислатҳои ҳосе, ки танҳо ба низоми ҳуқуқии яҳудия тааллуқ доранд, метавон ба ҳислати аниқ ва мақсаднокии он (муттаҳид намудани миллати яҳуд ва таъмини вазъияти баланди иҷтимоии он) ишора кард. Илова бар ин, ҳуқуқии яҳудӣ мазмун ва табиати бисёрфункционалӣ дорад. Яъне, ин низоми ҳуқуқӣ на танҳо функцияҳои маъмулии барои дигар низомҳои ҳуқуқӣ хосро (танзимкунӣ, ниғаҳбонӣ, муҳофизаткунӣ) иҷро менамояд, балки функцияҳои махсусро дар самти ташаккули иттиҳоди яҳудия ба анҷом мерасонад.

Ҳамин тариқ, низоми ҳуқуқии яҳудия таърихи ниҳоят қадима дошта, аз аҳди бостон ба он ҳислати миллӣ хос буд. Он мазмуни динӣ-ҳуқуқӣ дорад.

Дар замони муосир низоми ҳуқуқии яҳудия бо сабаби аз ҳад зиёд мазмуни миллӣ доштани аз ҷониби олимони

соҳаи ҳуқуқшиносии муқоисавӣ ба гурӯҳи низомҳои асосии ҳуқуқии ҷаҳонӣ ворид карда нашудааст.

Дар қонунгузории давлати Исроил, ки ҳислати дунявӣ дорад, принсипҳо ва меъёрҳои асосии ин низоми ҳуқуқӣ инъикоси ҳудро ёфтаанд. Сабабҳои чунин ҳолат бо ҳислати қадимаи миллӣ доштани ин низоми ҳуқуқӣ шояд алоқаманд бошанд. Ба ҳар ҳол ин масъала таҳқиқи алоҳидаи илмиро талаб мекунад.

Бояд гуфт, ки ҳуқуқии яҳудӣ ҳуқуқии универсалии дар ҳудудҳои васеъ амалкунанда набуда, ҳислати шахсӣ ё персоналӣ дорад. Он ҳуқуқии персоналии шахрвандони миллати яҳудия аст.

Таърихи халқи яҳуд ва умуман ҳамаи халқҳои олам бо назардошти хусусиятҳои ба онҳо мансуб беназир мебошад. Хусусияти хоси таърихи халқи яҳуд дар он аст, ки ин халқ, пеш аз ҳама, тибқи маълумотҳои диниву асотирӣ, бо Худованд дар кӯҳи Синай шартнома баста буд. Аз дигар тараф, халқи яҳуд таърихи қадимаи хаттотии ҳудро дошт. Яҳудиҳо ҷадди бостонии худ – Иброҳимро мешиносанд. Илова бар ин, яҳудиён ҳам давлати миллӣ ва ҳам ҳудудҳои миллии ҳудро аз даст дода, дар давоми ду ҳазор сол дар ихтоси муносибати душманона ва бадхоҳонаи халқҳои дигар қарор гирифта, на фақат фарҳанги ҳудро нигоҳ дошта тавонистанд, балки онро инкишоф доданд. Чунин таҷриба, албатта, имрӯз дар шароити ҷаҳонишавӣ дар роҳи ҳифзи арзишҳои миллӣ шоистаи омӯзиши илмӣ буда, аҳаммияти муҳими назариву амалӣ дорад.

Дар луғати Брокгауз ва Эфрон қайд карда шудааст, ки яҳудиён қобилияти баланди ақлонӣ дошта, саҳми назаррасро дар инкишофи суруд, савдо, қори бонкӣ, луғат, адабиёт, филология, илмҳои табиӣ, тиб, фалсафа, археология, театр, ҳайкалтарошӣ, сайёҳат ва сиёсат доро мебошанд [15]. Дар ин қатор, ҳуқуқ қайд карда намешавад. Ин бо он сабаб аст, ки ҳуқуқии яҳудия ҳислати миллӣ дошта, қори дохилии ҷамоаи яҳудиён доништа мешуд. Аммо аз асри XIX оғоз карда, вақте ки бо сабаби эмансипатсияи яҳудиён** ҳуқуқии миллии

** Ҷараёни аз маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ озод шудани яҳудиён, ки асосан аз асри XVIII оғоз ёфта буд.

онҳо ахаммияти амалияшро гум мекунад, яҳудиён, масалан, дар кишварҳои дорой низомҳои ҳуқуқии англо-саксонӣ ва романо-олмонӣ зиндагӣ карда, худро ҳамчун ҳуқуқшиносони боистеъдод нишон дода тавонистанд. Фикр мекунем, ки ин ҳолат бо хусусиятҳои ҳуди дини яҳудия ва фарҳанги ҳуқуқии халқи яҳуд алоқамандии зич дорад.

Дар низоми сарчашмаҳои ҳуқуқи яҳудия ба сифати асос ва асл Таврот баромад мекунад. Он ҳамчун китоби муқаддаси динӣ ва кайҳонӣ нақши конститутивӣ дорад. Дар мазмуни маҳдуди худ Таврот «Панҷкитоб» - ро дар бар мегирад. Дар анъанаи дини насронӣ ин панҷ китоби аввали Аҳдномаи Бостон аст:

- 1) Ҳастӣ (Беришит);
- 2) Хотима (Шмот);
- 3) Левит (Виакра);
- 4) Рақамҳо (Бэмидбар);
- 5) Қонуни дуум (Дварим).

Ба мазмуни васеъ таҳти мафҳуми «Таврот» тамоми Инчили яҳудиён, яъне, ҳамаи китобҳои Аҳдномаи Қадим, Талмуд ва адабиёти баъди давраи талмудӣ фаҳмида мешавад.

Тибқи анъанаи динӣ, ҳамчун восита байни Худованд ва халқи яҳуд паёмбар Мӯсо (асрҳои XIV-XIII то мелод) буд. Бинобар ин, меъёрҳои рафторе, ки дар Таврот муқаррар гардида буданд, қонунгузори Мӯсо ном гирифтаанд [1]. Дар китобҳои дигари динӣ-ҳуқуқӣ онҳо маънидод карда шудаанд. Тамоми қонунҳо ба таври анъанавӣ аз 613 аҳком иборатанд, ки аз онҳо 248 меъёрҳои риоякунанда ва 365 меъёрҳои манъкунандаро ташкил медиҳанд.

Мағз ё меҳвари асосии қонунгузори нобурдари «Даҳ аҳком» ташкил медиҳанд, ки онҳо дар китоби «Хотима», боби 20 оварда шудаанд. Ду аҳкоми аввал присипи монотеизмо муқаррар менамоянд, сеюм ва чорум аҳком нахустин маротиба дар таърихи инсоният ҳатмӣ будани рӯзи истироҳатро муқаррар мекунад, шаш аҳкоми боқимонда ҳамчун принципҳои ахлоқӣ-юридикии ҳамзистии одамон баромад мекунад. Меъёрҳои ҳуқуқии боқимондаро ба низом овардан

ниҳоят мураккаб аст. Зеро, онҳо дар тамоми китобҳои қонунгузори паёмбар Мӯсо паҳну парешон мебошанд.

Матни Таврот ҳислати муқаддаси динӣ дошта, дар он тамоми масъалаҳои ҳаёти дунявӣ ва динӣ дар шаклҳои принципиалӣ ва меъёрӣ мавриди танзимнамоӣ қарор дода шудаанд [13, с. 2].

Ҳеч як инсон ҳуқуқи ба Таврот ворид кардани тағйироту иловаҳоро надорад. Аммо матни Таврот бинобар дар он зиёд будани мафҳум ва фаҳмишҳои рамзу киноявӣ, маҷозӣ ва казуистика ба таври объективона тафсири худро талаб менамуд. Натиҷаи маънидод ё тафсири матни Таврот ва фаҳмиши илмии он ба таҳия шудани Талмуд оварда расонид. Дар ин кор раввинҳо (олимони донишманди динӣ) бо фаъолияти ҳуқуқтафсиркунии худ фарқ мекарданд [2].

Тафсири раввинӣ як зарурати объективӣ ва зарурати ҳаётии яҳудиён гардид. Аксар вақт он матни муқаррароти теологии яҳудиёро иваз мекунад. Ҳатто, вақте ки тафсири раввинӣ аз мундариҷаи аслии «ривоятҳои инчилӣ ва анъанаҳои муқаддас» фарқ мекунад, ба ҳар ҳол, он қувват ва таъсириро ба рафтори яҳудиён нигоҳ медорад [5].

Мафҳуми «Талмуд» аз феъли «хониш, аз бар кардан» бармеояд ва ба маънои таълимот фаҳмида мешавад. Ду намуди Талмуд – Иерусалимӣ ва Бобули мавҷуд аст. Талмуди Бобули матни бештар пурра дорад ва он асосан мавзӯи таҳқиқи илмиро ташкил медиҳад. Матни Талмуд дар давоми тақрибан зиёда аз 500 сол (байни соли 30 то мелод то соли 500 мелодӣ) таҳия шудааст [12, с.13].

Қисмати аз ҳама қадимаи Талмуд – Мишна ном дорад, ки аз истилоҳи ивритӣ ба маънои «такрор кардан» меояд. Мишна то оғози асри III мелодӣ таҳти фаъолияти танаим (устодон) – муфасссирони Таврот таҳия мегардад. Ҳуди Талмуд таҳти маънидоди Мишна дар давраи амораим (муфасссирон) таҳия шуда, ин чараён дар асри V ба охир мерасад. Матнҳои ба он мутааллиқ бо номи Гемара (истилоҳи арамейӣ – ба интиҳо расидан) маълум мебошанд. Ғайр аз ин, ба Талмуд сарчашмаи дигар бо номи Тосефта («Иловагӣ»)

дохил мешавад, ки он эзоҳи худи муфассси-рон аст.

Дар Талмуд умуман 60 рисолаҳои асосӣ оид ба мавзӯҳои гуногун мавҷуданд, ки онҳо дар доираи 6 қисматҳои калон ва 14 қисматҳои хурд муттаҳид карда шудаанд. Талмуд муҳокимаи масъалаҳои мухталифи ҳаётиро дар бар мегирад. Онҳо мазмуни динӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва фалсафӣ доранд.

Дар Талмуд маводҳои мавҷуданд, ки дар ду услуб: Агада ва Галаха таҳия шудаанд. Агада (аз истилоҳи яҳудӣ – «ривоят») ба масъалаҳои бо ҷаҳонбинӣ алоқаманд бахшида шудааст. Галаха (аз истилоҳи яҳудӣ – «роҳ», «роҳ гаштан») қисмати меъёрии Талмудро ташкил медиҳад. Дар мазмуни умумии худ Галаха тамоми қоидаҳои ҳаёти яҳудиёро дар бар мегирад, ки онҳо муддати тӯлонӣ таҳия ва муқаррар шуда, дар Таврот, Талмуд ва сарчашмаҳои ҳуқуқии баъдигарӣ, масалан, «Мишне Тора» («Такрори Қонун») ифода ёфтаанд.

Мувофиқи маълумоти Энциклопедияи мухталиби яҳудӣ, ҳамчун ҳуқуқи яҳудӣ (мишпат иври) ҳамон қисми Галаха баромад мекунад, ки «он муносибати одамро нисбати дигар одамон ва умуман ҷамъият, муносибати давлат ва шаҳрвандони онро дар бар мегирад» [11, с. 107].

Донишмандони Таврот чунин меҳисобанд, ки байни Агада ва Галаха ягон хел «ҷарӣ» нест, онҳо бо ҳам зич алоқаманд буда, ҳамдигарро пурра мекунад. Аммо Агада барои Галаха аҳаммияти бунёдӣ дорад. Чи тавре, ки М. Элон қайд мекунад, «қисмати зиёди Агада дар назди мо дар қиёфаи фалсафаи Галаха, ба сифати маводе, ки онро фаҳмонида, бо далел асоснок мекунад, баромад менамояд» [14, с. 143].

Анъанаҳо ва урфу одатҳои динӣ манбаи муҳими ҳуқуқи яҳудӣ мебошанд. Онҳо тӯли садсолаҳо мавҷудияти ҳуқуқи яҳудиро таъмин намуда, ба он ва ба қонунҳои дунявӣ Исроил таъсиррасонии худро идома медиҳанд. Инҳо анъанаҳо ва урфу одатҳои марбут ба идҳои динӣ, муносибатҳои оилавӣ, фазои ҷамъиятии ҳаёти ҷамоаҳои динӣ ва дунявӣ, қурбонҳои маросимӣ мебошанд.

Яке аз қадимтарин манбаҳои қонуни яҳудӣ таълимот аст. Он ба маънои васеъ ҳамчун доктринаи теологҳо ва андешаҳои мактабҳои гуногуни академии яҳудӣ фаҳмида мешавад, ки гоҳо ва нуқтаҳои назари раввинҳо оид ба фаҳмиш ва тафсири матнҳои гуногуни сарчашмаҳои муқаддаси динӣ-ҳуқуқӣ дар бар мегирад.

Мазмун ва моҳияти ҳуқуқи яҳудӣ ҳамчун низоми ҳуқуқие, ки ҳислати бостонӣ дошта, роҳи дурударози ташаккул ва инкишофи таърихро тай кардааст, асосан дар таълимоти он оид ба адолати судӣ бештар инъикос ёфтааст. Нақши адолати судӣ дар ташаккули ин низоми ҳуқуқӣ хеле назаррас аст.

Лозим ба ёдоварист, ки Тавротро суди раввинӣ тавассути татбиқи адолати судӣ шарҳ медиҳад. Барои ҳамин ба суд ҳамчун ба мақомоте, ки ҳуқуқро эҷод мекунад, муносибат карда мешавад. Яҳудиёро одатан халқи Таврот меноманд. Илова бар ин, онҳо халқи суд ё адолати судӣ мебошанд. Ва ин, пеш аз ҳама, ба маънои юридикӣ ва баъдан ба маънои васеи динӣ-фарҳангӣ меояд. Суде, ки паёмбар Мӯсо ташкил карда буд, ҳамчун суди ҷамоӣ яҳудиён то давраи эмансипатсияи асри XIX мавҷуд буд.

Нисбати номзадҳо ба вазифаи судягӣ талаботҳои ҷаҳонӣ ба сабабҳои муқаррар гардида буданд. Онҳо бояд шахсони оқилу доно, донишманди Таврот, соҳиби «смиха» (шаҳодатнома дар бораи он ки ӯ дар ҳақиқат тамоми ҷанбаҳои Галахаро аз худ кардааст) бошанд.

Номзад ба вазифаи судя ҳамчунин бояд соҳиби илмҳои дунявӣ, аз қабилҳои санъати тиббӣ, риёзиёт, астрономия, астрология, сеҳр ва дигар илмҳо бошад, то қобилияти касбии татбиқ кардани адолати судиро дар ҳолатҳои вобаста ба онҳо дошта бошад. Барои ӯ хуб аст, ки забонҳои хориҷии гуногунро доништа бошад. Зеро, забондонӣ ӯро аз хизмати тарҷумонҳо озод карда, барои аз худи тарафҳои мурофиа бевосита шунидани ин ё он ҳолати қазия мусоидат менамояд. Вазифа ё мансаби судя агарчанд дар ҷамъияти инсонӣ ба вучуд омада, ташаккул ёфта бошад ҳам, он бо сабаби дар таъмин ва

ҳифзи адолат нақши муҳим доштани худ хислати муқаддаси динӣ дорад. Аз ин рӯ, судя бояд ҳисси баландӣ масъулиятшиносӣ дошта бошад.

Ба вазифаи судя, одатан, номзадҳо аз левитҳо ва коэнҳо (авлодони Левий ва Ҳорун) таъин карда мешаванд. Ба ин вазифа шахсони аз ҳад зиёд пиронсол, мардоне, ки фарзанд надоранд ва шоҳи яҳудиён (зеро, ки бо ӯ баҳс кардан мумкин нест) таъин карда намешаванд. Ҳар як судя бояд дорои сифатҳои баланди ахлоқӣ бошад. Ба чунин сифатҳо «оқилӣ, тақво, хоксорӣ, беғаразӣ, муҳаббат ба ҳақиқат, номи нек» ва дигар сифатҳо дохил мешаванд [8, с. 10]. Агар судяҳо ба чунин сифатҳо ҷавобгӯ набоянд, онҳо на судя, балки яғмогар мебошанд. Судя аз кори худ набояд ягон хел фоидаи моддӣ, ғайр аз маош гирад.

Мақсади фаъолияти судӣ дар қабули қарор ва ҳукмҳои судии адолатмандона дида мешавад. Барои расидан ба ин мақсад бояд принсипи адолатмандӣ дар муҳофизати судӣ ҳамаҷониба риоя шавад. Он, пеш аз ҳама, дар риояи баробарҳуқуқии тарафҳои муҳофизати судӣ, беғараз будани судя инъикос меёбад.

Дар рафти муҳофизати судӣ барои судя қатъиян манъ аст, ки бо тарафҳои муҳофизати судӣ соддалавҳӣ ва шухиву бозӣ муомила кунад, бо онҳо дар дигар мавзӯҳо сухбат намояд. Зеро, дар муҳофизати судӣ бояд танҳо сухан аз Таврот ва хирад бошад [8, с. 12].

Тибқи таълимоти ҳуқуқи яҳудӣ ҳаёти суд дар баррасии парвандаҳои муқаррарӣ бояд аз се судя иборат бошад. Аммо

дар он қорҳое, ки ҳамчун ҷазо ҳукми қатлро пешбинӣ мекунанд, шумораи судяҳо бояд бисту се нафар бошад. Чунин суд синедриони хурд ном дорад. Ин ҷо дидан мумкин аст, ки фарқиятҳои муайяни муҳофизати судӣ зимни баррасии парвандаҳои мазмуни гуногун дошта ҷой доранд. Лекин мо бо боварии комил гуфта наметавонем, ки муҳофизати судӣ аз рӯи қорҳои гражданин ва ҷиноятӣ аз ҳам пурра фарқ карда, дар шаклҳои гуногун баргузор карда мешуд.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқи яҳудӣ ба гурӯҳи низомҳои ҳуқуқии хислати динӣ дошта дохил шуда, аз рӯи мазмун ва моҳияти худ бо ҳуқуқи мусулмонӣ наздик аст. Он низ бештар хислати судӣ дорад ва тавассути фаъолияти судяҳо дар муддати тӯлонии таърихӣ ташаккул ёфтааст. Судяҳо ба воқеаҳои фаъолияти ҳуқуқатбиқкунӣ ва ҳуқуқтафсирунии худ заминаи доктриналии дарки меъёрҳо ва принсипҳои сарчашмаҳои динӣ-ҳуқуқии муқаддас, яъне Таврот, Талмуд, Мишна ва дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи яҳудиёро фароҳам оварданд.

Аз дигар тараф, ҳуқуқи яҳудӣ мазмуни миллӣ дорад. Чунин хислат дар ҳуқуқи яҳудӣ дар давоми муддати зиёди ташаккул ва инкишофи таърихӣ он мустақам гардидааст. Айни замон бо чунин хислати худ ҳуқуқи яҳудӣ яке аз сарчашмаҳои қонунгузори давлати Исроилро ташкил дода, таъсири он ба соҳаи ҳуқуқи судӣ назаррас аст.

Адабиёти истифодашуда

1. Бачинин, В.А. О Моисеевом законе и декалоге как источнике современного права / В.А. Бачинин // Военно-юридический журнал. – 2007. – № 12. – С. 22-28.
2. Государство Израиль // Страны мира: краткий политико-экономический справочник. – М., 1993. – 489 с.
3. Григулевич, И.Р. Инквизиция. 3-е изд. / И.Р. Григулевич. – М.: Политиздат, 1985. – 448 с.
4. Давид, Р. Основные правовые системы современности / Пер. с фр. и вступ. ст. В.А. Туманова. – М.: Прогресс, 1988. – 496 с.
5. Лопухин, А.П. Законодательство Моисея. Суд над Иисусом Христом. Вавилонский царь правды Аммураби / Под редакцией и с предисловием профессора В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2005. – 212 с.
6. Льюоренте, Хуан-Антонио. Критическая история испанской инквизиции. 2 т. / Хуан-Антонио Льюоренте // под ред. проф. С. Лозинского. – М.: Соцэкгиз, 1936. – 1424 с.

7. Марченко, М.Н., Дерябина, Е.М. Теория государства и права: учебник для бакалавров / М.Н. Марченко, Е.М. Дерябина. – М.: Проспект, 2016. – 432 с.
8. Рамбам. Мишне Тора. Книга 14 или Книга Судей. – Б.м., 2004. – 176 с.
9. Саидов, А.Х. Сравнительное правоведение: учебное пособие / А.Х. Саидов // Отв. ред. В.А. Туманов. – Т.: «Адолат», 1999. – 480 с.
10. Falk, Z. Jewish Matrimonial Law in the Middle Ages. – Oxford, The Clarendon Pres, 1966. - XVI+154 p.
11. Философия права. Курс лекций: учебное пособие: в 2 т. Т.2. / Отв. ред. М.Н. Марченко. – М.: Проспект, 2011. – 512 с.
12. Холиқов, А.Ф. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. – Қ.1 / А.Ф. Холиқов. – Душанбе: Матбуот, 2002. – 301 с.
13. Штейнзальц, А. Введение в Талмуд. Основные понятия и терминология / А. Штейнзальц. – Иерусалим. – М. – 5765-2006. – 371 с.
14. Элон, М. Еврейское право / Под общ.ред.: Козлихина Ю.И. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 611 с.
15. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т.ХІ А. Евреиновы – Жилон. – С-Петербург: Типо-литография И.А. Ефрона, 1894. – 519 с.

References

1. Bachinin, V.A. On the Mosaic Law and the Decalogue as a source of modern law / V.A. Bachinin // Military legal journal. –2007. – No. 12. – P. 22-28.
2. State of Israel // Countries of the world: a short political and economic reference book. – М., 1993. – 489 p.
3. Grigulevich, I.R. Inquisition. 3rd ed. / I.R. Grigulevich. – М.: Politizdat, 1985. – 448 p.
4. David, R. Basic legal systems of our time / Transl. from fr. and entry Art. V.A. Tumanova. – М.: Progress, 1988. – 496 p.
5. Lopukhin, A.P. Law of Moses. The trial of Jesus Christ. Babylonian king of truth Ammurabi / Edited and with a foreword by Professor V.A. Tomsinova. – М., Zertsalo, 2005. – 212 p.
6. Llorente, Juan Antonio. A critical history of the Spanish Inquisition. 2 vols. / Juan Antonio Llorente // ed. prof. S. Lozinsky. – М.: Sotsekgiz, 1936. – 1424 p.
7. Marchenko, M.N., Deryabina, E.M. Theory of State and Law: Textbook for Bachelors / M.N. Marchenko, E.M. Deryabina. – М.: Prospekt, 2016. – 432 p.
8. Rambam. Mishneh Torah. Book 14 or the Book of Judges. – В.М., 2004. – 176 p.
9. Saidov, A.Kh. Comparative law: textbook / A.Kh. Saidov // Rep. ed. V.A. Tumanov. – Т.: “Adolat”, 1999. – 480 p.
10. Falk, Z. Jewish Matrimonial Law in the Middle Ages. – Oxford, The Clarendon Pres, 1966. - XVI+154 p.
11. Philosophy of law. Course of lectures: textbook: in 2 volumes. Т.2. / Rep. ed. M.N. Marchenko. – М.: Prospekt, 2011. – 512 p.
12. Kholikov, A.G. History of the state and law of Tajikistan. - Q.1 / A.G. Khalikov. - Dushanbe: Matbyot, 2002. - 301 p.
13. Steinsalz, A. Introduction to the Talmud. Basic concepts and terminology / A. Steinsalz. - Jerusalem. – М. – 5765-2006. – 371 p.
14. Elon, M. Jewish law / Under the general editorship: Kozlikhina Yu.I. – St. Petersburg: Legal. Center Press, 2002. – 611 p.
15. Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron. Volume XI A. Evreinovs – Zhilon. – St. Petersburg: Typo-lithography I.A. Efron, 1894. – 519 p.

ТДУ 342.53

МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ КОНСТИТУТСИОНӢ-ҲУҚУҚИИ НАМОЯНДАГӢ

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

CONCEPT AND ESSENCE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL

ОЛИМЗОДА Д. А.
OLIMZODA D. A.

*Дотсенти кафедраи идоракунии давлатӣ ва ҳуқуқи иқтисодии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Доцент кафедры государственного управления и
экономического права Академии государственного управления
при Президенте Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук*

*Associate professor of the Department of Public Administration
and Economic Law Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Tajikistan, candidate
of legal sciences*

E-mail:
davlat.olimov.1993@bk.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – Ҳуқуқи конститусионӣ; ҳуқуқи мувофиқи судии конститусионӣ; танзими ҳуқуқи ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)).

Научная специальность: 12.00.02 – Конституционное право; право конституционного судебного процесса; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки).

Scientific specialty: 12.00.02 – Constitutional law; constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences).

Тақриздиханда: АХМЕДОВ Э.Ю. – дотсенти кафедраи ҳуқуқи байналмилалии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Рецензент: АХМЕДОВ Э.Ю. – доцент кафедры международного права Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук.

Reviewer: AKHMEDOV E.YU. – Associate Professor of the Department of International Law of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences.

Аннотатсия: Дар мақола масъалаҳои мафҳум ва моҳияти конститусионӣ-ҳуқуқи намояндагӣ таҳлил гардидааст. Муаллиф мафҳуми “намояндагӣ”-ро пешниҳод намуда, қайд мекунад, ки низомии мақомоти намояндагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кулӣ тағйир ёфта, раванди тақмили ин низом ҳанӯз ба анҷом нарасидааст ва он дарки амиқи илмӣ ва таҳлиро талаб мекунад.

Вожаҳои калидӣ: рушд, ҳуқуқ, конститутсия, давлат, низом, шаҳрванд, инсон, намояндагӣ, интиқоби озод, қафолат, ҳимояи ҳуқуқи озодии инсон.

Аннотация: В статье анализируются вопросы понятия и конституционно-правовой сущности представительства. Автором представлено понятие “представительства” и отмечается, что система представительных органов в Республике Таджикистан полностью

изменилась, процесс совершенствования этой системы еще не завершен и требует глубокого научного понимания и анализа.

Ключевые слова: развитие, право, конституция, государство, система, гражданин, человек, представительство, свободный выбор, гарантия, защита прав и свобод человека.

Annotation: The article analyzes the issues of the concept and constitutional and legal essence of representation. The author presents the concept of “representation”, notes that the system of representative bodies in the Republic of Tajikistan has completely changed, the process of improving this system has not yet been completed and requires deep scientific understanding and analysis.

Key words: development, law, constitution, state, system, citizen, personality, representation, free choice, guarantee, protection of human rights and freedoms.

Муҳиммтарин ҳадафи сиёсати давлатии Тоҷикистон устувор ниғаҳ доштани асосҳои сохти конститутсионӣ, барпо намудани давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад, ки чавҳари онро ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ташкил медиҳад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро арзишҳои олии эътироф намуда, риоя ва ҳифзи онҳоро кафолат додааст ва дар моддаи 6-ум муқаррар намудааст, ки дар Тоҷикистон халқ баёнғари соҳибхитиёри ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ва ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад. Ифодаи олии бевоситаи ҳокимияти халқ раёипурсии умумихалқӣ ва интихобот аст. Инчунин конститутсия пешбинӣ менамояд, ки шаҳрванд ҳуқуқ дорад дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ва ё ба воситаи вакилонаш иштирок намояд [1].

Зери мафҳуми “намояндагӣ” – аҳде, ки шахс (намоянда) аз номи шахси дигар (вакилкунанда) дар асоси ваколоти ба ваколатнома, нишондоди қонун ё санади мақоми ваколатдори давлатӣ ё мақоми ҳокимияти маҳаллӣ асосёфта баста шудааст, ҳуқуқу уҳдадории граждании вакилкунандаро бевосита ба вучуд меорад, тағйир медиҳад ё қатъ мегардонад [8, с. 319].

Намояндагии халқ – ин мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ, ки аз мақомоти интихобии намояндагӣ иборат аст. Ба мафҳуми “намояндагии халқ” низоми намояндагии халқ алоқаманд аст, яъне муносибатҳо оид ба ташкили

мақомоти намояндагӣ, вазъи вакилон, муносибати онҳо бо интихобкунандагон, аҳоли, ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ, ташкили қорӣ мақомоти намояндагӣ, тайёр ва қабул кардани санадҳо, мувофиқи қонунгузорӣ, таъсири аҳоли ба фаъолияти мақомоти намояндагӣ бо дигар мақомот ва ғ. [8, с. 319].

Раванди амалинамоии ҳуқуқи намояндагӣ мураккабу пурҷараён аст ва масъалаҳои мухталифро пеш мегузорад. Ҳал намудан ё ба инобат гирифтани онҳо талаби замон аст. Махсусан дар замони ҳозира, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро мақсади хеш қарор додааст, рӯ овардан ба масъалаи намояндагӣ ҳамчун воситаи муфиди ҳалли масъалаҳои муҳими маҳаллӣ, умуман инкишофи ҷомеа амри воқеӣ аст. Ҳолати зайл аҳаммияти омӯзиши намояндагӣро дар шароити имрӯза, навъу шаклҳои зоҳиршавии онро ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ рӯзмарра мегардонад. Аз ин хотир, дарки амиқу фаҳми дурусти моҳияту хусусияти намояндагӣ дар амалишавии ҳокимияти халқӣ аҳаммияти воқеӣ пайдо намудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли дигар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон роҳи инкишофи демократиро пеш гирифтааст ва ба тақмили унсурҳои демократии намояндагӣ саъйю кӯшишҳои назаррасро анҷом дода истодааст. Ин гуфтаҳо ба он асос мегардад, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ қайд менамояд, ки «Мо таҷрибаи ҷаҳонии давлатдорӣ, омилҳои сиёсӣю

иктисодӣ ва миллию фарҳангии мамлакатро дар марҳилаи гузаштаву имрӯза омӯхта, роҳи ҷомеаи ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва демократиро интиҳоб кардем» [5, с. 368].

Ҳамзамон таъкид намудан ба маврид аст, ки таъйиноти иҷтимоии масъалаи намояндагӣ асосан бо ҳимояи манфиатҳои аҳоли вобастагӣ дорад, ки он ба ҳалли бевоситаи масъалаҳои қобилияти ҳаётии аҳоли дахл менамояд, яъне масъалаи намояндагӣ ин ташкили ҳокимият, фаъолияти идории мақомоти намояндагӣ ва инчунин таҷрибаи бадастомадаи фаъолияти мақомоти намояндагӣ низ мебошад.

Ба ақидаи сиёсатшиноси рус К.С. Гаджиев, демократияи Юнони қадим бо нишонаҳои асосии худ аз демократияи замони муосир тафовути чиддӣ дорад. Зеро дар шароити демократияи Юнони қадим низоми идоракунии бевосита афзалияти комил дошта, дар он тамоми аҳолии мамлакат, аниқтараш «шаҳрвандони озод» вазифаи қонунгузори дастаҷамъиро иҷро менамуданд ва дар ин марҳилаи рушду инкишофи ҷамъиятӣ ҳанӯз падидаи идоракунии намояндагӣ аз худ дарак намедод. Чунин ҳолат дар бештари мавридҳо бо давлатҳои хурди Юнони қадим ва шумораи ками аҳолии онҳо асоснок карда мешуд. Зеро давлатҳои қадима аз як шаҳр ва як қатор деҳаҳои хурди гирду атрофи он, ки шумораи аҳолии онҳо то ба 10 ҳазор нафар рафта мерасид, иборат буданд [3, с. 105].

Чи тавре ки Н.С. Грудинин қайд намудааст, институти демократияи намояндагӣ, шакли амалӣ гардонидани соҳибхитиёрии халқ мебошад, ки моҳияти он аз ҷониби аҳоли додани ваколати идоракунии қорҳои давлат ба намояндагони онҳо ба муҳлати муқаррарнамудаи қонун дар мақомоти намояндагӣ мебошад. Мақомоти намояндагӣ ҳамчун асоси бунёдии соҳти конститутсионии давлатҳои демократии муосир ба шумор мераванд [2, с. 2015].

Дар чунин шакли идоракунии шаҳрвандон ҳуқуқи иштирок дар қорҳои ҷамъиятиро шахсан иҷро накарда, балки

ба воситаи намояндагонӣ худ, ки онҳо ба муҳлати муайян интиҳоб намудаанд ва дар назди худ вазифадор гардониданд, амалӣ мегардонанд. Чунин навъи идоракуниро чун қоида демократияи *плюралистӣ* ва *ё намояндагӣ* меноманд.

Ба ақидаи файласуфи рус В.П. Пугачев, демократия «шакли махсуси сохтори ҳар як ташкилоте мебошад, ки дар қорҳои идоракунии ва қабули қарорҳои муҳимми он аъзоёнаш ба таври баробар иштирок менамоянд [4, с. 198].

Дар шароити ҳозира низ калимаи «демократия» ба якчанд маъно истифода мешавад. Дар «Фарҳанги истилоҳи ҳуқуқ» қайд мешавад, ки калимаи «демократия» барои ифодаи пураҳокимиятии халқ ва нисбат ба давлати дорои як зумра нишонаҳои ҳуқуқӣ буда, иродаи аксарият, ҳамчун сарчашмаи ҳокимият ва эълон кардани озодиву баробарҳуқуқии шаҳрвандон, ҳамчун муродифи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон истифода мешавад [8, с. 598].

Вобаста ба механизмҳои ифодаи ирода демократия ду хел мешавад – бевосита ва намояндагӣ.

Дар шароити демократияи бевосита маҷмуи фардҳо – субъектони ҳокимият иродаи ҳешро нисбат ба масоили муҳимми ҳаёти бевосита изҳор мекунанд (масалан, бо роҳи раъйпурсӣ, муҳокимаи бевоситаи лоиҳаи қонунҳо). Накши дастгоҳи ҳокимият бошад, аз ташкили дурусти ин чараёнҳо иборат аст.

Дар шароити демократияи намояндагӣ қарорҳои асоси тавассути намояндагони ваколатдор (масалан, вакилони мардумӣ), ки аз ҷониби субъектони ҳокимият интиҳоб шудаанд, қабул мешаванд. Аз болои чунин мақомот интиҳобкунандагон назорат мебаранд (масалан, ҳисоботи вакилон дар назди интиҳобкунандагон).

Демократия ҳамчун ҳокимияти халқ фаҳмида мешавад, он бештар ба сифати ҳокимияти халқ истифода мешавад. Ин яке аз аз таърифҳои классикӣ мебошад. Г.Х. Шохназаров, масалан, чунин таърифи демократияро додааст, ки «Дар зери мафҳуми демократия шакли соҳти

давлатиро бояд фаҳмид, ки он ба принсипҳои пурраҳокимиятӣ, баробарӣ ва озодӣ асос ёфтааст” [9, с. 3].

Институти демократияи намояндагӣ дорои чунин хусусиятҳо мебошанд:

- намояндагӣ;
- қонунгузорӣ;
- назоратӣ;
- низомсозӣ;
- муваққатӣ;
- танзимкунанда.

Намояндагӣ – ин мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ, ки аз мақомоти интихобии намояндагӣ иборат аст. Ба мафҳуми “намояндагии халқ” низоми намояндагии халқ алоқаманд аст, яъне муносибатҳо оид ба ташкили мақомоти намояндагӣ, вазъи вакилон, муносибати онҳо бо интихобкунандагон, аҳоли, ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ, ташкили қорӣ мақомоти намояндагӣ, тайёр ва қабул кардани санадҳо, мувофиқи қонунгузорӣ, таъсири аҳоли ба фаъолияти мақомоти намояндагӣ бо дигар мақомот.

Қонунгузорӣ мафҳуми ҳуқуқӣ, ки ҳам ба мазмуни васеъ ва ҳам маҳдуд истифода мешавад. Ба мазмуни маҳдуд қонунгузорӣ танҳо маҷмуи қонунҳо мебошад. Ба мазмуни бештар истифодашаванда қонунгузорӣ маҷмуи натавон қонунҳо, балки дигар санадҳои меъёри ҳуқуқие, ки парламон, сардори давлат ва Ҳукумат, вазоратҳо ва идораҳои, ки барои қабули онҳо ваколатдор шудаанд, қабул менамоянд. Ба мазмуни васеъ қонунгузорӣ дар ҚТ, ҳама манбаъҳои меъёрӣ-ҳуқуқии давлат, аз ҷумла қарорҳои Суди конституционӣ, қарорҳои раёсати Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодии ҚТ-ро дар бар мегирад [8, с. 319].

Назорат яке аз шаклҳои фаъолияти мақомоти намояндагӣ оид ба таъмини қонуният ба шумор меравад. Қайд намудан зарур аст, ки чунин навъҳои назорат вучуд дорад ба монандӣ: назорати парламонӣ, назорати судӣ, назорати прокурорӣ, назорати маъмурӣ, ки ҳар яке онҳо аз якдигар тафовутҳои гуногун доранд.

Низомсози он тарзи муайян кардани натиҷаҳои фаъолият аз рӯи салоҳият ва

ваколат дар сатҳи намояндагии ҷамоат, намояндагии шаҳр, ноҳия, вилоят, ва Маҷлиси Олӣ фаҳмида мешавад.

Муваққати будани фаъолияти мақомоти намояндагӣ дар он асос меёбад, ки онҳо бевосита аз ҷониби аҳоли интихоб шуда ба муҳлати муайян ҳамчун намояндаи халқ дар сатҳи гуногуни намояндагӣ фаъолият менамоянд.

Танзимкунанда будани фаъолияти мақомоти намояндагӣ оид ба қабули қонунҳо, ризоият оид ба бастанӣ санадҳои байналмилалӣ, таъсиррасонӣ ба фаъолияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҳуқуқии давлат фаҳмида мешавад.

Конститутсия кафили ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба ҳисоб рафта, ҳуқуқу озодиҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро риоя ва ҳифз менамояд. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 2-юми худро пурра ба ҳуқуқу озодӣ ва вазифаҳои инсон ва шаҳрванд бахшидааст, риоя ва иҷрои онро ҳатмӣ эълон кардааст. Дар ҳамин асос риоя ва амалишавии ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд дар сатҳи маҳал дар асоси конституция ва қонунҳои соҳавӣ риоя иҷро ва ҳифз карда мешавад [6, с. 162].

Таъмини сулҳу субот ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ва таҳкими қафолат, амнияти шаҳрвандон имкон фароҳам оварданд, ки на танҳо ба рушди ташкилотҳои ғайридавлатӣ, балки ҳамчунин ба фаъол гардонидани созмонҳои маъмулии демократии ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намуданд.

Низоми намояндагии аҳоли як ниҳоди мураккаби давлатӣ-ҳуқуқӣ буда, маҷмуи мақомоти намояндагии ҳокимият, тартиби ташкил ва фаъолияти онҳоро дар бар мегирад, муносибатҳо бо дигар мақомоти давлатӣ, худидоракунии маҳаллӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, инчунин шаклҳои таъсиррасонӣ ба фаъолияти онҳоро назорат менамояд.

Тартиби қорӣ низоми намояндагии аҳоли пешакӣ муайян карда шудааст як қатор омилҳои, ки дар байни инҳо ба назар мерасанд:

- заминаи қонунгузорие, ки фаъолияти мақомоти намояндагии аҳоли ба он асос ёфтааст;

– механизми ташкили мақомоти намояндагӣ ҳокимияти давлатӣ;

– дараҷаи шуури сиёсӣ ҳуқуқии ҷамъиятӣ;

– механизмҳои, ки алоқаи доимии байни вакилон ва интихобкунандагони онҳоро таъмин мекунанд [2, с. 215].

Тавре, ки Н.С. Грудинин қайд намудааст, намояндагии халқ, метавонад, ба сифати намояндагӣ дар мақомоти давлатӣ, ки дар асоси намояндагӣ амал мекунанд, дар рафти интиҳоботи даврии умумии бевоситаи озод ташкил карда мешаванд иштирок намояд [2, с. 215].

Дар ин росто А. Имомов қайд менамояд, ки ҳарчанд парлумон чун мақомоти олии умумимиллии намояндагӣ дар ҳамаи давлатҳо вучуд дорад, вале падидаи усули парлумони (парлумонтаризм) на дар ҳамаи давлатҳо вучуд дорад. Усули парлумони низоми ташкилӣ ва амали ҳокимияти қонунгузор аст, ки дар таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ба қонунгузорӣ ва иҷроия парлумон вазъи имтиёзнок дорад. Махсусияти усули парлумони дар мустақилии он нисбати ҳокимияти иҷроия, назорат ба ҷаъолияти ҳукумат, масъулияти сиёсии ҳукумат дар назди парлумон ва умуман, дар низоми мақомоти давлатӣ мавқеи намоён ишғол кардани он аст. Дар бисёр давлатҳо парлумон на фақат салоҳияти назорат аз болои ҷаъолияти ҳукумат, балки тавассути эълон кардани нобоварӣ дар баъзе ҳолатҳо ҳуқуқи табдилу ивази онро дорад [6, с. 162].

Дар хусуси масъалаи мазкур фикру ақидаҳои якҷанд муаллифони таҳлил мекунем. Ю.А. Тихомиров қайд мекунанд, ки мафҳуми демократия чун ҳокимияти халқ, аҳаммияти хосаро дорост. Аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ чӣ дар гузаштаи наҷандон дур ва чӣ дар замони муосир дар тӯли инкишофи хеш масъалаи намояндагиро, кафолат медиҳад.

Таҳлили меъёрҳои Конститутсия ва қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки шаклҳои татбиқи ҳуқуқҳои номбурдаи шаҳрвандон номаҳдуд буда, ба ягон хел поймолкунии ин ҳуқуқҳо роҳ дода намешавад. Ҷунончи,

тибқи моддаи 27 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Шаҳрванд ҳуқуқ дорад дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи давлатӣ бевосита ва ё ба воситаи вакилонаш иштирок намояд. Шаҳрвандон ба хидмати давлатӣ ҳуқуқи баробар доранд. Шаҳрванд аз синни 18 ҳуқуқи дар раъйпурсӣ иштирок кардан, интиҳоб намудан, инчунин аз синни муқаррарнамудаи Конститутсия, қонунҳои конститутсионӣ ва қонунҳои ҳуқуқии интиҳоб шуданро дорад. Шаҳрвандоне, ки аз тарафи суд ғайри қобили амал доништа шудаанд ва ё мувофиқи ҳукми суд дар ҷойҳои аз озодӣ маҳрумшудагон нигоҳ дошта мешаванд, ҳуқуқи дар интиҳобот ва раъйпурсӣ иштирок кардан надоранд.

Тартиби гузаронидани интиҳоботро қонунҳои конститутсионӣ ва қонунҳои танзим менамоянд. Баргузори раъйпурсӣ тибқи қонуни конститутсионӣ сурат мегирад».

Мафҳум ва моҳияти конститутсионӣ-ҳуқуқии намояндагиро ба ду мазмун ҷаҳмидан мумкин аст, яъне, васеъ ва маҳдуд.

Ба мазмуни васеъ гуфта, ки ин иштироки васеи аҳоли дар раванди идоракунии ва намояндагӣ дар сатҳҳои гуногуни намояндагӣ ҷаҳмидан мумкин аст.

Ба мазмуни маҳдуд иштирок дар як сатҳи намояндагии аҳоли ҷаҳмида мешавад, ки барои амали намудани ваколати намояндагӣ чи дар самти ҷамоат, ноҳия, шаҳр, вилоят ва ё намояндагӣ дар сатҳи Маҷлиси Оли.

Дар солҳои охири асри ХХ демократияи намояндагӣ ба марҳилаи навӣ рушд ворид шуд. Рушди масоили демократияи намояндагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ба вучуд омадааст. Чун баъд аз соҳибхитиёри ба даст овардан ниҳодҳои давлативу ҷаҳмиятӣ қадамҳои аввалини худро ба сӯи ташаккул ва рушд ниҳодааст. Мақомоти намояндагӣ дар раванди идоракунии табақаҳои васеи аҳолиро ҷалб намуд, ва шаҳрвандон дар асоси ҳуқуқҳои конститутсионии худ тавонистанд дар идоракунии давлативу

чамъиятӣ бевосита ва ё бавоситаи намояндагони худ иштирок намоянд.

Санаҳои таърихи пайдоиш ва инкишофи давлат бо воқеаҳо, ҳолатҳои алоҳида ва ҳатто бо нақши шахсиятҳои таърихӣ дар татбиқи бозсозии ҳаёти миллату миллат робитаи мустақим доранд. Давлатдории муосири тоҷикон натиҷаи пешрави таҳаввулоти мардуми тоҷик ба сӯи худшиносӣ ва мустақам шудани тадриҷан дар атрофи ғояи ягонагии фарҳанг, расму оин, забон, дин, ҷомеаи ҳудудӣ ва шароити мусоиди таърихӣ мебошад. Ҳамаи онҳо якҷоя, илова бар ин хоҳиш ва майл ба орзуи азизи озодӣ, миллӣ истиқлолият ва муборизаи намояндагони пешқадами халқи тоҷик барои истиқлолият заминаи мусоид барои бунёди давлатдории миллии онҳо гардид. Тоҷикистон давлати якмиллат ва сермиллат, ки намояндагони бисёр халқҳоро муттаҳид намуда, дар атрофи халқи тоҷик муттаҳид шудаанд. Тоҷикон миллати титулӣ дар Тоҷикистон мебошанд ва субъекти давлатсоз, ки халқҳои дигарро муттаҳид менамояд, ки аслан дар ҳудуди ҳозираи ҷумҳури зиндагӣ карда, бо тақдир манфиатҳои умумӣ ба ҳам алоқаманданд [7, с. 52-69].

Конститутсия худ қонун аст, қонуни асосӣ, қонуне, ки бо устувори худ оид ба тартиби қабул ва ҳалли масъалаҳои муносибатҳои чамъиятию сиёсиро аз дигар санадҳои меърии ҳуқуқӣ ба куллӣ фарқ мекунад. Пеш аз ҳама, Конститутсия ба сифати қонуни олии кишвар дар шакли муайян таҳия шуда, аз суботу устувори махсус бархурдор аст. Он метавонад танҳо бо тартибе, ки ҳуди Конститутсия муқаррар кардааст, таҷдиди назар карда шавад. Яъне, Конститутсия бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ қабул мегардад, тағйиру иловаҳо ба он бо роҳи раёипурсии умумихалқӣ ворид карда мешаванд. Тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсия хусусияти хоси ҳудро дорад, ки он аз эътибори олий доштани ин санад ва ба танзим даровардани муносибатҳои муҳимми чамъиятӣ ва давлатӣ шаҳодат медиҳад.

Қайд намудан зарур аст, ки танҳо солҳои охири асри XX – ибтидои асри XXI

шароит барои ташкили комилҳуқуқи мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, амалӣ намудани ваколати онҳо дар ҳамкорӣ бо ҳокимияти иҷроия ва мақомоти судӣ дар асоси Конститутсия ва қонунҳо сурат гирифт. Махсусан дар замони ҳозира, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро мақсади хеш қарор додааст, рӯ овардан ба демократияи намояндагӣ ҳамчун воситаи муфиди ҳалли масъалаҳои намояндагии аҳоли, умуман инкишофи ҷомеа амри воқеӣ аст.

Бояд тазаққур дод, ки дар матни аввалии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1994) асоси ҳуқуқи ташкилӣ, фаъолият ва низомии намояндагӣ хеле маҳдуд инъикос гардида буд. Дар ҳамин росто мақомоти қонунгузор номи Маҷлиси Олиёи гирифт, ва бо тағйироти конститутсионӣ солҳои 1999, 2003 ва 2016 он ба дупалатаги табдилёфта палатаи болои Маҷлиси миллӣ ва палатаи поёни Маҷлиси намояндагон номгузорӣ шуд. Дар ин давраҳо мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ рушд карда, барои танзими ҳуқуқи онҳо якҷанд қонунҳои соҳавӣ қабул карда шудаанд.

Таҷрибаи солҳои охир нишон дод, ки низомии мақомоти намояндагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба куллӣ тағйир ёфта, раванди тақмили ин низом ҳанӯз ба анҷом нарасидааст, он дарки амиқи илмӣ ва таҳлилро талаб мекунад. Мақомоти намояндагии ҳокимият дар шароити замони муосир, ки бо инкишофи иқтисоди бозаргонӣ ва бисёрҳизбӣ, принципҳои касбии фаъолияти намояндагӣ хоссанд, амал мекунанд.

Дар шароити кунунӣ доир ба ташкил ва фаъолияти демократияи намояндагӣ, моҳияти конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, ваколат, ҳамкорӣ ва масъулиятшиносии он умумияту ҳулосаҳои принципани нави илмӣ талаб карда мешавад. Маҳз аз сабабҳои объективии ба марҳалаи ҳозираи генезиси таърихи давлатдорӣ хос аст, ки ақидаҳои муқарраршудаи конститутсионӣ дар бораи демократияи намояндагӣ талаботи

илм ва амалияро қонеъ гардонда наметавонанд.

Дар байни моҳияти конституционии демократияи намояндагӣ ва фаъолияти воқеии он ихтилоф вучуд дорад. Ин зиддият хислати илмӣ дошта, ҳамчун сарчашмаи инкишофи назария, қонунгузорӣ ва амалияи татбиқи ҳуқуқ хизмат мекунад.

Аз ин рӯ, илми ҳуқуқи конституционӣ на танҳо ба таври назаррас такмил додани мафҳум ва дидгоҳҳои алоҳидаро оид ба масоили таъмини соҳибхитиёрии халқ тақозо мекунад, балки бояд консепсияи мукаммали демократияи намояндагӣ ҳамчун яке аз шаклҳои татбиқи он дар шароити муосир таҳия карда шавад. Зарурати назарияи мукаммали таъмини демократияи намояндагӣ, ки метавонад ба омӯзиши ин масоил дар илмҳои соҳавӣ ва раванди қонунгузорӣ ва татбиқи ҳуқуқ пешниҳод шавад.

Мушкилӣ ва гуногунҷанбаи ниҳоди намояндагии мардум онро объекти

омӯзиши илмҳои гуногун: фалсафа, ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқшиносӣ месозад. Аммо ҷанбаи конституционӣ-ҳуқуқии ин мушкилот то вақтҳои охир пурра ва ҳамачониба таҳлил карда нашудааст.

Бояд эътироф кард, ки мушкилоти демократияи намояндагӣ ҳамеша тавачҷуҳи муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни донишҳои илмӣ, аз ҷумла, илми ҳуқуқи конституциониро ба худ ҷалб мекунад.

Ҳамин тавр, зери мафҳуми “намояндагӣ” ин низоми намояндагии башумор, рафта яъне муносибатҳо оид ба ташкили мақомоти намояндагӣ, вазъи ҳуқуқии вакилон, муносибати онҳо бо интихобкунандагони худ, ташкили қорӣ мақомоти намояндагӣ, тайёр ва қабул кардани санадҳо, мурофияи қонунгузорӣ, таъсири аҳолӣ ба фаъолияти мақомоти намояндагӣ бо дигар мақомоти давлатӣ фаҳмида мешавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 13.10.2022).
2. Грудинин, Н.С. Государственная дума Федерального собрания Российской Федерации как орган народного представительства: вопросы теории и практики: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Грудинин Никита Сергеевич. – М., 2015. – 215 с.
3. Гаджиев, К.С. Политология (основной курс): учебник / К.С. Гаджиев. – М: Высшее образование, 2005. – 460 с.
4. Пугачев, В.П. Введение в политологию: Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. / В.П. Пугачев. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 477 с.
5. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 2. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 507 с.
6. Имомов, А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.И. Имомов. – Душанбе: Оли Сомон, 1997. – 389 с.
7. Имомов, А.И. Размышления о государственном суверенитете / А.И. Имомов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2020. – № 1 (17). – С. 52-69.
8. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ / Зери таҳрири Маҳмудов М.А. – Душанбе: ЭР-граф, 2004. – 600 с.
9. Шахназаров, Г.Х. Предисловие к книге В.И. Ленина «О социалистической демократии» / Г.Х. Шахназаров. – М.: Политиздат, 1977. – 197 с.

References

1. Constitution of the Republic of Tajikistan dated November 6, 1994 with amendments dated September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016 // [Electronic resource] - Access source: URL: <http://mmk.tj> (access date: 13.10.2022).

2. Grudin, N.S. State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation as a body of people's representation: issues of theory and practice: diss... cand. legal Sciences: 12.00.02 / Grudin Nikita Sergeevich. – M., 2015. – 215 p.
3. Gadzhiev, K.S. Political science (main course): textbook / K.S. Gadzhiev. – M: Higher Education, 2005. – 460 p.
4. Pugachev, V.P. Introduction to political science: Textbook. 4th ed., revised. and additional / V.P. Pugachev. – M.: Aspect-Press, 2002. – 477 p.
5. Rahmonov, E. The independence of Tajikistan and the revival of the nation. Volume 2. - Dushanbe: Irfan, 2002. - 507 p.
6. Imamov, A.I. Constitutional law of the Republic of Tajikistan / A.I. Imamov. - Dushanbe: Oli Somon, 1997. - 389 p.
7. Imomov, A.I. Reflections on state sovereignty / A.I. Imomov // Davlatshinos va ҳуқуқи инсон. – 2020. – No. 1 (17). – P. 52-69.
8. The culture of legal terms / Edited by MA Mahmudov. - Dushanbe: Er-graf, 2004. - 600 p.
9. Shakhnazarov, G.Kh. Preface to the book by V.I. Lenin “On Socialist Democracy” / G.Kh. Shakhnazarov. – M.: Politizdat, 1977. – 197 p.

УДК 342.12, 342.34, 342.5

**ЗАЩИТА ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ
ФАЛЬСИФИКАЦИИ ИСТОРИИ: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ**

**ҲИФЗИ ДАВЛАТИ ДЕМОКРАТӢ ВА МУҚОВИМАТ БА СОХТАКОРИҶОИ ТАЪРИХ:
БАЪЗЕ АЗ МУШКИЛОТҶО**

**PROTECTING A DEMOCRATIC STATE AND COUNTERING THE FALSIFICATION OF
HISTORY: SOME PROBLEMS**

Попов В.В.
РОРОВ V.V.

*Доцент кафедры теории и истории права и государства
Волгоградской академии МВД России, кандидат юридических наук,
доцент
Дотсенти кафедраи назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлати
Академияи ВҚД Россия дар ш. Волгоград, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Associate Professor of the Department of Theory and History of Law
and State of the Volgograd Academy of the Ministry of Internal Affairs
of Russia, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
ORCID ID: 0009-0003- 6659-8092*

E-mail:
lkj5@mail.ru

Научная специальность: 5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки.

Ихтисоси илмӣ: 5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ.

Scientific specialty: 5.1.1. Theoretical and historical legal sciences.

Рецензент: Рудковский В.А. – профессор кафедры теории и истории права и государства Волгоградского государственного университета, доктор юридических наук, доцент.

Тақриздиханда: Рудковский В.А. – профессори кафедраи назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлати Донишгоҳи давлатии Волгоград, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Reviewer: RUDKOVSKY V.A. – Professor of the Department of Theory and History of Law and State of Volgograd State University, Doctor of Law, Associate Professor

Аннотация: В статье рассмотрены новые подходы к государственной власти и государственному управлению, к обеспечению национальной и государственной безопасности в частности. Автором предпринята попытка интерпретации фальсификации истории в управленческом контексте как способа бесструктурного управления, используемого для разрушения государства при помощи несиловых средств в интеллектуальной предикционной схеме государственного и надгосударственного управления.

Ключевые слова: государственная власть, управление, история, фальсификация, глобализация, безопасность.

Аннотатсия: Дар мақола равандҳои нав оид ба ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии давлатӣ, аз ҷумла, ба таъмини амнияти миллӣ ва давлатӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Муаллиф кушиш намуд, ки сохтакорӣ таърихро дар партави идоракунии ҳамчун усули идоракунии носозгоре, ки барои несту нобуд кардани давлат бо истифода аз воситаҳои ғайриичборӣ дар нақшаи пешгуи зехнии идоракунии давлатӣ ва болодавлатӣ истифода мешавад, шарҳ диҳад.

Вожаҳои калидӣ: ҳокимияти давлатӣ, идорақунӣ, таърих, сохтакорӣ, ҷаҳонишавӣ, амният.

Annotation: The article discusses new approaches to state power and public administration in general, and to ensuring national and state security in particular. The author makes an attempt to interpret the falsification of history in a management context as a method of unstructured management used to destroy the state using non-forceful means in an intellectual predictive scheme of state and suprastate management.

Key words: state power, management, history, falsification, globalization, security.

Актуальность исследования обусловлена исключительной важностью защиты государства в современном мире, когда процессы глобализации выводят на международную арену новых субъектов глобальной управленческой деятельности, а традиционные государства лишаются государственного суверенитета, превращаясь в источник ресурсов для новых субъектов управления. Без учета данного обстоятельства в настоящее время невозможно обеспечение национальной безопасности. Дело в том, что демократия, как народовластие предполагает не столько участие народа в формировании государственного аппарата и деятельность данного аппарата от имени народа, сколько работа государственного аппарата для народа, во благо народа. В этом смысле демократическое государство по своей управленческой сути – это территориальная суверенная система самоуправления народа, обеспечивающая такую защиту от факторов давления среды, которая позволяет народу развиваться или хотя бы выживать без потери его национально-культурной идентичности. Очевидно, что утрата государством своей ресурсной устойчивости не позволит ему обеспечить цель своего существования – развития или хотя бы выживание народа.

Однако решение задач по обеспечению общественной и государственной безопасности в условиях глобализации невозможно без наличия развитой государственности как субкультуры государственного управления. А в основе именно так понимаемой государственности должна лежать наука управления. В данной связи следует признать весьма серьезными и справедливыми упреки (к сожалению, нечастые) в недостаточности научного внимания к науке управления к ее фактической невостребованности в системе

юридических наук [1]. Соответственно, данная проблема порождает и недостаточное внимание к управленческим аспектам в понимании многих социальных явлений, в частности, к управленческому аспекту интерпретации прошлых событий из жизни страны.

Более того, именно в наше время возникла еще одна проблема – мир стоит буквально в шаге от ядерной войны. И это также является следствием четко системных как научно-теоретических, так и практических ошибок в управленческой деятельности практически во всех странах.

В данной связи, говоря о социальном управлении, подчеркнем тот факт, что в традиционном государствоведении практически во всех странах к государственному управлению принято относить лишь структурное управление. При таком способе управления объект управления всегда четко идентифицирует субъекта управления в качестве управленца, а потому данный управленец направляет информацию адресно. При этом данное управление фактически начинается с этапа создания управленческой структуры. В ходе такого управления преимущественно используются силовые средства, т.е., это государственно-правовое принуждение, осуществляемое в самых различных формах. Осуществляется это принуждение (как управляющее воздействие) с помощью тех средств, которые, например, В.И. Ленина называл материальными придатками власти – армия и система правоохранительных органов. Данное управление, безусловно, является востребованным. И в соответствующих случаях эффективно.

Однако, открытым остается о мере такой эффективности. Дело в том, что данное управление является относительно быстрым,

а потому может рассматриваться как эффективное. Однако, внимательный анализ показывает, что данное управление дает весьма специфические результаты. Результатом любого управления всегда является изменение некоторых параметров функционирования социальных процессов. Так вот, управление структурным способом и силовыми средствами имеет изъяны: результат является относительно обратимым и относительно маломасштабным.

Увеличение масштабности результата при этом возможно, однако оно очень ресурсоемко. Например, для того, чтобы силовыми способами пресекать массовые беспорядки, в которых участвуют сотни тысяч человек в одном крупном городе потребует от, условно говоря, среднего государства мобилизации практически всех сил правопорядка в этом государстве и усиления их армейскими подразделениями. Если же подобные массовые беспорядки возникнут в нескольких городах, то штатных сил поддержания правопорядка вряд ли окажется достаточно.

Увеличение же эффекта необратимости (или уменьшение эффекта обратимости) вообще может оказаться невозможным подобными способами и средствами. Например, если массовые беспорядки были нейтрализованы лишь силовыми средствами, то они вполне могут начаться вновь при отведении сил поддержания правопорядка.

Кроме того, управление структурным способом и силовыми средствами осуществляется по программной и программно-адаптивной схеме, при которых управляющее воздействие всегда есть реакция на возмущающий фактор, т.е. это всегда т.н. «реактивное управление», это управление, которое всегда запаздывает относительно негативного фактора давления среды на объект управления, т.е. здесь управляющее воздействие всегда есть реакция на некий негативный фактор. И в этом заключается основной недостаток подобной схемы. Некоторые негативные последствия субъекту управления всегда придется устранять, т.к. оказывается невозможным их предотвращение. Интеллектуальное же управление всегда проактивно, оно действует упреждающе.

При этом, за пределами научного анализа остается управление более эффективное, осуществляемое с этапов гораздо более ранних, нежели создание управленческих структур. Это управление, осуществляемое посредством неструктурного и виртуально-структурного способов. В ходе такого управления используются не программные и программно-адаптивные схемы управления, но схемы предикционные, упреждающие. Такие предикционные схемы позволяют устранить проблему запаздывания управленческого воздействия на нейтрализацию негативного фактора, «давящего» на объект управления. Иными словами, предикционные схемы, где управляющее воздействие есть функция от прогноза развития процессов в объекте управления, позволяет нейтрализовать проблему даже не «в зародыше», но «в проекте». Именно данное обстоятельство и позволяет использовать не меры государственного-правового принуждения (материальные придатки власти), но т.н. «мягкую силу», которая, несмотря на всю свою мягкость, весьма эффективно решает управленческие задачи. Эта «мягкая сила» основывается на культуре и ценностях [2, с. 152-153], т.е. она осуществляется через формирование «контекстного поля», которое позволяет реализовать мотивационно-опосредованное управление как элемент управления бесструктурным способом [3].

К средствам такой мягкой силы, с помощью которой осуществляется бесструктурное управление, относится довольно широкий круг явлений. В частности, это наука, образование, искусство в самых различных формах, религия и т.д. С помощью таких средств и формируется особый ценностный контекст. В случае формирования такого контекста следует различать, с одной стороны, субъекта управления как такового, а, с другой стороны, инструмент управления.

Формирование ценностного контекста есть по сути дела, формирование мотивации объекта либо инструмента управления. Данный ценностный контекст побуждает соответствующих субъектов (являющимися либо объектами, либо инструментами управления) действовать так, как это выгодно реальному управленцу, формирующему тот самый

ценностный контекст [4, с. 11]. Очень важная особенность такой модели управления состоит в том, что ведущий себя нужным образом субъект не ощущает управленческого воздействия, оно для него незаметно. Из этого следует, что нужную управленческую линию данный субъект выбирает как бы самостоятельно, а реальный управленец остается «в тени», т.е. остается незаметным, как и его управляющее воздействие.

Особое место в числе средств подобного неструктурного управления, незаметного для широких масс обывателей, играет история. Здесь следует уточнить один момент. История как череда социальных процессов («жизненных событий») – это объективная реальность, как объект познания, точнее – это одна часть реальности. Строго говоря, это и есть история. А описание и объяснение этих событий есть совершенно иная реальность. Это – реконструкция истории, теоретическое моделирование, которое в контексте данной статьи можно назвать историографией.

Самый обычный здравый смысл подсказывает, что в реконструкцию истории практически невозможно включить абсолютно все события, которые реально имели место быть, т.е., невозможно выстроить модель развития социальных процессов с абсолютной точностью.

Любой историк, моделируя прошлое, будет вынужден выделить для включения в модель определенного исторического отрезка не все события, но события *значимые*. Эта значимость предполагает, что историк будет вынужден использовать определенную схему *толкования* событий как раз с целью выявления их *значимости в контексте соответствующей модели теоретической реконструкции*. А значимость событий определяется, прежде всего, контекстом не столько описания, сколько объяснения. Как можно понять, объяснение включает в себя выявление взаимосвязей между событиями или, как зачастую говорится – выявление причинно-следственно-связей между событиями и, соответственно, выявление закономерностей возникновения, функционирования и развития различных социальных процессов.

Конечно, тут важно заметить, в науке издавна существуют два направления объяснения. Это аристотелевская и платоновско-галилеевская схемы объяснения. Последняя схема представляет собой дедуктивно-номологическое следование, когда утверждение, описывающее некое событие, логически выводится в рамках субъектно-предикатной схемы (т.е. дедуцируется в строгом смысле слова) из общего закона (из закона непрескриптивного, но из закона природы – *potmos*), формулировка которого интерпретируется как описание предшествующих условий. Такое строгое толкование причинности вряд ли делает приемлемой данную линию объяснения в гуманитарной сфере. Следовательно, в рамках историографии более уместно использование аристотелевской модели, т.е. телеологического и мотивационного объяснения. В этом случае цели и мотивы, порождаемые сознанием определенного исторического субъекта, позволяют историку связывать между собой те или иные исторические события. Это очень важное замечание, поскольку в этом случае модель реконструкции истории позволяет не просто описывать некие факты, но *выявлять* или, напротив, *скрывать* именно *управленческую направленность* данных фактов, т.е. модель реконструкции истории с аристотелевским объяснением выявляет субъективизм, но субъективизм совершенно необходимый для осознания управленческой направленности хода истории. В данной связи заметим, акцент внимания на управленческом аспекте толкования истории основано на убежденности автора в том, что неуправляемых социальных событий (а точнее – процессов) не бывает. Все процессы либо управляемы, либо самоуправяемы. Выявление же управленческого вектора целей позволяет понимать, образно говоря, не только «откуда мы пришли», но и «куда идем». А это, в свою очередь, позволяет понимать – не ведет ли слепой (инструмент в руках управленца, возомнивший себя управленцем) слепого («простого обывателя») в яму (социальной катастрофы). Но это если речь идет об объективно верной модели историографии. Если же историография оказывается «страшно да-

лека» от реальной истории (в случае, например, фальсификации истории), то ложная модель историографии как раз и позволяет, например, злонамеренно скрывать тот факт, что «слепой ведет слепого». По меньшей мере, скрывать до тех пор, пока они оба не упадут в яму.

Важно также увязать это все с аспектом ценностным, поскольку речь, собственно говоря, идет о формировании того самого контекстного поля мотивационно-опосредованного управления как элемент управления бесструктурным способом. Ценностный аспект здесь выражен очень отчетливо, поскольку историография представляет собой ценностную интерпретацию жизни, например, исторически конкретного государства. По большому счету, своего рода выборка событий (из огромного массива того, что существовало) и их соединение происходит как раз в целях мотивационного и теологического объяснения *задаваемой* цепочки, т.е. последовательности событий (задается она в силу именно выборки), то в целом любая историография есть *схема ценностной интерпретации* событий реальной истории.

И вот именно в связи с описанной выше алгоритмикой толкования истории, важно подчеркнуть, что фальсификация истории может представлять собой вовсе не обязательно прямую подтасовку, фальсификацию отдельных фактов (толкуемых как параметры протекания моделируемого процесса), например, фальсификацию цифр репрессированных в ходе т.н. «сталинских репрессий», (хотя уход от объективности в угоду политически корректного толкования событий является набирающей силу тенденцию западной журналистики). Но фальсификация может представлять собой подтасовку в выстраивании причинных связей тех или иных событий (например, причин государственных переворотов, войн и т.д.) либо же подтасовок в выстраивании ценностных ориентиров как оснований выборки наиболее значимых фактов, составляющих социальные процессы.

Проблема также усиливается и тем, что далеко не только в политической пропаганде, но и в науке широкое распространение получило вольное или невольное смешение

семантического и прагматического аспектов анализа предмета исследования. В контексте интерпретации истории это проявляется, в частности, в смешении убеждения и доказывания. Проблема проявляется и в том, что можно доказать нечто, не убедив при этом соответствующего адресата. А можно напротив, убедить ничего не доказав. В контексте же фальсификации истории обычно происходит подмена доказывания убеждением при том, что такая подмена далеко не всегда всем очевидна, в силу чего фальсификаторам часто удается убедить определенную аудиторию, ничего не доказав.

Соответственно, если, описывая и объясняя прошлые события, *убедить* управленчески значимую группу людей, что есть, например, некая «общечеловеческая», «нормальная», т.е. *хорошая* линия развития, а есть отклонения от нормы, причем, «ненормальными» («плохими») могут признаваться продолжительные периоды развития государства, то вполне четко прогнозируемым будет побуждение людей жить согласно «нормальной» линии развития. Термин «управленчески значимая» группа людей в данном случае всегда обусловлен конкретным контекстом и означает характеристику населения государства как объекта социального управления. Это количество людей, необходимое и достаточное для того, чтобы поведение с их стороны являло собой необходимую «меру послушания/непослушания» управленческим решениям со стороны структурной власти. Это количество и «мера послушания/непослушания» производны от аксиомы о том, что необходимой основой любой социальной власти является *готовность подчиняться* со стороны людей, составляющих собой объект управления. В этом смысле фальсификация истории может предоставлять собой один из этапов управления – информационно-алгоритмическое наполнение операционной среды социального управления (сознания лиц, составляющих непосредственный объект управления или же лиц, являющихся инструментом в руках реального управленца).

Соответственно, если перед управленцем стоит задача власть удержать в опреде-

ленных, допустимых пределах (в определенной мере стабильности мотивационной готовности объекта управления подчиняться), то фальсификация истории является инструментом защиты власти, хотя при этом речь вовсе *не* идет о моральном оправдании допустимости такой фальсификации. В этом смысле можно вспомнить слова одного из идеологов нынешнего киевского режима о том, что вся их власть держится на тотальной лжи о прошлом и настоящем.

Если же перед соответствующим субъектом стоит задача разрушения управленческого потенциала враждебной ему структуры (с целью дальнейшего перехвата управления), то фальсификация выступает как информационное оружие очень высокого приоритета значимости. В этой связи уместно вспомнить, что непосредственно перед разрушением СССР резко усилился информационный поток лживых повествований о советской истории, особенно из уст западных советологов, «страстно желающих безвозмездно помочь простым советским людям осознать наконец ужасы своего прошлого», «выдавить из себя раба по капле» и идти «в ногу со всем прогрессивным, цивилизованным и свободным миром». И для закрепления нужного эффекта в 90-годы российским школам и вузам были даны новые учебники как по отечественной, так и по всеобщей истории, учебники, подготовленные на деньги и под контролем со стороны Фонда Сороса и иных подобных организаций, учебники, где

давалась искаженная трактовка исторических событий, особенно ключевых исторических событий, например, войн, в которых участвовала наша страна. И это совершенно логично, поскольку такая фальсифицированная историография и есть продолжение тех самых войн. Эти войны имеют разную форму. В частности, в современный период такие войны именуются, «холодными», «ментальными» [5], «гибридными», «сетевыми» [6]. В таких войнах применяется просто другое оружие, ведь война – это не силовое подавление противника с помощью (военного) оружия в традиционном понимании. В реальности война – это именно *комплекс мер*, применяемых с целью получения (захвата) чужих ресурсов. Ресурсов природных, энергетических, человеческих. И фальсификация истории – это одно из важнейших средств ведения такой войны. Либо средств противодействия такой войне. В силу этого следует понимать, что государству для обеспечения безопасности в проактивном режиме следует обязательно использовать бесструктурное управление и комплекс средств несилового воздействия/противодействия. Среди таких средств управления и можно выделить противодействие фальсификации истории, но выделить как элемент, интегрированный в управление историографией, которое осуществляется на уровне государственной политики.

Использованная литература

1. Костюченко, Н.И. Проблемы государственного управления, связанные с отсутствием в Российской Федерации специальности «наука управления» / Н.И. Костюченко // Вестник Волгоградской академии МВД России. – 2019. – № 1. – С. 182-187.
2. Гибкая власть: как добиться успеха в мировой политике / Джозеф С. Най ; пер. [с англ.] В. И. Супруна. – Новосибирск; Москва: Фонд социо-прогност. исслед. «Тренды», 2006. – 221 с.
3. Солонько, И.В. Бесструктурный способ управления концептуальной власти: технология контекстного управления общественными связями / И.В. Солонько // Вестник Санкт-Петербургского института МВД России. – 2013. – № 2(58). – С. 212-218.
4. Багдасарян, В.Э., Сулакшин, С.С., Якунин, В.И. Новые технологии борьбы с российской государственностью: монография / В.Э. Багдасарян, С.С. Сулакшин, В.И. Якунин. – М.: Научный эксперт, 2009. – 422 с.
5. Ильницкий, А.М. Ментальная война России / А.М. Ильницкий // Военная мысль. – 2020. – № 8. – С. 19-32.
6. Чимаров, С.Ю. К вопросу о сетевом формате гибридной войны XXI века / С.Ю. Чимаров // Управленческое консультирование. – 2016. – № 2. – С. 97-102.

References

1. Kostyuchenko, N.I. Problems of public administration associated with the lack of a specialty in management science in the Russian Federation / N.I. Kostyuchenko // Bulletin of the Volgograd Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2019. – No. 1. – P. 182-187.
2. Flexible power: how to succeed in world politics / Joseph S. Nye; [from English] V.I. Suprun. – Novosibirsk; Moscow: Socio-Prognosis Foundation. research “Trends”, 2006. – 221 p.
3. Solonko, I.V. A structureless way to manage conceptual power: technology of contextual management of public relations / I.V. Solonko // Bulletin of the St. Petersburg Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2013. – No. 2(58). – pp. 212-218.
4. Bagdasaryan, V.E., Sulakshin, S.S., Yakunin, V.I. New technologies in the fight against Russian statehood: monograph / V.E. Bagdasaryan, S.S. Sulakshin, V.I. Yakunin. – M.: Scientific Expert, 2009. – 422 p.
5. Ilnitsky, A.M. Mental war in Russia / A.M. Ilnitsky // Military Thought. – 2020. – No. 8. – P. 19-32.
6. Chimarov, S.Yu. On the issue of the network-centric format of hybrid warfare of the 21st century / S.Yu. Chimarov // Management consulting. – 2016. – No. 2. – P. 97-102.

ТДУ 343.341.1

**БАЪЗЕ АНДЕШАҶО ОИД БА ФАЪОЛИЯТИ ТАШКИЛОТҶОИ ЭКСТРЕМИСТӢ-
ТЕРРОРИСТӢ ВА ТАФОВУТИ ТАФАККУРИ ОНҶО**

**НЕКОТОРЫЕ МЫСЛИ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЭКСТРЕМИСТСКО-ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ОТЛИЧИЯ
В ИХ МЫШЛЕНИИ**

**SOME THOUGHTS ON THE ACTIVITIES OF EXTREMIST-TERRORIST
ORGANIZATIONS AND THE DIFFERENCES IN THEIR THINKING**

ҲАЙДАРЗОДА М.П.
HAYDARZODA M.P.

*Дотсенти кафедраи ҳуқуқи маъмури ва фаъолияти маъмурии
факултети № 2-юми Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
майори милитсия*

*Доцент кафедры административного права и
административной деятельности факультета № 2 Академии
МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук,
майор милиции*

*Associate professor of the department of administrative law and
administrative activities of the faculty no. 2 of the Academy of the
MIA of the Republic of Tatarstan, candidate of legal sciences, the
major of the militia*

e-mail:
murod.23.09.1990@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.08 – Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: ҚУДРАТОВ Н.А – сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент: ҚУДРАТОВ Н.А. – начальник Управления науки и инноваций Таджикского государственного университета коммерции, доктор юридических наук, доцент.

Reviewer: KUDRATOV N.A. – Head of the Department of Science and Innovation of the Tajik State University of Commerce, Doctor of legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар мақола фаъолияти ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ ва тафовути тафаккури онҳо мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Муаллиф ба андешаи олимони ватанию хоричӣ ва сарчашмаҳои муътамади таърихӣ-ҳуқуқӣ таъяқ қарда, иброд медорад, ки тафаккури ифротӣ аз қадимулаём ба миллати форсу тоҷик ошно буд. Ғайр аз ин, дар мақола тафаккури ифротии имрӯзаи гурӯҳи ташкилотҳои экстремистӣ ҷилвагири шуда, хатарҳои зиёновари он барои амнияти Тоҷикистон пешниҳод қарда шудааст. Бар замми ин, муаллиф дар таҳқиқот кушиш ба харҷ дода, тафовути афкори экстремистиро аз террористӣ ҷиҳати дуруст муайян намудани сарҳади ин ҷиноятҳо пешниҳод қарда, ҳамзамон, дар асоси омӯзиши таҷрибаи амалӣ, хусусан, парвандаҳои ҷиноятӣ ва дигар маводи амалӣ тартиби фаъолияти ташкилотҳои экстремистиро муайян ва пешниҳод намуд, ки донишмандони онҳо барои муқовимати босифат мусоидат менамоянд.

Вожаҳои калидӣ: ҷиноят, ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ, тафаккур, ангеҷаҳои экстремистӣ, сиёсат, наҷодпарасти, миллатгарой, маҳалгарой, дин, мазҳаб.

Аннотация: В статье рассматривается деятельность экстремистско-террористических организаций и их различия в мышлении. Автор, опираясь на мнение отечественных и зарубежных ученых, а также на достоверные историко-правовые источники, констатирует, что экстремистские взгляды были знакомы персидско-таджикскому народу с древнейших времен. Кроме того, в статье освещается современное экстремистское мышление экстремистских группировок и организаций, а также убедительно доказывается его пагубная опасность для безопасности Таджикистана. Помимо этого, в исследовании автор предпринял попытку определения разницы между экстремистским и террористическим мышлением, чтобы правильно определить границы этих преступлений, и в то же время, на основе изучения практического опыта, в частности, уголовных дел и других материалов, определил и предложил порядок деятельности экстремистских организаций, знания о которых будут способствовать качественному противодействию.

Ключевые слова: преступление, экстремистско-террористические организации, мышление, экстремистские мотивы, политика, расизм, национализм, местничество, религия, вероисповедание.

Annotation: The article examines the activities of extremist-terrorist organizations and their differences in thinking. The author, relying on the opinion of domestic and foreign scientists, as well as reliable historical and legal sources, states that extremist views have been familiar to the Persian-Tajik people since ancient times. In addition, the article highlights the modern extremist thinking of extremist groups and organizations, and also convincingly proves its detrimental danger to the security of Tajikistan. In addition, in the study, the author attempted to determine the difference between extremist and terrorist thinking in order to correctly determine the boundaries of these crimes, and at the same time, based on the study of practical experience, in particular, criminal cases and other materials, he identified and proposed the procedure for the activities of extremist organizations, knowledge of which will contribute to high-quality counteraction to these manifestations.

Key words: crime, extremist-terrorist organizations, thinking, extremist motives, politics, racism, nationalism, localism, religion, confession.

Омӯзиши як қатор асарҳои куҳантарини таъриҳӣ далолат медиҳанд, ки тафаккури ифротии гурӯҳу созмону ташкилотҳои экстремистию террористӣ аз умқи таърих барои миллати форсу тоҷик маълум аст ва он аз фитнаи Аҳриман – деви бадӣ ва зулмот, ки бо Хурмузд – худои некӣ, рӯшноӣ ва ҳаёт ҳамеша дар ҷангу ҷидол ва бадбиниву душманӣ қарор дошт, сарчашма мегирад [5, с. 7]. Яъне, гуфтан мумкин аст, ки Тоҷикон аз қадимулаём ба қувваи аҳриманӣ (торикӣ), ки ба он гурӯҳи одамони фитнагар мансубанд ва мақсади бадӣ, зулм, ҷангу ҷидол ва бадбиниву душманиро доранд, тавассути қувваи некӣ, яъне Хурмузд, ки ба он гурӯҳи одамони нексиришт, созандаю ободкор мутааллиқанд, муқовимати оштинопазир доштааст, дорад ва бо итминони комил гуфта

метавонем, ки дар ояндаи дуру наздик низ ин анъанаи аждодиро идома медиҳад.

Бо назардошти андешаҳои иброзшуда ҳулоса қардан мумкин аст, ки падидаҳои нав ба нави ифротгарой, ки дар давраҳои гуногуни таъриҳӣ пайдо шудаанд, аз асри I-и то милод шуруъ қарда, то инҷониб ташаккул меёбанд ва ҳатто бархе аз онҳо аз давраи пайдоиши нахустин насли инсоният – ҳазрати Одам маншаъ мегиранд. Новобаста ба он ки падидаҳои экстремистӣ аз давраҳои хеле қадим зухур меёбанд, муҳаққиқон ба он назаранд, ки пайдоиши ҳуди истилоҳи он дар гузаштаи начандон дур, тахминан 100 сол муқаддам, яъне, аз асрҳои XIX-XX сар қарда, мавриди истифода қарор дода шудааст [8, с. 132-133].

Бисёре аз муҳаққиқон таъриҳи тулонии экстремизмро мавриди таҳқиқ қарор дода, ба пайдоиши фаъолияти экстремистӣ чандон диққат намедиҳанд ва

ин ба назар чунин менамояд, ки гӯё фаъолияти экстремистӣ сифр хосси замони муосир бошад, ҳол он ки, падидаҳои экстремистиро аз қадимулаём аксаран бе фаъолияти экстремистӣ тасаввур кардан имконнопазир аст. Аз ин нуқтаи назар, мо ба он андешаем, ки экстремизм ва фаъолияти экстремистӣ таърихи ягона доранд. Аммо фаҳмиши имрӯзаи мафҳумҳои “экстремизм” ва “фаъолияти экстремистӣ” хосси замони муосиранд. Чунки дар замони мо аъзоёни ташкилотҳои террористиву экстремистӣ бештар хатарноканд ва доираи фаъолияти онҳо аз сарҳадоти давлатҳои алоҳида берун часта, хусусияти фаромиллиро соҳиб шудаанд. Бар замми ин, онҳо аёру таҷрибадидаву мусаллаҳ шуданд ва аз ҷониби баъзе давлатҳои сиёсати духурадошта ва нерӯҳои муайяни соҳибқудрату сарватманд маблағгузорӣ ва пуштибонӣ мешаванд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз се даҳсола аст, ки ба падидаҳои экстремистиву террористӣ муқовимати оштинопазир дорад ва то ин дам бо ҳалномаҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 18 ташкилотҳо ҳамчун ташкилотҳои экстремистиву террористӣ эътироф карда шуда, фаъолияти онҳо дар қаламрави Тоҷикистон манъ карда шудаанд. Ба ин ташкилотҳо дохил мешаванд: «Ҳизб-ут-таҳрир», «Ал-Қоида», «Ҳаракати исломии Туркистони Шарқӣ», «Ҳизби исломии Туркистон» (собиқ Ҳаракати исломии Узбекистон), «Ҳаракати Толибон», Ташкилоти «Бародарони мусулмон», «Лашкари Тайиба», «Ҷамоати исломии Покистон», «Ҷамъияти Таблиғот», «Созмони Таблиғот», «Тоҷикистони Озод», Равияи динии «Салафия», «Ҷамоати (Ҷамъияти) Ансоруллоҳ», «Гурӯҳи 24», «Давлати исломӣ», «Ҷабҳат-ан-Нусра», «Ҳизби нахзати исломии Тоҷикистон» ва «Паймони миллии Тоҷикистон» [3, с. 14-15; 2].

Таҳлилҳо нишон доданд ки чунин ташкилотҳои экстремистиву террористии манъшуда дар Ҷумҳурии Қирғизистон 21 адад, дар Қазоқистон 23 адад, дар Беларусия 369 адад ва дар Федератсияи

Россия зиёда аз 480 ададро ташкил медиҳанд.

Аз ин ҷо хулоса кардан мумкин аст, ки дар Тоҷикистон нисбат ба дигар давлатҳои номбаршуда ташкилотҳои экстремистӣ ва террористӣ камтар ба қайд гирифта шудаанд, ки ин аз натиҷаи фаъолияти дурусти мақомоти давлатӣ шаҳодат медиҳад.

Омӯзиши оиннома, варақаҳои таблиғотӣ ва баромади роҳбарону аъзоёни ташкилотҳои мамнуъ собит намудааст, ки онҳо тафаккури ифротии худро танҳо баҳри расидан ба ду мақсади асосӣ таблиғ мекунанд:

1. Ба даст овардани ҳокимият ва ташкили бо ном “Ҳилофати исломӣ”.

2. Соҳиб гаштан ба сарвати зиёд ва ваъдаҳои дигари бардуруғ.

Масалан, яке аз китобҳои “Ҳизб-ут-таҳрир” ин “Демократия – низоми куфр” ном дорад, ки онро дигар ташкилотҳои экстремистиву террористӣ низ барои таблиғи тафаккури ифротии худ ба таври фаррох истифода мекунанд. Ифротӣён инро асос карда, руйирост иддао доранд, ки ҳадафи нест кардани режими демократӣ дар Тоҷикистонро доранд ва ҳатто мақсад гузоштаанд, ки бо роҳи зӯрӣ ҳамаи ҳудудҳои давлатҳои мусулмонтабори Осиёи Марказиро низ ишғол намуда, низоми асримиёнагии идоракунии давлатиро ҷорӣ намоянд.

Тафаккури ифротӣ ва фаъолияти чунин ҳизбу ҳаракатҳо барои несту нобуд сохтани фарҳангу санъат, дину мазҳаб, забону миллат, таъриху маданият ва поймол кардани ҳуқуқҳои занону кӯдакон ва равшанфикрону сиёсатмадорон равона мебошад.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ шоҳид аст, ки тафаккури ифротии чунбиши “Толибон” дар Афғонистон чи кулфате ба сари мардум овардааст. Занону кӯдакон аз ҳуқуқ ба мактаб ва маориф, қору истироҳат маҳрум гардида, санъат ва фарҳанг рӯ ба нестӣ ниҳода, аҳли маорифу хирад рӯ ба ҳичрат ниҳодаанд. Ҳазорон нафар аз хонаву дар зӯран берун карда шуда, молу амволи онҳо ба “ғанимат” бурда шуд. Тоҷикони озодихоҳ ва ватанпарвари Панҷшер, ки ҳаққи ҳалоли

худро талаб доранд, ба “куфр” ҳукм карда шуда, оддитарин ҳуқуқҳои онҳо (озодии баён, ҳуқуқ ба ҳаёт, саломатӣ, иштирок дар идоракунии давлатӣ) зери пой гардидаанд.

Тафаккури дигари ифротии чунин хизбу ҳаракатҳо дар он зоҳир мегардад, ки баъзеи онҳо ҳатто асосгузори мазҳаби ханафӣ - Имом Абуханифаро, ки дар миёни тоҷикон чун “Сӯфии Куфӣ” шинохта шудааст, пирони тариқат ва роҳбарони таълимоти сӯфия – Хоҷа Баҳоуддини Нақшбанд, Абдулқодири Гелонӣ, Саид алии Ҳамадонӣ, Хоҷа Аҳрори Валӣ, Мавлоно Яъқуби Чархӣ ва дигар шахсиятҳои бузурги мардуми тоҷикро эътироф накарда, ба афкори динии онҳо эҳтиром намегузоранд ва нисбати нафароне, ки ба ин андешаи онҳо розӣ нестанд, ҳамагуна аъмоли ношоистаро раво дида, метавонанд онҳоро ба қатл маҳкум кунанд.

Ба ғайр аз ин, тафаккури ифротии салафӣҳо дар он зоҳир меёбад, ки онҳо арзишҳои эътиқодӣ ва миллии форсу тоҷикро, ки дар осори адабиву фарҳангии шахсиятҳои оламшумули мо, аз қабиле Атору Саноиву Мавлавӣ, Саъдиву Ҳофизу Ҷомӣ, Бедилу Иқбол ва ғайра хеле одилона ва оқилона ифода ёфтаанд, эътироф намеkunанд, ҳатто онҳоро “бидъаткор” меноманд, ки ин ҳолат метавонад ба бенизомии оммавии ҷавонони ноогоҳ мусоидат карда, боиси нестии ҳувияти миллии тоҷикон ва аз арсаи таърих нест шудани давлат гардад [6, с. 19].

Ҳамзамон, омӯзиши муҳити равияи ифротгароёнаи чараёни “салафия” нишон дод, ки дар тафаккури аъзоёни он мардуми “ориёӣ” ва эронинаҷод чун “мачусон”, “оташпарастон”, “рофизиён”, “забони аҳли дузах” ва ғ. ҷой гирифтааст.

Дар баробари ин, имрӯз тафаккури ифротии салафия дар зиддияти шадид ба фарҳангу тамаддуни форсу тоҷик қарор дошта, хусусияти софи панарабизмро касб кардааст. Зеро онҳо забони форсии тоҷикиро “забони дузакҳӣ” хонда, номҳои аслии тоҷикиро “номҳои мачусӣ” ва ғайримусалмонӣ мегӯянд ва ҷашнҳои ҳувиятсозии Наврӯз, Садда ва Меҳргонро

“ҷашнҳои мачусӣ” меҳонанд. Аз ин нуқтаи назар гуфтан мумкин аст, ки ақоиди салафӣ хусусияти миллатгароии арабӣ касб карда, ба муқобили забон, фарҳанг ва ҳувияти миллии тоҷикон равона мебошад [5, с. 49-50].

Ёдовар мешавем, ки тафаккури ифротии ташкилотҳои экстремистии террористӣ аз солҳои 2010-2011 ҷаҳол гардида, боиси сар задани ҷангҳои шаҳрвандӣ ва аз байн рафтани як қатор давлатҳо шудааст. Масалан, Тунис, Алҷазоир, Миср, Либия ба доми зухуроти экстремистӣ-террористӣ кашида шуданд, ки дар натиҷа Тунис зери таъсири ин гурӯҳҳо қарор гирифт, Миср ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида шуд. Либия давлатдориашро аз даст дод. Дар худуди Сурия ва Ироқ “Давлати исломии Ироқу Шом” зухур карда, доираи экстремизм ва терроризми байналмилалӣ васеъ гашт [4, с. 19-20]. Ба сари Афғонистони ҷангзада дар либоси нав толибон ҳаққи роҳбарии давлатро ба даст оварданд.

Дар айни замон ифротчиёне, ки мақсади ноором сохтани Тоҷикистон доранд, иғвогарона дар байни мардум овозаҳое паҳн меkunанд, ки гуё ҳукуматдорон муассисаву ниҳодҳои расмӣ динро таҳқир менамоянд, эътиқоди динӣ ва арзишҳои мазҳабии одамонро поймол месозанд ва бо ин далели дуруғин, ҷаҳолияти кормандони мақомоти давлатӣ, хусусан мақомоти ҳифзи ҳуқуқро, ки шабу рӯз дар хизмати мардуманду қафиле сулҳу амният ва оромиву осудагии халқ мебошанд, нодуруст шуморида, кушиш намуда истодаанд, ки дар тафаккури мардуми одӣ ва қамоли зиндагӣ нашошта, кормандони ниҳодҳои қудратӣ ва дигар кормандони давлатиро ҳамчун шахсони “бидъаткор” ва ба куфр маҳкумшуда ҷой бидиҳанд.

Бинобар ин, имрӯз бунёдгароиро, ки дар асоси ангеҷаҳои таҳрифшудаи динӣ сар мезананд, аксаран ба терроризму экстремизм шабоҳат дода, онро чун яке аз намуди маъмултари ниҳодҳои экстремизм эътироф менамоянд.

Андешаи мазкур бо роҳи гузаронидани пурсишҳои сотсиологие, ки

аз ҷониби мо дар солҳои 2018-2019 дар байни зиёда аз 250 нафар мутахассисони соҳаи назарияву амалия ва донишҷӯёни фаъоли факултетҳои ҳуқуқшиносии мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст, исбот гардидааст. Аз байни 250 нафар шахсони пурсидашуда оид ба саволи он, ки “дар айни замон кадом намуди экстремизм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар ба назар мерасад”, 46,8% аз ангезаи динӣ-мазҳабӣ изҳори нигаронӣ карда, 71,6% онҳо экстремизми сиёсӣ, миллӣ ва диниро намудҳои маъмултарини он арзёбӣ намудаанд [7, с. 22].

Ҳамин тавр, дар хусуси гурӯҳу созмону ташкилотҳои экстремистии террористӣ сухан карда, мехоҳем тафаккури экстремистону террористонро аз ҳам ҷудо намоем. Зеро таҷрибаҳои назариявӣ амалӣ ва баромади баъзе аз коршиносони соҳа дар воситаҳои ахбори омма нишон медиҳанд, ки на ҳама маврид муҳаққиқон ва кормандони амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ҳангоми тафовути афкори экстремистӣ аз террористӣ муваффақ мешаванд.

Аз ин лиҳоз моро лозим аст, ки барои муайян кардани фарқи тафаккури экстремистон аз террористон як чанд аломатҳои фарқкунандаи онҳоро пешниҳод намоем:

1) Доимо ақоиди таҳрифшудаи динӣ, мазҳабӣ, сиёсӣ, миллатчигӣ ва маҳалгароиро ғояи дуруст шуморида, истифодаи зӯроварии чи ҷисмонӣ ва чи рӯҳиро нисбат ба муҳолифони худ ё гурӯҳҳои алоҳидаи иҷтимоӣ раво медонанд.

2) Ҳамеша ба сафедкунии идеологияи зӯроварӣ бо мақсади ҷалби хусни тавачҷуҳ ва ҷонибдорӣ теъдоди номаҳдуди одамон саъю кӯшиш менамоянд.

3) Ҳамеша умедвор ба онанд, ки амалхояшон мавриди дастгирии муайяни иҷтимоӣ қарор гирифта, бар ин васила онҳо ба рӯҳияи рақибон ба манфиати экстремистҳо таъсир мерасонанд.

4) Ғояҳои дорои хусусияти экстремистӣ дар асоси ангезаҳои номбурда метавонанд бо роҳи тайёр ва паҳн намудани маводи иттилоотӣ,

тарғибу ташвиқ ва даъватҳои оммавӣ амалӣ сохта шаванд.

5) Ангезаҳои экстремистӣ ҳамеша на барои қонсгардонии манфиати маҳдуди маишӣ, балки дар сатҳи баландтари иҷтимоӣ зоҳир мешаванд.

6) Ғояи истифодаи зӯроварӣ дар муносибатҳои ҷамъиятӣ бо ангезаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, миллатгарой, динӣ, наҷодӣ ё маҳалгарой доимо барои ба мақсадҳои экстремистӣ ноил шудан равона мебошанд.

7) Асосан дар шакли ошкоро тавассути ВАО, Интернет, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ ва ғ. баромад менамоянд, агар чи ба тариқи пинҳонӣ фаъолият кардани онҳо низ дар солҳои охир ба мушоҳида мерасад.

8) Субъектоне, ки ташвиқот ва даъвати истифодаи зӯровариро барои ба мақсадҳои экстремистӣ ноил шудан ҷилавгирӣ менамоянд, ҳеҷ гоҳ иродаи қувваҳои солими ҷомеаро ифода наменамоянд.

9) Зухуроти ниҳони экстремистӣ дар шакли бетартибҳои оммавӣ ё генотсид (наслкушӣ) ифода ёфта метавонанд.

Ёдовар мешавем, ки барои бозҳам хубтар муайян кардани фарқи тафаккури экстремистӣ аз террористӣ моро мебояд якчанд аломатҳои фарқкунандаи тафаккури террористиро низ пешниҳод намоем:

1) террористон барои содир намудани амали террористӣ ҳама ҷидду ҷаҳдро мекунанд, то мақомоти ҳифзи ҳуқуқ онҳоро ошкор накунад.

2) Тафаккури террористӣ бо таври кушод ва бо мақсади намоиши қувваи зӯроварӣ содир шуда, хусусияти ултимативӣ дорад ва он барои маҷбур соختани давлат, ташкилоти байналмилалӣ, шахси воқеӣ, ҳуқуқӣ ва ё гурӯҳи ашхос ҷиҳати амалӣ намудан ё худдорӣ кардан аз кадом як ҳаракат, равона карда мешавад [1, с. 18-19].

3) Он бо мақсади барангехтани тарсу ҳарос, ҳолати ноилоҷӣ, парешонӣ ва бесуботӣ дар ҷомеа содир гардида, фаъолияти муътадили шаҳрвандон, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳокимияти давлатиро вайрон менамояд.

4) Он хавфи умумиро барои теъдоди номуайяни инсонҳо ба вучуд оварда, таҳдиди бевоситаи аз ҳаёт маҳрум сохтани шаҳрвандон, расонидани зарари назарраси молӣ ва ҷисмонӣ ва ё дигар оқибатҳои вазнинро ба миён меорад.

5) Шаклҳои қатъии терроризм дар содирнамоии терроризм (амалиёти террористӣ), ғасби гаравгон, киштиҳои хавой ва ғайра зоҳир мегардад.

Ногуфта намонад, ки донишани аломатҳои фарқкунандаи тафаккури экстремистӣ аз террористӣ ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ имкон медиҳад, ки ҳангоми тафриқабандии ин ду гурӯҳи ҷинойтҳо дар амалияи ҳуқуқтадбиққунӣ ба хатогии ҷиддӣ роҳ надода, сарҳадҳои онҳоро дуруст муайян намоянд, зеро ҷинойтҳои экстремистӣ ва террористӣ дар Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра бо аломатҳои таркибиашон аз ҳам тафовут доранд.

Ҳамзамон, бисёриҳо хоҳони донишани занҷираи фаъолияти амалии гурӯҳу, созмону, ташкилотҳои экстремистию террористӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Зеро донишани ин занҷира ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар шахсони мансабдори босалоҳият имкон медиҳад то бар зидди онҳо бе ягон мушкилӣ муқовимати миёншикан намоянд. Барои ҳамин, ин низом аз ҷониби аъзоёни гурӯҳҳои экстремистӣ то андозае ба худ хусусияти пушида ва зуд тағйирёбандаро касб кардааст. Бо назардошти ин, мо дар асоси омузиши таҷрибаи амалӣ, хусусан, парвандаҳои ҷинойтӣ ва дигар маводи амалӣ ба ҳулосае омадем, ки фаъолияти гурӯҳҳои экстремистӣ-террористӣ бо чунин тарз ба роҳ монда мешаванд:

1. Аъзоёни ташкилотҳои экстремистию террористӣ пеш аз ҳама бо роҳи ваъдаҳои бардуруғ ё суистифода аз эътиқоду боварии динии мардуми наонқадар босавод ва ё одамоне, ки бо сабабҳои объективӣ ё субъективӣ аз фаъолияти давлат норозиянд, хусусан ҷавононро, ки таҷрибаи кофӣ ва қамоли зиндагӣ надоранд, ба сафҳояшон ҷалб месозанд.

2. Ҳамаи шахсоне, ки аз ҷониби аъзоёни ташкилотҳои экстремистию террористӣ ҷалб мешаванд, бо мақсади пинҳон мондани фаъолияти минбаъдашон ба худ номҳои мустаор, яъне таҳаллус интиҳоб мекунанд.

3. Пас аз интиҳоби таҳаллус ҳамаи шахсони ба ташкилоти экстремистӣ-террористӣ ҷалбшуда ба муддати тахминан аз се то шаш моҳ аз адабиёти дорони хусусияти экстремистидошта ба таълимотҳои хусусияти динии таҳрифшуда фаро гирифта мешаванд.

4. Машғулиятҳои таълимии онҳо дар давоми ҳафта як ё ду маротиба дар хонаҳои пинҳонкорӣ ба таври иҷора гирифташон ва ё хонаҳои алоҳидаи аъзоёни гурӯҳ ба роҳ монда шуда, зуд-зуд бо мақсади пайҳас накардани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, иваз карда мешаванд.

5. Пас аз омӯختани таълимоти таҳрифшудаи динии хусусияти экстремистидошта ва омода шудани шахсони ҷалбшуда ба фаъолияти мустақилона, барои содиқ монданишон ба ташкилоти экстремистию террористӣ онҳо савганд ёд карда, аъзои содиқи он мегарданд.

6. Барои инкишофу раванқ додани фаъолияти ташкилот ва кумак намудан ба аъзоёни дастнигари он, аъзоёни дигари ба ташкилот ҷалбшуда дар давоми моҳ чени имконияташон азоҳақӣ, яъне ёрдампулӣ месупоранд.

7. Ҳар як гурӯҳи ифротӣ аслан аз 6 то 12 нафарро ташкил медиҳад ва дар сурати зиёд гардидан аз шумораи зикршуда, сардори гурӯҳи амалкунанда бо маслиҳат гурӯҳи нав таъсис дода, яке аз фаъолони гурӯҳро дар он роҳбар таъин мекунад ва дар гурӯҳи таъсисдодашуда ба ғайр аз роҳбари гурӯҳ як ё ду нафар шахсони дигари таҷрибанок ҷиҳати ҷоннок кардани фаъолияти гурӯҳи навтаъсис фиристода мешавад ва сипас он ба фаъолияти мустақилона шуруъ мекунад.

8. Шахсоне, ки ба гурӯҳи ифротӣ ҷалб мешаванд, ҳеҷ гоҳ номҳои шахсони асосии мутасаддиро намендонанд, ҳатто баъзеашон онҳоро боре ҳам надидаанд ва барои нишон додани садоқаташон танҳо супориши онҳоро, ки тавассути роҳбарони

бевоситаашон ба онҳо расонида мешавад, иҷро мекунанд.

9. Аъзоёни гурӯҳҳои экстремистию террористӣ бо мақсади баланд гардидани мақомашон дар назди дигар аъзоён ва роҳбари гурӯҳ ё ташкилот аслан ба ҳамаи кори пурхатар ва зиддиқонунӣ розӣ шуда, онро иҷро мекунанд ва бар ин васила худро дар назди дигар шахсони тафаккури террористӣ ва ё экстремистидошта намунаи ибрат нишон медиҳанд, то ин ки дигарон аз амалҳои онҳо дида, қорнамоиҳои бештареро анҷом диҳанд.

10. Шахсе, ки дорои тафаккури экстремистӣ-террористӣ дорад пеш аз ҳама, хешутабор, ёру дустон ва шахсони наздики худро ба сафи худ ҷалб карда, сипас тавассути онҳо фаъолияти худро васеъ карда, ба ҷалб намудани шахсони бегона машғул мешавад.

Ҳамин тавр, ташкилотҳои экстремистию террористӣ бо истифода аз ин низоми саҳт ва низоми пурпечутоб давоми се даҳсола аст, ки дар кишвари мо борҳо ба кирдорҳои зишту хатарзоъ даст зада, оромии ҷомеаро халалдор карда, қасди ғасби ҳокимият намудаанд, аммо ҳардафъа ба муқовимату нафрату мушти адолати ватандустони асил, хусусан, қормандони ниҳодҳои қудратӣ дучор омада, қисмати нобуд, қисмати дигар паси панҷара кашида шудаанд ва як қисмати хурди дигар рӯ ба фирор оварда, дар паси хоҷагони хориҷиашон пинҳон шудаанд. Барои ҳамин, дар урфият мегуянд, ки “бори қач ба манзил намерасад” ва мувофиқ ба ҳикмати дерин душмани халқ ҳаргиз қомеъ намешавад, балки зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хурад.

Адабиёти истифодашуда

1. Имомов, А.Х. Терроризм – форма организованной преступности: монография / А.Х. Имомов. – Душанбе: «Санадвора», 2003. – 199 с.
2. Маълумотномаи Маркази матбуоти Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11.10.2019 // [Захираи электронӣ] – Манбаи дастрасӣ: https://sud.tj/markazi-matbuot/khabarho/284/?sphrase_id=4716.
3. Раҳимзода, Р.Ҳ. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои судӣ оид ба фаъолияти ташкилотҳо ва ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ / Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе: «Ирфон», 2015. – 232 с.
4. Сафарзода, Ҳ.С. Аҳёзода, Ш.Т., Мирзоумарзода, А.М. Пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ташкилотҳои экстремистӣ-террористӣ: дастури методӣ / Ҳ.С. Сафарзода, Ш.Т. Аҳёзода, А.М. Мирзоумарзода. – Душанбе: Торус, 2021. – 136 с.
5. Сафарзода, Ҳ.С., Насуриён, П.А., Ализода, А.Ш. [ва диг.]. Асосҳои муқовимат ба экстремизми (ифротгароии) динӣ-мазҳабӣ: монография / Ҳ.С. Сафарзода, П.А. Насуриён, А.Ш. Ализода [ва диг.]. – Душанбе: Торус, 2022. – 168 с.
6. Холиқназаров, Х., Раҳнамо, А. Хатари тафаккури ифротӣ ва гурӯҳҳои ифротгароии динӣ дар ҷист? / Х. Холиқназаров, А. Раҳнамо. - Душанбе: «Ирфон», 2018. – 75 с.
7. Ҳайдарзода, М.П. Проблемаҳои муқаммалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷиноятҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Сафарзода Ҳ.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – 212 с.
8. Ҳайдарзода, М.П. Таърихи пайдоиши экстремизм ва мафҳуми умумиҳуқуқии он / М.П. Ҳайдарзода // Осори Академия ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2017. – № 1 (33). – С. 132–134.

References

1. Imomov, A.Kh. Terrorism is a form of organized crime: monograph / A.Kh. Imomov. – Dushanbe: “Sanadvora”, 2003. – 199 p.
2. Information from the Press Center of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan dated 11.10.2019 // [Electronic resource] - Access source: https://sud.tj/markazi-matbuot/khabarho/284/?sphrase_id=4716.
3. Rahimzoda, R.H. Regulatory legal acts and judicial acts on the activities of terrorist and extremist organizations and parties / R.H. Rahimzoda. - Dushanbe: "Irfan", 2015. - 232 p.

4. Safarzoda, H.S. Ahyozoda, Sh.T., Mirzoumarzoda, A.M. Prevention of youth joining extremist-terrorist organizations: methodical guide / H.S. Safarzoda, Sh.T. Ahyozoda, A.M. Mirzoumarzoda. - Dushanbe: Torus, 2021. - 136 p.

5. Safarzoda, H.S., Nasuriyan, P.A., Alizoda, A.Sh. [and others]. Basics of resistance to religious extremism: monograph / H.S. Safarzoda, P.A. Nasuriyan, A.Sh. Alizoda [and others].. - Dushanbe: Torus, 2022. - 168 p.

6. Kholiknazarov, H., Rahnamo, A. What is the danger of extremist thinking and extremist religious groups? / Kh. Kholiknazarov, A. Leader. - Dushanbe: "Irfan", 2018, - 75 p.

7. Haydarzoda, M.P. Problems of improving legislation and qualification of crimes of an extremist nature in the Republic of Tajikistan: monograph / Edited by candidate of legal sciences, associate professor Safarzoda H.S. - Dushanbe: "ER-graf", 2021. - 212 p.

8. Haeydarzoda, M.P. The history of the emergence of extremism and its general legal concept / M.P. Haydarzoda // Artifacts of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2017. – No. 1 (33). – P. 132–134.

УДК 340.115.7

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

ПРОБЛЕМАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ ИЛМИ ҲУҚУҚШИНОСӢ

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LEGAL SCIENCE

ШАРОФЗОДА Р.Ш.
(Сативалдыев Р.Ш.)
SHAROFZODA R.SH.
(Sativaldyev R.SH.)

*Профессор кафедры теории и истории государства и права
юридического факультета Таджикского национального
университета, доктор юридических наук, профессор
Профессори кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор*

*Professor of the pulpit to theories and histories state and right of the law
school of the Tadjhik national university doctor of the legal
sciences, professor*

E-mail:
www-rustam-tj@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико–исторические правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқи назариявӣ–таърихӣ).

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of the doctrines of law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences).

Рецензент: НЕМАТОВ А.Р. – старший научный сотрудник Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана, доктор юридических наук, доцент.

Тақриздиханда: НЕМАТОВ А.Р. – сарҳодими илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховаддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Reviewer: NEMATOV A.R. – senior Researcher at the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bahovaddinov of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Doctor of Law, Associate Professor.

Аннотация: В статье исследуются тенденции развития современной юридической науки на фоне изменения предмета, объекта и методологии научного познания. Главное внимание уделяется изменению методологии научного познания государственно-правовой действительности на фоне развития методов исследования, значению общей философской методологии, философским принципам познания окружающего мира, методам оценки проводимых исследований. Исследуется процесс познания права на фоне многообразия понимания права в рамках различных концепций права, подчеркивается значение разумной оценки права как сложного социального и объективного явления. Раскрываются недостатки ряда научных исследований, в которых не анализируются новые тенденции и процессы государственно-правового развития в силу недостаточного использования философских методов, категорий и принципов или формального к ним отношения.

Ключевые слова: теория права, право, объективное право, методы научного познания, методология, понимание права.

Аннотатсия: Дар мақола самтҳои инкишофи илми ҳуқуқшиносии муосир дар шароити тағйири предмет, объект ва методологияи дарки илмӣ таҳқиқ мешавад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба тағйири методологияи дарки илмии воқеияти давлатию ҳуқуқӣ дар шароити инкишофи усулҳои таҳқиқот, аҳамияти методологияи умумии фалсафӣ, принципҳои фалсафии дарки олам, усулҳои баҳогузори таҳқиқоти анҷомёфт дода мешавад. Раванди дарки ҳуқуқ дар шароити гуногунии фаҳмиши ҳуқуқ ва дар иртибот бо назарияҳои мухталифи ҳуқуқ таҳқиқ гардида, аҳамияти дарки ақлонаи ҳуқуқ ҳамчун падидаи мураккаби иҷтимоӣ ва объективӣ қайд карда мешавад. Камбудии як қатор таҳқиқоти илмӣ, ки дар онҳо самтҳо и тамоюли инкишофи давлатию ҳуқуқӣ бо сабаби истифодаи ками усулҳо, категорияҳо ва принципҳои фалсафӣ ё муносибати зоҳирӣ ба онҳо таҳлил намешаванд, ошкор карда мешаванд.

Возсаҳои калидӣ: назарияи ҳуқуқ, ҳуқуқ, ҳуқуқи объективӣ, усулҳои дарки илмӣ, методология, фаҳмиши ҳуқуқ.

Annotation: The article examines the development trends of modern legal science against the background of changes in the subject, object and methodology of scientific knowledge. The main attention is paid to changing the methodology of scientific knowledge of state and legal reality against the backdrop of the development of research methods, the importance of general philosophical methodology, philosophical principles of knowledge of the surrounding world, and methods for evaluating ongoing research. The process of cognition of law is explored against the background of the diversity of understanding of law within the framework of various concepts of law, and the importance of a reasonable assessment of law as a complex social and objective phenomenon is emphasized. The shortcomings of a number of scientific studies are revealed, which do not analyze new trends and processes of state and legal development due to the insufficient use of philosophical methods, categories and principles or a formal attitude towards them.

Key words: theory of law, law, objective law, methods of scientific knowledge, methodology, understanding of law.

Юридическая наука постсоветских стран в конце XX и начале XXI веков претерпела существенные изменения предмета и методологии научного познания на фоне изменения объекта восприятия, познания, осмысления, вызванного коренными общественными преобразованиями, связанными с приходом от социалистического строя к новому этапу исторического развития. В начале века активизировались исследования актуальных проблем философии права с целью поиска новых подходов к государственно-правовой действительности, а также нового юридического мировоззрения, опирающегося на положения философии права [4; 6; 11; 12; 15; 16]. Кстати, философским проблемам права начали уделять внимание еще в 1970-е годы [8].

Данный процесс сопровождался переосмыслением традиционных проблем юри-

дической науки, поиском новых методологических подходов к традиционным и формирующимся явлениям государственной и правовой жизни. Разумеется, большой вклад в решении проблем, связанных с новым юридическим мировоззрением, внесли теоретики права.

Однако интерес к мировоззренческим проблемам юридической науки не имеет повсеместной направленности. А ведь, именно анализ мировоззренческих проблем, в частности, в рамках применения общесоциальной философской методологии служит неперенным условием научного обоснования выдвигаемых научных положений. Еще в начале 2000-х годов Д.А. Керимов предугадал чреватость отказа или игнорирования философско-правовых методов и принципов научного юридического познания. Автор убедительно доказал, что такой подход приводит к тому, что на первый план в научных

исследованиях выходят традиционные проблемы, давно решенные и известные, а поиск новых подходов к изменяющемуся окружающему миру затрудняется или остается в стороне [7, с. 82].

Центральной категорией юридической науки продолжается оставаться право. Процесс научного познания права затянется на долгую перспективу, поскольку право сложное, разностороннее, объективное явление, понять природу которого не просто. От понимания права зависит разумная оценка иных явлений (нормы права, формы права, правоотношения, закон, правоприменительный акт, толкование права и др.), так или иначе, связанных с правом. Право издавна служит объектом познания в трудах нескольких поколений мыслителей и ученых. В рамках различных концепций сложилось многообразие понимания права в рамках той или иной методологии научного познания.

Процесс познания права продолжается и в наши дни. Указанный процесс активизировался в постсоветских странах на фоне плюрализма подходов к праву взамен узконормативном подходу, который занимал лидирующее место в юридических исследованиях. На процесс познания права заметное воздействие оказало формирующееся юридическое мировоззрение нового уровня. В то же время необратимый процесс научного осмысления и понимания прав продолжает оставаться противоречивым в силу наличия различных концепций правопонимания.

Мировоззренческий подход к праву позволяет раскрыть подлинную сущность права в контексте многообразия концепций права. Каждая концепция права объясняет сущность права при помощи свойственной ей методологии, способов и принципов научного познания, что приводит к многообразию понимания права как сложного явления социальной действительности. К примеру, В.М. Сырых пишет, что материалистическая теория права «была и остается единственной правовой доктриной», которая познает «правовую форму экономических отношений», предлагает материалистическое правопонимание. Суть данного правопонимания заключается в том, что «объективное право в качестве действительного права не связывает

себя какой-либо одной формой существования наличного бытия: законодательства, правосознания или правовых отношений, как это предлагают представители позитивистской, психологической или социологии права» [14, с. 3]. А главная цель материалистической теории права состоит в познании диалектики перехода от объективного (возможного) права в право действительное, которое олицетворяет систему «экономических (частноправовых) отношений» [14, с. 5].

Материалистический подход к праву отражает основополагающие принципы материалистического понимания окружающей действительности, ее социально-исторических предпосылок, закономерностей и тенденций развития. Материалистический подход применялся и продолжает применяться в теории права при объяснении различных явлений правовой жизни. К примеру, в теории источников права традиционно различаются материальные, идеологические, собственно правовые и иные источники права. Материальные источники права подразумевают материальные условия жизнедеятельности общества, и служат первоочередными условиями формирования тех или иных форм объективного права. При этом собственно правовые источники права или источники права в юридическом смысле предполагают исключительно формы выражения права. На этом основании традиционно отождествляются формы и источники права, на первый план выходят формальные источники права. В любом случае, при анализе источников права методологически верно и оправдано учитывать материальные источники (условия формирования права).

Нельзя игнорировать материалистическое понимание возникновения права, обусловленность права системой объективных условий жизнедеятельности общества, строгую зависимость любой нормы права, любого закона от материальных условий их бытия. Такой подход к праву широко применяется в теории права. В качестве примера можно сослаться на ряд суждений, высказанных по поводу объективности права.

Так, А.В. Поляков под нормами права понимает «разнообразные легитимно объективированные правила поведения» [13, с. 610].

Как подчеркивает Л.С. Явич, «генезис нормы, выраженной в законодательстве, нельзя связывать только с логическими операциями мышления. В ее основе лежит норма как типичный, массовидный процесс жизнедеятельности людей. Если подобная норма не сложилась или в ней нет объективной необходимости, то никакой законодательный акт ее не породит» [19, с. 118].

По замечанию С.С. Алексеева, не только право, но и «все части механизма правового регулирования существуют объективно, представляют собой реальные явления социальной жизни» [1, с. 199].

По словам Т.В. Кашаниной и Н.М. Сизиковой, право как социальное явление – это право объективное, «которое в принципе от каждого из нас не зависит» [5, с. 82].

Игнорирование или невнимание к материалистическому подходу, а также положениям материалистической философии приводит к односторонней трактовке сущности права. В начале 1990-х годов, на фоне начавшегося мировоззренческого кризиса в ряде публикациях предлагали даже принять на вооружение идеалистический подход к праву и в целом государственно-правовым явлениям.

Чрезмерное увлечение формализованным подходом также не позволяет раскрыть сущность и понятие права в полной мере. Не случайно формально-логический догматический метод в последние годы подвергается критике в ряде научных публикациях.

При исследовании права как объективного явления социальной жизни необходимо руководствоваться философскими понятиями и категориями. Значение такого подхода неоднократно подтверждалось многими авторами. К примеру, распространено понимание права как совокупности норм права или правил поведения, установленных и гарантированных государством. «Данное определение, - пишет А.В. Васильев, - характеризует внешнюю, во многом формальную сторону права, и не опирается на общую философ-

скую методологию познания права, ключевыми категориями которой являются содержание и форма, сущность и явление» [2, с. 145].

В силу низкого уровня мировоззренческого осмысления окружающего мира, во многих исследованиях поднимаются традиционные проблемы. Их анализ не окажет эффективного воздействия на регулируемые правом отношения. Такой подход, использующийся, главным образом, в рамках приписывания работ (одних и тех же идей), либо по причине недостаточного уровня мировоззренческой подготовки того или иного автора, отодвигает на задний план новые теоретические разработки. В таких случаях одни и те же теоретические идеи, а также юридические конструкции переходят из одной научной работы в другую, создавая «замкнутый круг», или негативную преемственность в научной среде. В конечном итоге это ведет к ограничению рамок научного познания, нежеланию или неспособности формулирования новых научных идей.

По мнению ряда авторов, в современной юриспруденции отсутствуют фундаментальные исследования, наблюдается недостаточное количество новых идей и разработок, преобладает материал по второстепенным вопросам [17, с. 107].

Проблема усугубляется тем, что общие мировоззренческие подходы к окружающему миру, в частности, использование философских методов в различных исследованиях, особенно в диссертациях, становится формальным. В последние годы, к сожалению, вошло в практику и стало модным указание философских и общенаучных методов научного познания в диссертациях. На самом же деле, как показывает полный анализ проведенных исследований, указанные методы фактически не используются. Это касается также формального применения иных специальных методов.

Философские методы и принципы научного познания играют, как известно, ключевую роль в восприятии и адекватном анализе окружающего мира. Государство, право и комплекс связанных с ними явлений (закон, правоотношение, правонарушение, юридическая ответственность, законность и

др.) являются неотъемлемой частью окружающего нас мира. Они не возникают в отрыве от экономических, социальных, политических и иных процессов, не функционируют изолированно от социально-экономических и иных проблем (устойчивая экономическая система, продовольственная безопасность, окружающая среда и др.). Разумеется, формально-логический метод, который активно применяется как в теории государства и права, так и в отраслевых юридических исследованиях, играет ключевую роль при аналитической обработке нормативно-правового материала. Однако явления государственно-правовой жизни (правонарушение, преступность, законность, меры юридической ответственности и др.) тесно связаны с иными явлениями социальной действительности. К примеру, причины преступности и иных правонарушений кроются в экономических, социальных и иных условиях жизнедеятельности человека и общества. Реализация любого закона, каким бы он идеальным не был, зависит от его финансового обеспечения, экономических условий, уровня общественного, в частности, правового сознания, общей культуры и т.д.

Поэтому адекватный анализ государственно-правовой действительности, которая претерпевает существенные изменения в силу трансформации общества в целом, возможен в рамках мировоззрения исследователя, активного применения философских методов, принципов и категорий научного познания, в частности, философско-правовых подходов. Как подчеркивают С.И. Захарцев и В.П. Сальников, «И действительно, во многих прикладных работах авторы пишут о том, что их волнует, не всегда обращая внимание на основы философии, науковедения, юриспруденции, подчас даже не зная этих основ. Но при этом не забывают указывать в методологической основе исследования методы, которыми якобы пользовались. Однако без философского фундамента любая наука становится фикцией, винегретом суждений, логически не связанных между собой» [3, с. 304-305].

Любое научное исследование имеет эффект при условии адекватного анализа и оценки явлений и происходящих процессов.

А это возможно в рамках мировоззренческой оценки окружающего мира, неременного учета социальных (экологических, демографических и др.) процессов. В таком случае, выводы и научные положения формулируются в контексте разумной оценки происходящих процессов, точного научного прогнозирования их дальнейшего развития. Это служит залогом выработки реальных, а не формальных рекомендаций, например, по совершенствованию законодательства. В противном случае предлагаемые практические предложения останутся на бумаге, не будут реализованы в течение длительного времени или вообще. А это серьезная проблема, которая окутала юридическую науку. Ведь многие предложения не реализуются по многим причинам, в том числе в силу отрыва науки и законодательной практики, отсутствия повседневного контакта между исследователями и законодательным органом, игнорирования предложений правотворческими органами и т.д. На эту проблему обращают внимание многие авторы [3, с. 307-324; 9; 10]. Подчас формулируются предложения, обращенные в будущее, наступление которого спрогнозировать крайне трудно. Как пишет М.И. Клеандров, «некоторые предложения отдельных диссертантов ... рассчитаны для исполнения в идеальном обществе» [9, с. 52].

Поиск методологии общей теории права начался в условиях множественности и разнообразия методов научного познания изменяющегося объекта юридического познания. На данный процесс оказал также влияние общий мировоззренческий кризис [18, с. 46]. Данный кризис был вызван в начале 1990-х годов на фоне отказа от марксистско-ленинской идеологии, которая долгие годы служила мировоззренческой основой научного познания, в том числе юридических наук. Хотя зачатки и предпосылки мировоззренческого кризиса начали зарождаться гораздо раньше, например, в рамках смены различных подходов (социологический, пролетарский, узконормативный, широкий) к праву. На это повлияли также иные события и процессы, связанные с разрушением политического каркаса общества в силу упразднения лидирующей роли коммунистических

политических директив, автоматической заменой моноидеологии идеологическим плюрализмом, образовавшим мировоззренческий вакуум на долгие десятилетия.

Интерес к различным теоретическим и практическим проблемам теории права и в целом юриспруденции возрос в последние годы. Об этом свидетельствует рост количества диссертационных и монографических исследований, учебников и учебных пособий. Одновременно возникает вопрос относительно оценки вклада того иного автора в науку. Разумеется, в различные периоды исторического развития применялись различные методы оценки вклада ученого в науку.

В наши дни активно и полномасштабно используется способ измерения вклада каждого в отдельности исследователя на основе метода цитирований (индекс Хирша, электронная библиотека РИНЦ, иные индексы цитирования). Как справедливо подчеркивают С.И. Захарцев и В.П. Сальников, «На настоящем этапе указанные методы (методы цитирования – *Ш.Р.Ш.*) слегка потеснили давно апробированный на практике метод комиссионной экспертной оценки работ ученого, а также метод рецензирования его отдельных трудов» [3, с. 349].

Заслуживают поддержки суждения авторов о том, что нельзя преувеличивать значение индекса Хирша как единственного метода оценки работы ученого, поскольку данный метод измерения вклада исследователя имеет недостатки, например, его значение не всегда объективно. Как пишут С.И. Захарцев и В.П. Сальников, «Самый примитивный способ поднятия индекса: напишите в двадцати публикациях какую-нибудь резонансную глупость, например, что полиции в оперативной работе необходимо разрешить пытки. Уверяем, что на все двадцать статей очень много критических откликов. Но индекс-то поползет вверх. Ведь строго по индексу не видно, хвалят вас или ругают. Такой прием применил один процессуалист, издавший оскорбительную статью в отношении криминалистов и криминалистики, о ее каких-то «грехах» и т.д. Его жестко и справедливо раскритиковали. Однако в результате

он получил популярность и по индексу Хирша стал входить в число первых пятьдесят наиболее цитируемых ученых» [3, с. 352-353].

Следует поддержать С.И. Захарцева и В.П. Сальникова в том, что всегда присутствует этическая сторона оценки вклада ученого методом цитирований. По словам авторов, к примеру, в культурологии «удалось избежать сравнений: кого из композиторов – Чайковского или Глинку – цитируют больше. В искусствознании, насколько нам известно, математически не сравнивают между собой вклад в искусство Айвазовского или Репина. Более того, неоднократно поднимался вопрос о том, насколько возможны наукометрические оценки гуманитарных наук, в том числе юриспруденции?» [3, с. 353]. Более того, многочисленные рейтинги и индексы, по словам авторов, непосредственно для науки «ничего не дают» [3, с. 356].

Указанные и ряд других предложений С.И. Захарцева и В.П. Сальникова заслуживают поддержки в силу того, что способы оценки вклада того или иного автора в науку методом цитирований не могут измерять мировоззрение цитируемого автора, уровень его теоретической подготовки, его кругозор и т.д.

Можно сколько угодно писать в статье, монографии или диссертации, что применены те или иные философские, общенаучные методы и принципы научного познания, либо руководствоваться модным набором методов познания, многократно повторяющимся во многих исследованиях. Однако работа не будет иметь никакого мировоззренческого значения, если указанные методы не применялись, если отсутствует мировоззренческая оценка исследуемых явлений.

К примеру, полноценным можно считать исследование закона не просто как вида нормативного правового акта, но и в контексте категории «форма и содержание», в частности, в рамках разумного баланса формы и содержания закона, поиска критериев формальной и содержательной, общесоциальной и технико-юридической оценки закона.

Использованная литература

1. Алексеев, С.С. Общая теория социалистического права: курс лекций. Вып. IV / С.С. Алексеев. – Свердловск, 1966. – 264 с.
2. Васильев, В.С. Содержание и форма, сущность и явление права. Состояния права / В.С. Васильев // Нормативное и индивидуальное в правовом регулировании: вопросы теории и практики. Материалы VII Международной научно-практической конференции. Москва, 16-22 апреля, 2012 г. – М., 2013. – С. 144-150.
3. Захарцев, С.И., Сальников, В.П. Философия и юридическая наука: монография / С.И. Захарцев, В.П. Сальников. – М.: Юрлитинформ, 2019. – 424 с.
4. Иконникова, Г.И., Ляшенко, В.П. Философия права: учебник / Г.И. Иконникова, В.П. Ляшенко. – М.: Юрайт, 2010. – 351 с.
5. Кашанина, Т.В., Сизикова, Н.М. Право: учебник для бакалавров / Т.В. Кашанина, Н.М. Сизикова. – М.: Юрайт, 2013. – 510 с.
6. Керимов, Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права): монография / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+ 2000. – 560 с.
7. Керимов, Д.А. Философские проблемы права: монография / Д.А. Керимов. – М.: Мысль, 1972. – 472 с.
8. Клеандров, М.И. Кандидатская диссертация юриста: первые шаги исследования / М.И. Клеандров. – М.: Академический правовой университет, 2004. – 74 с.
9. Концепция развития российского законодательства / под ред. и предисл. Т.Я. Хабриевой, Ю.А. Тихомирова. – М.: Эксмо, 2010. – 732 с.
10. Кузнецов, Э.В. Философия права в России / Э.В. Кузнецов. – М.: Юридическая литература, 1989. – 208 с.
11. Нерсисянц, В.С. Философия права. 2-е изд. / В.С. Нерсисянц. – М.: Норма, 2020. – 848 с.
12. Поляков, А.В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход: курс лекций / А.В. Поляков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 439 с.
13. Сырых, В.М. Материалистическая философия права частного права: монография / В.М. Сырых. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 552 с.
14. Философия права в России: из опыта XX века / отв. ред. В.Г. Графский. – М.: Норма, 2016. – 240 с.
15. Философия права: курс лекций. В 2-х томах. Т.1 / отв. ред. М.Н. Марченко. – М., 2014. – 552 с.
16. Чашин, А.И. Современные правовые учения России / отв. ред. Т.Н. Радько. – М.: Дело и Сервис, 2014. – 121 с.
17. Честнов, И.Л. Практическая, человекоцентристская юриспруденция – выход из тупика догматизации права / И.Л. Честнов // Энциклопедия правоведения или интегральная юриспруденция? Проблемы изучения и преподавания: материалы седьмых философско-правовых чтений памяти академика В.С. Нерсисянца / отв. ред. В.Г. Графский. – М., 2013. – С. 44 – 49.
18. Явич, Л.С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. – Л.: Ленинградский государственный университет, 1985. – 208 с.

References

1. Alekseev, S.S. General theory of socialist law: course of lectures. Vol. IV / S.S. Alekseev. – Sverdlovsk, 1966. – 264 p.
2. Vasiliev, V.S. Content and form, essence and phenomenon of law. State of law / V.S. Vasiliev // Normative and individual in legal regulation: issues of theory and practice. Materials of the VII International Scientific and Practical Conference. Moscow, April 16-22, 2012 - M., 2013. - P. 144-150.
3. Zakhartsev, S.I., Salnikov, V.P. Philosophy and legal science: monograph / S.I. Zakhartsev, V.P. Salnikov. – M.: Yurlitinform, 2019. – 424 p.
4. Ikonnikova, G.I., Lyashenko, V.P. Philosophy of law: textbook / G.I. Ikonnikova, V.P. Lyashenko. – M.: Yurayt, 2010. – 351 p.
5. Kashanina, T.V., Sizikova, N.M. Law: textbook for bachelors / T.V. Kashanina, N.M. Sizikova. – M.: Yurayt, 2013. – 510 p.
6. Kerimov, D.A. Methodology of law (subject, functions, problems of philosophy of law): monograph / D.A. Kerimov. – M.: Avanta+ 2000. – 560 p.

7. Kerimov, D.A. Philosophical problems of law: monograph / D.A. Kerimov. – M.: Mysl, 1972. – 472 p.
8. Cleandrov, M.I. Candidate's dissertation for a lawyer: the first steps of research / M.I. Cleandrov. – M.: Academic Law University. 2004. – 74 p.
9. Concept of development of Russian legislation / ed. and preface T.Ya. Khabrieva, Yu.A. Tikhomirov. – M.: Eksmo, 2010. – 732 p.
10. Kuznetsov, E.V. Philosophy of law in Russia / E.V. Kuznetsov. – M.: Legal literature. 1989. – 208 p.
11. Nersesyants, V.S. Philosophy of law. 2nd ed. / V.S. Nersesyants. – M.: Norma, 2020. – 848 p.
12. Polyakov, A.V. General theory of law: phenomenological-communicative approach: course of lectures / A.V. Polyakov. – St. Petersburg: Legal Center Press, 2003. – 439 p.
13. Syrykh, V.M. Materialistic philosophy of private law: monograph / V.M. Raw. – M.: Yurlitinform, 2014. – 552 p.
14. Philosophy of law in Russia: from the experience of the 20th century / rep. ed. V.G. Grafsky. – M.: Norma, 2016. – 240 p.
15. Philosophy of law: course of lectures. In 2 volumes. T.1 / resp. ed. M.N. Marchenko. – M., 2014. – 552 p.
16. Chashin, A.I. Modern legal doctrines of Russia / resp. ed. T.N. Radko. – M.: Business and Service, 2014. – 121 p.
17. Chestnov, I.L. Practical, human-centric jurisprudence - a way out of the dead end of dogmatization of law / I.L. Chestnov // Encyclopedia of jurisprudence or integral jurisprudence? Problems of studying and teaching: materials of the seventh philosophical and legal readings in memory of academician V.S. Nersesyants / rep. ed. V.G. Grafsky. – M., 2013. – 684 p. – P. 44-49.
18. Yavich, L.S. The essence of law. Social and philosophical understanding of the genesis, development and functioning of the legal form of social relations. – L.: Leningrad State University, 1985. – 208 p.

МИНБАРИ МУҚАРРИЗОН

Трибуна рецензентов
TRIBUNE OF REVIEWERS

ТДУ 342(575.3)

КАРИМЗОДА У.К.
KARIMZODA U.K.

Сардори кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети № 2 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, подполковники милитсия
Начальник кафедры государственно-правовых дисциплин факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, подполковник милиции
Head of the Department of State and Legal Disciplines of Faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, candidate of legal sciences, lieutenant colonel of militia

E-mail: muminov-u85@mail.ru

Ба Шурои диссертатсионии 6D.КОА-019 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Шерализода Ҷомӣ Шералӣ дар мавзӯи «Ислоҳоти конститусионӣ дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳлили ҳуқуқӣ-конститусионӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конститусионӣ; ҳуқуқи муҳофизати судии конститусионӣ; танзими ҳуқуқи ҳокимияти маҳаллӣ, пешниҳод шудааст

ОТЗЫВ

официального оппонента на диссертацию Шерализода Джоми Шерали на тему «Конституционная реформа в период независимости Республики Таджикистан: конституционно-правовой анализ», представленную на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – Конституционное право; конституционный судебный процесс; правовое регулирование местной власти

REVIEW

of the official opponent on the dissertation of Sheralizoda Jomi Sherali on the topic: «Constitutional reform during the period of independence of the Republic of Tajikistan: constitutional and legal analysis» for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.02 - Constitutional Law; constitutional judicial procedural law; legal regulation of local authorities

Мубоикати мухтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълоншуда. Диссертатсияи Шерализода Ҷомӣ Шералӣ аз ҷониби муаллиф ҳамаҷониба таҳқиқ гардида, ба яке аз мавзӯҳои мубрами илми

ҳуқуқи конститусионӣ – Ислоҳоти конститусионӣ дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳлили ҳуқуқӣ-конститусионӣ бахшида шуда, таҳқиқоти илмӣ анҷомёфта ба ҳисоб меравад ва барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои

ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конституционӣ; ҳуқуқи мурофиаи судии конституционӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти маҳаллӣ, ки аз рӯйи он ба Шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 январи соли 2022, таҳти № 15 ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода шудааст, мутобиқ мебошад.

Мубрами мавзӯи таҳқиқот. Яке аз дастовардҳои муҳимми даврони соҳибистиклолии кишвар ин қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад, ки ин санади олии ҳуқуқӣ заминаҳо ва шароитҳои ҳуқуқии худро дошанд. Яке аз заминаҳои муҳим ва асосии ин раванд 20 июли соли 1994 дар Иҷлосияи XIX Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби қабул намудан ва мавриди амал қарор додани Конститутсия (Сарқонун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба ҳисоб меравад. Воқеан, аз ном ва мазмуни ин санад бармеояд, ки санади мазкур ислоҳоти конституциониро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози ҳуқуқӣ танзим намуд. Муаллиф дар диссертатсияи худ қайд менамояд, ки гузаронидани ислоҳоти конституционӣ тибқи Қонуни мазкур дар робита бо таҳия ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд. Аз ин рӯ, қабули Конститутсияи нав чавҳар ва ё асоси ислоҳоти конституциониро ташкил медиҳад, ки он хусусияти бунёдӣ ва созандагиро дорад.

Ҳамин тавр, 6 ноябри соли 1994 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол қабул гардид ва аз ин сана, дар фазои ҷамъиятӣ ва давлатии Тоҷикистон таҳаввулотӣ бузург ба миён омад. Дар диссертатсия муаллиф бо дарназардошти маводи илмӣ, кӯшиш кардааст, ки дар доираи таҳқиқоти анҷомпазируфта мафҳуми ислоҳоти конституционӣ, ғояҳои илмӣ ва принципҳои ҳуқуқии ислоҳоти конституционӣ, марҳилаҳои ислоҳоти конституционӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаккули падидаҳои конституциониро дар раванди гузаронидани

ислоҳоти конституционӣ дар кишвар мавриди пажӯҳиш қарор дода шавад.

Аз рӯзҳои аввали ба даст овардани соҳибихтиёрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти кулӣ дар самти демократикунонии ҷомеа ва давлат оғоз гардид. Тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид мекунанд: «Ғояи ҷомеаи демократӣ – асоси Конститутсия ба ҳисоб меравад. Яъне, яке аз масъалаҳои муҳимми раванди ташаккули давлатдорӣ миллӣ ин бунёд ва таҳкими низоми сиёсӣ, ки ба принципҳои демократӣ асос ёфтааст, мебошад».

Ҳамин тавр, суботи сиёсӣ, ҳифзи сохти конституционӣ ва ҳуқуқи инсон ҳамчун унсурҳои асосии ташаккули давлати мустақил доништа мешаванд. Дар асоси ин, ҳадафи асосии таъмини амнияти конституционӣ ошкорсозии пешгирикунандаи таҳдидҳо ба рушди конституционӣ ва самаранокии механизми ҳуқуқии ҳалли бӯҳронҳои сиёсӣ боқӣ мемонад. Дар маркази таъмини амнияти конституционӣ, пеш аз ҳама, манфиатҳои миллӣ қарор гирифтааст, ки асоси ҳаётан муҳимми моддӣ, зеҳнӣ ва маънавии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Манфиатҳои миллӣ заминаи низоми ҳуқуқӣ буда, «ҳамчун роҳнамое амал мекунанд, ки метавонад ба он арзиши олий бахшад ва ҳадафҳои дарозмуддатро бунёд намояд. Ба сифати мазмуни амнияти конституционӣ ҳамеша ҳифзи ҳуқуқии манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлат баромад мекунад.

Рисолаи Шерализода Ҷомӣ Шералӣ аз рӯйхати ихтисорот, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо, феҳристи адабиёти истифодашуда ва интишороти муаллиф иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 217 саҳифаро ташкил медиҳад.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионии Шерализода Ҷомӣ Шералӣ дар он ҷода меёбад, ки дар диссертатсия такмили падидаҳои конституционӣ дар раванди ислоҳотҳои гузаронидашуда дар кишвар аз ҷумла дар самти ҳуқуқи озодихон

инсон ва шаҳрванд, ташаккулёбии фаъолияти мақомоти давлатӣ инчунин, механизми таъмини ҳуқуқи озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд, пешниҳод шудааст. Ҳамчунин, диссертатсияи мазкур бори нахуст аз лиҳози ҳуқуқи конституционӣ кӯшиши муайян намудани паҳлуҳои алоҳидаи ислоҳоти конституционӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуд. Таҳқиқоти назариявӣ ва амалии фаъолияти имрӯзаи он ба як қатор хулоса ва пешниҳодҳо бо мақсади тақвину додани асосҳои сохтори конституционӣ, рушди ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва ташаккули низоми ҳокимияти давлатиро муайян намудаанд.

Диссертант вазифаҳои дар назди худ гузоштаро дар самти таҳқиқоти диссертатсионии мазкур тавассути нуқтаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳоднамудааш пурра инъикос намуда, чихати расидан ба ҳадафҳои худ аз сарчашмаҳои муътамади таърихӣ-ҳуқуқӣ, қонунгузорӣ, инчунин, аз андешаву назари олимони дохиливу хориҷӣ истифода намудааст, ки онҳо дар маҷмуъ, навгонии таҳқиқоти илмиро таъмин менамоянд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Омӯзиш ва таҳлили диссертатсия, ақидаҳо, нуқтаҳои илмӣ, хулосаҳо, мафҳумҳои илмӣ, ки аз тарафи муаллиф пешкаш шудаанд, муайян намудани мавқеи мустақили хеш, асосноккунии нуқтаҳои илмӣ ва хулосаҳо бо истифода аз доираи кофӣи маводи илмӣ ва таҷрибаи амалӣ аз он дарак медиҳад, ки таҳқиқоти мазкур мустақилона навишта шудааст.

Аҳамияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ бо далели хулоса ва пешниҳодҳо оид ба диссертатсия бешубҳа арзиши илмӣ дошта, донишҳо ва ғояҳои мавҷударо дар илми ҳуқуқи конституционӣ оид ба падидаи ислоҳоти конституционӣ ба таври назаррас зиёд мегардонад. Натиҷаҳои бадастомадаи муаллиф метавонанд барои тақмили маводҳои таълимӣ аз ҷанбаҳои «Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Ҳуқуқи парлу-

монӣ» истифода шаванд. Инчунин, дастовардҳои илмӣ муаллифи диссертатсияро барои тақмили қонунгузории миллӣ истифода бурдан мумкин аст.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризишавандаи илмӣ. Натиҷаҳои таҳқиқот дар интишороти асосии муаллиф – дар 21 мақола, аз ҷумла 7 мақолаи илмӣ, ки дар маҷаллаҳои тавсияшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 14 мақола дар нашрияҳои дигар ба таърифи расидаанд, инъикоси худро ёфтаанд. Теъдоди маводи нашршуда ба банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, тахти № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Масъалаҳои баҳснок дар таҳқиқот. Диссертатсияи Шерализода Ҷ.Ш. дар баробари муваффақиятҳо, инчунин, баъзе масъалаҳоро дар бар мегирад, ки аз нигоҳи илмӣ баҳснок мебошанд ва онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

1. Рисоланавис дар диссертатсияи худ қайд менамояд, ки меъёрҳои ислоҳоти конституционӣ метавонанд ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва сиёсиро дошта бошад, аммо он ҷанбаҳо қадом паҳлуҳоро дар бар мегирад норавшан аст, бинобар ин, дар раванди ҳимоя аз диссертант хоҳиш карда мешавад, ки ба он равшани андозад (саҳ.27).

2. Аз мазмуну муҳтавои диссертатсия бармеояд, ки диссертант то ҳадди зарурӣ масъалаҳои дар наздаш гузошташударо ҳал намудааст, вале баъзе масъалаҳои ҳамоно боқӣ мондаанд, ки таҳлилу баррасии алоҳидаро талаб менамоянд. Рисоланавис дар диссертатсияи худ марҳилаҳои ислоҳоти конституциониро чунин таснифбандӣ намудааст 1) қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун асоси оғозёбии давраи рушди ҷомеа ва давлат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон; 2) тақмили минбаъдаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи вориднамоии тағйиру иловаҳо ба он. Ҳоло он, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1929, 1931, 1937 ва 1978 низ Конститутсия қабул шудааст. Аммо диссертант дар

марҳилабандии худ ба онҳо ишора накардааст (сах.86).

3. Диссертант дар рисола қайд менамояд, ки марҳилаи асосии инкишофи парлумон дар мамлакат маҳз ислоҳоти конститутсионии соли 1999, ки ба тариқи райъпурсии умумихалқӣ баргузор гардид, асос шуда метавонад. Аммо, то кадом дараҷа тағйиру иловаҳое, ки соли 1999 ба Конститутсия дар самти ҳокимияти қонунгузорӣ ворид карда шуданд, метавонад моҳияти ислоҳоти конститутсиониро дошта бошад. Ин масъала низ баҳснок аст.

Дар маҷмуъ, эроди зикршуда сифати таҳқиқоти диссертациониро паст намекунад. Ин нахустин омузиши ҳамаҷонибаи мавзӯи ислоҳоти конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки бо забони давлатӣ навишта шуда, бо навоарӣ ва ҳулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳои муаллиф фарқ мекунад ва рисолаҳо ҳамчун як таҳқиқоти илмӣ мустақил, эҷодкорона ва мукамал ба анҷом расонидааст, ки ба тамоми талаботҳои ҷавобгӯ аст. Автореферат ва интишороти илмӣ доктарабанд мазмунҳои диссертациониро инъикос мекунад.

Қисмати хотимавии тақриз. Рисолаи тақризшаванда аз лиҳози мубрамият, ном ва нақшаи мавзӯ, муқаддима, бобҳо ва зербобҳо, ҳулосаю сарчашмаҳо пайдарҳам, бо услуби илмӣ таҳия гардидааст. Омӯзиши матни пурраи диссертатсия ва автореферати Шерализода Ҷомӣ Шералӣ нишон медиҳад, ки он кори анҷомёфта буда, дорои навгониҳои илмӣ ва натиҷаҳои бозғатимод мебошад. Автореферат ва қисми илмӣ чопшуда мазмунҳои

асосии кори диссертациониро инъикос менамоянд. Таҳқиқоти диссертационӣ аз рӯйи мазмун ва мантиқ; ба талаботҳои ҷавобгӯ буда, натиҷаҳои бадастомада дар тавсеаи асосҳои назариявӣ ва методологӣ мавзӯи нақшаи бориз хоҳанд дошт. Пешниҳод ва ҳулосаҳои илмӣ, ки дар диссертатсия иброз гардидаанд, судманд ва саривақтӣ буда, онҳо ҷиҳати бартарофт намудани камбудии илмӣ ҳуқуқшиносӣ ватанӣ рағбат шудаанд.

Ҳамчунин, муқаррароти асосӣ ва ҳулосаҳои таҳқиқоти диссертационӣ дар мақолаҳои илмӣ, дар шакли маъруза дар конференсияҳои гуногуни илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ инъикос ёфтаанд.

Мутобиқати барасмиятдорӣ диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Диссертатсияи Шерализода Ҷ.Ш. ба талаботи банди 31 ва 33 тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои дохилӣ ва нуктаҳои нави илмӣ мебошад. Таҳқиқоти мазкур саҳми шахсии муаллифро дар соҳаи илм нишон медиҳад ва муаллифи рисола Шерализода Ҷомӣ Шералӣ сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.02 – Ҳуқуқи конститутсионӣ; ҳуқуқи мурофиаи судии конститутсионӣ; танзими ҳуқуқи ҳокимияти маҳаллӣ мебошад.

УДК 34.01

РАДЖАБЗОДА Р.М.
RAJABZODA R.M.

Председатель Комитета Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан по законодательству и правам человека, доктор юридических наук, доцент Раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Chairman of the Committee of the Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan on Legislation and Human Rights, Doctor of Law, Associate Professor

E-mail:
rrm_67@mail.ru

В Диссертационный совет 6D.КОА-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак)

ОТЗЫВ

на автореферат диссертации Саркоровой Шакины Сабзаевны на тему «Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты» представленной на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Саркорова Шакина Сабзаевна да мавзуи «Деформатсияи шуури ҳуқуқӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии он», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шуд

REVIEW

on the abstract of the dissertation of Sarkorova Shakina Sabzaevna on the topic: «Deformation of legal consciousness: theoretical and practical aspects» for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.01 - Theory and history of law and state; history doctrines of law and state

Исследуемая тема диссертации, бесспорно, отличается достаточной актуальностью. Автор правильно отмечает, что деформация правосознания выступает одним из социально-негативных явлений, которое отражает отрицательное, а в отдельных случаях даже критичное отношение людей к праву, правовой действительности, либо правовой системе в целом. При этом негативным ее отражением выступает не что иное, как чрезмерная самоуверенность во всевольности и вседозволенности, а социально негативными ее последствиями выступают деяния посягающие, либо нарушающие законные интересы

членов общества, интересы государства, выражающиеся в совершении правонарушений, преступлений (С. 3).

Более того, актуальность темы диссертационного исследования объясняется тем, что в современных условиях, наряду с различными проблемами человечества, деформация правосознания также выступает угрозой в построении правового государства.

В работе ярко отражается ход проделанных научных исследований в этом направлении.

Диссертант основательно аргументирует мысль о том, что проблема деформации правосознания в том или ином срезе, была

предметом научно-теоретического исследования зарубежных и отечественных ученых. В научных трудах зарубежных ученых, таких как А.И. Долговой, И.А. Ильина, З.Н. Каландаршвили, С.А. Ковалева, Р.Р. Муслумова, Е.Н. Нечаевой, П.И. Новгородцева, В.Р. Петрова, Е.В. Струговой, С.О. Чалкова и др., раскрыты отдельные ее аспекты.

Отдельные аспекты, повлиявшие на логику исследования оказали научно-теоретические исследования отечественных ученых, таких как И.Х. Бободжонзода, И.Б. Буризода, Б.Р. Бухоризода, Х. Додихудоева, Т.К. Кодирзода, О.В. Кравченко, З. Дж. Маджидзода, М. Муллоева, П.С. Назарзода, Д.С. Наскова, Э.С. Насридинзода, А.Р. Нематова, Л.М. Нусратова, Ш.С. Хамроева, Р.Ш. Шарофзода и др., которые в том или ином срезе взаимосвязаны с правосознанием, правовым воспитанием, пониманием, правовой культурой, правомерным поведением, деформацией правосознания, противоправным и преступным поведением сопряженных с коррупцией, экстремистской и террористической направленностью (С. 4-5).

Логически последовательно определены цели и задачи исследования, в частности подчеркивается, что основной целью настоящего диссертационного исследования заключается в теоретико-правовом анализе различных подходов, выражающих уяснение сущности деформации правосознания и выработке путей ее преодоления среди населения Таджикистана.

В научном плане значительный интерес вызывает методика исследования поставленных в диссертации задач.

В диссертационной работе применены общенаучные и специальные методы познания.

Руководствуясь диалектическим методом, автор показывает, что порождение деформации правосознания выступает результатом объективного процесса развития общества и субъективных противоправных воззрений людей. Кроме этого, в ходе исследования факторов деформации правосознания автор прибегнул к помощи методов исторического и сравнительного анализа (С. 7-8).

Вызывают интерес и положения, выносимые на защиту и их обоснование в тексте автореферата.

Заслуживает внимания вывод соискателя о том, что анализ интерпретаций дефиниции феномена деформации правосознания позволили ей сформулировать авторское определение деформации правосознания, в частности: «Деформация правосознания как социально-негативное явление представляет собой противоречащее внутреннему содержанию ущербное состояние правосознания, характеризующееся наличием противоправных воззрений, сформированных под воздействием объективных и субъективных факторов» (С. 9).

Структура работы не вызывает особых нареканий. Работа состоит из введения, двух глав, шести параграфов, заключения, рекомендаций практического использования результатов исследования, списка литературы, публикаций по теме диссертации и приложения. Каждый параграф имеет свою основную идею и логическое завершение (С. 14).

Следует поддержать вывод диссертанта, о том, что, исследовав вопросы правосознания с присущим ему отличительным характером по отношению к действующему праву и правовой действительности следует выделить следующие виды его состояния:

– положительное состояние правосознания; ему присущи развитость, зрелость, способность определять уже сформированные правовые знания. Оно находит свое отражение в законопослушном, закона одобряющем поведении, где человек осознает необходимость соблюдения правовых норм, значимость ценности права как регулятора социальных взаимоотношений;

– деформированное состояние правосознания; оно выступает результатом существенно-негативных обстоятельств, под воздействием которых состояние правосознания подверглось видоизменению. Характерной чертой искаженного состояния правосознания выступают осознанные деяния (действия, бездействия) людей направленные не только на распространение противоправных воззрений среди населения, но и на игнорирование норм и требований законов, их нарушение (С. 16).

Содержащиеся в диссертации теоретические выводы, предложения и практические рекомендации имеют перспективный характер. Их можно использовать в процессе разработки рекомендаций по совершенствованию законодательных и иных нормативных и правовых актов. Отдельные положения и выводы диссертационного исследования могут быть использованы как в организации учебного процесса в высших учебных заведениях Республики Таджикистан, так и при разработке учебных и методических пособий.

Указанные положительные стороны автореферата дают основание сделать вывод о том, что диссертационная работа представляет собой первое в теоретико-правовой литературе исследование применительно к фактору деформации правосознания как социально-негативного явления в Таджикистане.

Серьезных упущений и замечаний по автореферату не имеется.

Вместе с тем, отдельные положения диссертационного исследования Саркоровой Ш.С. не свободны от спорных положений и побуждают к дискуссии.

1. В п. 5 положения, выносимого на защиту, автор, излагая мысль о том, что при исследовании и анализе объективных социально-правовых факторов, порождающих деформацию правосознания позволили прийти к выводу, что они в своей совокупности выступают индикатором негативного отношения населения Таджикистана не только к праву, правовой системе и правовой действительности, но и правам и свободам других людей. Думается, уместно было бы раскрыть более подробно в диссертационной работе об основных элементах профессионального дефекта.

2. В третьем параграфе второй главы – «Меры, предпринимаемые государством по

преодолению деформации правосознания», автором исследованы меры, примененные государством в период государственной независимости. Также, уместно было бы включить и раскрыть меры, предпринимаемые государством по преодолению деформации правосознания до приобретения государственной независимости (для сравнительного анализа проблемы) (С. 22).

Вместе с тем, данные замечания в целом никак не влияют на теоретическую и практическую значимость диссертационного исследования, носят дискуссионный характер и во многом заданы тоном рецензируемой работы, ориентирующей на глубину и всесторонность научного творчества.

Таким образом, сформулированные автором диссертационного исследования теоретические выводы и практические рекомендации внесут весомый вклад в развитие и дополнение теоретических основ общей теории права, юридической психологии и иных юридических наук, послужат в преодолении деформации правосознания населения Таджикистана.

В заключении необходимо отметить, что диссертационная работа Саркоровой Шакины Сабзаевны на тему: «Деформация правосознания: теоретические и практические аспекты», соответствует всем требованиям предъявляемыми пунктами 31, 33-35 «Порядка присуждения ученых степеней» утвержденными постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 июня 2021 г., № 267 и заслуживает присвоение ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН

Трибуна молодых ученых
Tribune Of Young Scientists

УДК 343.14

АНДЕШАҶО ОИД БА РЀЁНИДАНИ ТОВОНИ ЗАРАР ҲАНГОМИ
ПЕШБУРДИ ПАРВАНДАҶОИ ЧИНОЯӢ

МЫСЛИ ОБ ИСЧИСЛЕНИИ УЩЕРБА ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ
ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

THOUGHTS ABOUT CALCULATING DAMAGE DURING PRODUCTION
ON CRIMINAL CASES

АВЕЗОВА З.Б.
AVEZOVA Z.B.

*Омузгори калони кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати
прокурории Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес
ва сиёсати Тоҷикистон*

*Старший преподаватель кафедры судебного права и
прокурорского надзора Таджикского государственного
университета права, бизнеса и политики
Senior Lecturer, Department of Judicial Law and Prosecutorial
Supervision, State University of Law, Business and
Politics of Tajikistan*

e-mail:
avezova-79@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ).
Научная специальность: 12.00.09 – Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-
правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.09 – Criminal procedure law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: РАҲМАТУЛЛОЕВ А.Э. – профессори кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати
прокурории Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ (роҳбари илмӣ).

Рецензент: РАҲМАТУЛЛОЕВ А.Э. – профессор кафедраи судбоноқ ҳуқуқи судӣ ва прокурор-
скоқ надзора Таджикскоқ госуларствоноқ университета ҳуқуқи судӣ, бизнес ва сиёсати
кандидат юридикеских наук (научный руководитель).

Reviewer: RAHMATULOEV A.E. – Professor of the Department of Judicial Law and Prosecu-
tor's Supervision of the Tajik State University of Law, Business and Politics, Candidate of Legal
Sciences (scientific supervisor).

Аннотатсия: Дар мақола масъалаҳои муҳими соҳаи муҳофизати ҷиноятӣ - барқарор
кардани ҳуқуқи нафароне мебошад, ки аз амал ва санадҳои ғайриқонунии шахсони
мансабдор ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ зарар дидаанд, мавриди баррасӣ қарор
дода шудааст. Муаллиф ба ҳуҷуса омадааст, ки бо мақсади таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои ин
категорияи нафарон як қатор қарорҳои ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд, ки бо тартиби
қоидаҳои муайян кардаи қонуни муҳофизати таъмин карда шаванд. Қайд мешавад, ки баҳри
таъмини ҳуқуқи манфиатҳои нафарони мазкур, қонунҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо

назардошти манфиатҳои умумичамбиятӣ, принципҳои инсондӯстӣ ва адолатпарварӣ, ҳамчун заминаи асосии пешравии ҷомеа, ризоияти умум ва субботу оромӣ такмил дода шуда, амалӣ гарданд.

Вожасҳои калидӣ: зарар, ҳуқуқ, ҷабрдида, ҳаёт, саломатӣ, даъвои граждани, ҷиноят, қафолат, парвандаи ҷиноятӣ, қонунгузори мурофиавӣ.

Аннотация: В статье рассматриваются важные вопросы уголовного судебного процесса - восстановление прав лиц, которым был нанесен ущерб незаконными актами либо действиями должностных лиц при производстве уголовных дел. Автор пришел к выводу, что для обеспечения защиты прав такой категории лиц, должен быть предусмотрен ряд правовых гарантий в соответствии с нормами, определенными процессуальным законом. Отмечается, что в целях обеспечения прав и интересов этих лиц, соответствующие законы Республики Таджикистан должны учитывать интересы общества, принципы гуманности и справедливости как главной составляющей прогресса, всеобщего согласия и стабильности.

Ключевые слова: ущерб, право, потерпевший, жизнь, здоровье, гражданский иск, преступление, гарантия, уголовное дело, процессуальное законодательство.

Annotation: The article discusses important issues of criminal proceedings - restoration of the rights of persons who have been damaged by illegal acts or actions of officials in the conduct of criminal cases. The author came to the conclusion that in order to ensure the protection of the rights of this category of persons, a number of legal guarantees must be provided in accordance with the norms defined by procedural legislation. It is noted that in order to ensure the rights and interests of these persons, the relevant laws of the Republic of Tajikistan should take into account the interests of society, the principles of humanity and justice as the main component of progress, universal harmony and stability.

Key words: damage, rights, victim, life, health, civil claim, crime, guarantee, criminal case, procedural legislation.

Ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар маркази сиёсати ҳуқуқии давлат қарор дорад, ки баҳри амалӣ гаштани он Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста ҷораҳои амалӣ меандешад. Ҷумҳурии Тоҷикистон чун иштирокчии Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ уҳдадор аст, ки ҳуқуқи тамоми шахсони дар ҳудуди он сукунат доштаро қатъи назар аз наҷод, рангу пӯст, ҷинс, забон, дин, этниқоди сиёсӣ ё ақидаи дигар, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молу мулкӣ, таваллуд ё ҳолати дигар эҳтиром ва таъмин намояд, инчунин ба ҳар шахс воситаи пурсамари ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳоро таъмин намояд, таъмини ҳаққи ҳифзи ҳуқуқ барои ҳар шахс, ки ба он эҳтиёҷ дорад тавассути ҳокимияти салоҳиятдори судӣ, иҷроия, қонунгузор ё тавассути дигар мақомоти салоҳиятдоре, ки дар низоми ҳуқуқии давлат пешбинӣ шудааст, сурат гирад ва он бояд имконияти ҳимояи судиро инкишоф диҳад. Ҳангоме, ки воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ

пешбинӣ шудаанд, аз тарафи мақомоти салоҳиятдор таъмини амалишавии онҳо бояд риоя ва иҷро шаванд.

Агар ҳифз ва амалӣ шудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, дар Конститутсия, қонунҳо, санадҳои дигари меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ ва ифода наёфта бошанд, онҳо мазмун ва моҳияти ҳуқуқу гум мекунанд. Меъёрҳои, ки дар Конститутсия оид ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд инъикос ёфта қафолат дода шудаанд, инкишофи ҳуқуқу дар қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки мақомоти давлатӣ қабул карда, тартиби иҷроии дақиқи онҳо муайян карда мешаванд.

Бояд қайд кард, ки ин қоидаҳо ба таври мушаххас дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қонунҳои мурофиавӣ ҷиноятӣ ва граждани муқаррар шудаанд.

Яке аз масъалаҳои муҳими ин соҳа – барқарор кардани ҳуқуқи нафароне мебошад, ки аз амал ва санадҳои ғайриқонунии шахсони мансабдор ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ

зарар дидаанд. Ин қоидаҳо заминаҳои таърихӣ дошта бо мурури замон пайваста тақмил ёфтаанд.

Аввалин маротиба меёрҳое, ки барои ҷалб намудани шахсони мансабдор ба ҷавобгарии молу мулкӣ ва ҷуброни зарар, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии онҳо ба шахс мерасад дар Низомномаи истехсолоти судии ҷиноятӣ Россия аз 20 ноябри соли 1864 пешбинӣ карда шуда буд [1, с. 339].

Ин қоидаҳо ба ташаккулёбӣ ва инкишофи меёрҳои қонунгузории ҷорӣ мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ то инқилобии Россия, ИҚШС таъсири ҷиддӣ расонидааст, ки сарчашмаи аввалини принципи расмӣ давлатӣ дар мурофиаи ҷиноятӣ мебошад [9, с. 23]. Муддати зиёд дар илми ҳуқуқшиносии Россия як фаҳмиш (ақида) яъне, “барои амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор давлат набояд масъулият дошта бошад” аз ҷумла, дар самти мурофиаи судии ҷиноятӣ, ҳукмронӣ мекард [2, с. 102].

Аммо бо қабул шудани КМҚ РСФСР соли 1922 ва КМҚ РСФСР соли 1923 ин институт маҳдуд карда шуда, баъдтар бо санадҳои идоравӣ қисман ҷуброн кардани маоши аз даст дода, баргардонидани молу мулкӣ мусодирашуда, лекин фақат бо тартиби муқаррарнамудаи истехсолоти судии граждани иҷро мешуданд.

Дар КМҚ РСС Тоҷикистон соли 1961 масъалаи тартиби рӯёнидани товони зарар ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, шахсони мансабдор ба ҷавобгарии молу мулкӣ ва ҷуброни зарар, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии онҳо ба шахс мерасад ба танзим дароварда нашуда буд ва фақат соли 1983 дар КМҚ РСС Тоҷикистон моддаи 59 иловаи 1 ворид карда шуд, ки уҳдадорӣ мақомоти таҳқиқ, тафтиш, прокурор ва суд доир ба андешидани чораҳо барои талофӣ кардани зарар, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунӣ ба шахс расидааст пешбинӣ карда шуд.

Имрузҳо мутобиқи м. 2 Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии

Тоҷикистон (минбаъд – КМҚ ҚТ) ҳимояи манфиати ҷамъият, давлат ва ташкилотҳо, ки аз ҷиноят зарар дидаанд яке аз вазифаҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ мебошад [3]. Тибқи қонун ба шахс дар натиҷаи содир шудани ҷиноят зарари ҷисмонӣ, моддӣ, маънавӣ инчунин ҳуқуқи манфиатҳои дигар шахсон дар зери таҳдиди бевосита ё сӯиқасди ҷиноят қарор доштаниш мумкин аст.

Баргари қонунгузории мурофиавии ҷиноятӣ аз КМҚ РСС Тоҷикистон (с. 1961) дар он аст, ки акнун тибқи Кодекси мурофиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурати мавҷуд будани асосҳо ва шартҳо шахс ҳуқуқ дорад, дар давоми шаш моҳ аз лаҳзаи гирифтани нусхаи ҳуҷҷатҳо, яъне нусхаи ҳукми сафедкунанда ё таъиноти (қарори) қатъ намудани парвандаи ҷиноятӣ, бекор кардан ё тағйир додани дигар қарорҳои ғайриқонунӣ ба шахси манфиатдор супорида ё тавассути почта фиристода мешаванд. Инчунин бо ин ба ӯ хабарнома бо фаҳмонидани тартиби рӯёнидани товони зарари молумулкӣ ва барқарор намудани ҳуқуқи дигари ӯ ирсол карда мешавад.

Бо хабарнома оид ба тартиби рӯёнидани товони зарар, ба мақомоте, ки ҳукми сафедкунанда, оид ба қатъи парванда, бекор кардан ё тағйир додани қарорҳои дигари ғайриқонунӣ таъинот (қарор) баровардааст, бо талабномаи рӯёнидани зарари молумулкӣ муроҷиат намудан мумкин аст. Агар аз тарафи суди болоӣ парванда қатъ карда ё ҳукм тағйир дода шуда бошад, аризаи рӯёнидани товони зарар ба суде, ки ҳукм баровардааст, ирсол карда мешавад.

Инчунин дар қ. 1 м. 464 КМҚ ҚТ ҳангоми мавҷуд будани асосҳо ва шартҳо бо талабнома рӯёнидани зарари молумулкӣ муроҷиат намояд, пешбинӣ шудааст. Агар аз тарафи суди болоӣ парванда қатъ карда ё ҳукм тағйир дода шавад, аризаи рӯёнидани товони зарар ба суде, ки ҳукм баровардааст, ирсол карда мешавад. Дар ин модда ҳам бо талабнома ва ҳам аризаи рӯёнидани товони зарар пешбинӣ шудааст. «Талабнома» бештар

хусусияти маъмурӣ ва расмиро ифода мекунад. Талаб кардани маълумот ё мавод ба салоҳияти мақомоти пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ дохил мешавад (м. 86 КМҚ ҚТ). Хуб мешуд, ки дар матни ин меъёр ба ҷойи истилоҳи “талабнома” истилоҳи “ариза оид ба рӯендани товони зарар” пешбинӣ карда шавад.

Инчунин, мувофиқи мақсад мешавад агар сафедшуда низ дар низоми иштирокчиёни муурофияи судии ҷиноятӣ ҳолати ҳуқуқии худро пайдо мекард, чунки барои барқарор кардани ҳуқуқҳои поймолшуда истифода мебурд. Чунки дар қ. 7 м. 47 КМҚ ҚТ маҳкумшуда аз ҳуқуқҳои дар моддаҳои 403 ва 410 КМҚ ҚТ пешбинишуда метавонад истифода намояд.

Тибқи ин қоидаҳо сафедшуда ҳуқуқ дорад ба:

- рӯендани товони зарари молумулкӣ (маош, нафақа, кӯмакпулӣ ва маблағҳои дигаре, ки аз онҳо дар натиҷаи амалҳои ғайриқонунӣ, мусодираи ғайриқонунии молу мулк ё дар асоси ҳукми ё қарорҳои суд ба ғайридаи давлат дохил кардани молу мулк маҳрум гаштааст, ҷаримаҳо ва хароҷоти муурофиявие, ки барои иҷрои ҳукми ғайриқонунии суд ситонида шудаанд, маблағе, ки барои расонидани кӯмаки ҳуқуқӣ пардохта шудаанд ва хароҷотҳои дигар);

- барҳам додани оқибатҳои зарари маънавӣ;

- барқарор намудани ҳуқуқҳои меҳнатӣ, нафақавӣ, манзилӣ ва ғайраҳо.

Товони зарар бояд дар баргирандаи ҳам зарари молу мулкӣ, маънавӣ ва дигар ҳуқуқҳои манфиатҳои шахсро дошта бошад. Ҳуқуқи рӯендани товони зарар «шахси аз хатогиҳои судӣ зарардида» дар Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ [6]*, инчунин Конвенсияи зидди шиканҷа ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳриркунандаи шаъну шараф [7] ва ғ. пешбинӣ мекунад.

Мувофиқи м. 340 КМҚ ҚТ ҳукми сафедкунанда дар сурате бароварда мешавад, ки:

- ҳодисаи ҷиноят вучуд надошта бошад;

- дар қирдори судшаванда таркиби ҷиноят мавҷуд набошад;

- иштироки судшаванда дар содир кардани ҷиноят исбот нашуда бошад.

Сафедкунӣ вобаста ба ҳар яке аз асосҳои номбаршуда маънои эътирофи беғуноҳии судшавандаро дошта, оқибат ҳуқуқи барқарор кардани зарарро ба вучуд меорад.

Агар ҳангоми баровардани ҳукми сафедкунанда бинобар исбот нашудани иштироки судшаванда дар содир намудани ҷиноят ва шахсе, ки ин ҷиноятро содир кардааст, муайян нашуда бошад, суд баробари эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми парвандаро ба прокурор барои андешидани чора ҷиҳати муайян кардани шахсе, ки ба сифати айбдоршаванда бояд ҷалб гардад, ирсол мекунад [3].

Тибқи вазифаҳои муурофияи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаҳои судӣ пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ КМҚ ҚТ ҳалли одилонаи масъалаҳои баррасишаванда дар суд ва риоя намудани меъёрҳои муурофиявӣ ҳангоми татбиқи қонуни ҷиноятӣ мебошад.

Асоси сафедкунии шахс аз як ҷиҳат қатъ кардани ҳукми ғайриқонунӣ беасос ва аз тарафи дуҷумла бартараф кардани оқибати зарари расонидашуда мебошад [10, с. 237]. Мо қомилан бо ин фикр розӣ ҳастем, чунки, дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи пешбурди тосудӣ мумкин аст зарари ҷисмонӣ, молу мулкӣ, моддӣ ва маънавӣ расонида шавад. Лекин, дар қонун дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи пешбури тосудӣ, ки ба шахс расидааст муайян кардани зарари ҷисмонӣ пешбинӣ нашудааст. Барои муайян кардани ҳаҷм ва андозаи зарари ҷисмонӣ санади соҳавии махсус ё меъёре, ки қоидаҳои умумиро муайян кунад вучуд надоранд.

* Паймон аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 13-уми ноябри с. 1998 тасдиқ шудааст.

Мутобиқи КМЧ ҚТ товони зараре, ки ба шахс дар натиҷаи ғайриқонунӣ дастгир кардан, дар ҳабс ва ҳабси хонагӣ нигоҳ доштан, муваққатан аз вазифа дур кардан, дар муассисаи тиббӣ ҷойгир кардан, маҳкум кардан, татбиқ намудани чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ расонида шудааст, аз тарафи давлат *новобаста* аз гуноҳи таҳқиқбаранда, мақомоти таҳқиқ, муфаттиш, прокурор ва суд пурра рӯёнида мешаванд.

Дар м. 461 КМЧ ҚТ кадом намуди зарар, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти таъқиби ҷиноятӣ расидааст пурра пешбинӣ карда шавад, ки зарари ҷисмонӣ, молу мулкӣ ва маънавию бояд дар бар гирад.

Таҳти мафҳуми зарари маънавӣ, азоби руҳӣ ва харобшавии руҳӣ, ки шаъну шарафи шахсро паст мекунад, лекин зарари ғайримоддӣ, зарари маънавии руҳии манфиро ба иштирокчии муурофияи ҷиноятӣ боқӣ мегузорад. Таҳти мафҳуми зарарӣ ҷисмонӣ бояд ҳар гуна зарари манфӣ, ки ба саломатӣ ва ҳаёти инсон расидааст ва боиси оқибати нохуш ба саломатӣ гаштааст фаҳмида шавад [5, с. 102]. Зарари ҷисмонӣ – яъне вайрон шудани низоми мӯътадил ва табиӣ функсияҳои анатомии аъзои бадани инсон, ки боиси азобу дарди ҷисмонӣ гаштааст ва шахс аз қобилияти ҷисмонӣ (корӣ) пурра ё қисман маҳрум шудааст [8].

Таҳти мафҳуми зарари молу мулкӣ хама гуна оқибати нохуш яъне, аз даст додан ё хароб гаштани молу мулк ё ин ки боиси паст рафтани сифату қиммати молу мулк мегардад, фаҳмида мешавад.

Ҳангоми осеб расонидан ба шахрванд ё дигар зарар ба саломатии ӯ бояд муносибати меҳнате (даромад), ки ӯ дошт ё баръало гирифта метавонист, инчунин хароҷоти вобаста ба осеб дидани саломати (барои муолиҷа, хӯроқи иловагӣ, истеъмоли, протезкунонӣ, нигоҳубини шахси дигар, муолиҷаи санитарии курортӣ, ба даст овардани воситаҳои махсуси нақлиёт, омодагӣ ба омӯхтани касби нав ва ғайра), агар эътироф гардида бошад, ки ҷабрдида ба ҷунин нави кӯмак ва нигоҳубин муҳтоҷ

аст ва барои гирифтани кӯмаки ройгон ҳуқуқ надорад, ҷаброн карда шаванд.

Бинобар ин, барои рӯёнидани товони зараре, ки дар натиҷаи натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти таъқиби ҷиноятӣ расидааст гузаронидани экспертиза барои муайян кардани намуд, ҳаҷм ва андозаи зарари расонидашуда ҳатмӣ мебошад. Аз ин рӯ, тағйироти зерин ба қ. 2 м. 464 КМЧ ҚТ ворид карда шаванд: “Судя, прокурор, муфаттиш, мақомоти таҳқиқ на дертар аз як моҳи баъд аз рӯзи ворид гардидани ариза андозаи зарарро муайян мекунад ва дар ҳолатҳои зарурӣ аз мақомоти молия ва таъминоти иҷтимоӣ ҳисобу китоб ва зарурати гузаронидани экспертизаро дархост карда, дар бораи анҷом додани пардохтҳо доир ба рӯёнидани товони зарар қарор мебароранд” [3].

Сабаби дар парвандаи ҷиноятӣ баррасӣ шудани аризаи рӯёнидани товони зарар дар он аст, ки аниқ муайян кардани ҳаҷми зарар натавонанд аҳаммияти ҳуқуқӣ-гражданӣ, балки ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ низ дорад.

Вобаста аз кирдор ва оқибати дар натиҷаи зараре, ки ба шахс дар натиҷаи ғайриқонунӣ дастгир кардан, муваққатан аз вазифа дур кардан, дар ҳабс ва ҳабси хонагӣ нигоҳ доштан, дар муассисаи тиббӣ ҷойгир кардан, маҳкум кардан, татбиқ намудани чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ расонида шудааст ба таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва суд ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷавобгарии гражданӣ пешбинӣ шуданаш мумкин аст. Ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи Кодекси ҷинояти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КЧ ҚТ) бинобар дидаю доништа ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахси бегуноҳ м. 348 КЧ ҚТ дидаю доништа шахси бегуноҳро ба сифати айбдоршаванда ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан аз ҷониби таҳқиқбаранда, муфаттиш ё прокурор, м. 349 КЧ ҚТ дидаю доништа аз тарафи судя (судяҳо) ғайриқонунӣ баровардани ҳукм, ҳалнома ё дигар санадҳои судӣ, м. 354 КЧ ҚТ аз ҷониби таҳқиқбаранда, муфаттиш ё суд маҷбур сохтан ба додани нишондод. Яъне бо роҳи таҳдид, ирӯб ё кирдорҳои

дигари ғайриқонунӣ гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабрдида ё шоҳидро маҷбур намудан ба додани нишондод, инчунин коршиносро барои пешниҳоди хулоса маҷбур кардан аз ҷониби таҳқиқбаранда, муфаттиш ё суд, м. 358 КҶ ҚТ ғайриқонунӣ дасггир ё ҳабс намудан, м. 359 КҶ ҚТ сохтакории далелҳо яъне, сохтакории далелҳои парвандаи граждани аз ҷониби шахси дар парванда иштирокдошта ё намояндаи ӯ, пешбинӣ шудааст боиси ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани суд ва мақомоти таъкиби ҷиноятӣ мегарданд [4].

Аризаи шахс дар натиҷаи натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи пешбури тосудӣ дар муурофияи ҷиноятӣ – ин арз дар хусуси барқарор намудани зарари дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи пешбури тосудӣ расида мебошад, ки ҳангоми дар сурати озод намудани дастгиршуда ё ҳабсшуда бо сабаби тасдиқ нагардидани гумон дар содир кардани ҷиноят, қатъ намудани парвандаи ҷиноятӣ, ҳангоми мавҷуд набудани ҳодисаи ҷиноят, ҳангоми дар кирдори содиршуда мавҷуд набудани аломатҳои таркиби ҷиноят ва ҳангоми исбот нашудани иштироки гумонбаршуда ё айбдоршаванда дар содир намудани ҷиноят, ба шарте, ки тамоми имкониятҳо барои ҷамъоварии далелҳои иловагӣ истифода шуда бошанд, баровардани ҳукми сафедкунанда, тағйир ёфтани бандубасти кирдор дар асоси он моддаи қонун, ки ҷинояти нисбатан сабуктарро бо таъини ҷазои нисбатан сабуктар мувофиқи ин модда ё аз ҳукм хориҷ кардани қисми айбдоркунӣ ва бо ин сабаб сабук кардани ҷазоро пешбинӣ менамояд, бекор карда шудани қарори ғайриқонунии суд доир ба татбиқи ҷораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ арз гардида, аз ҷониби суд бо тартиби муқаррарнамудаи м. 401 КМҶ ҚТ баррасӣ ва ҳал карда мешаванд.

Дар КМҶ ҚТ имконияти пешниҳоди талабот дар бораи барқарор кардани зарари ҷисмонӣ, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунии суд ва мақомоти анҷомдиҳандаи пешбури тосудӣ дар

муурофияи ҷиноятӣ бевосита пешбинӣ нагардидааст. Ҳамзамон, чи хеле ки аз таҳлили қонунгузории граждани бармеояд, зарари дар натиҷаи вайрон кардани ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкии шахрвандон (шаъну шараф, номи нек, озодӣ, дахлнопазирӣ, сирри ҳаёти шахсӣ ва ғайра) бавуҷудномада бояд барқарор карда шавад.

Мувофиқи м.м. 1115, 1116 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, зарари маънавӣ дар сурати мавҷуд будани гуноҳи зараррасон аз ҷониби зараррасон дар шакли пулӣ ҷуброн карда мешавад. Андозаи ҷуброни зарари маънавӣ вобаста ба хусусияти ба ҷабрдида расонидани ранҷу азоби маънавӣ ва ҷисмонӣ, инчунин, дараҷаи гуноҳи зараррасон дар ҳолатҳои, ки агар гуноҳ асоси ҷуброн бошад, аз ҷониби суд муайян карда мешавад. Аз ин нуқтаи назар, даъвои граждани дар парвандаи ҷиноятӣ дар хусуси барқарор кардани на танҳо зарари моддӣ, инчунин, маънавӣ низ пешниҳод шуда метавонад [5].

Даъвоҳои дорои хислати ғайримолумулкӣ, масалан, дар бораи аз ҳуқуқи падару модарӣ маҳрум кардани айбдоршаванда; рад кардани маълумоти бадномкунанда; ҳимояи шаъну шараф ва ғайра, ҳарчанд онҳо бо содир кардани ҷиноят алоқаманданд, яққоя бо парвандаи ҷиноятӣ арз карда ва баррасӣ шуда наметавонанд. Чунин даъвоҳо ба тартиби муурофияи судии граждани баррасӣ карда мешаванд.

Тибқи қонун, дар пешбурди парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои, ки оқибати онҳо боиси марги ҷабрдида гардидааст, ҳуқуқҳои ӯро ҳешовандони наздиқаш амалӣ мекунанд. Ин қоидаҳо ҳангоми пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ нисбати шахсоне, ки бо амал ё санадҳои мақомоти пешбурди парвандаи ҷиноятӣ боиси вайрон кардани ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкии шахрвандон (шаъну шараф, номи нек, озодӣ, дахлнопазирӣ, сирри ҳаёти шахсӣ ва ғайра) онҳо гашта зарар дидаанд ё бинобар татбиқ гардидани зӯроварӣ, таҳдид ва дигар ҷораҳои ғайриқонунӣ зарар расидааст, бояд ҷорӣ карда шавад.

Бо мақсади сари вақт таъмини ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар қ. 1 м. 464 КМҚ ҚТ тағйироти зерин “ҳимоятгар ва намояндаи қонунӣ” илова карда шавад. Чунки қонунгузор мувофиқи м. 53 КМҚ ҚТ қонунгузор ҳимоятгарро вазифадор мекунад, ки ҳамаи восита ва усулҳои дар қонун ва КМҚ ҚТ манънашударо истифода барад ва ба иштирокчиёни муҳофизат дар ҳама марҳилаҳои он ёрии ҳуқуқии зарурӣ расонад.

Яъне, шахс, ҳимоятгар ва намояндаи қонунӣ ӯ ҳуқуқ доранд, дар давоми шаш моҳ аз лаҳзаи гирифтани нусхаи ҳуҷҷатҳои бо хабарномаи тартиби рӯёнидани товони зарар ба мақомоте, ки ҳукми сафедкунанда, оид ба қатъи парванда, бекор кардан ё тағйир додани қарорҳои дигари ғайриқонунӣ таъинот

(қарор) баровардааст, бо аризаи рӯёнидани зарари молумулкӣ муроҷиат намоянд.

Ҳамин тариқ, давлат ба тамоми шаҳрвандон дастрас будани ҳифзи судӣ, ҳимояи давлатӣ, адолати судӣ ва ҷуброни зарари расонидашударо кафолат медиҳад. Ин кафолати конститусионӣ бояд нисбати шахсони ғайриқонунӣ дастгиршуда ё ҳабсшуда, айбдоршуда, муваққатан аз вазифа дур карда шуда, дар муассисаи тиббӣ ҷойгир карда шуда, маҳкум карда шуда, сафедшуда ва шахсоне, ки *ҳангоми* пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ бинобар татбиқи қарорҳои зарароварӣ, таҳдид ва дигар чораҳои ғайриқонунӣ зарар расида, бояд таъмин карда шавад.

Адабиёти истифодашуда

1. Радченко, В.И. Уголовный процесс: учебник для вузов / В.И. Радченко. – М.: Юстицинформ, 2006. – 783 с.
2. Кирилов, А.С. Возмещение вреда, причиненного незаконными действиями органов, осуществляющих уголовное судопроизводство в Российской Федерации: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андрей Сергеевич Кирилов. – М., 2019. – 194 с.
3. Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3-юми декабри с. 2009, № 564 (бо тағйири иловаҳои то соли аз 19. 07. 2022 с., № 1900) // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content> (санаи муроҷиат: 10.02. 2023.).
4. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми майи с. 1998, № 574 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.1998, № 9, мод.68, мод.69, № 22, мод.306; аз 17.12.2020 № 1730, аз 20.04.2021 № 176, аз 23.12.2021 № 1809, аз 19.07.2022 № 1895, аз 19.07.2022 № 1896.
5. Кодекси гражданинӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми II, аз 11-уми декабри с. 1999, № 884 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, № 12, мод. 323; с. 2002, № 4, қ. 1, мод. 170; с. 2006, № 4, мод. 194; с. 2009, № 12, мод. 821; с. 2010, №7, мод. 540; ҚҚТ аз 03.07.2012 с., № 849; аз 22.07.2013 с. № 977; аз 02.01.2019 с., № 1558.
6. Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, ки бо қатъномаи 2200 А Ассамблеяи генералии СММ аз 16-уми декабри с. 1966 қабул шудааст // Маҷмуаи санадҳои асосии байналмилалӣ ва миллӣ оид ба ҳуқуқи инсон / З. Ализода, Б. Сафаров, Ҷ. Саъдизода [ва диг.]. – Душанбе: Контраст, 2018. – 406 с.
7. Конвенсияи зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибат ва ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳриркунандаи шаъну шараф, бо қатъномаи 39/46 Ассамблеяи генералии СММ аз 10-уми декабри с. 1984 қабул шуда, 26-уми июни с. 1987 эътибор пайдо кардааст // Маҷмуаи санадҳои асосии байналмилалӣ ва миллӣ оид ба ҳуқуқи инсон / З. Ализода, Б. Сафаров, Ҷ. Саъдизода [ва диг.]. – Душанбе: Контраст, 2018. – 406 с.
8. Қоидаҳои ташхиси судию-тибии муайянсозии дараҷаи вазнинии зарари ҷисмонӣ // Бо фармони Вазири тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июли соли 1999, № 276 тасдиқ шудааст.
9. Раҳматулоев, А.Э. Муҳофизатии ҷиноятӣ: китоби дарсӣ // А.Э. Раҳматуллоев. – Хучанд: Хуросон, 2016. – 628 с.
10. Уголовный процесс: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Под ред. В.П. Божьева. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт, 2011. – 541 с.

References

1. Radchenko, V.I. Criminal procedure: textbook for universities / V.I. Radchenko. – M.: Justitsinform, 2006. – 783 p.
2. Kirilov, A.S. Compensation for harm caused by illegal actions of bodies carrying out criminal proceedings in the Russian Federation: dis... cand. legal Sciences: 12.00.09 / Andrey Sergeevich Kirilov. – M., 2019. – 194 p.
3. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3. 2009, No. 564 (with amendments until 19.07.2022 p., No. 1900) // [Electronic resource] – Access mode: <https://mmk.tj/content> (date of application: 10.02. 2023) .
4. The Criminal Code of the Republic of Tajikistan from May 21, p. 1998, No. 574 // News of the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan, p. 1998, No. 9, Art. 68, Art. 69, No. 22, Art. 306; from 17.12.2020 No. 1730, from 20.04.2021 No. 176, from 23.12.2021 No. 1809, from 19.07.2022 No. 1895, from 19.07.2022 No. 1896.
5. Civil Code of the Republic of Tajikistan. Part II, from December 11, 1999, No. 884 // News of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan, 1999, No. 12, art. 323; 2002, No. 4, p. 1, art. 170; s. 2006, No. 4, art. 194; 2009, No. 12, art. 821; 2010, No. 7, art. 540; State Government dated 03.07.2012, No. 849; from 22.07.2013 p. No. 977; dated 02.01.2019, No. 1558.
6. The International Covenant on Civil and Political Rights, adopted by the UN General Assembly resolution 2200 A of December 16. Adopted in 1966 // Collection of main international and national documents on human rights / Z. Alizoda, B. Safarov, J. Saadizadeh [and others]. - Dushanbe: Contrast, 2018. - 406 p.
7. The Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment and Punishment, with Resolution 39/46 of the UN General Assembly of December 10. 1984 was accepted on June 26. Entered into force in 1987 // Collection of main international and national documents on human rights / Z. Alizoda, B. Safarov, J. Saadizadeh [and others]. - Dushanbe: Contrast, 2018. - 406 p.
8. Rules of forensic examination to determine the severity of physical damage // Approved by the order of the Minister of Health of the Republic of Tajikistan dated July 12, 1999, No. 276.
9. Rakhmatuloev, A.E. Criminal procedure: textbook // A.E. Rahmatulloev. - Khujand: Khorasan, 2016. - 628 p.
10. Criminal procedure: a textbook for university students studying in the specialty “Jurisprudence” / Ed. V.P. Bozhyov. 3rd ed., rev. and additional – M.: Yurayt, 2011. – 541 p.

ТДУ 34.09

МАХСУСИЯТИ ҲУҚУҚИИ НАТИҶАҲОИ ФАЪОЛИЯТИ ОПЕРАТИВӢ-ҶУСТУҶӢ
ПРАВОВАЯ СПЕЦИФИКА РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

LEGAL SPECIFICITY OF THE RESULTS OF OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

АНВАРЗОДА С.А.
ANVARZODA S.A.

Унвонҷӯи кафедраи муҳофизати ҷиноятии факултети № 2
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон
Соискатель кафедры уголовного процесса факультета № 2
Академии МВД Республики Таджикистан
Applicant for the Department of Criminal Procedure, Faculty No.
2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Tajikistan

E-mail:
samandar0040@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).
Научная специальность: 12.00.09 – Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.09 – Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: РАҲИМЗОДА Р.Ҳ. – Вазири қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, генерал-полковники милитсия (роҳбари илмӣ).

Рецензент: РАҲИМЗОДА Р.Ҳ. – Министр вnutренних дел Республики Таджикистан, доктор юридических наук, доцент, генерал-полковник милиции (научный руководитель).

Reviewer: RAKHIMZODA R.KH. – Minister of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Doctor of Law, Associate Professor, Colonel-General of Militia (Scientific supervisor).

Аннотатсия: Дар мақола махсусияти амалӣ ва назариявии падидаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Таҳлили падидаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки таърифи он танзими дурусти қонуниро талаб мекунад. Муаллиф пешниҳод мекунад, ки дар санади қонунгузори соҳавӣ таърифи падидаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ таҳия ва ворид карда шавад.

Вожаҳои калидӣ: фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, натиҷаҳо, истифодаи иттилоотӣ, исботкунӣ, далелҳо, муҳофизати ҷиноятӣ.

Аннотация: В статье изучается и анализируется практическая и теоретическая специфика результатов оперативно-розыскной деятельности. Анализ института результатов оперативно-розыскной деятельности свидетельствует о том, что ее понятие требует правильного законодательного регулирования. Автор предлагает разработать и включить в отраслевое законодательство определение результатов оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, результаты, использование информации, доказывание, доказательства, уголовный процесс.

Annotation: The article studies and analyzes the practical and theoretical specifics of the results of operational investigative activities. An analysis of the institute's results of operational investigative activities indicates that its concept requires proper legislative regulation. The author

proposes to develop and include in industry legislation a definition of the results of operational investigative activities.

Key words: operational-search activity, results, use of information, proof, evidence, criminal process.

Бо парвандаҳои ҷиноятӣ истифода намудани иттилооти бо роҳи оперативӣ ба даст омада зарурати воқеӣ дорад. Чуноне муҳаққиқ ва олими барҷастаи тоҷик Р.Ҳ. Раҳимзода қайд менамоянд, зарурати тафриқаандози миёни намудҳои фаъолияти мурофиавӣ-ҷиноятӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ дар сатҳҳои гуногун қарор доштани кафолати ҳуқуқии иштирокчиёни ин муносибатҳои ҳуқуқӣ ба шумор меравад. Амалҳои оперативӣ-чустучӯӣ нисбат ба амалҳои мурофиавӣ-ҷиноятӣ маҳдудиятҳои камтар доранд [7, с. 14; 8, с. 166-192]. Барои ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ кафолати расмиётӣ хос нест, чунки, онҳо моҳиятан амалҳои кофтуковӣ-чустучӯиро маҳдуд мекунанд ва ин амалҳо дар аксар мавридҳо ғайриошкорро анҷом дода мешаванд. Дар баробари ин, озодона интиҳоб қардани тарзу воситаҳои гирифтани иттилооти зарурии воқеӣ, истифодаи мурофиавии онро дар раванди исбот дар мурофиаи ҷиноятӣ маҳдуд мекунад.

Мушкилоти истифодабарии натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ (минбаъд – ФОҶ) дар мурофиаи ҷиноятӣ бағоят мубрам боқӣ мондааст. Ҳарчанд ки аллакай зиёда аз 50 сол мешавад, ки худи падида ва амалияи оперативӣ-чустучӯӣ дар сатҳи расмӣ ҳуқуқӣ арзёбӣ шудааст. Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки таҳлилу тадқиқотҳои илмию амалии то ба ин рӯз баргузоршуда, ки аксарияти олимони ва кормандони амалӣ дастгири намоянд, ҳулосаи ягонро ташаққул надодаанд. Бояд дар назардошт, ки фаъолияти мурофиавӣ-ҷиноятӣ ва оперативӣ-чустучӯӣ зеро як мақсад – ошкор қардани ҷиноят – муттаҳид шудаанд, аммо бо назардошти як қатор унсурҳои хосашон аз якдигар фарқ мекунанд. Дар ин бора муҳаққиқон Б.Т. Безлепкин, И.Т. Маҳмудов, Р.Ҳ. Раҳимзода як андеша доранд. Б.Т. Безлепкин барҳақ қайд менамояд, ки “яке аз тафовут дар он дида мешавад, ки дар

натиҷаи амалҳои мурофиавӣ-ҷиноятӣ (тафтишӣ) иттилооте ба даст оварда мешаванд, ки ҳамчун далел оид ба парвандаи ҷиноятӣ баромад мекунанд, аммо, иттилооте, ки дар натиҷаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ ба даст оварда мешаванд, худ ба худ далел шуда наметавонанд” [1, с. 146].

В.И. Рохлин қайд менамояд, ки “бо назардошти муташаккилона ва боқасбият будани унсурҳои ҷиноятӣ, ошкор қардани аксарияти ҷиноятҳо, махсусан қаблан омодашуда ва банақшагирифташуда, тариқи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ ба таври дахлдор ташкилшуда, андешидашуда, имконнопазир аст” [9, с. 26]. Бояд дарназар дошт, ки дар шароити муосир арзиши натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ босуръат баланд шуда истодааст. Чунки, дар аксар мавридҳо ин натиҷаҳо на танҳо бо роҳи анъанавӣ ба даст оварда намешаванд, балки онҳоро ҳатто иваз қарда намешавад. Бинобар ҳамин, истифодаи иттилооти оперативӣ-чустучӯӣ дар раванди исботкунии мурофиавӣ-ҷиноятӣ зарур ва муҳим боқӣ мемонад.

Олимони ватанӣ, аз ҷумла, дотсент И.Т. Маҳмудов оид ба ин масъала ибрози назар қарда, чунин ақида дорад, ки “натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ – маводе, ки аз ҷониби шахсони масъули воҳидҳои оперативии мақомоти давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ» дар хусуси нишонаҳои амалҳои ғайриқонунии тайёршудаистода, содиршаванда ё содиршуда, ки қонунгузори ҷиноятӣ пешбинӣ намудааст, инчунин дар бораи шахсоне, ки онро тайёр мекунанд, содир мекунанд ё содир қарданд, дар бораи шахсе, ки аз мақомоти тафтиши пешакӣ, таҳқиқ ва суд пинҳон мешаванд ё аз ҷазои ҷиноятӣ саркашӣ мекунанд, ба даст оварда шудаанд” [5, с. 35], фаҳмида мешавад.

Бо назардошти муқаррароти дар боло зикршуда, ҳалли масъалаи таносуби мафҳумҳои натиҷаи ФОҶ ва далелҳои муурофиавӣ-ҷиноятӣ, ба андешаи мо муҳим мебошад. Маъноии луғавии “натиҷа” мутобиқи Фарҳанги забони тоҷикӣ “чизе, ки аз чизе пайдо мешавад; оқибати ягон қор, хулоса, ҳосил, самара” фаҳмида мешавад [10, с. 354]. Мусалам аст, ки натиҷаҳои ФОҶ бояд тариқи моддӣ инъикос ёфта дар ҳуҷҷатгузориҳои воҳидҳои оперативӣ тариқи барандаҳои ҷисмонӣ (моддӣ) собит гарданд [3, с. 126].

А.Ю. Шумилов иброз менамояд, ки “натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ чунин маълумоте (ахборот, иттилоот) фаҳмида шавад, ки ҳангоми амалигардонии ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар моддаи 6 пешбинишуда ба даст омадаанд, ҳамзамон маълумоте, ки аз гумоштаҳо ва маводи дар қабати парвандаи оперативӣ инъикос шудаанд. Ин ахборот бояд ҳолати содир шудани ҷиноятро инъикос намуда, дигар ҳолатҳои зуд ва пурра ошқор кардани ҷиноятро тариқи воситаҳои муурофиавии ҷиноятӣ дар бар гирад” [11, с. 109].

В.К. Зникин натиҷаҳои ФОҶ-ро ҳамчун иттилооти оперативие муайян кардааст, ки бо ёрии ҷорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз инфрасохтори ҷинояткорӣ ба даст оварда шуда ва ҷамъоварӣ гардидааст [4, с. 10].

Дар ин бора Н.А. Громов, В.А. Пономаренков, А.Н. Гушин, Ю.В. Франсифоров чунин маънидод менамоянд, ки “натиҷаҳои ФОҶ – иттилооте мебошад, ки аз ҷониби қормандони воҳидҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ оид ба шахсон ва ҳолатҳои санҷидашаванда, ҷамъоварӣ шуда, ҳамзамон дар қуҷо ва қигуна сарқашмаи маълумоти фактикӣ (далелҳо) тариқи муурофиавӣ ҷустуҷӯӣ қарда шаванд” [2, с. 156].

А.Е. Чечетин натиҷаҳои ФОҶ-ро ҳамчун иттилооте баррасӣ менамояд, ки шаҳодатқунандаи фаъолияти ҷиноятӣ, дигар ҳолатҳои ба доираи вазифаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ шомилшаванда буда, дар рафти амалигардонии ҷорабиниҳои оперативӣ-

ҷустуҷӯӣ ва дигар қораҳои хусусияти оперативидошта ба даст оварда шудаанд. Ҳамзамон иштирокчиёни ФОҶ бо роҳи амалигардонии фаъолияти ҷустуҷӯӣ ғайримуурофиавӣ ошқоро ё ғайриошқорро объектҳои моддӣ ё шахсонии ҷисмонии ошқор менамоянд, ки бевосита ва ё бавосита ба зуҳуроти ҷиноятӣ алоқамандии ногустаи доранд [6, с. 196].

Қайд қардан ба маврид аст, ки аввалин маротиба дар сатҳи давлатҳои ИДМ Федератсияи Россия пешқадам шуда, мафҳуми меъёрии муқаррароти “натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” тариқи Дастурамал оид ба тартиби пешниҳоди натиҷаҳои ФОҶ ба мақомоти таҳқиқ, тафтиш, прокуратура ва ё суд, муайян қарда шуда буд [12, с. 63]. Дар он зери натиҷаҳои ФОҶ “иттилооти воқеӣ фаҳмида мешавад, ки аз ҷониби воҳидҳои оперативӣ бо риояи талаботи қонунгузори дар бораи ФОҶ оид ба осори ҷиноятҳои омодашаванда, содиршаванда ё содиршуда, оид ба шахсоне, ки ба ҳуқуқвайронқунӣ омода мешаванд, дар оянда содир меқунанд ва ё содир қардаанд, аз мақомоти таҳқиқ, тафтиш ё суд пинҳон мешаванд, аз адои қазо сарқашӣ меқунанд, инчунин оид ба қодиса ё амале, ки ба амнияти давлатӣ, қарбӣ, иқтисодӣ ва экологӣ таҳдид меқунанд, ба даст оварда шудаанд”. Муқаррароти мақур бо назари қосса инъикос қардида, ба талаботи расмии дар Тоҷикистон амалқунанда муқолифат пайдо намеқунанд. Қунки мафҳум ва ё таърифи падидаи “натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” дар шакли том ва яқлухт дар ягон санади меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос нашудааст. Аз ин рӯ талаботи м. 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” (минбаъд – ҚҶТ “Дар бораи ФОҶ”) танҳо махсусияти истифодаи натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ инъикос шудааст. Ҳамзамон, тибқи талаботи Қодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚМҶ ҚТ) (м. 84), падидаи “натиҷаҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” шарҳи муқарраротӣ

дода нашудааст. Аз ин рӯ, ба андешаи мо, инъикос ва шарҳи мафҳуми падидаи “натичаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ” вазифаи тадқиқотӣ ва илмӣ муҳаққиқони соҳаҳои фаъолияти мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ба шумор меравад.

Таҳлили ҚҶТ “Дар бораи ФОҶ” аз он шаҳодат медиҳад, ки муқаррароти ягона оид ба дарки падидаи “натичаҳои ФОҶ” умуман ҷой надошта, танҳо хусусияти таъминкунандаи амалии падидаи “натичаҳои ФОҶ” мавриди шарҳу инъикос қарор гирифтааст. Аз рӯйи талаботи м. 11 қонуни мазкур танҳо махсусияти истифодабарии “натичаҳои ФОҶ” мавриди танзим қарор гирифтааст. Аз ҷумла, вобаста ба ҷоизии истифодабарии ин падида барои тайёр ва амалӣ гардонидани амалҳои тафтишӣ ва судӣ, гузаронидани ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ ҷиҳати ошкор намудан, огоҳонидан, пешгирии қардан ва кушодани ҷиноятҳо, ошкор ва муайян намудани шахсони тайёркунанда, содиркунанда ё содиркардаи онҳо, ҳамчунин барои чустучӯи шахсони аз мақомоти таҳқиқ, тафтиш ва суд пинҳоншуда, аз адои ҷазо саркашинамуда, бедарак гумшуда ва муайян намудани молу мулк мусодирашаванда; ҳамчун асос барои оғози парвандаи ҷиноятӣ хизмат намоянд, ба мақомоти таҳқиқ, муфаттиш, прокурор ё суде (судяе), ки парвандаи ҷиноятӣ дар пешбурди ӯ қарор дорад, пешниҳод гарданд; таҳқиқи асли будани “натичаҳои ФОҶ” ҳангоми ба сифати далел истифода кардани онҳо бо парвандаҳои ҷиноятӣ; тартиби арзёбӣ ва эътироф кардани “натичаҳои ФОҶ”, ки бо иштироки давлатҳо ба даст оварда шудаанд.

Таҳлили ҚМҶ ҚТ доир ба падидаи “натичаҳои ФОҶ” аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ин санади меъерии ҳуқуқӣ низ мафҳум ва таърифи падидаи “натичаҳои ФОҶ” инъикос нашуда, танҳо замима барои дарки минбаъдаи он дар шакли меъери ҳаволақунанда оварда шудааст. Мундариҷаи м. 84 ҚМҶ ҚТ (дар таҳрири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 март соли 2011, № 692) чунин инъикос шудааст,

ки “Натичаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯии ба даст овардашуда ба шарте далел эътироф карда мешаванд, ки бо риояи муқаррароти Кодекси мазкур ҷамъоварӣ шуда бошанд”. Дар ин маврид мо риояи идеали талаботи принсипиалии “ҳеҷ як маълумоти пеш аз оғоз кардани парвандаи ҷиноятӣ ба даст оварда шуда, барои таҳқиқбаранда, муфаттиш ва суд ҳамчун далел баромад намекунад” дида мешавад. Албатта иттилоот барои тафтишкунанда муҳим ва зарур аст, аммо ҳамагуна маълумот, ки ба сифати далел истифода бурда мешаванд ва онҳо бар асари айбдоркунии шахс гузошта мешаванд бояд тариқи тартиботи дар меъёрҳои ҚМҶ пешбинишуда, ҷамъоварӣ, санҷида ва баҳо дода шаванд. Дар ин маврид, масъалаи марказиро “риояи муқаррароти Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ” дар рафти ба даст овардани натичаҳои ФОҶ ташкил медиҳад. Талаботи якумин дар ин ҳолат муқаррароти моддаҳои 1 ва 2 ҚМҶ ҚТ ташкил медиҳад, ки ҳамагуна амалу ҷораҳои муҳофизатии ҷиноятӣ бояд қонунӣ, асоснок, инсондустона, ҳуқуқмуҳофизавӣ ва расмӣ бошанд.

Талаботи минбаъда ин мешавад, ки ҷиҳати ба даст овардани натичаҳои фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ бояд талаботи ҳатмии ҚМҶ ҚТ вобаста ба тартибу асосҳои ҷамъоварии далелҳо, тартиб ва махсусияти санҷидани далелҳо ва ниҳоят махсусияти арзёбии ҳуқуқӣ, воқеӣ ва аслии иттилоот дар бораи ҷиноят ва шахсони онро содиркарда, бемайлон риоя карда шаванд. Барои мисол, ҷиҳати собит кардани вазъи ҷиноятӣ ва ё амали ҷинояткоронаи шахс сабти гуфтугӯӣ телефонӣ, видеонаворҳо, дастхатҳо, ки тариқи ҷорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ ба даст оварда шудаанд, бояд тариқи тафтиш (дар тафтишоти пешакӣ ва ё суд) мавриди санҷиш қарор дода шаванд.

Ҳангоми арзёбии ҳуқуқӣ чунин ҳолатҳо ба монанди сарчашмаи ин иттилоот, саҳеҳии иттилоот, дахлдории иттилоот ва дар маҷмӯъ басанда будани иттилоот барои исботи ҳолат мавриди омӯзиш ва арзёбӣ бояд қарор дода шаванд. Риояи ин вазъият имконият медиҳад, ки

талаботи асосии КМҚ ҚТ пурра ва ҳамаҷониба риоя карда шавад.

Дар ин замина, муқаррароти илмӣ ва меъёрии падидаи “натиҷаҳои ФОҚ”-ро ҷамъбаст намуда, чунин арзёбӣ кардан мумкин аст.

Пеш аз ҳама, падидаи “натиҷаҳои ФОҚ” хусусияти амалӣ дошта, барои пешбурди ғайриқонунии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар қори мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ғайриқонуна истифода бурда мешавад. Талаботи асосӣ нисбати натиҷаҳои ФОҚ бояд чунин бошанд, ки он бо риояи мазмун ва мундариҷаи меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” амалӣ шуда, дар рафти он риоя ва ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд бемайлон таъмин шавад.

Пасон, натиҷаҳои ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бояд бо риояи талаботи меъёрии КМҚ ҚТ ба роҳ монда шавад. Ҳамагуна иттилоот ва маводе, ки мазмуни натиҷаҳои ФОҚ-ро ташкил медиҳанд, ҳатман бояд бо механизмҳои муҳофизати ҷиноятӣ мавриди санҷиш ва

арзёбӣ қарор дода шаванд. Чунки, табиати айбдор кардани шахс дар содир кардани ҷиноят бояд қори осон ва тезанҷомшаванда набояд. Мавриди санҷиш қарор додани натиҷаҳои ФОҚ аз ҷониби мақомоти тафтиш – тариқи тафтишоти пешакӣ, аз ҷониби прокурор – тариқи назорати прокурорӣ ва аз ҷониби суд – тариқи назоратбарии судӣ ва татбиқи адолати судӣ, бояд ғайриқонунии оддӣ ва дуруст даркшаванда фаҳмида шавад.

Ва дар ниҳоят, пешниҳод карда мешавад, ки таърифи расмӣ падидаи “натиҷаҳои ФОҚ” таҳия карда шуда, бо риояи талаботи ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ тариқи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ” ҳамчун санади соҳавӣ шомил карда шавад. Ин ҳолат имкон медиҳад, ки фаҳмиш ва дарки ягона аз ҷониби мутахассисон пайдо шуда, маводи оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз ҷониби мақомоти назораткунанда дақиқ ва яқхела арзёбӣ карда мешаванд.

Адабиёти истифодашуда

1. Безлепкин, Б.Т. Уголовный процесс России: учебник / Б.Т. Безлепкин. – М.: Проспект, 2003. – 479 с.
2. Громов, Н.А., Пономаренков, В.А., Гушин, А.Н., Францифоров, Ю.В. Доказательства, доказывание и использование результатов оперативно-розыскной деятельности: учебное пособие / Н.А. Громов, В.А. Пономаренков, А.Н. Гушин, Ю.В. Францифоров. – М.: Приор, 2001. – 207 с.
3. Дубонос, Е.С. Основы оперативно-розыскной деятельности: курс лекций / Е.С. Дубонос; Под ред. Г.К. Синилова. – М.: Книжный мир, 2002. – 184 с.
4. Зникин, В.К. Использование оперативно-розыскной информации в уголовно-процессуальном доказывании: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Валерий Колосович Зникин. – Томск, 1998. – 23 с.
5. Маҳмудов, И.Т. Истифодаи натиҷаҳои ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар ғайриқонунии исботкунӣ бо парвандаҳои ҷиноятӣ / И.Т. Маҳмудов // Қонуният. Нашри махсус. – 2014. – № 5. – С. 35-41.
6. Основы оперативно-розыскной деятельности: учебное пособие / Под ред. А.Е. Четина. – Барнаул, 2003. – 251 с.
7. Раҳимзода, Р.Ҷ. Ба сифати далелҳо мубаддал гардонидани натиҷаҳои ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ба даъвогарданд: проблемаҳои ҷойдошта / Р.Ҷ. Раҳимзода // Қонуният. Нашри махсус. – 2014. – № 5. – С. 17-20.
8. Раҳимзода, Р.Ҷ. Натиҷаҳои ғайриқонунии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар исбот: Муҳофизати ҷиноятӣ: китоби дарсӣ / Р.Ҷ. Раҳимзода; Мухаррири масъул Р.Р. Юлдошев. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. – С. 166-192.
9. Рохлин, В.И. К вопросу об использовании результатов оперативно-розыскной деятельности при доказывании / В.И. Рохлин // Труды Санкт-Петербургского юридического института Генеральной прокуратуры РФ. – 2003. – № 5. – С. 25-30.
10. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Душанбе: Нашриёти “Ирфон”. Ҷилди 2. – 950 с.

11. Шумилов, А.Ю. Комментарий к Федеральному Закону “Об оперативно-розыскной деятельности”. – М., 1997. – 290 с.

12. Шейфер, С.А. Доказательства и доказывания по уголовным делам: проблема теории правового регулирования: монография / С.А. Шейфер. – М., 2012. – 238 с.

References

1. Bezlepkin, B.T. Criminal process in Russia: textbook / B.T. Bezlepkin. – М.: Проспект, 2003. – 479 p.

2. Gromov, N.A., Ponomarenkov, V.A., Gushchin, A.N., Frantsiforov, Yu.V. Evidence, proof and use of the results of operational investigative activities: textbook / N.A. Gromov, V.A. Ponomarenkov, A.N. Gushchin, Yu.V. Fransiforov. – М.: Prior, 2001. – 207 p.

3. Dubonosov, E.S. Fundamentals of operational-search activities: a course of lectures / E.S. Dubonosov; Ed. G.K. Sinilova. – М.: Book World, 2002. – 184 p.

4. Znikin, V.K. The use of operational investigative information in criminal procedural evidence: abstract of thesis. dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.09 / Valeriy Kolossovich Znikin. – Tomsk, 1998. – 23 p.

5. Mahmudov, I.T. Using the results of operative-search activity in the activity of proof in criminal cases / I.T. Mahmudov // Legality. Special edition. - 2014. - No. 5. - P. 35-41.

6. Fundamentals of operational investigative activities: textbook / Ed. A.E. Chechetina. – Barnaul, 2003. – 251 p.

7. Rahimzoda, R.H. Transforming the results of operational-search activity into evidence: existing problems / R.Kh. Rahimzoda // Legitimacy. Special edition. - 2014. - No. 5. - P. 17-20.

8. Rahimzoda, R.H. The results of operative-search activity in evidence: Criminal proceedings: a textbook / R.H. Rahimzoda; Responsible editor R.R. Yuldoshev. - Dushanbe: ER-graph, 2018. - P. 166-192.

9. Rokhlin, V.I. On the issue of using the results of operational investigative activities in proving / V.I. Rokhlin // Proceedings of the St. Petersburg Law Institute of the General Prosecutor's Office of the Russian Federation. – 2003. – No. 5. – P. 25-30.

10. Tajik language culture. - Dushanbe: Irfon publishing house. Volume 2. – 950 p.

11. Shumilov, A.Yu. Commentary on the Federal Law “On Operational-Investigative Activities”. – М., 1997. – 290 p.

12. Sheifer, S.A. Evidence and proof in criminal cases: the problem of the theory of legal regulation: monograph / S.A. Shafer. – М., 2012. – 238 p.

ТДУ 343.985

**УСУЛҲОИ ТАКТИКИИ САНЧИШИ НИШОНДОД ДАР ҶОИИ ҲОДИСА
ВОБАСТА БА ҶИНОЯТИ ОДАМКУШӢ**

**ТАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ПРОВЕРКИ ПОКАЗАНИЙ НА МЕСТЕ
ПРОИСШЕСТВИЯ, СВЯЗАННЫХ С УБИЙСТВОМ**

**TACTICAL METHODS FOR CHECKING INDICATIONS AT THE SCENE
OF AN INCIDENT RELATED TO MURDER**

АҲМАДЗОДА М.С.
AHMADZODA M.S.

*Ассистенти кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон*

*Ассистент кафедры криминалистики и
судебно-экспертной деятельности
юридического факультета*

*Таджикского национального университета
Assistant at the Department of Criminalistics and Forensic
Expertise, Faculty of Law, Tajik National University*

E-mail:
Muhammad_62@mail.ru

*Ихтисоси илмӣ: 12.00.12 – Криминалистика; фаъолияти экспертизаи судӣ; фаъолияти
оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).*

*Науҷнаи махсусӣ: 12.00.12 – Криминалистика; судебно-экспертная деятельность;
оперативно-розыскная деятельность (5.1.4. Уголовно-правовые науки).*

*Scientific specialty: 12.00.12 – Forensics; forensic activity; operational investigative activities
(5.1.4. Criminal law sciences).*

*Тақриздиханда: НАЗАРОВ А.Қ. – мудири кафедраи криминалистика ва фаъолияти
экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор (роҳбари илмӣ).*

*Рецензент: НАЗАРОВ А.Қ. – заведующей кафедрой криминалистики и судебно-эксперт-
ной деятельности юридического факультета Таджикского национального университета,
доктор юридических наук, профессор (научный руководитель).*

*Reviewer: NAZAROV A.K. – Head of the Department of Criminalistics and Forensic Science
of the Law Faculty of Tajik National University, Doctor of Law, Professor (scientific adviser).*

*Аннотатсия: Дар мақола масъалаҳои ҷойдошта оид ба усулҳои тактикий санҷиши
нишондод дар ҷойи ҳодиса, алалхусус, вобаста ба ҷинояти одамкушӣ мавриди баррасӣ
қарор дода шуданд. Муаллиф бо тарзи муқоиса қорбурди усулҳои мавҷударо дар санҷиши
нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса баррасӣ намуда, дар асоси натиҷаҳои бадастомада ва таҳлили
андешаҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ ҳулосаи ҳудро оид ба масъалаи мазкур баён намуд.*

*Вожаҳои калидӣ: санҷиши нишондод, ҷойи ҳодиса, амали тафтишӣ, парвандаи
ҷиноятӣ, муфаттиш, нишондоди гумонбаршуда, ҷойи ҳодиса.*

*Аннотация: В статье рассмотрены существующие проблемы, связанные с тактиче-
скими методами проверки доказательств на месте происшествия, в частности, связанные с
убийством. Автор при помощи метода сравнения рассмотрел использование существующих*

методов при проверке показаний на месте происшествия и на основании полученных результатов и анализа мнений отечественных и зарубежных ученых, высказал свое мнение относительно данного вопроса.

Ключевые слова: проверка показаний, место происшествия, следственное действие, уголовное дело, следователь, показания подозреваемого, место происшествия.

Annotation: The article discusses existing problems associated with tactical methods of checking evidence at the scene of an incident, in particular those associated with murder. Using the comparison method, the author examined the use of existing methods when checking evidence at the scene of an incident and, based on the results obtained and analysis of the opinions of domestic and foreign scientists, expressed his opinion on this issue.

Key words: verification of evidence, scene of the incident, investigative action, criminal case, investigator, testimony of the suspect, scene of the incident.

Моҳияти «ҳар як усули амали санчишӣ дар он ифода меёбад, ки он хусусияти тавсия илмиро доро буда, дар асоси баҳодиҳии вазъият, сабабҳои он, вобаста ба хусусиятҳои равонии одамон ҳангоми қорбарӣ бо онҳо дар амали тафтишӣ муфаттиш усули самарабахшро дар санчиши парванда интиҳоб менамояд. Ҳамзамон, ҳар як амали тафтишӣ маҷмуи муайяни усулҳои ба ин амали мушаххаси тафтишӣ ҳосро, ки дар истифодаи ин усул ба қор бурда мешаванд, фаро мегирад (масалан, усули нақли озод ҳангоми пурсиш).

Бо тарзи муқоиса қорбурди усулҳои мавҷударо дар санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса баррасӣ намуда, дар асоси натиҷаҳои бадастомада метавонем ҳулосаи ҳудро баён намоем. Андешаи қобили қабул он аст, ки санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса аз рӯйи принсипи зерин амалӣ мегардад: як тафтиш – тафтиши як ҷойи ҳодиса боиси беасос қашол додани баррасии парванда дар муфаттиш, инчунин сабаби зиёд шудани хароҷоти ташкилию моддӣ мегардад. Риояи қонун ҳангоми санчиши нишондодҳо дар тафтишот на бо роҳи таъйин намудани амалҳои иловагӣ, балки бо тайёрии ҳамачониба дидан, ва ба нақша гирифтани амалияи тафтишӣ, пешбурди ҳолати қорӣ дар тафтишот ҳангоми санчиши нишондод ва натиҷаҳои бадастомада бояд ба роҳ монда шавад.

Тафтиши нишондодҳо бо усулҳои гуногун амалӣ гардида, муҳаққиқони барҷастаи соҳа Р.С. Белкин ва Е. Лившич панҷ усули асосиро барои тафтиши

нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ муайян мекунам. Ин таснифотро ба таври зайл метавон маънидод кард:

1) имкони ташаббусқорӣ фароҳам овардан ба шахси пурсишшаванда, ки нишондоди ӯ санчида мешавад;

2) бо ҳар як айбдоршаванда ва шохид гузаронидани санчиши алоҳидаи нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса;

3) ҳангоми санчиши нишондод дар ҷойи ҳодисаи ташкили нақли рафти ҳодиса;

4) ҳангоми санчиши нишондод алоқамандии ҳолати қор ва ашӯҳоро дар ҷойи ҳодиса нишон додан;

5) назорат аз болои қасе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад [3, с. 132].

Н.Г. Шурухнов баъди таҳқиқи усулҳои мавҷуда теъдоди онҳоро то 11 адад нишон медиҳад. Муҳимтарин усулҳои санчиш аз ин омилҳо иборат мебошанд: нишондоди мавқеи иштирокчиёни ҳодиса; фароҳам овардани имкони ташаббусқорӣ ба шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад; санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо иштироки ҳар як шахси санчидашаванда дар алоҳидагӣ; риояи пайдарпайии амалҳо; дар шакли намоиш такрори амалҳо дар ҷойи ҳодиса бо нақли озоди шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, намоиши амалҳои дахлдор ба онҳо; тафсилот ҳангоми муқоисаи нишондод ва амали шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, бо дарназардошти ҳолати ҷойи ҳодиса; назорати рафтори шахсе, ки нишондодаш санчида мешавад; ҳавасмандгардонӣ дар табодули

равандҳои фикрӣ барои шахсе, ки нишондодҳои ӯ санчида мешавад; гузаронидани (дар баъзе мавридҳо) чорабиниҳои зарурии ҷустуҷӯӣ дар ҷойи ҳодиса бо мақсади ошкор намудани далелҳои шайъии ҷиноят; муқоиса намудани нишондодҳои санчидашуда бо ҳолати аслии ҷойи ҳодиса ва далелҳои қаблан дар парванда ҷамъовардашуда [11, с. 34].

Ин усулҳои истифодашаванда воқеан принципҳои истеҳсолоти санчиши нишондодҳо дар марҳилаи тафтишоти пешакиро вобаста ба ҷинояти одамқушӣ акс намуда, ба роҳ мондани онҳо ҳатмӣ мебошанд. Тавре ки аён мегардад, ин усулҳо хусусияти умумӣ дошта, барои санчиши нишондод дар марҳилаи мурофиаи тосудӣ татбиқ карда мешаванд. Дар ин маврид тафтиши алоҳидаи нишондодҳои якҷанд шахс, тавре пештар қайд гардиданд, ҳолати истисноӣ ба шумор меравад. Вобаста ба мазмуну мундариҷа истифодаи санчиши нишондодҳо дар давраҳои алоҳидаи мурофиаи тосудӣ ба такмил ниёз дорад. Дар рафти тафтишот бояд он усул ба кор бурда шавад, ки он дар татбиқи принципҳои мурофиаи тосудӣ имкон фароҳам оварда, дар ин раванд нишондодҳо дар ҳузури ҳамаи иштирокчиёни мурофиа, аз ҷумла шахсоне, ки маълумоташон ба нишондодҳо муҳолиф аст, бояд тафтиш карда шавад.

Дар ин самт муқаррароти ташкилии мансуб ба оғози амали тафтишӣ бо санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ низ ба такмил ва тасҳеҳ ниёз дошта, он бояд дар бинои мақоми тафтишот оғоз карда шавад, ки дар он ҳузури иштирокчиёни мурофиа, мавҷудияти тамоми шароитҳои зарурии ташкилию техникӣ зарур буда, имкони роҳандозии истеҳсолоти санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса дар ҷойи ҳодисаҳои гуногун баргузоршавандаро фароҳам меорад.

Дар марҳилаи аввал муфаттиш бояд ҳуқуқ ва уҳдадорихои мурофиавии иштирокчиён, қоидаҳои санчиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса муайян

намояд, мавҷудияти шароитҳои зарурии мурофиавӣ, ташкилӣ ва моддиро (ҳозир будани иштирокчиён, омодагии нақлиёт, мавҷудияти воситаҳои алоқа, вазъи обу ҳаво) нишон диҳад.

Нақли озоди ҳодиса аз ҷониби шахс фарогири пурсиши тарзи шифоҳӣ, нишондодҳои субъекти тафтишшавандаро гирифтани ҳангоми ҳаракати ӯ ба ҷойи иҷрои бевоситаи амалии тафтишӣ ва махсусан дар ҳуди ҷойи санчиш мебошад.

Марҳилаи савол ва ҷавоб аз ҷониби муфаттиш ва дигар иштирокчиёни мурофиа баррасӣ ва шарҳи маълумоти аз ҷиҳати криминалистӣ муҳимро, ки аз ҷониби шахси тафтишшаванда ба даст оварда мешавад, пешбинӣ менамояд. Дар раванди тафтиши ҷинояти одамқушӣ иштирокчиёни мурофиа, метавонанд савол диҳанд ва ба нишондодҳои шахси тафтишшавандаро бевосита мавриди тафтиш қарор диҳанд, тафтишшавандаро бевосита дар рафти амали фаҳмонанд.

Марҳилаи ниҳой ҳаллу фасли аризаҳо, баррасии дарҳости тарафҳо, инчунин чараёни тағйири ҷойи нишондоди ҳодисаро дар бар мегирад.

Ба ҳаллу фасли масъалаи иттилоотӣ, яъне ба даст овардани маълумоти шайъии муҳим марҳилаҳои дуҷум ва сеюм алоқамандӣ дошта, бо дарназардошти ин гуфтаҳо усули санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамқушӣ, ки муфаттиш амалӣ менамояд, маҳз дар ҳамин ду марҳила бояд бозрасӣ гардад.

Дар баробари такрори ҳолати баамаломата дар санчиши нишондодҳо ва риояи механизми мавҷудаи ин амали тафтишӣ, ки андешаронии муҳаққиқони соҳаро оид ба он ба таври васеъ бозгӯӣ намудем, дар хусуси баъзе аз унсурҳои муҳимми санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи санчиш масъалагузорӣ намудан ба манфиати кор буда, истифодаи онҳо дар чараёни татбиқ ва муқаррар намудани натиҷаҳои тафтиш зарур ва имконпазир мебошад. Шарҳи мухтасари ин чараёнро ба таври зайл метавон арзёбӣ намуд.

Усули барқарорсозии робитаи психологӣ ва ба таври ихтиёрӣ гирифтани розигии шахс барои иштирок дар санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса. Ҳангоми пурсишҳои пешакӣ муфаттиш бояд бо истифода аз усулҳои зикршуда фаъолнокии шахси тафтишшавандаро муайян намояд. Дар марҳалаи минбаъда аз рӯйи вичдон софдилона амал кардани шахс ҳангоми додани нишондодҳо ошкор карда мешавад. Усулҳои муайян кардани воқеияти маълумоти пешниҳодшуда (усулҳои рамзкушоии ҷузъҳои маълумот, ошкорсозии воқеият ва ғ.), инчунин усулҳои психологӣ муайян кардани ҳолатҳои номаълумро дар ин навъи санчиш ба кор бурда метавонем.

Усули бозгӯии ҳаракати иштирокчиёни санчиш ва муайян намудани нишондодҳо дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ ҳангоми амалисозии он аз омилҳои гуногун вобастагӣ дорад. Азбаски дар пешбурди ин амали тафтишӣ вобаста ба ҷинояти одамкушӣ шахси асосӣ, яъне муҳим шахсе мебошад, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, тартиби амалкарди ӯ бояд тибқи тартиби муайян сурат гирад: аввал ба ҷойи ҳодисаи одамкушӣ шахсе бурда мешавад, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, баъд аз он шохидони ҳолис, муфаттиш ва баъд ҳамаи иштирокчиёни амали тафтишӣ ба ҷойи ҳодиса меоянд. Ҳангоми овардани шахси пурсишшаванда ба ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ барои муайян намудани нишондодҳо дар воситаи нақлиёт шахси пурсишшаванда бояд дар паҳлуи ронанда бошад, то ба ӯ самти ҳаракатро нишон диҳад.

Дар ҳама ҳолат қоида бояд риоя шавад ва дар ин маврид шахсони дахлдор бояд дар наздикии шахсе, ки нишондоди ӯ санчида мешавад, барои назорату гуфтори ӯ бошанд. Илова бар ин, агар санчиш ва муайян кардани нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса бо айбдоршаванда, гумонбаршудаи ҷинояти одамкушӣ, муфаттиш гузаронида шуда бошад, бояд барои пешгирии фирори ҷунин шахс ва барқарор намудани робита бо ашхоси ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ номаълум, кӯшиши

ӯ барои аз байн бурдани нишонаҳои ҷинояте, ки то ҳол аз тарафи кормандони оперативӣ ошкор карда нашудааст, чора андешида шавад [1, с. 22].

Ҳангоми гузаронидани санчиши нишондодҳо ба роҳ мондани намоиши амалҳои руҳдода дар ҳодисаи одамкушӣ ва нақли озоди он муҳим арзёбӣ мегардад. Ин усул бо моҳияти худ амали тафтишӣ алоқамандӣ дорад. Санчиши нишондод дар ҷойи ҳодиса аз ҷониби шахси қаблан пурсишшуда дар ҷойи ҳодиса додани нишондодро талаб менамояд [9, с. 252]. Бо дарназардошти ин ҳолат ба шахсе, ки нишондодаш санчида карда мешавад, ҳангоми расидан ба ҷойи ҳодиса ҳуқуқи тавзеҳдиҳӣ оид ба ҳолатҳои дар ҷойи ҳодисаи зикргардидаи ҷинояти одамкушӣ дода мешавад. Моҳияти ин усул дар он ифода меёбад, ки бо ин роҳ ба шахс имкони на танҳо дар бораи ҳолатҳои ҳодиса суҳбат кардан, балки оид ба амалҳои дорои хусусияти фардидошта нақл кардан дода мешавад, ки онҳо арзиши муҳим дар ошкорсозии воқеият доранд.

Дар рафти ин амали тафтишӣ шахси тафтишшаванда метавонад дар ҷойи ҳодисаи ҷинояти одамкушӣ озодона ҳаракат кунад, ба объектҳои алоҳидаи ин ҷой вобаста ба воқеаи баамаломата ишора намояд. Озодии амал ва ҳаракати шахси тафтишшаванда бояд аз ҷониби муфаттиш танҳо бо сабабҳои таъмини амнияти иштирокчиёни муҳофизат, инчунин агар маълумоти пешниҳоднамудаи шахс ба мавзуи парвандаи ҷинояти одамкушӣ дахл надошта бошад, маҳдуд карда мешаванд [2, с. 267].

Намоиши такрорӣ амал ҳангоми санчиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса хусусияти иттилоотӣ ёрирасонро нисбат ба нишондодҳои шахс дорад. Пеш аз ҳама, санчиши нишондодҳои қаблан додашуда дар заминаи баҳо додан ва муқоиса кардани баёноти шахс ва мувофиқати онҳо ба вазъияти беруна асос меёбад. Аз ин рӯ, дар марҳилаи ибтидоӣ ҳангоми санчиши нишондод аз шахс талаб карда мешавад, ки тавассути нақли озод воқеаро шарҳ диҳад ва тавассути ин амал ӯ

ҳолатҳои ба вуқӯмадаро ба намояндагони муфаттиш фаҳмонад ва дар сурати зарурат ба шахс имкон дода мешавад, ки ҷузъиёти муҳимро дар ҷойи ҳодиса нишон диҳад, то гурӯҳи иштирокчиён ба он диққати худро равона созанд, инчунин аз ашёҳои мавҷудаи мавзъ барои нишон додани ҳолати воқеи ҳодиса истифода намояд. Дар баробари ин амалҳо пешниҳод карда шавад, ки шахси тафтишшаванда маълумотро дар шакли пайдарпай бояд баён намояд.

Пеш аз оғоз намудани истеҳсолоти санҷиши нишондодҳо вобаста ба ҷинояти одамкушӣ дар ҷойи ҳодиса масъалаи тартиби интиқол аз як ҷой ба ҷойи дигар бояд ҳалли худро ёбад. Вобаста ба вазъияти тафтиш тарҷума метавонад ҳамзамон ё пайдарпай сурат гирад. Дар ҳолатҳое, ки шахси ниёзманди тарҷума қисман забони мурофиаро медонад, он ҷузъияти зарурии маълумотро бояд тарҷума кард, ки барои ӯ фаҳмо нест. Дар ин ҳолат муфаттиш бояд ба воситаи тарҷумон ҳуқуқи эълон намудани зарурати боздоштани санҷиши нишондодҳоро дар ҷойи ҳодиса фаҳмонад, то маълумоти барояш нофаҳмо тарҷума карда шавад. Ин усул вақти мурофиавиро барои дар ҷойи ҳодиса санҷидани нишондод бидуни поймол кардани ҳуқуқи иштирокчиёни мурофия сарфа менамояд.

Мушоҳидаи рафтори шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, инчунин ҳолат ва рафтори ӯ дар тамоми давраи санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ бояд таҳти таваҷҷуҳ ва назорати муфаттиш қарор дошта бошад. Ин усул ба кормандони дахлдор тафтишӣ имкон медиҳад, ки ҳолати равонӣ ва ҳолати мусоиди муошират бо шахси тафтишшавандаро назорат намоянд ва сари вақт чораҳои оид ба рафъи монеаҳо дар тафтиши парвандаи ҷиноятӣ, аз ҷумла кӯшиши фирор кардани айбдоршаванда, инчунин таъсири ӯ ба субъектони дигари амали тафтишӣ андешанд.

Дар раванди гузаронидани амали тафтишӣ бояд ҳолати равонии шахси

нишондодҳояш санҷидашавандаро ба инобат гиранд ва дар ин асос рафтори ӯ ва паёмадҳои ҳолати тафтиширо пешгӯӣ карда тавонанд. Фаҳмидани ҳолати шахси тафтишшаванда аз ҷониби муфаттиш, пеш аз ҳама, ба ошкор намудани ангеҷаҳои рафтори ӯ, ки ба бошуурона ва бешуурона тақсим мешаванд, вобаста аст. Сабабҳои онро тавассути усулҳои шифохӣ, дар он вақте ки шахс сабаби амали худро ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса фаҳмонад, метавон муайян кард. Агар аз ҷониби шахс ҷараёни воқеи ҳодиса пинҳон дошта шавад, дар ин маврид аз усули мушоҳидаи рафтори шахси тафтишшаванда бештар бояд истифода бурд. Ҳангоми мушоҳида ба эҳсоси амалкарди ин шахс бештар бояд диққат додан зарур аст. Агар ба мақсадҳои дар пешгузаштаи расида шавад, пас эҳсоси шахсро, ки санҷида мешавад, метавон мусбат ҳисобид. Тайёрии ҳамачониба ба санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ, дақиқ омӯختани шахсияти пурсишшаванда, донишҳои хислатҳои инфиродии ӯ дар ҳолатҳои тафтиши, ки ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса ба миён меоянд, усули самарабахш дар ин навъи тафтишоти ҷиноятӣ ба шумор меравад.

Бо истифода аз усулҳои бовар кунонидан: тавзеҳот, исбот, раддия ва пешниҳод муфаттиш бояд барои устувории мавқеи худ далелҳои асоснок пешниҳод намуда, онҳоро бо манфиатҳои шахсӣ ва мурофиавии шахси тафтишшаванда алоқаманд намояд. Муфаттиш бояд ба шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, таъсири бевосита расонида, ба маълумоти пешниҳодкардаи ӯ боварӣ дошта бошад, ки ин асоси эътиқод ба ҳисоб меравад.

Мантиқан ва пайдарпай ифода ёфтани андешаҳои, ки бо далелу мафҳумҳо ва падидаҳо асоснок карда шудааст, ба иштирокчиёни санҷиш дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ имкони бефоиди будани муҳолифат ба адолати тафтишотиро фаҳмонида, ин раванд эътиқоди шахси тафтишшавандаро ба муфаттиш дар ошкор намудани ҳақиқати

парванда мустаҳкам мекунад. Раванди бовар кунонидани шахси тафтишшаванда дар заминаи воқеъ ба амал меояд. Дар ин раванд дараҷаи эҳёи эҳсоси боварӣ, ки тавассути усули хос ба вучуд меояд, аҳамияти муҳимро касб намуда, маҳз тавассути он фаъолнокии шахси тафтишшаванда ба миён меояд.

Маҷбуркунӣ – ин таъсири равоние мебошад, ки он бо далеловарии нокифояи объекти маҷбуркунӣ фарқкарда мешавад. Ба назар чунин мерасад, ки ин усул ҳангоми санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинойти одамкушӣ бо дарназардошти ихтиёран пешниҳод гаштани маълумотҳо аз ҷониби иштирокчии амали тафтишӣ камтар ба назар мерасад. Аммо амалияи тафтишотӣ нодуруст будани ин гуфтаҳоро собит менамояд. Тавассути усулҳои маҷбуркунӣ: сарзаниш, танқид, огоҳӣ ва ҷазо, ҳангоми санҷиши нишондод дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинойти одамкушӣ ба ҳамон ҳадафҳо ноил мегарданд, ки ҳангоми бовар кунондан – роҳандозии рафтори дурусти мурофиавии шахси тафтишшаванда дар анҷом додани амали тафтишӣ низ ба он мақсадҳо метавон расид. Аммо, бар хилофи бовар кунонидан, усули маҷбуркунӣ мавқеи фаъоли шахси тафтишшавандаро пешбинӣ намекунад. Истифодаи усулҳои маҷбуркунӣ дар он ҳолатҳое тавсия дода мешавад, ки агар дар амали иштирокчии санҷиш мақсади поймол кардани ҳуқуқи иштирокчиёни дигар ё қоидаҳои мурофиавии тафтишӣ ба таври назаррас мушоҳида карда шавад.

Дар истифодаи ин усул ба мафҳуми сарзаниш диққати махсус равона мегардад [1, с. 26]. Истифодаи нодурусти ин усул метавонад ба он мақсадҳое, ки муфаттиш ҳангоми татбиқи он талош кардааст, таъсири манфӣ дошта бошад ва натиҷаҳои санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса эътимоднок нахоҳанд буд.

Дар адабиёти криминалистӣ ба масъалаи усули санҷиш нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинойти одамкушӣ олимони зиёде дахл намуда, бо асарҳои арзишманди худ дар баррасии ҷанбаҳои гуногуни он саҳми беандозаи худро гузоштаанд [4, с. 67]. Барои равшанӣ

андохтани баъзе паҳлуҳои бахсталаби мавзуи санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса омӯзиши усулҳои мансуби он, аз ҷумла ҷанбаи робитаи психологӣ ин навъи тафтишӣ бояд тавсияҳои амалии кормандони соҳа ба инобат гирифта шаванд.

Истифодаи усулҳои психологӣ дар фароҳам овардани ташаббускорӣ ва мустақият ба шахсест, ки нишондоди ӯ дар ҷойи ҳодиса тафтиш карда мешавад, самарабахш арзёбӣ мешаванд. Зарурати иҷрои ин шарт асосан эътимоднокии натиҷаҳои бадастомадаро муайян мекунад. Аз ин рӯ, ҳатто дар ҳолатҳое, ки муфаттиш ҷойи ҳодисаи одамкуширо ва объектҳои мавҷудаи онро медонад, бояд тамоми шароитро фароҳам оварад, то шахси тафтишшаванда ҳангоми рафтани ба ин ҷой ба таври мустақилона амал кунад ва маҳз дар ҳамин ҳолат ӯ ба эътимоднокии рафти тафтишот эътимод ҳосил мекунад [3, с. 132]. Дар ин маврид даҳолати шахсони дар амали тафтишӣ иштироккунанда, имову ишораҳо ва ё амалҳои дигаре, ки метавонанд ба таври воқеъ ба амалҳо ва тавзеҳоти шахсе, ки нишондодаш санҷида мешавад, таъсир расонанд ва ҳамзамон дар эътимоднокии онҳо шубҳа ба миён оваранд, қатъиян қобили қабул намебошанд.

Дар қ. 3 м. 207 Кодекси мурофиавии ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайри қобили қабул будани ба ин амалҳо ягон даҳолати беруна ва саволҳои раҳнамункунанда додан мумкин нест [12]. Вобаста ба ин, шахсе, ки амали тафтиширо пеш мебарад, бояд тамоми шароитро фароҳам оварад, то ки мустақилияти амали шахси тафтишшаванда дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинойти одамкушӣ ба таври зарурӣ таъмин карда шавад. Аммо ин амал маънои онро надорад, ки ба ӯ ташаббуси пурра дода, дар ин маврид бо муфаттиш комилан алоқа канда шавад. Дар ин ҷой нигоҳ доштани эътидол дар муносибати байни онҳо бояд риоя шавад, яъне ба шахс озодии муайян дар интихоби амал ва нишондод дар ҷойи ҳодисаи одамкушӣ бо нигоҳ доштани нақши пешбарии шахсе, ки далелҳоро дар ҷойи ҳодиса тафтиш

мекунад ва дар ташкилу идоракунии тамоми рафти тафтиш масъулият дорад, дода мешавад.

Дар ҳама ҳолат шахсе, ки нишондоди ӯ дар ҷойи ҳодиса вобаста ба ҷинояти одамкушӣ тафтиш карда мешавад, хангоми рафтан ба ҷойи ҳодиса бояд аз дигар иштирокчиёни амали тафтишӣ дар пеш қарор дошта бошад. Ин ҳолатро М.Н. Хлинсов ба таври зайл баён мекунад: «аввал пуршишшаванда, баъд шохидон ва шахсе, ки амали тафтиширо мегузаронад, сипас мутахассис ва шахсони боқимонда ба ҷойи ҳодиса роҳ пеш мегиранд» [8, с. 21]. Ин андешаро М.В. Меркулова тарафдорӣ намекунад ва ӯ чунин мешуморад, ки дар ин ҳолат ба мутахассис тавсия дода мешавад, то дар баробари дигар иштирокчиёни санҷиши нишондод барои ба даст овардани маълумоти зарурӣ дар ҷойи худ ҳаракат намояд, аммо аз шахсе, ки нишондоди ӯ санҷида мешавад, пеш нагузарад [7, с. 81].

Аз муқоисаи ҳолатҳои бавучудодама дар ин амали тафтишӣ чараёни муайянсозии мувофиқат кардан ва ё накардани тавзеҳот ва амали шахси санҷидашуда бо воқеият дар ҷойи ҳодисаи

одамкушӣ аз якҷанд ҷузъҳои ба ҳам алоқаманд иборат мебошад:

– хотира, ҳамчун яке аз вазифаҳои равонӣ ва навъи фаъолияти зехнӣ, ки ба нигоҳ доштан, ҷамъоварӣ кардан ва дубора эҳё сохтани иттилооти аз берун гирифташуда равона шудааст;

– мушоҳида ҳамчун қобилияти шахс барои дарки хосиятҳои муҳим, аз ҷумла, дар дарки аҳаммиати ашё ва падидаҳои воқеияти атроф;

– ҳулосаҳо, яъне қобилияти ба вучуд овардани донишҳои нав (ҳукм) дар асоси як ё якҷанд ҳукми дигар.

Самарабахши санҷиши нишондодҳо дар ҷойи ҳодиса асосан аз фаъолияти муфаттиш вобаста буда, он дар навбати худ имкон медиҳад, ки тамоми ҷузъиёти равонии амали мувофиқавӣ баррасӣ карда шавад. Дар ин маврид ҷанбаи психологӣ сифатҳои мансуб ба дараҷаи касбияти муфаттишро, ки барои ноил гардидан ба натиҷаҳои дилхоҳ ва самарабахшӣ дар пешбурди амали тафтишии мазкур заруранд, ба назар гирифта ба манфиати қор мебошад.

Адабиёти истифодашуда

1. Белкин, Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: лекция / Р.С. Белкин. – М.: Высшая школа МВД СССР, 1961. – 26 с.
2. Белкин, Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы: монография / Р.С. Белкин. – М., 1966. – 296 с.
3. Белкин, Р.С., Лившиц, Е.М. Тактика следственных действий / Белкин Р.С., Лившиц Е.М. – М.: Новый Юрист, 1997. – 176 с.
4. Волчечкая, Т.С. Моделирование при проведении проверки показаний на месте / Т. С. Волчечкая // XX науч. конф.: тезисы докладов. – Калининград, 1988. – С. 36-44.
5. Гвилия, Д.М. Некоторые особенности проверки показаний на месте / Д.М. Гвилия, С.А. Лубин // Известия Тульск. гос. ун-та. Сер.: Актуальные проблемы юридических наук. 2007. – Вып. 16. – С. 174-177.
6. Куликов, В.Н. Психология внушения: учеб. пособие / В.Н. Куликов; Под ред. А.Г. Ковалева. – Иваново: Изд-во Ивановского гос. ун-та им. первого в России Иванова-Вознесенского областного Совета рабочих депутатов, 1978. – 198 с.
7. Меркулова, М.В. Тактика проверки показаний на месте события / М.В. Меркулова; Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 197 с.
8. Орлов, Ю.Н. Проверка показаний на месте / Ю.Н. Орлов // Законность. – 2008. – № 2. – С. 21-25.
9. Победкин, А.В. Уголовно-процессуальное доказывание: монография / А.В. Победкин. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 408 с.
10. Хлынцов, М.Н. Проверка показаний на месте / М.Н. Хлынцов; Под ред. проф. Д.П. Рассейкина. – Саратов, 1971. – 120 с.
11. Шурухнов, Н.Г. Тактика проверки и уточнения показаний на месте / Н.Г. Шурухнов // Криминалистика. Курс лекций. Вып. 7; Под ред. проф. В.П. Лаврова. – М., 1997. – 214 с.

12. Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 декабри с. 2009, № 564 // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <http://mmk.tj/content/кодекси-муурофиавии-ҷиноятии-ҷумҳурии-тоҷикистон> (санаи мууроҷиат: 23.03.2023).

References

1. Belkin, R.S. Checking and clarifying indications on the spot: lecture / R.S. Belkin. – M.: Higher School of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1961. – 26 p.
2. Belkin, R.S. Collecting, researching and evaluating evidence. Essence and methods: monograph / R.S. Belkin. – M., 1966. – 296 p.
3. Belkin, R.S., Livshits, E.M. Tactics of investigative actions / Belkin R.S., Lifshits E.M. – M.: New Lawyer, 1997. – 176 p.
4. Volchetskaya, T.S. Modeling when checking readings on site / T.S. Volchetskaya // XX scientific. Conf.: abstracts of reports. – Kaliningrad, 1988. – P. 36-44.
5. Gviliya, D.M. Some features of checking readings on site / D.M. Gviliya, S.A. Lubin // Izvestia Tuls. state un-ta. Ser.: Current problems of legal sciences. 2007. – Issue. 16. – Pp. 174-177.
6. Kulikov, V.N. Psychology of suggestion: textbook. allowance / V.N. Kulikov; Ed. A.G. Kovaleva. – Ivanovo: Ivanovo State Publishing House. University named after Russia's first Ivanovo-Voznesensk City Council of Workers' Deputies, 1978. – 198 p.
7. Merkulova, M.V. Tactics of checking evidence at the scene of an event / M.V. Merkulova; Ed. prof. V.P. Lavrova. – M.: Yurlitinform, 2009. – 197 p.
8. Orlov, Yu.N. Checking the readings on the spot / Yu.N. Orlov // Legality. – 2008. – No. 2. – P. 21-25.
9. Pobedkin, A.V. Criminal procedural evidence: monograph / A.V. Pobedkin. – M.: Yurlitinform, 2009. – 408 p.
10. Khlyntsov, M.N. Checking the readings on the spot / M.N. Khlyntsov; Ed. prof. D.P. Rasseikina. – Saratov, 1971. – 120 p.
11. Shurukhnov, N.G. Tactics of checking and clarifying evidence on the spot / N.G. Shurukhnov // Forensic science. Lecture course. Vol. 7; Ed. prof. V.P. Lavrova. – M., 1997. – 214 p.
12. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3. 2009, No. 564 // [Electronic resource] – Access mode: <http://mmk.tj/content/кодекси-муурофиавии-ҷиноятии-ҷумҳурии-тоҷикистон> (access date: 23.03.2023).

ТДУ 343.3

**ОБЪЕКТЫ ЧИНОЯТИ ҒАЙРИҚОНУНӢ ГУЗАШТАН АЗ САРҲАДИ ДАВЛАТИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**ОБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕСЕЧЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

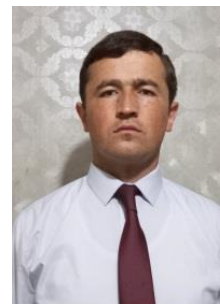
**OBJECT OF THE CRIME OF ILLEGAL CROSSING OF THE STATE BORDER OF THE
REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

НАСРУЛЛОЕВ Х.Т.
NASRULLOEV KH. T.

*Унвонҷӯи шӯъбаи ҳуқуқи давлатии Институди фалсафа,
сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови
Академияи миллии илми Тоҷикистон*

*Соискатель отдела государственного права Института
философии, политологии и права им. А. Баҳоваддинова
Национальной академии наук Таджикистана*

*Applicant of the Institute of philosophy, political science and law
named after. A. Bahovaddinov of the National Academy
of Science of Tajikistan*

E-mail:
khayriddin.nasrulloev@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Научная специальность: 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Scientific specialty: 12.00.08 – Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Тақриздиханда: ҚУДРАТОВ Н.А. – сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Рецензент: ҚУДРАТОВ Н.А. – начальник Управления науки и инноваций Таджикского государственного университета коммерции, доктор юридических наук, доцент.

Reviewer: KUDRATOV N.A. – head of the Department of Science and Innovation of the Tajik State University of Commerce, Doctor of legal Sciences, Associate Professor.

Аннотатсия: Дар мақола объекти ҷинояти ғайриқонуни гузаштан аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ба андешаи муаллиф, объекти ҳелии ҷинояти дар м. 335 Кодекси ҷиноятии ҚТ пешбинигардида муносибатҳои ҷамъиятии мебошанд, ки он раванди муътадили фаъолияти ҳар се шохаи ҳокимияти давлатиро ташкил медиҳад. Дар асоси таҳлилҳои муайян карда шудааст, ки объекти бевоситаи ин ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба таъмини дахлнопазирии Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низомии дурусти фаъолияти он мебошад.

Вожаҳои калидӣ: объекти ҷиноят, сарҳад, ғайриқонуни гузаштан, низомии сарҳади давлатӣ, дахлнопазирии сарҳад, назорати сарҳадӣ, ҳокимияти давлатӣ, тартиби идоракунии.

Аннотация: В статье исследуется объект преступления незаконного пересечения государственной границы Республики Таджикистан. По мнению автора, родовым объектом преступления, предусмотренного ст. 335 Уголовного кодекса РТ являются общественные отношения, образующий нормальный процесс деятельности всех трех ветвей государственной власти. На основании анализа установлено, что непосредственным объектом данного преступления являются общественные отношения, регулирующие

установленный законом режим обеспечения неприкосновенности Государственной границы Республики Таджикистан.

Ключевые слова: объект преступления, граница, незаконное пересечение, режим государственной границы, неприкосновенность границы, пограничный контроль, государственная власть, порядок управления.

Annotation: The article examines the object of the crime of illegal crossing of the state border of the Republic of Tajikistan. According to the author, the generic object of the crime provided for in Art. 335 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan are social relations, forming a normal process of activity of all three branches of government. Based on the analysis, it was established that the direct object of this crime is social relations regulating the legally established regime for ensuring the inviolability of the State Border of the Republic of Tajikistan.

Key words: object of crime, border, illegal crossing, state border regime, border inviolability, border control, state power, management order.

Объекти ҷиноят яке аз унсурҳои муҳими таркиби ҷиноят маҳсуб меёбад, ки моҳияти дилхоҳ ҷиноят, бандубасти таркиби ҷиноят ва умуман мураттабсозии Кодекси ҷиноятӣ аз дуруст мушаххас намудани он сарчашма мегарад. Дар адабиёти илмӣ ба ҳайси объекти ҷиноят бештар муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф мегарданд. Ба андешаи мо, андешаи муносиб ва дуруст нуктаи назари бештари муҳаққиқоне маҳсуб меёбад, ки дар асоси он «объекти ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ доништа мешаванд, ки аз ҷониби қонуни ҷиноятӣ ҳифз мегарданд» [20, с. 16].

Объекти ҷиноят аз рӯи таснифи амудӣ (аз боло ба поён) ба объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита ҷудо мешавад. Муқаррар намудани объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевоситаи ҷиноят омилҳои ҳалқунанда барои муайян кардани хусусияти ҷиноятӣ кирдор, хатари ҷамъиятӣ ва бандубасти он мебошад. Аз ин рӯ доир ба тавсифи таркиби ҷиноятӣ бо ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ алоқаманд, ба хусус таҳлили объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевоситаи он муҳим мебошад.

Ҳамчун қоида ба ҳайси объекти умумии ҷиноят гуруҳи муносибатҳои ҷамъиятии дар қисми 1 моддаи 2 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚЧ ҚТ) пешбинигардида, эътироф карда мешаванд, ки онҳо ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, моликият, ҳимояи

сохти конституционӣ ва амнияти ҚТ, таъмини сулҳ ва амнияти инсониятро дар бар мегирад. Хусусияти хоси объекти умумии ҷиноят дар он аст, ки кадом ҷинояте содир нашавад, қатъи назар ба кадом объекти бевосита таъсир накунад, ба объекти умумии ҷиноят низ зарар мерасонад [27, с. 98].

Объекти хелии (баъзан маҳсус низ номида мешавад) ҷиноят гуфта, гуруҳи муносибатҳои ҷамъиятии хусусияти якхеладоштаро меноманд, ки аз ҷониби қонунгузор дар фаслҳои Қисми маҳсуси ҚЧ вобаста аз арзиши объект муқаррар карда шудаанд. Объекти хелии ҷиноят аслан аз рӯи фасли Кодекси ҷиноятӣ муайян карда мешавад.

Ба андешаи С.В. Дяков, амнияти давлат объекти хелии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ мебошад, ки дар зери он «вазъи муътадилу устувор ва ҳимояи сохти конституционии кишвар аз манбаъҳои воқеан хатарнок» фаҳмида мешавад [3, с. 342]. Аммо таҳлили ақидаҳои роҷеъ ба масъалаи «ҳокимияти давлатӣ» нишон медиҳад, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ аксари муаллифони «ҳокимияти давлатӣ»-ро объекти хелии ин гуруҳи ҷиноятҳо меҳисобанд. Масалан, А.П. Кузнецов оид ба ин масъала чунин менависад: «...объекти хелии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ, тартиби идораи давлатӣ ё фаъолияти муътадили мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллиро ташкил медиҳанд, ки боиси суст шудани салоҳияти онҳо, инчунин поймол шудани

ҳуқуқ ва манфиатҳои шахрвандон мегардад» [7, с. 111-115].

Ба андешаи мо таърифи пешниҳоднамудаи Ю.И. Ляпунов дар мавриди объекти хелии ин ҷиноят нисбатан дуруст буда, он муносибатҳои ҷамъияти мебошад, ки дар рафти фаъолияти муътадил ва қонунии мақомоти шоҳаҳои ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ ба вучуд меоянд [21, с. 587]. Дар асоси андешаи мазкур, мутобиқи муқаррароти м. 9 Конституцияи ҚТ (ҳокимияти давлатӣ дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ амалӣ мегардад) ин се шоҳаи ҳокимият ҳамчун мақомоти мустақил новобаста аз якдигар фаъолият менамоянд [4]. Мо чунин мешуморем, ки ҳокимияти давлатӣ бояд ба ҳамин мазмун фаҳмида шавад. Ҷинояти таҳқиқшаванда, ки дар м. 335 КҚ ҚТ пешбинӣ шудааст, фақат ба муқобили ҳокимияти давлатӣ равона гардидааст, зеро низоми сарҳадӣ дар ҚТ танҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ танзим, ҳифз ва таъмин мегарданд.

Ҳамин тариқ, аз рӯи мантиқи қонунгузор фасли XIII КҚ ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» номгузорӣ шудааст, аз ин лиҳоз ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки объекти хелии ҷинояти дар м. 335 КҚ ҚТ пешбинигардида, ҳокимияти давлатӣ мебошад ва он раванди муътадили фаъолияти ҳар се шоҳаи ҳокимияти давлатиро ташкил медиҳад.

Объекти намудӣ гуруҳи муносибатҳои ҷамъиятии як намудро, ки ҳар яке аз онҳо ҳангоми содир намудани ҷиноят дар алоҳидагӣ объекти бевосита шуда метавонанд, муттаҳид менамояд. Чунончи Р.Х. Раҳимзода ва И.Х. Бобочонзода рочеш ба ин масъала зикр менамоянд, «объекти намудӣ гуруҳи муносибатҳои ҳамнамуде мебошанд, ки ба онҳо ҷиноят таҷовуз карда, ҷавобгарӣ барои он дар моддае пешбинӣ шудааст, ки дар ҳамон як боби қисми махсуси КҚ ҚТ дохил мешаванд» [28, с. 127].

Аз рӯи объекти намудӣ фаслҳои Қисми махсуси КҚ ба бобҳо тақсим шудаанд. Фасли XIII «Ҷиноятҳо ба

муқобили ҳокимияти давлатӣ», якчанд боб мутаносибан якчанд гуруҳи ҷиноятҳо дар бар мегирад, ки яке аз онҳо боби 31 КҚ ҚТ «Ҷиноятҳо ба муқобили тартиби идорақунии» мебошад.

Таҳти идорақунии давлатӣ дар илми ҳуқуқи маъмурӣ таъсиррасонии давлат бо истифодаи усулҳои ҳокимиятӣ-ҳуқуқӣ барои рушди равандҳо ва муносибатҳои ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад. Ҳамзамон, идорақунии давлатӣ ба маънои васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Ба маънои аввал, идорақунии давлатиро ҳамаи мақомоти давлатӣ (Президенти ҚТ, шоҳаҳои қонунгузор, иҷроия ва судии ҳокимият) ба амал мегардонанд. Дар дуюм, идорақунии давлатӣ, ҳамчун фаъолияти мақомоти ҳокимияти иҷроия доништа мешавад [11, с. 18-19]. Тартиби идорақунии – фаъолияти муътадили идорақунии дастгоҳи давлатӣ ва мақомоти худидорақунии маҳаллӣ буда, манфиати шахсият, ҷамъият ва давлатро дар асоси қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ, ки бо ҳадафи устувор ва самаранокии он нигаронида шудааст, дар бар мегирад.

Моҳияти мафҳумҳои «идорақунии» ва «идорақунии давлатӣ»-ро дарк намуда, мо чунин мешуморем: ҷиноятҳо бар зидди тартиботи идорақунии - кирдорҳои барои ҷамъият хавфнок ҳастанд, ки аз тарафи шахсони алоҳида дидаю доништа содир карда мешаванд ва ба фаъолияти муътадили мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидорақунии маҳаллӣ зарар мерасонанд ё таҳдиди расонидани зарардоранд, метавонанд боиси суст шудани салоҳияти онҳо, инчунин поймол шудани ҳуқуқи манфиатҳои шахрвандон гарданд. Хусусияти сохтори ҷиноятҳои зидди тартиби идорақунии имкон медиҳад, то ба ҳулосае оем, ки меъёрҳои боби 31 КҚ ҚТ асосан фаъолияти идорақунии мақомоти ҳокимияти иҷроия ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллиро ҳимоя мекунад. Чунин кирдорҳо аксар вақт ба амнияти шахсии мансабдорони давлатӣ, ҳаёт, саломатӣ, шаъну шарафи онҳо, инчунин манфиатҳои дахлдори наздикони онҳо таҳдид мекунанд.

Баъзе муаллифон дар чунин ақидаанд, ки тартиби идорақунии маҷмӯи

қоидаҳои мебошад, ки сохтор ва салоҳияти мақомоти давлатӣ ё идораю ташкилотҳои ҷамъиятӣ, инчунин муносибатҳои онҳоро бо шаҳрвандон муайян мекунад [1, с. 118-123]. Бархеи дигар, ба монанди О.М. Рой дар зери тартиби идоракунӣ раванди танзими муносибатҳои дохили давлатро тавассути тақсими доираҳои таъсир байни сатҳҳои асосии ҳудудӣ ва шохаҳои ҳокимият (қонунгузор, иҷроия ва судӣ) дарк мекунад [15, с. 14]. Л.В. Лобанова бошад, чунин мешуморад, ки «бо назардошти муқаррароти боби 31-и ҚЧ ҚТ мафҳуми «идоракунӣ» бояд ба маънои васеъ фаҳмида шавад, яъне ба маънои фаъолияти идоракунӣ шохаҳои гуногуни ҳокимияти давлатӣ, ба истиснои суд» [10, с. 100-107], зеро таҷовуз ба шоҳаи ҳокимияти судӣ дар боби 32 ҚЧ ҚТ пешбинӣ шудааст.

Аз таҳлили нуктаи назари аксари муҳаққиқон чунин бармеояд, ки тартиби идоракунӣ ба сифати объекти намудии ҷинойти мазкур эътироф мешавад. Масалан, аз нуктаи назари П.А. Акименко объекти намудии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки тартиби муқарраршудаи идоракунӣ давлатиро таъмин мекунад [1, с. 84]. Р.И. Идаятов бошад, объекти намудии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатиро муносибатҳои ҷамъиятӣ медонад, ки муҳтавои онро тартиби идоракунӣ ташкил медиҳад [3, с. 213]. Ба андешаи Л.Р. Рашитов объекти намудии таркиби таҳлили ҷинойтҳои мазкур фаъолияти муътадили идоракунӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунӣ маҳаллӣ, ба мазмуни дигар, тартиби идоракунӣ мебошад [13, с. 114-115].

Ба ақидаи мо, объекти намудии таркиби таҳлили ҷинойти ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ тибқи м. 335 ҚЧ ҚТ муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки тартиби идоракунӣ давлатиро таъмин мекунад.

Объекти бевосита бошад – ин муносибати ҷамъиятии мушаххас аст, ки тавассути моддаи алоҳидаи Қисми махсуси ҚЧ ҳифз карда мешавад. Муқаррар кардани объекти бевосита ба

бандубасти дурусти кирдор ва чудо кардани кирдори содиршуда аз ҷинойтҳои ба ҳам алоқаманд мусоидат мекунад.

Масъалаи объекти бевоситаи ҷинойт дар илми ҳуқуқи ҷинойтӣ нисбат ба моддаи таҳлилшаванда баҳсбарангез аст. То имрӯз вобаста ба объекти бевоситаи ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ фикри ягона мавҷуд нест ва онро олимони ба таври гуногун шарҳ додаанд. Ҳамин тариқ, ба ҳайси объекти бевосита олимони соҳаи ҳуқуқи ҷинойтӣ инҳоро номбар мекунад:

– низоми сарҳади давлатии ҚТ, ки бо Қонуни ҚТ «Дар бораи сарҳади давлатӣ» муайян шудааст [22, с. 472];

– низоми сарҳади давлатии ҚТ [13, с. 181];

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дахлнопазирии сарҳади давлатии ҚТ-ро таъмин намуда, тартиби муқарраршудаи ҳифзи он ва убури шахсони воқеӣ, воситаҳои нақлиёт, бор, мол ва ҳайвонотро танзим мекунад [20, с. 772];

– дахлнопазирии сарҳади давлатӣ [14, с. 283];

– дахлнопазирии сарҳади давлатии ҚТ ҳамчун ҷузъи тартиби идоракунӣ [21, с. 854];

– муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки қонунҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ ҚТ бо мақсади таъмини амнияти давлат муқаррар кардаанд [12, с. 11].

Аз нуктаи назари мо, ҳамаи андешаҳои дар боло зикргардида дар бораи объекти бевосита то андозае қобили қабул буданро доранд, зеро ҳар яки он хусусиятҳои муҳими объекти ҳифзи ҳуқуқи ҷинойтиро инъикос мекунад, аммо вобаста ба объекти бевоситаи таркиби ҷинойти м. 335 ҚЧ ҚТ андешаи бартариятдошта ба назари мо муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини дахлнопазирии сарҳади давлатии ҚТ ва низоми дурусти фаъолияти он, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи сарҳади давлатӣ» муайян кардааст, мебошад [23, с. 1123].

Асосан вожаи «дахлнопазирӣ» маънои амният, пойдорӣ ва яқпорчагиро дорад. Бинобар ин, ҷинойти ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ мутобиқи м. 335 ҚЧ ҚТ, ки дахлнопазирии сарҳади

давлатиро танзим менамояд, бо мақсади таъмини амният ва яқпорчагии давлат хизмат мекунад. Хавфи чамъиятии чиноят низ, дар он аст, ки вай ба дахлнопазирии сарҳади давлатии ҚТ таъовуз мекунад. Вайрон кардани дахлнопазирии сарҳад аксар вақт бо содир намудани чиноятҳои дигари хатарнок, аз қабилӣ ҳосусӣ, терроризм, қочоқи аслиҳа, хариду фурӯши одамон ва ғайра алоқаманд аст.

Мафҳуми сарҳади давлатӣ дар м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дарҷ гардидааст. Тибқи қонуни мазкур сарҳади давлатии ҚТ – хат ва сатҳи амудии аз ин хат гузарандааст, ки ҳудуди қаламрави давлатии (хушкӣ, обҳо, қабри замин ва харими ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон), яъне ҳадди фазоии амали соҳибхитиёрии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян менамояд [6].

Ба андешаи мо, аз мазмуни мафҳуми додасудаи қонун чунин бармеояд, ки: мавҷудияти сарҳад яке аз хусусиятҳои муҳими давлат буда, гувоҳӣ аз он медиҳад, ки давлат соҳиби қаламрав аст ва соҳибхитиёри дар он амал мекунад ва дахлнопазирии сарҳад яке аз шартҳои тамомияти арзӣ ва амнияти берунии кишвар мебошад. Ба мазмуни дигар, сарҳади давлатӣ ҳудуди паҳншавии соҳибхитиёрии давлатро муайян мекунад ва дар доираи он мақомоти дахлдори давлат чомеаро аз чолишҳои беруниву дохилӣ таъмин мекунанд.

Мутобиқи м. 7 Қонуни ҚТ «Дар бораи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» низоми сарҳадӣ аз инҳо иборат аст: тартиби гузаштани шахсон, воситаҳои нақлиёт, бор, мол ва ҳайвонот. Тартиби гузаштан аз сарҳад бошад, дар асоси м. 9 қонуни номбурда, танҳо дар гузаргоҳҳои махсус таъиншуда, ки дар онҳо назорати сарҳадӣ, аз ҷумла тафтиши ҳуҷжатҳо барои воридшавӣ ва хоричшавӣ, азназаргузаронии воситаҳои нақлиёт ва дар ҳолати зарурӣ дигар намудҳои назорат (карантинӣ, санитарӣ ва ғайра) гузаронида мешавад, гузаштан мумкин аст. Таъовуз ба тартиботи номбаршуда, ба андешаи мо, метавонад ба дахлнопазирии ва соҳибхитиёрии кишвар зарар расонад.

Бархе муаллифони объекти бевоситаи гузаштани ғайриқонунии сарҳадро эътироф намуда, сиёсати сарҳадро, ки ба таъмини соҳибхитиёри, дахлнопазири ва тамомияти қаламрав, амалӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва амнияти давлат дар фазои сарҳадӣ нигаронида шудааст, пешниҳод мекунанд, ки меъёрҳои ҷавобгарии чиноятӣ барои ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз боби 31 ҚЧ ҚТ (Ҷиноятҳо ба муқобили тартиби идоракунӣ) бароварда шуда, ба боби 29 ҚЧ ҚТ (Ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат) дохил карда шавад [3, с. 5-20]. Мо низ ба ин пешниҳод ҳамроҳ шуда, чунин мешуморем, ки сарҳади давлатӣ на танҳо объекти тартиби идоракунӣ, балки яке аз аломатҳои муҳимтарини давлат буда, бидуни он давлат вучуд дошта наметавонад. Барои асоснокии масъалаи матраҳшаванда бояд гуфт, ки тамомият ва дахлнопазирии сарҳади давлатӣ яке аз принципҳои асосии Конститутсияи ҚТ мебошад (қ. 1, м. 7) ва ин меъёр, маҳз дар боби асосҳои сохтори конституционӣ баён шудааст. Ин ҷо бояд қайд намуд, ки дар қ. 1, м. 7 Конститутсияи ҚТ истилоҳи «сарҳади давлатӣ» истифода нашудааст [4]. Агар ба қ. 2, м. 3 Конститутсияи кишвари ҳамсоя - Ўзбекистон назар афканем, дар он гуфта мешавад, ки «Сарҳади давлатӣ ва ҳудуди Ҷумҳурии Ўзбекистон тақсимнашанда ва дахлнопазир мебошад» [5]. Аз ин рӯ, ба мақсад мувофиқ медонем, ки дар тағйири иловаҳои минбаъда, ин холигӣ ба инobat гирифта шуда, қ. 1, м. 7 Конститутсияи ҚТ бо чунин тарз «Сарҳади давлатӣ ва ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тақсимнашанда ва дахлнопазир мебошад» пурра карда шавад. Ҳамин тариқ, дахлнопазирии сарҳади давлатӣ ҷузъи ҷудонашавандаи дахлнопазирии қаламрави давлат ба ҳисоб меравад. Азбаски сарҳади давлатӣ қаламрави давлатро муайян мекунад, ҳама гуна таъовуз ба он, таъовуз ба тамомияти арзӣ ва дахлнопазирии қаламрави давлат маҳсуб меёбад.

Бо дарназардошти он, ки амнияти сарҳад ҷузъи сохтори амнияти давлат

мебошад, аз ин рӯ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии ҚТ низ, як намуди ҷавобгарӣ буда, ба доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки амнияти давлатро таъмин менамояд, хизмат мекунад. Ноустуворӣ дар сарҳад метавонад ба вазъи кишвар таъсири манфӣ расонад ва ё амнияти давлатро халалдор созад. Аз ин лиҳоз, яке аз ҷузъҳои асосӣ ва муҳимтарини амнияти миллии ҳар як давлат, амнияти сарҳади он мебошад.

Вобаста ба гуфтаҳои боло дар м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи кӯшунҳои сарҳади Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон», зикр мешавад, ки Кӯшунҳои сарҳадӣ самти фаъолиятҳо бевосита барои ҳимоя ва муҳофизати сарҳади давлатии ҚТ, тамомияти арзӣ, соҳибхитӣ ва амнияти ҚТ равона гардидааст [9]. Кӯшунҳои сарҳадӣ дар асоси м. 13-и қонуни зикршуда вазифадоранд, ки «аз тарафи шахсон ва воситаҳои нақлиёт берун аз гузаргоҳҳо ё ба тарзи ғайриқонунӣ гузаштани сарҳади давлатиро пешгирӣ намоянд ва ба онҳо роҳ надиханд». Илова бар ин, онҳо ҳуқуқ доранд, ки бо мақсади пешгирӣ ва рафъи вайронкунии низоми сарҳади давлатӣ, низоми гузаргоҳҳои сарҳади давлатӣ, ҳуччатҳои зарурии шахсон, ҳуччатҳои воситаҳои нақлиётро санҷанд, воситаҳои нақлиёт ва борҳои дар онҳо бударо аз назар гузаронанд.

Ҳамин тавр, объекти бевоситаи ҷинояти ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ тибқи м. 335 КҚ ҚТ ба андешаи мо муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини дахлнопазирии сарҳади давлатии ҚТ ва низоми дурусти фаъолияти он, ки Қонуни ҚТ «Дар бораи сарҳади давлатӣ» муайян кардааст, мебошад.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ дар баробари таснифи объекти ҷиноят ба тарқи амуӣ, таснифи уфуқи он низ ҷой дорад. Тавассути таснифи горизонталӣ (аз ҷаҳат ба рост) объекти бевосита дар навбати худ, ба асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ тақсим карда мешавад [16, с. 62].

Объекти асосӣ чунин намуди объектест, ки дар ҳолати ҷой надоштани таҷовуз ба он, тарқиби ҷинояти дахлдор

низ мавҷуд нест. Ба андешаи Н.И. Коржанский, объекти асосӣ муносибатҳои бо қонун ҳифзшаванда мебошанд, ки моҳияти ҷиноятро ифода мекунанд [6, с. 30].

Объекти иловагӣ гуфта, муносибатҳои ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба объекти асосӣ халалдор шуда, бевосита дар меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ инъикос ёфтааст.

Ба сифати аломатҳои факултативии объект, ҷабридаи ҷиноят ва предмети ҷиноят эътироф мешаванд, ки барои кирдорҳои алоҳидаи ҷиноятӣ аҳамияти ҳатмӣ пайдо мекунанд.

Ба ақидаи бархе олимони ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии ҚТ ҷинояти дуобъективӣ мебошад. Ҳангоми содир намудани ҷиноят, дар баробари объекти асосӣ амнияти шахс зери хатар гузошта мешавад. Масалан, Р.И. Идаятов [3, с. 26] ва П.А. Акименко [1, с. 85] дар бораи ҷудо кардани объектҳои бевоситаи асосӣ ва иловагии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ менависанд, ки дар он аввалиндараҷа муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки фаъолияти бо қонун ҳифзшавандаи сарҳади давлатии ҚТ-ро таъмин мекунанд ва дуум – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки манфиатҳои шахсро таъмин мекунанд (ҳангоми содир шудани ҷиноят бо истифодаи зӯрварӣ ё бо таҳдиди истифодаи он – қ. 2 м. 335 КҚ ҚТ). Умуман, бо чунин тавсифи объекти бевоситаи ин ҷиноят розӣ шуда, пешниҳод менамоем, ки объекти бевоситаи иловагии он нишон дода шуда, муносибатҳои ҷамъиятӣ доништа шаванд, ки дахлнопазирии ҷисмонӣ ва саломатии инсон (дар ҳолати зӯрварӣ), инчунин ҳифзи ин неъматхоро (дар сурати таҳдиди зӯрварӣ) таъмин кунанд.

Э.Н.К. Шервани низ ба сифати объекти асосӣ муносибатҳои ҷамъиятиро медонад, ки моҳияти ҷинояти мушаххасро инъикос намуда, барои ҳифзи он дар моддаи муайяни қисми махсуси КҚ муқаррар карда шудааст. Ӯ дар идомаи андешарониаш зикр мекунад, ки объекти асосии гузаштани ғайриқонунӣ аз сарҳади

давлатии ҚТ, муносибатҳои ҷамъияти дар соҳаи таъмини фаъолияти дурусти сарҳади давлатии ҚТ мебошад ва тибқи қ. 2 м. 335 КҶ ҚТ, саломатии инсон объекти иловагии ҷинояти мазкур мебошад [27, с. 230-238].

Ҳамин тавр, объекти асосии ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии ҚТ, ба андешаи мо муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда мебошанд, ки фаъолияти сарҳади давлатии ҚТ–ро таъмин мекунанд. Объекти иловагӣ – саломатӣ ва дахлнопазирии ҷисмонии шахс махсуб меёбад, ки зери таҳдиди вайроншавӣ қарор дорад. Масалан, агар ҷиноят бо зӯрварӣ нисбат ба кормандони ҳифзи сарҳади давлатӣ, назорати сарҳадӣ, гумрукӣ ва дигар намудҳои назорати ро иҷро мекунанд содир карда шавад, ба ҳайси объекти иловагии ҷиноят, манфиатҳои қонунӣ ва шахсӣ (ҳаёти инсон ва саломатӣ, шаъну шараф) баромад мекунанд. Зараре, ки расонида мешавад, аз вайрон кардани тартиби муқаррарнамудаи қонун, аз сарҳади давлати гузаштани одамон, воситаҳои нақлиёт, мол ва ҳайвонот ва сӯиқасд ба шахсияти зарардидагон (сарҳадчиён ва ғайра) иборат мебошад.

Ҷабрдида аз ҷиноят дар ҳукуки ҷиноятӣ – ин пеш аз ҳама, субъекти муносибатҳои ҳифозатшавандаи ҳукуки ҷиноятӣ мебошад, ки бевосита ҷиноят ба он зарар мерасонад ё таҳти расонидани зарар қарор медиҳад [17, с. 87-97]. Аз сабаби мавҷуд набудани тавсифи «ҷабрдида» дар диспозитсияи м. 335 КҶ ҚТ, муайян кардан лозим аст, ки вай ҷабрдидаи махсус аст ё хусусиятҳои умумӣ дорад. Ба ҳайси ҷабрдида донишмандони шахсоне, ки вазифаҳои ҳифзи сарҳади давлатӣ, назорати сарҳадӣ, гумрукӣ ва дигар намудҳои назоратро иҷро мекунанд, зери тавачҷуҳи баъзе олимон қарор дорад. Аксари муаллифон ягон шахсро ҳамчун ҷабрдида нишон медиҳанд. Масалан, Р.И. Идаятов ҷабрдидахоро танҳо шахсонеро меномад, ки сарҳадро посбонӣ мекунанд, даромаду баромадро тафтиш мекунанд, инчунин намудҳои гуногуни назоратро амалӣ мекунанд [3, с. 47]. Ба ақидаи Т.Н.

Уторова бошад – ҳар шахсе, ки ба убури сарҳад монеъ мешавад, метавонад ҷабрдида эътироф шавад [26, с. 112]. Ба ақидаи Н.Р. Асмандиёрова, ҷабрдида агар дар ҷинояти таҳқиқшаванда мушаххас нагардида бошад, бояд ҳам намояндаи ҳокимият ва ҳам ҳар шахси дигар бошад [2, с. 142-143].

Вобаста ба гуфтаҳои дар боло зикршуда, ҷабрдидагон ба андешаи мо дар қ. 2 м. 335 КҶ ҚТ бояд шахсоне эътироф карда шаванд, ки вазифаҳои ҳифзи сарҳади давлатии ҚТ–ро иҷро мекунанд. Масалан, ба монанди: хизматчиёни ҳарбӣ ва кормандони Қушунҳои сарҳади ҚТ, кормандони Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти ҚТ, кормандони хадамоти гумрук, кормандони назорати шиносномавӣ, муҳочират, санитарияи карантинӣ, ветеринарӣ, фитосанитарӣ ва ғайра, ки намудҳои гуногуни назоратро дар сарҳад амалӣ менамоянд, инъикоси иловагиро дар м. 335 КҶ ҚТ талаб мекунанд.

Азбаски тавсифи ҷабрдида дар диспозитсияи қ. 2 м. 335 КҶ ҚТ мушаххас баён нашудааст, аз ин рӯ ба андешаи мо, ҳар шахсе, ки ба ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ монеъ мешавад, метавонад ҳамчун ҷабрдида эътироф карда шавад.

Ҳамин тариқ, таҳлили ҳукукии объекти ҷинояти марбут ба ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатиро хотима бахшида, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки дуруст муайян намудани объекти ҷинояти ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатӣ (м. 335 КҶ ҚТ) барои муайян намудани моҳияти иҷтимоии ҷинояти мазкур, ҷудо намудани он аз дигар ҷиноятҳо ва ғайра аҳаммияти зиёд дорад. Ҷиноят тибқи м. 335 КҶ ҚТ метавонад ҳамчун кирдоре баррасӣ карда шавад, ки барои пешгирӣ намудани ҷиноятҳои дигар, аз ҷумла, ҷиноятҳои марбут ба муҳочирати ғайриқонунӣ, савдои одамон, қочоқи ашёи гуногун шароит фароҳам орад. Ҷиноятҳои дахлдор метавонанд бо ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳади давлатии ҚТ алоқаманд бошанд, бинобар ин, м. 335 КҶ ҚТ дар баъзе ҳолатҳо меъёри пешгирии дукарата мебошад.

Адабиёти истифодашуда

1. Акименко, П.А. Уголовная ответственность за нарушения миграционного законодательства гражданами Российской Федерации, иностранными гражданами и лицами без гражданства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Павел Александрович Акименко. – Тамбов, 2020. – 260 с.
2. Асмандиярова, М.Н. Борьба с незаконной миграцией на региональном уровне: уголовно-правовой и криминологический аспекты: по материалам Республики Башкортостан. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Наиля Раимовна Асмандиярова. – М., 2008. – 273 с.
3. Идаятов, Р.И. Незаконное пересечение Государственной границы Российской Федерации (уголовно-правовые и криминологические проблемы): региональный аспект. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Расим Идаятович Идаятов. – Махачкала, 2008. – 237 с.
4. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 дар раёипурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёипурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: [URL:/http://mmk.tj/content/](http://mmk.tj/content/) (санаи муроҷиат - 12.05.2023).
5. Конституция Республики Узбекистан, новая редакция Конституции Республики Узбекистан принята путем всенародного голосования на референдуме Республики Узбекистан, проведенном 30 апреля 2023 года // [Электронный ресурс] – Режим доступа: [URL:/https://lex.uz/docs/6445147](https://lex.uz/docs/6445147) (дата обращения - 12.05.2023).
6. Коржанский, Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений: учебное пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград, 1976. – 120 с.
7. Кузнецов, А.П. Незаконное пересечение государственной границы Российской Федерации: Вопросы квалификации / А.П. Кузнецов // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. – № 2. – С.111-115.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 01 августи с. 1997, № 481 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 1997, № 15-16, мод. 254; № 23-24, мод. 333; с. 2001, № 4, мод. 197, 203; с. 2002 № 4, г.1, мод. 200; с. 2005, № 7, мод. 403; с. 2006, №11, мод. 470; с. 2008, №10, мод.801; с. 2009, № 3, мод. 94.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кӯшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 марти соли 2005, № 82 // Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ, с. 2005, № 3, мод. 121; с. 2008, № 3, мод. 186; с. 2014, № 11, мод. 657; Қонуни ҚТ аз 15.03.2016 с., № 1287; аз 17.05. 2018 с., № 1524.
10. Лобанова, Л.В. Порядок управления как объект уголовно-правовой охраны и классификация преступлений, на него посягающих / Л.В. Лобанова // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 5, Юриспруденция. – 2012. – № 1 (16). – С. 100-107.
11. Муллоев, Д.М. Назарияи идораи давлатӣ: дастури таълимӣ / Д.М. Муллоев. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 256 с.
12. Ниязов, З.М. Уголовная ответственность за незаконное пересечение государственной границы: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Зарканбек Мирославович Ниязов. – Бишкек, 2012. – 26 с.
13. Рашитов, Л.Р. Преступления против порядка управления миграционной деятельностью в Российской Федерации: криминологический и уголовно-правовой аспекты. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ленар Радкиович Рашитов. – Казань, 2019. – 249 с.
14. Ғоибов Р.Д. Ҳуқуқи ҷиноятӣ: Қисми махсус: дастури таълимӣ / Р.Д. Ғоибов. – Хучанд: Ношир, 2009. – 336 с.
15. Рой, О.М. Система государственного и муниципального управления: учебное пособие / О.М. Рой. – СПб., 2007. – 369 с.
16. Саидзода, Ш.Н. Мукамалсозии қонунгузорию ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қочок; дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқ: 12.00.08 / Шохин Нуриддин Саидзода. – Душанбе, 2018. – 198 с.
17. Сафаров, А.И. Оид ба баъзе паҳлуҳои мафҳуми ҷабрдида дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ / А.И. Сафаров // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2013. – № 3 (03). – С. 87-97.
18. Сафаров, А.И., Саидов, Ш.Н., Қудратов, Н.А. Ҷиноятҳои иқтисодӣ: воситаи таълимӣ / А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2015. – 200 с.

19. Уголовное право. Особенная часть / под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М., 1998. – 768 с.
20. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов / под общ. ред. Л.М. Прокументова. – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2019. – 844 с.
21. Уголовное право России. Особенная часть: учебник / под. ред. Ф.Р. Сундурова, М.В. Талан. – М., Статут. 2012. – 943 с.
22. Уголовное право России: учебник для вузов. В 2 т. Т. 2. Особенная часть / под ред. А.Н. Игнатова и Ю.А. Красикова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. – 848 с.
23. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / под ред. А.В. Бриллиантова; 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2021. – 1260 с.
24. Уторова, Т.Н. Компаративный анализ уголовной ответственности за преступления в сфере миграции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Татьяна Николаевна Уторова. – Рязань, 2019. – 273 с.
25. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (Қисми умумӣ): Китоби дарсӣ / Зери таҳрири Н.А. Фаффорова, Ҳ.С. Салимов. – Душанбе, 2011. – 346 с.
26. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ / Зери таҳрири Раҳимзода Р.Ҳ., Бобочонзода И.Ҳ. – Душанбе, 2019. – 550 с.
27. Шервани Э.Н.К. Уголовно-правовая характеристика преступлений, связанных с незаконным пересечением государственной границы Российской Федерации / Э.Н.К. Шервани // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013. – № 2-2. – С. 230-238.

References

1. Akimenko, P.A. Criminal liability for violations of migration legislation by citizens of the Russian Federation, foreign citizens and stateless persons. dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.08 / Pavel Aleksandrovich Akimenko. – Tambov, 2020. – 260 p.
2. Asmandiyarova, M.N. The fight against illegal migration at the regional level: criminal law and criminological aspects: based on materials from the Republic of Bashkortostan. dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.08 / Nailya Raimovna Asmandiyarova. – M., 2008. – 273 p.
3. Idayatov, R.I. Illegal crossing of the State border of the Russian Federation (criminal legal and criminological problems): regional aspect. dis. ...candidate of law Sciences: 12.00.08 / Rasim Idayatovich Idayatov. – Makhachkala, 2008. – 237 p.
4. The Constitution of the Republic of Tajikistan was adopted in a national referendum on November 6, 1994. On September 26, 1999, June 22, 2003 and May 22, 2016, changes and additions were made to it by means of a national referendum // [Electronic resource] – Access mode: URL:/http://mmk.tj/content/application - 12.05.2023).
5. The Constitution of the Republic of Uzbekistan, the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan was adopted by popular vote at a referendum of the Republic of Uzbekistan held on April 30, 2023 // [Electronic resource] – Access mode: URL:/ https://lex.uz/docs/6445147 (date of access - 05/12/2023).
6. Korzhansky, N.I. Object of encroachment and qualification of crimes: textbook / N.I. Korzhansky. – Volgograd, 1976. – 120 p.
7. Kuznetsov, A.P. Illegal crossing of the state border of the Russian Federation: Qualification issues / A.P. Kuznetsov // Gaps in Russian legislation. – 2017. – No. 2. – P.111-115.
8. The Law of the Republic of Tajikistan «On the State Border of the Republic of Tajikistan» dated August 1, p. 1997, No. 481 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan: 1997, No. 15-16, art. 254; No. 23-24, art. 333; 2001, No. 4, art. 197, 203; 2002 No. 4, r.1, art. 200; 2005, No. 7, art. 403; 2006, No. 11, art. 470; 2008, No. 10, Article 801; 2009, No. 3, art. 94.
9. Law of the Republic of Tajikistan «On border troops of the State Committee for National Security of the Republic of Tajikistan» dated March 1, 2005, No. 82 // Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2005, No. 3, art. 121; 2008, No. 3, art. 186; 2014, No. 11, art. 657; Law of the Republic of Tajikistan dated 15.03.2016, No. 1287; from 17.05. 2018 p., No. 1524.
10. Lobanova, L.V. Management procedure as an object of criminal law protection and classification of crimes encroaching on it / L.V. Lobanova // Bulletin of Volgograd State University. Ser. 5, Jurisprudence. – 2012. – No. 1(16). – P. 100-107.
11. Mulloev, D.M. Theory of public administration: educational guide / D.M. Mulloev. - Dushanbe: Er-graf, 2013. - 256 p.

12. Niyazov, Z.M. Criminal liability for illegal crossing of the state border: abstract. dis. .. cand. legal Sciences: 12.00.08 / Zarkanbek Miroslavovich Niyazov. – Bishkek, 2012. – 26 p.
13. Rashitov, L.R. Crimes against the procedure for managing migration activities in the Russian Federation: criminological and criminal legal aspects. dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.08 / Lenar Radkiovich Rashitov. – Kazan, 2019. – 249 p.
14. Goibov R.D. Criminal law: Special part: educational guide / R.D. Goibov. – Khujand: Publisher, 2009. – 336 p.
15. Roy, O.M. System of state and municipal management: textbook / O.M. Roy. – St. Petersburg, 2007. – 369 p.
16. Saidzoda, Sh.N. Completion of criminal legislation on criminal liability for smuggling: dis. ... Candidate of Law Sciences.: 12.00.08 / Shahin Nuriddin Saidzoda. – Dushanbe, 2018. – 198 p.
17. Safarov, A.I. On some aspects of the concept of victim in criminal law and criminal procedural law / A.I. Safarov // Legal life. – 2013. – No. 3 (03). - P. 87-97.
18. Safarov, A.I., Saidov, Sh.N., Kudratov, N.A. Economic crimes: educational tool / A.I. Safarov, Sh.N. Saidov, N.A. Kudratov. – Dushanbe, 2015. – 200 p.
19. Criminal law. Special part / ed. N.I. Vetrova, Yu.I. Lyapunova. – M., 1998. – 768 p.
20. Criminal law. Special part: textbook for universities / under general. ed. L.M. Prozumentova. – Tomsk: Publishing House of Tomsk State University, 2019. – 844 p.
21. Criminal law of Russia. Special part: textbook / under. ed. F.R. Sundurova, M.V. Talan. – M., Statute. 2012. – 943 p.
22. Criminal law of Russia: textbook for universities. In 2 vols. T. 2. Special part / ed. A.N. Ignatova and Yu.A. Krasikova. – M.: NORMA-INFRA-M, 2000 – 848 p.
23. Criminal law of Russia. Parts General and Special: textbook / ed. A.V. Brilliantova; 3rd ed., revised. and additional – M.: Prospekt, 2021. – 1260 p.
24. Utorova, T.N. Comparative analysis of criminal liability for crimes in the field of migration: dis. ...cand. legal Sciences: 12.00.08 / Tatyana Nikolaevna Utorova. – Ryazan, 2019. – 273 p.
24. Criminal law (General part): Textbook / Edited by N.A. Gaffarova, H.S. Salimov. – Dushanbe, 2011. – 346 p.
25. Criminal law of the Republic of Tajikistan. General part: textbook / Edited by Rahimzoda R.Kh., Babajonzoda I.Kh. – Dushanbe, 2019. – 550 p.
26. Sherwani E.N.K. Criminal-legal characteristics of crimes associated with illegal crossing of the state border of the Russian Federation / E.N.K. Shervani // News of Tula State University. Economic and legal sciences. – 2013. – No. 2-2. – P. 230-238.

УДК 343.8

**ИСПОЛНЕНИЕ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ,
В ТОМ ЧИСЛЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ:
НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ИҶРОИ ҶАЗО ДАР НАМУДИ МАҲРУМ СОҲТАН АЗ ОЗОДӢ,
АЗ ОН ҶУМЛА НИСБАТИ НОБОЛИҶОН: ДАР МИСОЛИ
ҶУМҲУРИИ ӮЗБЕКИСТОН**

**EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM OF IMPRISONMENT,
INCLUDING IN RELATION TO MINORS: ON THE EXAMPLE OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

САЙДУЛЛОЕВ А.А.
SAIDULLOEV A.A.

Старший преподаватель кафедры уголовного права, криминалистики и предупреждения коррупции Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики, соискатель Ташкентского государственного юридического университета Республики Узбекистан
Омӯзгори калони кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалистика ва пешгирии коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, унвонҷӯи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқшиносии шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ӯзбекистон
Senior Lecturer at the Department of Criminal Law, Criminology and Corruption Prevention, Tajik State University of Law, Business and Politics, applicant at the Tashkent State Law University of the Republic of Uzbekistan

E-mail:
ahadkhon.saidulloev@mail.ru

Научная специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ).

Scientific specialty: 12.00.08 - criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences).

Рецензент: ХАКИМОВ К.Б. – заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета Республики Узбекистан, доктор юридических наук, доцент.

Тақриздиханда: ХАКИМОВ К.Б. – мудири кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва муқовимат ба коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқшиносии шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Ӯзбекистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент.

Reviewer: ХАКИМОВ К.В. – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption, Tashkent State Law University of the Republic of Uzbekistan, Doctor of legal Sciences, Associate Professor.

Аннотация: В статье автором исследуются некоторые вопросы исполнения наказания в виде лишения свободы, в том числе в отношении несовершеннолетних. В частности, указывается необходимость внесения в действующий Уголовно-исполнительный кодекс Республики Узбекистан изменений касательно более подробной регламентации процедуры приема осужденных в местах лишения свободы; обращается внимание на отсутствие порядка и критериев

оценки нравственности и поведения осужденных, что приводит к невозможности реализации профилактической функции в пенитенциарных учреждениях. В этой связи автором разработаны и представлены соответствующие предложения и научно-теоретические выводы.

Ключевые слова: осужденный, пенитенциарное учреждение, администрация учреждения, несовершеннолетний осужденный, труд, свидания, выезды, права и обязанности осужденных.

Аннотатсия: Дар мақола муаллиф баъзе масъалаҳои иҷроии ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ, аз он ҷумла, нисбати но болиғонро таҳлил кардааст. Зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳои ба Кодекси амалкунандаи иҷроии ҷазои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Ўзбекистон нисбат ба тартиби қабули маҳкумшудагон ба ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ; диққати муаллиф ба мавҷуд набудани тартиб ва меъёрҳои баҳодихии ахлоқӣ ба рафтори маҳкумшудагон, ки оид ба амалишавии функсияҳои пешгирӣ дар муассисаҳои ислоҳӣ оварда мерасонад, равона карда шудааст. Дар ин асос аз тарафи муаллиф якҷанд пешниҳодҳо ва хулосаҳои илмӣ-назаривӣ оид ба масъалаҳои болозикршуда, тавсия карда шудаанд.

Важзаҳои калидӣ: маҳкумшуда, муассисаҳои ислоҳӣ, маъмурияти муассиса, маҳкумшудаи но болиғ, меҳнат, мулоқот, сафарҳо, ҳуқуқ ва уҳдадорихои маҳкумшудагон.

Annotation: In the article, the author examines some issues of the execution of punishment in the form of imprisonment, including in relation to minors. In particular, the need to introduce changes to the current Criminal Executive Code of the Republic of Uzbekistan regarding more detailed regulation of the procedure for receiving convicts in places of deprivation of liberty is indicated; Attention is drawn to the lack of order and criteria for assessing the morality and behavior of convicts, which leads to the impossibility of implementing the preventive function in penitentiary institutions. In this regard, the author has developed and presented relevant proposals and scientific and theoretical conclusions.

Key words: convict, penitentiary institution, administration of the institution, juvenile convict, work, visits, trips, rights and obligations of convicts.

Жизнь доказывает, что нецелесообразно преувеличивать значение суровых наказаний, особенно связанных с отделением граждан от общества, в предупреждении преступности. Эффективность предупреждения преступности и борьбы с ней зависит не от суровости и жестокости наказания, а прежде всего от того, насколько хорошо лицо, нарушившее закон, понимает неотвратимость наказания.

Статья 7 Уголовного кодекса Республики Узбекистан (далее – УК РУ) гласит, что «Наказание и иные меры правового воздействия не имеют целью причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства. Лицу, совершившему преступление, должно быть назначено наказание или применена иная мера правового воздействия, которые необходимы и достаточны для его исправления и предупреждения новых преступлений» (*Принцип гуманизма*). Однако может возникнуть резонный вопрос: «Насколько наказания, связанные с обособлением человека от общества, соответствуют

заявленному принципу?», особенно если учесть следующее:

а) в целях приспособления лица к нормальным условиям жизни, наказание в виде лишения свободы полностью изолирует человека от общества;

б) целью наказания является перевоспитание лиц, совершивших преступление, предупреждение совершения этим лицом и другими лицами нового преступления, между тем наказание в виде лишения свободы приобщает их к группе других преступников, что позволяет им обмениваться опытом;

в) хотя целью наказания является приобщение лица, совершившего преступление, к общественно полезному труду, наказание в виде лишения свободы помещает его в среду, совершенно далекую от вольной жизни, в результате чего после его освобождения, человек имеет много проблем в своей новой жизни (например, не может найти подходящую работу, семью, не может решить свои

проблемы и предается алкоголю и т.д.), другими словами, наказание приучает осужденного к пассивному образ жизни [1, с. 67].

С этой точки зрения в Республике Узбекистан (далее – РУ) проводятся реформы, направленные на эффективное применение альтернативных лишению свободы наказаний. Так, в 2017 году Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с принятием дополнительных мер по обеспечению надежной защиты прав и свобод граждан» [2], арест как вид наказания был исключен из УК.

В соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан «О мерах по коренному повышению эффективности деятельности органов внутренних дел, усилению их ответственности в обеспечении общественного порядка, прав, свобод и законных интересов граждан» [3], а также Постановлением Президента Республики Узбекистан «О мерах по коренному совершенствованию деятельности органов внутренних дел в сфере исполнения наказаний, связанных с лишением свободы» [4] были поставлены задачи по безусловному соблюдению прав осужденных, уважения их чести и достоинства, исключению коррупции и злоупотребления служебным положением.

В этой связи, можно сказать, что одной из важнейших задач остается реформирование механизма исполнения лишения свободы, повышение эффективности ее превентивной функции. Вместе с тем, полагаем, что в нормах, регламентирующих порядок приема осужденных в пенитенциарные учреждения, имеется ряд пробелов. На наш взгляд, целесообразно в содержании статьи 56 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Узбекистан (далее – УИК) указать, что прием осужденных осуществляется в порядке, установленном законом. При этом следует определить, что при поступлении осужденных следует в обязательном порядке зафиксировать список имущества осужденного, наличие или отсутствие следов причинения вреда телу или здоровью осужденного, указать прибывшему лицу его права подать заявление или жалобу и др. Кроме того, после при-

бытия в учреждение администрация учреждения предоставляет осужденным письменную информацию об их правах, обязанностях, ограничениях их прав, а также правилах внутреннего распорядка и дает необходимые разъяснения.

В УИК не указаны порядок и критерии оценки нравственности осужденных. В результате невозможно реализовать профилактическую функцию в пенитенциарных учреждениях. Для устранения этого пробела в законодательстве предлагается дополнить УИК статьей 60¹ под названием «Оценка нравственности осужденных». В данной статье должны быть определены цель оценки нравственности осужденных, уровень их нравственности, критерии их выявления и порядок оценки. Исходя из этого, целесообразно изложить данную статью в следующем варианте:

«Статья 60¹. Оценка степени нравственного исправления осужденных

При исполнении приговора в целях индивидуализации наказания проводится оценка степени нравственного исправления осужденных.

Уровень степени нравственного исправления осужденных является основанием для:

- изменения режима пенитенциарного учреждения;
- изменения условий содержания в одном исправительном учреждении;
- расширения или ограничения прав.

Нравственный уровень исправления осужденных – это данные, отражающие степени нравственного исправления осужденного (соблюдение правил внутреннего распорядка учреждения, отношение к труду и учебе, участие в воспитательной деятельности, участие в программах обеспечения социально-правовая помощь осужденным, возмещение вреда, и т.д.).

Степень нравственного исправления осужденных определяется каждые три месяца по следующим критериям:

- 1) для осужденных, степень нравственного исправления которых оценивается положительно:

первая степень – осужденный, к которому применено не менее 1 меры поощрения, не имеет мер дисциплинарного характера в этот период;

вторая степень – осужденный, к которому применено не менее 1 меры поощрения, не имеет мер дисциплинарного характера 6 месяцев и более,

третья степень – осужденный, к которому применено не менее 2 мер поощрения, не имеет мер дисциплинарного характера в течение года и более;

2) для осужденных, степень нравственного исправления которых оценивается отрицательно:

первая степень – осужденный, который не менее 1 раза нарушил порядка исполнения наказания;

вторая степень – осужденный, который не менее 3 раз нарушил порядка исполнения наказания (систематический нарушитель),

третья степень – осужденный, который совершил грубое нарушение режима учреждения по исполнению наказания».

С учетом изложенного, статью 111 УИК предлагается изложить в следующей редакции:

«Статья 111. Нарушение порядка отбывания наказания»

Несоблюдение требований настоящего Кодекса и правил внутреннего распорядка учреждения отбывания наказания признается нарушением порядка отбывания наказания.

Нарушение порядка исполнения наказания три и более раза в течение года признается систематическим нарушением порядка исполнения наказания.

Грубыми нарушениями порядка исполнения наказания считаются:

1) совершение административного правонарушения;

2) хранение, распространение, потребление и использование запрещенных предметов и вещей;

3) применение угроз или насилия в отношении работника учреждения;

4) уклонение от принудительного лечения и иных обязанностей, назначенных судом;

5) самовольное оставление территории пенитенциарного учреждения или места пребывания осужденного (учебы, труда, лечения и др.);

6) невозвращение в указанный срок после выхода с территории учреждения в порядке, установленном Кодексом;

7) употребление алкоголя, алкогольных напитков, наркотических средств, психотропных веществ или иных средств, воздействующих на психику человека;

8) организация или участие в играх для получения финансовой выгоды или в других корыстных целях;

9) совершение мелкого хулиганства;

10) формирование или участие в группах, направленных на нарушение порядка исполнения наказаний, предусмотренных пунктами 1-9 настоящей статьи».

Осуждение в виде лишения свободы полностью отсекает осужденных от активной общественной жизни. Он доводит их до отчаяния и подстраивает под «тюремные» условия. Однако одной из целей наказания является нравственное исправление осужденных, приучение их к общественно полезным условиям жизни. С этой целью целесообразно расширить механизм подготовки осужденного к общественно активной жизни путем отпусков из учреждения на определенный период времени.

Такой механизм есть во многих развитых странах (Франция, Германия, Казахстан и др.) В связи с этим, предлагается в статье 82 УИК предусмотреть права осужденных на выезд для прохождения трудового отпуска. Конечно, это должно касаться осужденных, которые находятся в колониях общего режима или колониях-поселениях.

На наш взгляд, повысить эффективность профилактической функции можно за счет повышения уровня занятости осужденных в пенитенциарных учреждениях. Данные, полученные в результате исследований, проведенных специалистами в данной области [5, с. 73-74; 6, с. 112] позволяют сделать вывод о том, что производственная деятельность является одним из важных факторов, положительно влияющих на нравственное восстановление осужденных. На основании изучения опыта зарубежных стран (особенно

Финляндии, Швейцарии, ФРГ и других стран Европы) по исполнению наказания в виде лишения свободы, основной деятельностью [7, с. 44] этих учреждений в этих странах является воспитание осужденных, формирование профессиональных знаний и умений, чтобы после отбытия наказания лица могут продолжить свою жизнь как специалисты, обладающие специальными знаниями, полезными для государства и общества. В этих целях, полагаем можно предусмотреть в УИК возможность трудоустройства осужденных на других предприятиях, на основании договора, заключаемого между осужденным, предприятием и начальником учреждения исполнения наказаний.

С другой стороны, целесообразно установить обязанность администрации пенитенциарных учреждений осуществлять необходимые меры по созданию рабочих мест для осужденных. Для этого часть третья статьи 89 УК в следующей редакции, предлагается дополнить словами *«Администрации учреждений исполнения наказаний принять необходимые меры для создания рабочих мест для осужденных»*.

Следует усилить участие осужденных в воспитательном процессе, то есть в том случае, если осужденный принимает активное участие в этом процессе, в отношении него принимаются меры поощрения.

В связи с этим предлагается статью 98 УК дополнить частью второй следующего содержания: *«Участие осужденных в воспитательном процессе учитывается при их поощрении или применении дисциплинарных взысканий»*.

Дело в том, что лишение свободы по своему правовому содержанию всегда оказывает сильное превентивное воздействие на осужденного. Это воздействие создает у осужденного особые субъективные переживания и даже вызывает душевные терзания. Неопределенность дальнейшей жизни, связанная с назначаемым судом лишением свободы, может оказывать на осужденного негативное воздействие, близкое к состоянию фрустрации [8, с. 54]. Стоит отметить, что суровое наказание измеряет не только каратель, но и нравственность, образ жизни соотрудников [9, с. 58; 10, с. 79, 80].

С этой целью в Республике Узбекистан реализуется ряд реформ, касающихся либерализации судебной системы и гуманизации уголовно-правовой политики. В первую очередь расширены возможности применения не связанных с лишением свободы, в том числе экономических, санкций в отношении лиц, совершивших преступления. В то же время необходимо углубить реформы в этом направлении.

В силу сложившихся социально-экономических, политических и правовых условий проблемы повышения эффективности исполнения наказания в виде лишения свободы приобретают все большее значение на этапе современного развития уголовно-исполнительной системы.

Проводимые реформы требуют кардинального изменения подхода государства к уголовно-правовой политике, дополнительно расширяет назначение наказаний, не связанных с лишением свободы, в отношении лиц, совершивших преступления, и в то же время предусматривает отбывание наказания в виде лишения свободы в тюрьмах, построенных и оборудованных на основе международных стандартов.

В перспективе основными учреждениями пенитенциарной системы являются тюрьмы общего, особого и усиленного режима. В современных условиях содержание под стражей является наиболее строгой формой лишения свободы, а осужденных переводят из исправительных колоний в тюрьмы за тяжкие преступления.

Между тем, согласно современному международному гуманитарному подходу, лишение свободы само по себе имеет карательный эффект, и его не нужно дополнять иными ограничениями [11]. Другими словами, лишение свободы – это...лишь лишение свободы. Именно в этом простом убеждении находит свое отражение философия современной «тюремной системы», что, безусловно, способствует предупреждению или серьезному снижению типа криминальной культуры.

Поэтому вопрос содержания осужденных в тюрьмах экономически развитых стран и перехода на пенитенциарную систему в Республике Узбекистан скрыт не в крепких и

прочных стенах и даже не в оборудовании в тюрьмах интернета, а в философии лишения свободы.

Как известно, после множества самоубийств и тяжелых психических заболеваний среди осужденных, власти США отказались от строгой системы изоляции, так как осужденные полностью теряли способность жить на свободе [12, с. 19; 13, с. 99], поскольку в строгих условиях изоляции процессы десоциализации осужденных обостряются, и они полностью утрачивают общественно полезные контакты и надежды. Такая ситуация приводит к росту постпенитенциарного рецидива, возникновению в обществе недоверия и разочарования в эффективности антикриминальных мер [14, с. 6].

Сегодня только 10-15% осужденных в тюрьмах занимаются общественно полезным трудом, а большинство осужденных живут за счет налогоплательщиков. Конечно, развитие промышленности и производства в местах лишения свободы можно только поддерживать. Однако в условиях, когда использование рабского труда морально отрицается во всем мире, даже если закрыть глаза на этот аспект данной проблемы, ясно видно, что лишение свободы является социально ориентированной и затратной мерой.

Тюрьмы и экономика должны быть пропорционально не связаны друг с другом, иначе появится экономический интерес в наполнении тюрем. Поэтому при реформировании уголовно-исполнительной системы в целях разгрузки мест лишения свободы и сокращения числа осужденных основной упор должен быть сделан на обеспечение их ресоциализации и приспособления к последующим условиям жизни, а не на экономическую эффективность труда осужденных.

Если перспектива успеха видится в создании в колониях экономически эффективных предприятий [15], то кому выгодно досрочное освобождение и альтернативное наказание «ценных сотрудников»? Например, в Бельгии, осужденные имеют право, а не обязанность работать там, где они могут работать только в социальных и гуманитарных целях, а не в «стройках века», как было в советское время. Иными словами, труд

осужденных не важен для бельгийской экономики (она и так развивается), труд нужен только осужденным, которые преследуют такие цели, как провести время в тюрьме, найти смысл жизни вне свободы и принести пользу обществу [16, с. 61].

Во Франции в каждой тюрьме есть комиссия по вынесению приговоров, она дает рекомендации по поводу дальнейшего отбывания наказания [17; 18, с. 2].

Регулирование рабочего времени, и определение гонораров осуществляет администрация тюрьмы. Психиатры и психологи играют важную роль в применении мер «духовного воздействия». Французские психологи первыми выдвинули идею использования групповой психотерапии. Еще в 1964 г. криминалист С. Жермен говорил, что «люди думают, чувствуют и реагируют по-разному, когда они объединены в группы, способные влиять на них хорошо или плохо». Задача групповых бесед-помощь осужденному адаптироваться к условиям жизни в тюрьме [19, с. 156].

В 1945 году была создана социальная служба тюрем, социальные работники показывают на каких осужденных следует обратить внимание и какие проблемы их волнуют. К ним можно отнести: гуманизацию исполнения и отбывания наказания, демократизацию деятельности учреждений исполнения наказаний, введение новых уголовных наказаний как альтернативу лишению свободы, повышение качества воспитательной работы с осужденными, внесение серьезных изменений в производственную деятельность пенитенциарных учреждений, привлечение осужденных к труду изменить отношение осужденных в положительную сторону, вовлечение общественности в процесс нравственного исправления осужденных.

Следующим важным вопросом является административный надзор за лицами, освобожденными из мест лишения свободы. Этот процесс является важным этапом, обеспечивающим приобщение лиц, освобожденных из пенитенциарных учреждений, к активной общественной жизни. Однако сложившаяся практика показывает, что нормы, установленные Законом Республики Узбеки-

стан «Об административном надзоре за отдельной категорией лиц, освобожденных из учреждений по исполнению наказания», недостаточно эффективны. Так, в действующей редакции закона установлено, что основной целью административного надзора является регулирование отношений, связанных с административным надзором.... Но, целью установления административного надзора является не только предупреждение преступлений, совершенных общественно опасными лицами, но и выявление правонарушений со стороны органов внутренних дел, их пресечение, а также установление причин и условий совершения правонарушений.

Действующая редакция закона не полностью охватывает круг лиц, подлежащих административному надзору. В эти нормы следует внести изменения, определяющие цель наказания, т.е. надзор за лицами, не проявляющими степень исправления и перевоспитания, а также контроль за лицами, признанными рецидивистами с двумя и более умышленными действиями. Большинство несовершеннолетних, совершивших тяжкое или особо тяжкое преступление, имеют девиантное поведение, то есть у них наблюдается нарушение их нравственного поведения. Поэтому необходимо держать таких лиц под постоянным контролем даже после отбытия наказания и помогать им встать на путь истинный профилактическими методами;

Органы внутренних дел имеют множество структур, действующих в отраслевых областях. Поэтому, принимая во внимание, что данный административный надзор имеет превентивное значение, считаем необходимым четко определить структуру, осуществляющую контроль. При этом следует учитывать, что обеспечить контроль со стороны органов внутренних дел не всегда возможно. Потому что сотрудники МВД могли одновременно с оперативно-розыскными мероприятиями выезжать на дежурство в другие регионы.

Исходя из вышеизложенного, целесообразно внести соответствующие изменения в Закон Республики Узбекистан «Об административном надзоре за отдельной категорией лиц, освобожденных из учреждений по исполнению наказания».

В реформировании уголовно-исполнительной системы важна оценка эффективности профилактической функции этой системы и изучение комплексных вопросов, связанных с ее совершенствованием, то есть речь идет не о внутриведомственных узковедомственных успехах и достижениях, а о критерии оценки вклада уголовно-исполнительной системы в поддержание правопорядка в стране. Для решения этой проблемы необходимо вести постоянный мониторинг уровня постпенитенциарной рецидивной преступности.

Как мы указывали выше, сегодня большинство современных ученых выступают за переход пенитенциарной системы из формы колонии в систему тюрем. В то же время, есть обоснованные сомнения в том, что эти предложения станут реальностью, ведь, прежде чем проводить такую масштабную реформу, необходимо создать национальную тюремную модель, основанную на международных стандартах. На наш взгляд, эта задача должна стать приоритетной для пенитенциарной науки Узбекистана на ближайшие годы.

В заключение отметим, что строительство тюрем стоит очень дорого, поскольку нужна дополнительная инфраструктура для повышения тюрем до международного уровня. С другой стороны, слишком сильная либерализация уголовного наказания нежелательна, поскольку лишение свободы как вид строгого наказания должен иметь определенные неблагоприятные стороны. Благодаря этому данный вид наказания не утратил своего значения до сих пор.

Использованная литература

1. Альтернативы тюремному заключению. Школа сотрудников полиции и командования // Ферндейлское полицейское управление Ферндейл, Мичиган. 19 сентября 2003 г. – 132 с.
2. Закон Республики Узбекистан от 29 марта 2017 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с принятием дополнительных мер по обеспечению надежной защиты прав и свобод граждан». // Собрание актов законодательства Республики Узбекистан, 2017 г., № 13, ст. 194.
3. Указ Президента Республики Узбекистан от 10 апреля 2017 года № ПФ-5005 «О мерах по коренному повышению эффективности органов внутренних дел, усилению их ответственности в обеспечении общественного порядка, прав, свобод и законных интересов граждан» // Собрание актов законодательства Республики Узбекистан, 2017 г., № 15, ст. 243.
4. Постановление Президента Республики Узбекистан от 11 августа 2017 года № ПП-3200 «О мерах по коренному совершенствованию деятельности органов внутренних дел в сфере исполнения наказаний, связанных с лишением свободы». // Собрание актов законодательства Республики Узбекистан, 2017 г., № 33, ст. 838.
5. Шлыков, В.В. Организационно-правовые основы производственной деятельности исправительных колоний в целях исправления и трудовой адаптации осужденных: дисс. ...докт. юрид. Наук: 12.00.08 / Владимир Викторович Шлыков. – Рязань, 2007. – С. 73-74.;
6. Нажимов, М.Ш. Правовые основы лишения свободы и проблемы совершенствования: дисс. канд. юрид. Наук: 12.00.08. – Ташкент: ТДЮИ, 2010. – 174 с.
7. Гавришквив, Б. В немецкой тюрьме / Б. Гавришквив // Преступление и наказание. – 2000. – № 1. – С. 42-44.
8. Горбач, Д.В. Некоторые проблемные аспекты исполнения оловного назначения в виде предполагаемого лишения свободы на практике / Д.В. Горбач // Проблемы повышения эффективности режима исполнения наказаний: Сборник тезисов выступлений и докладов участников Всероссийской научно-практической конференции, 6-8 апреля 2016 г. / сост. А.К. Мисюрев. – Пермь, 2016. – С. 53-57.
9. Дементьев, С.И. Лишение свободы как мера уголовного наказания: тексты лекций / С.И. Дементьев. – Краснодар: Кубанский государственный университет. 2007. – 61 с.
10. Уголовно-исполнительное право: учебник для юридических вузов / Под ред. В.И. Селиверстова. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Правоведение, 2010. – 362 с.
11. Европейские правила в отношении несовершеннолетних правонарушителей / Рекомендация N CM/Rec(2008)11 Комитета министров Совета Европы “О Европейских правилах для несовершеннолетних правонарушителей, по отношению к которым применены санкции или ограничительные меры уголовно-правового характера”, принята 05.11.2008 на 1040-ом заседании заместителей министров // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://e-ecolog.ru/docs/> (дата обращения: 11.08.2023 г.).
12. Антонян, Ю.М. Основные мотивы поведения осужденных / Ю.М. Антонян // Человек: преступление и наказание. – 2009. – № 1. – С. 9-19.
13. Дидоренко О.А. Досрочное освобождение и стимуляция поведения осужденных // Актуальные вопросы современного российского законодательства и организация деятельности уголовно-исполнительной системы. Вып. 5. – Рязань: Академия ФСИН России, 2010. – С. 98-102.
14. Вступительное слово Министра юстиции Российской Федерации А.В. Коновалова // Сборник научно-практической конференции «Реформирование Уголовно-исполнительной системы: Теоретический проект» (Москва, 10 сентября 2009 г.) / под общ. ред. А.А. Реймера. – М.; Рязань: Академия ФСИН России. 2009. – С. 5-7.
15. Уголовно-коммерческий кодекс // Коммерсантъ-Власть. – 2011. – № 23(927) // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.торговец.ru/док/> (дата обращения: 11.08.2023 г.).
16. Жабский, В.А. Наказание по уголовному законодательству зарубежных стран. Дисс... д-ра юрид. Наук: 12.00.08 / Валерий Александрович Жабский. – Рязань, 2011. – 416 с
17. Международная тюремная реформа (1997 г.) Мониторинг условий содержания в тюрьмах в Европе: отчет европейского семинара, проведенного в Марли-ле-Руа, Франция, 25-27 октября 1996 г., Париж: Международная тюремная реформа.
18. Магуайр, М. и др. Ответственность и тюрьмы: открывая закрытый мир. – Лондон: Tavistock Publications. 2011.
19. Пинатель Ж. Криминология. Уголовное право. – Париж, 2015. – 172 с.

References

1. Alternatives to imprisonment. Police Officer and Command School // Ferndale Police Department Ferndale, Michigan. September 19, 2003. – 132 p.
2. Law of the Republic of Uzbekistan dated March 29, 2017 “On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the adoption of additional measures to ensure reliable protection of the rights and freedoms of citizens.” // Collection of acts of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 13, art. 194.
3. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 10, 2017 No. PF-5005 “On measures to radically increase the efficiency of internal affairs bodies, strengthening their responsibility in ensuring public order, rights, freedoms and legitimate interests of citizens” // Collection of acts of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 15, art. 243.
4. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated August 11, 2017 No. PP-3200 “On measures to radically improve the activities of internal affairs bodies in the field of execution of sentences associated with deprivation of liberty.” // Collection of acts of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 33, art. 838.
5. Shlykov, V.V. Organizational and legal basis for the production activities of correctional colonies for the purpose of correction and labor adaptation of convicts: dissertation. ...Dr. legal Sciences: 12.00.08 / Vladimir Viktorovich Shlykov. – Ryazan, 2007. – P. 73-74.
6. Nazhimov, M.Sh. Legal foundations of imprisonment and problems of improvement: diss. Ph.D. legal Science: 12.00.08. – Tashkent: TDUI, 2010. – 174 p.
7. Gavrishkiv, B. In a German prison / B. Gavrishkiv // Crime and Punishment. – 2000. – No. 1. – P. 42-44.
8. Gorbach, D.V. Some problematic aspects of the execution of a tin assignment in the form of alleged deprivation of liberty in practice / D.V. Gorbach // Problems of increasing the efficiency of the penal regime: Collection of abstracts of speeches and reports of participants of the All-Russian Scientific and Practical Conference, April 6-8, 2016 / comp. A.K. Misyurev. – Perm, 2016. – P. 53-57.
9. Demytyev, S.I. Deprivation of liberty as a measure of criminal punishment: texts of lectures / S.I. Demytyev. – Krasnodar: Kuban State University. 2007. – 61 p.
10. Criminal executive law: a textbook for law schools / Ed. IN AND. Seliverstova. 3rd ed., rev. and additional – M.: Jurisprudence, 2010. – 362 p.
11. European rules for juvenile offenders / Recommendation N CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers of the Council of Europe “On the European rules for juvenile offenders subject to sanctions or restrictive measures of a criminal law nature”, adopted on 05.11.2008 1040th meeting of deputy ministers // [Electronic resource] – Access mode: <https://e-ecolog.ru/docs/> (date of access: 08/11/2023).
12. Antonyan, Yu.M. The main motives for the behavior of convicts / Yu.M. Antonyan // Man: crime and punishment. – 2009. – No. 1. – P. 9-19.
13. Didorenko O.A. Early release and stimulation of behavior of convicts // Current issues of modern Russian legislation and organization of activities of the penal system. Vol. 5. – Ryazan: Academy of the Federal Penitentiary Service of Russia, 2010. – P. 98-102.
14. Opening speech by the Minister of Justice of the Russian Federation A.V. Konovalova // Collection of scientific and practical conference “Reforming the Penal System: Theoretical Project” (Moscow, September 10, 2009) / edited by. ed. A.A. Reimer. – M.; Ryazan: Academy of the Federal Penitentiary Service of Russia. 2009. – P. 5-7.
15. Criminal Commercial Code // Kommersant-Vlast. – 2011. – No. 23(927) // [Electronic resource] – Access mode: http://www.merchant_ru/doc/ (date of access: 08/11/2023).
16. Zhabsky, V.A. Punishment under the criminal laws of foreign countries. Diss... Doctor of Law. Sciences: 12.00.08 / Valery Aleksandrovich Zhabsky. – Ryazan, 2011. – 416 p.
17. Penal Reform International (1997) Monitoring Prison Conditions in Europe: Report of a European Seminar Held in Marly-le-Roi, France, 25-27 October 1996, Paris: Penal Reform International.
18. Maguire, M. et al. Accountability and prisons: opening up a closed world. – London: Tavistock Publications. 2011.
19. Pinatel J. Criminology. Criminal law. – Paris, 2015. – 172 p.

УДК 342.417

**О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ УПОЛНОМОЧЕННОГО ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**ДАР БОРАИ ВАЪБИ ҲУҚУҚИИ ВАКОЛАТДОР ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚҶОИ
СОҲИБКОРОН ДАР ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ**

**ON THE LEGAL STATUS OF THE COMMISSIONER FOR THE PROTECTION
OF THE RIGHTS OF ENTREPRENEURS IN THE RUSSIAN FEDERATION**

САМУСИК А.М.
SAMUSIK A.M.

*Аспирант кафедры судебной власти, гражданского общества и
правоохранительной деятельности Юридического института
Российского университета дружбы народов
Аспиранти кафедраи ҳокимияти судӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва
фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи Донишқадаи ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи дӯстии халқҳои Россия
Postgraduate of the department of judicial authority, civil society
and law enforcement activities of Law Institute of RUDN University*

e-mail:
amsamusik@me.com

*Научная специальность: 5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки.
Ихтисоси илмӣ: 5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ).
Scientific specialty: 5.1.2. Public-legal (state-legal) sciences.*

Рецензент: МУРОДЗОДА А.А. – ведущий научный сотрудник Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной Академии наук Таджикистана, кандидат юридических наук.

Тақриздиханда: МУРОДЗОДА А.А. – ходими пешбари илмии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқ ба номи А. Баховаддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ.

Reviewer: MURODZODA A.A. – Leading Researcher at the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhovaddinov of the National Academy of Science of the Tajikistan, candidate of legal sciences.

Аннотация: В статье проводится анализ особенностей организации и функционирования института Уполномоченного по защите прав предпринимателей (бизнес-омбудсмена) в Российской Федерации. На основе анализа нормативных правовых актов, а также научных точек зрения ученых юристов, автор приходит к выводу о том, что бизнес-омбудсмен является связующим звеном между государством и бизнес-сообществом, способным привести последних к взаимопониманию и компромиссам, могущим благоприятно повлиять на инвестиционный и предпринимательский климат государства.

Ключевые слова: уполномоченный по защите прав предпринимателей, бизнес-омбудсмен, поддержка предпринимательства, защита прав и законных интересов, бизнес-сообщество.

Аннотатсия: Дар мақола хусусиятҳои ташкил ва фаъолияти институти Ваколатдор оид ба ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон (бизнес-омбудсмен) дар Федератсияи Россия таҳлил карда шудааст. Дар асоси таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин нуқтаи назари илмии олимон-ҳуқуқшиносон муаллиф ба хулосае меояд, ки бизнес-омбудсмен пайвандгар байни

давлат ва бизнес-ҷомеа буда, метавонад онҳоро ба ҳамдигарфаҳмӣ роҳнамоӣ карда, ба фа-
зои сармоягузорӣ ва соҳибқорӣ давлат таъсири мусбат расонад.

Вожаҳои калидӣ: ваколатдор оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибқорон, бизнес-омбудсмен,
дастгирии соҳибқорӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунӣ, бизнес-ҷомеа.

Annotation: The article analyzes the features of the organization and functioning of the institution of the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs (Business Ombudsman) in the Russian Federation. Based on an analysis of regulatory legal acts, as well as the scientific points of view of academic lawyers, the author comes to the conclusion that the business ombudsman is a link between the state and the business community, capable of leading the latter to mutual understanding and compromises that can favorably affect the investment and entrepreneurial climate of the state.

Key words: commissioner for the protection of the rights of entrepreneurs, business ombudsman, entrepreneurship support, protection of rights and legitimate interests, business community.

В условиях современной рыночной экономики, возникшей в Российской Федерации после распада СССР, по сравнению с передовыми зарубежными государствами относительно недавно, в российском обществе возникла необходимость в создании такой благоприятной экономической и правовой среды, при которой бы бизнес креп и развивался. В связи с этим в стране было проведено большое количество экономико- и государственно-правовых реформ с целью формирования взаимосвязанной системы защиты прав и законных интересов бизнеса, а также предпринимателей.

Одной из таких государственно-правовых реформ являлось создание отечественного института бизнес-омбудсмана. Мысли о создании данного правового института появились еще в прошлом десятилетии и инициатором этой идеи была «Общероссийская организация малого и среднего предпринимательства в России», которая и вывела ее в общественность и на государственный уровень, где инициатива впоследствии была поддержана руководством страны. Так, на декабрьском деловом форуме «Россия – 2012» был выдвинут ряд предложений и инициатив по улучшению, поддержке и защите субъектов предпринимательской деятельности в России, в числе которых было создание аналога зарубежного правозащитного института бизнес-омбудсмана. Немногим позже инициатива была воплощена в жизнь посредством создания специализированного государственного органа по защите бизнеса и предпринимателей, получившего название

«Уполномоченный при Президенте Российской Федерации по защите прав предпринимателей» (далее по тексту – УЗПП), назначаемом Президентом РФ с обязательным учетом мнения предпринимательского сообщества, но при этом подотчетным иным органам государственной власти.

Федеральным законом «Об Уполномоченных по защите прав предпринимателей в Российской Федерации» [1] (далее по тексту - ФЗ № 78) установлен правовой статус УЗПП, а также его рабочего аппарата, в том числе в качестве государственного органа с правами юридического лица.

Необходимо обратить особое внимание на то, что в части 3 статьи 1 ФЗ № 78 в отношении УЗПП отечественный законодатель применяет термин «назначение на должность». Исходя из данного положения, можно прийти к выводу о том, что УЗПП и его рабочий аппарат имеют статус органа государственной власти и при этом обладают статусом должностного лица Российской Федерации, при этом, в российском законодательстве о иных уполномоченных такой двойственности в правовом статусе не наблюдается.

К примеру, в законодательстве Франции аналогичный орган – Уполномоченный по защите прав бизнеса именуется – Медиатор (Посредник) при Министерстве экономики, финансов и промышленности. В Статье 1 Декрета № 612-2002 от 26 апреля 2002 года закреплено, что Медиатор подчиняется министру напрямую [2]. Таким образом, во Франции бизнес-

омбудсмен – также должностное лицо. Суть его работы - приём и рассмотрение жалоб граждан на работу Министерства экономики, финансов и промышленности.

Частью 2 статьи 1 ФЗ № 78 установлена одна из главных обязанностей УЗПП, а также его рабочего аппарата, заключающаяся прежде всего в обеспечении защиты прав и законных интересов коммерческих организаций и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, а также защита предпринимателей от любых неправомерных посягательств или ущемлений со стороны государства, органов местного самоуправления и их должностных лиц.

Так как задачи, стоящие перед УЗПП, перечислены в статье 3 Федерального закона №78, эти два пункта и есть суть (цель) деятельности УЗПП. Структура закона, в которой сначала раскрыта суть деятельности, а затем отдельной статьёй перечислены возложенные на уполномоченного задачи, является типичной для законодательства разных стран. Особенностью российского законодательства является двойственность понимания УЗПП: как должностного лица и как государственного органа.

Положения части 3 статьи 1 ФЗ № 78 закрепляют, что назначает на должность УЗПП и прекращает его полномочия Президент РФ. УЗПП занимает свою должность пять лет, но не более двух сроков подряд.

Правозащитный институт УЗПП в России дублирует функции иных лиц, уполномоченных следить за исполнением законов, но в строго отведенной ему Федеральным законом области правоотношений. УЗПП обязан решать следующие задачи (статья 2 ФЗ № 78):

- защита отечественных коммерческих организаций и физических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью на территории Российской Федерации и иностранных государств;

- контроль за органами государственной власти в части соблюдения

последними прав предпринимателей на территории России;

- создание и последующее продвижение правовых, экономических, социальных и иных механизмов, защищающих права предпринимателей;

- налаживание контактов и сотрудничества между бизнес-сообществом и государством;

- непосредственное участие в разработке благоприятной государственной политики в отношении субъектов предпринимательской деятельности.

С принятием Федерального закона № 78 предприниматели России получили возможность отстаивать свои права и законные интересы при взаимодействии с органами власти, местного самоуправления и их должностными лицами. Побудительным мотивом к этой законодательной инициативе можно считать опыт неудовлетворительного взаимодействия бизнеса с государством. Этот диссонанс интересов отмечался в науке неоднократно, обращали на него внимание и общественные организации предпринимателей. В частности, в известном докладе Комиссии по этике Российского союза промышленников и предпринимателей 2003 года бизнес – сообщество выступало с критикой гражданского процесса в России: докладчики указывали на то, что решения в российских судах несправедливы, выносятся либо в интересах власти, либо под коррупционным влиянием некоторых бизнесменов.

Комиссия пришла к выводу о том, в России необходим механизм защиты прав предпринимателей от пересечения их интересов и с государством, и с обществом. В Послании Президента РФ на 2013 год В.В. Путин выразил сходную с заявлением Российского союза промышленников и предпринимателей мысль, назвав недопустимыми привилегии отдельных бизнесменов перед органами законодательной, исполнительной и судебной власти. Для снижения коррупционной составляющей, тем самым, всему российскому обществу была

необходима «третья сторона» или «третья сила», решающая проблемы малого и среднего бизнеса. Далее В.В. Путин отметил, что выстраивание правильных отношений предпринимателей и государства, создание благоприятного бизнес – климата позволит прибавить к росту ВВП России около 2,5% в год. При этом внимание государства должно быть сосредоточено на малом и среднем бизнесе несырьевого сегмента экономики.

В процессе разработки правового статуса УЗПП на федеральном уровне в 15 субъектах РФ были приняты законы о региональных уполномоченных по защите прав предпринимателей. Примерами являются Ульяновская область в 2011 году, Санкт-Петербург, Республика Алтай, Пензенская область в 2012 году и т.д. Складывалась правозащитная практика, реализуемая должностным лицом в регионе, то есть в непосредственной близости от предпринимателя. Принципиальным различием всех законов об уполномоченных по защите прав предпринимателей субъектов РФ является его подчинённость главе региона или представительному органу региона [3]. При этом в обоих случаях уполномоченные входят в систему исполнительной власти. ФЗ № 78 закрепил, что назначает УЗПП Президент РФ (статья 1 ФЗ № 78), а финансирует – Управление делами Президента РФ (статья 8 ФЗ № 78). Согласно Конституции РФ, Президент РФ не входит ни в одну из ветвей власти, что должно было, по мысли законодателя, обеспечить независимость УЗПП от государственной власти. Для той же цели УЗПП придали статус юридического лица, несколько запутав его правовое понятие.

По состоянию на 2023 год должность УЗПП в Российской Федерации занимает Борис Юрьевич Титов. Можно отметить, что подчинение уполномоченных по защите прав бизнеса Главе государства на федеральном уровне и главе субъекта на региональном уровне имеет неодинаковое значение. Фактически, более независим именно Уполномоченный при Президенте РФ, хотя правозащитную практику ранее него начали именно уполномоченные по

защите прав предпринимателей в субъектах РФ.

Для понимания гражданско-правового статуса УЗПП важно отметить, что Президент РФ назначает его, учитывая мнение предпринимательского сообщества. Как именно должен осуществляться такой учёт мнения, по каким критериям, в какой срок, ФЗ № 78, к сожалению, не закрепляет. Требования к кандидату на должность УЗПП три, все они весьма общие:

- не моложе 30 лет;
- высшее образование;
- не должен являться сенатором,

депутатом Государственной Думы или законодательного (представительного) органа региона, заниматься любой оплачиваемой деятельностью, кроме преподавания или творчества.

Другим важным аспектом гражданско-правового статуса УЗПП является его обязанность в принятии, рассмотрении и реагировании на жалобы субъектов предпринимательской деятельности. Подобная практика для уполномоченных по защите прав в сфере бизнеса предусмотрена во многих зарубежных странах мира: Франция, США, Грузия, Великобритания. В России статус жалобы УЗПП закрепляет статья 4 ФЗ № 78. Этот документ (жалобу) имеет право подать любой субъект предпринимательской деятельности, в установленной форме, а УЗПП решает вопрос о принятии жалобы.

При этом в ФЗ № 78 предусмотрен исчерпывающий перечень оснований, по которым в принятии жалобы от субъекта предпринимательской деятельности может быть отказано. К таким основаниям относятся:

- нечитаемый текст или бессмысленный текст поданной жалобы;
- в поданной жалобе содержится информация, по которой уже ранее были даны разъяснения или проведены соответствующие мероприятия;
- ответ на жалобу может нарушить режим охраняемой законом тайны;

– в тексте жалобы не указаны реквизиты для обратной связи с подателем жалобы.

В случае принятия УЗПП жалобы к рассмотрению, возможно несколько вариантов (часть 5 статьи 4 ФЗ № 78) реагирования УЗПП. В первом случае УЗПП разъясняет предпринимателю его права и обязанности, а также легальные методы их реализации, правовой защиты и последствия в случае их нарушения. Второй исход подразумевает передачу полученной жалобы предпринимателя иному должностному лицу или органу государственной власти в компетенцию которого входит решение поставленной в жалобе проблемы или вопроса. Стоит отметить, что часть 5 статьи 4 ФЗ № 78 предусматривает ситуацию, когда обратившийся к УЗПП предприниматель недоволен именно действием (бездействием) конкретного органа государственной власти или его чиновника. В этом случае передавать жалобу в такой орган (такому лицу) запрещено. Третий возможный итог – обращение УЗПП в орган, допустивший противоправное действие (бездействие) в отношении коммерческой организации, индивидуального предпринимателя или физического лица, занимающегося предпринимательской деятельностью.

Это обращение УЗПП должно содержать указания по восстановлению нарушенного права коммерческой организации или предпринимателя. Четвёртый вариант – обращение УЗПП в суд либо для отмены незаконными решений органов власти и местного самоуправления, либо для защиты нарушенных прав предпринимателей. Пятый вариант – обжалование решений арбитражных судов, вступивших в законную силу. Наконец, шестой вариант рассмотрения жалобы – направление в компетентные органы обращения о привлечении их должностных лиц к определенной законом юридической ответственности.

При рассмотрении жалоб УЗПП имеет право привлекать к работе экспертов. Результаты рассмотрения жалобы он обязан разместить в сети Интернет на своём официальном сайте.

Таким образом, федеральное законодательство предоставляет УЗПП широкий набор инструментов для исполнения своих полномочий. Все их можно свести к пяти правовым институтам:

- разъяснение прав (способов защиты);
- заключение о нарушении прав;
- обращение о привлечении сотрудников органа власти к ответственности (дисциплинарной, административной, уголовной);
- обращение в суд с иском об оспаривании решений органов власти (за исключением органов следствия и прокуратуры);
- обжалование решения арбитражного суда.

Косвенно УЗПП пользуется такими дополнительными инструментами, как информирование через официальный сайт в сети «Интернет», проведение экспертизы жалоб и т. п. Эти пять правовых режимов реагирования и составляют порядок обеспечения гарантий по защите прав предпринимателей и соблюдения этих гарантий органами власти, местного самоуправления. Каждый из них характеризует степень регулирующего воздействия УЗПП на обеспечение прав и законных интересов предпринимателей. Инструмент разъяснения прав и способов их защиты является наименее интенсивным. Обжалование решений арбитражного суда, на наш взгляд, является наиболее интенсивным по регулирующему воздействию.

Статья 5 ФЗ № 78 закрепляет и иные дополнительные инструменты, применяемые при рассмотрении УЗПП жалоб:

- право на запрос документов и материалов у государственных органов и органов местного самоуправления, должностных лиц (в статье 2 ФЗ № 78 указан срок предоставления документов – 15 дней с момента получения запроса УЗПП);
- право беспрепятственного посещения государственных органов при предъявлении служебного удостоверения;

– право посещения без специального разрешения мест содержания под стражей или отбывания наказания предпринимателями по некоторым «экономическим» статьям Уголовного кодекса РФ;

– право участия в выездной проверке в рамках государственного контроля (надзора) или муниципального надзора по письменному согласию лица, в отношении которого она проводится;

– право вынесения предписаний о незамедлительном прекращении действия ненормативных правовых актов государственных органов и органов местного самоуправления параллельно с обращением в суд о признании этих ненормативных актов недействительными.

В числе прочего ФЗ № 78 УЗПП предусмотрено право субъектов РФ учреждать должность региональных уполномоченных по защите прав предпринимателей в субъектах РФ, что привело к появлению ряда соответствующих законов российских субъектов.

К.С. Ларина, рассматривая основные права и обязанности УЗПП в России в своих работах, показала, что, исходя из полномочий, УЗПП является «связующим звеном» между органами государственной власти и предпринимательским сообществом, которое «эффективно решает вопросы на границе» их интересов [4]. Для этого, согласно статье 4 ФЗ № 78, УЗПП принимает жалобы субъектов предпринимательства, данные о чём (включая результаты) официально публикуются на официальном сайте. К.С. Ларина отмечает, что в статье 104 Конституции РФ, закрепляющей список должностных лиц, обладающих правом законодательной инициативы, нет УЗПП. При этом, в статье 6 ФЗ № 78 указано, что УЗПП вправе подавать Президенту РФ, государственным органам и органам местного самоуправления предложения о принятии нормативных актов в рамках его компетенции. В этом и состоит сложность конституционно-правового статуса УЗПП [4]. Так как мотивированное предложение должностному лицу (государственному органу) не является законодательной инициативой, принятие законов становится более сложной задачей. Представляется, что

более корректно говорить не о сложности статуса УЗПП, а о его праве «косвенной законодательной инициативы».

Статья 6 ФЗ № 78 предусматривает несколько механизмов участия УЗПП в правотворческой деятельности. Первый пример – предложения УЗПП о принятии нормативных правовых актов, направляемые Президенту РФ, Государственной Думе, Правительству РФ и пр. Второй механизм – мотивированное предложение УЗПП об отмене (приостановлении действия) тех нормативно-правовых актов, которые нарушают права предпринимателей. Третий механизм участия в правотворческой деятельности – право давать заключения на проекты нормативных правовых актов, затрагивающих права и законные интересы предпринимателей. Срок рассмотрения такого заключения органами государственной власти, с обязательным уведомлением УЗПП о результатах рассмотрения – 30 дней. Последний механизм – право направлять предложения тем лицам, кто имеет право обращения в Конституционный Суд РФ с целью проверки конституционности отдельных правовых актов.

Таким образом, УЗПП в РФ опосредованно принимает участие в законотворческом процессе через правовую институцию мотивированных предложений:

- о принятии закона;
- об отмене закона;
- об обращении в Конституционный Суд РФ.

Правовая институция заключения даёт УЗПП возможность оценивать проекты принимаемых законов с точки зрения обеспечения прав предпринимателей. Рассматривая полномочия УЗПП отметим, что речь в данном случае идёт не только о косвенной законодательной инициативе правовых новелл, но и наоборот, о предложении отмены законов, нарушающих права и законные интересы бизнеса. Но наиболее важным, на наш взгляд, является право давать заключения готовящимся законопроектам, затрагивающим интересы предпринимателей. Не случайно установлен обязательный срок рассмотрения заключения в органе, принимающем норма-

тивный акт, с обязательным письменным ответом. На наш взгляд, гражданско-правовой статус УЗПП уравновешен двумя правами и наделение его правом косвенной законодательной инициативы обусловлено тем, что он обладает правом законодательной экспертизы.

В статье 7 ФЗ № 78 указано, что УЗПП также имеет право:

- назначать общественных представителей (на общественных началах);
- создавать общественные приёмные (для консультаций).

Ежегодно УЗПП отчитывается перед Президентом РФ о результатах своей работы (статья 3 ФЗ № 78) в виде *доклада*, который официально публикуют на сайте бизнес-омбудсмена. П.В. Сергеев отмечает, что эта форма представления информации была предусмотрена ещё в 1997 году в рамках 1-ФЗ «Об Уполномоченном по правам человека РФ» [5]. Доклады, согласно тексту закона, могут быть двух видов: ежегодные (по итогам календарного периода) и специальные (в Государственную Думу и другие органы). П.В.Сергеев отмечает, что доклад омбудсмена в России является:

- одним из инструментов правового просвещения (обобщение о соблюдении в РФ прав граждан);
- обязательным к публикации отчётом о конкретных направлениях проделанной работы;
- исследованием отдельно взятой проблемы (специальный доклад).

Можно предположить, что доклад УЗПП в России может выполнять в том числе обеспечительную функцию в случае, если рассмотрение копий этого документа органами государственной власти станет обязательным.

На федеральном уровне такая модель может быть вполне результативна для защиты интересов бизнеса. Но на региональном уровне отсутствие связи с федеральным Уполномоченным, подчинённость публичной власти субъекта РФ делает регионального УЗПП гораздо менее результативным.

В современной России, как и в большинстве зарубежных государств с развитой рыночной экономикой, коммерческие организации и физические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью, являются одной из движущих сил в построении стабильного и развивающегося общества, вследствие чего нуждаются они нуждаются в пристальном внимании, трепетном отношении и защите от неправомерных посягательств. Понимая данный факт, государствами принимаются различные программы по защите и поддержке предпринимателей. Одной из таких программ является введение в России института УЗПП, который в соответствии с местным законодательством является государственным служащим с большим объемом полномочий и неменьшим кругом задач и обязанностей, призванным прежде всего обеспечить защиту предпринимателей. Факт того, что УЗПП является государственным служащим высокого уровня показывает его высокий правовой и социальный статус в государстве и обществе, предоставленный ему объем полномочий показывает его возможности по реализации возложенных на него бизнес-сообществом и государством задач. По нашему мнению, он является своего рода связующим звеном между государством и бизнес-сообществом, способным привести последних к взаимопониманию и компромиссам, что впоследствии должно благоприятно повлиять на инвестиционный и предпринимательский климат во всей России.

Использованная литература

1. Федеральный закон от 07.05.2013 № 78-ФЗ «Об уполномоченных по защите прав предпринимателей в Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2012. – № 19. – С. 2305. (ред. от 29.12.2022).
2. Указ № 2002-612 от 26.04.2002 «Об учреждении посредника при Министерстве экономики, финансов и промышленности» // [Электронный ресурс] - Режим доступа: URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000407822/> (дата обращения: 15.05.2023).

3. Доклад Президенту Российской Федерации - 2020 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: URL: http://doklad.ombudsmanbiz.ru/doklad_2020.html (дата обращения: 15.05.2023).

4. Ларина, К.С. К вопросу о правовой природе института Уполномоченного по защите прав предпринимателей в Российской Федерации / К.С. Ларина // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство». – 2017. – Т. 5. – № 1 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://esj.pnzgu.ru>.

5. Сергеев, П.В. Доклад как форма реализации отдельных полномочий омбудсмана в Российской Федерации / П.В. Сергеев // Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство». – 2018. – Т. 6, – № 1 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://esj.pnzgu.ru>.

References

1. Federal Law of 07.05.2013 No. 78-FZ “On Commissioners for the Protection of the Rights of Entrepreneurs in the Russian Federation” // Collection of Legislation of the Russian Federation. – 2012. – No. 19. – P. 2305. (as amended on 12.29.2022).

2. Decree No. 2002-612 of April 26, 2002 “On the establishment of an intermediary under the Ministry of Economy, Finance and Industry” // [Electronic resource] – Access mode: URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id /JORFTEXT000000407822/> (date of access: 05.15.2023).

3. Report to the President of the Russian Federation – 2020 // [Electronic resource] – Access mode: URL: http://doklad.ombudsmanbiz.ru/doklad_2020.html (date of access: 05.15.2023).

4. Larina, K.S. On the issue of the legal nature of the institution of the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs in the Russian Federation / K.S. Larina // Electronic scientific journal «Science. Society. State». – 2017. – Т. 5. – No. 1 // [Electronic resource]. – Access mode: <http://esj.pnzgu.ru>.

5. Sergeev, P.V. Report as a form of implementation of certain powers of the Ombudsman in the Russian Federation / P.V. Sergeev // Electronic scientific journal «Science. Society. State». – 2018. – Т. 6. – No. 1 // [Electronic resource]. – Access mode: <http://esj.pnzgu.ru>.

ТДУ 343.126

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ТАРТИБИ ИНТИХОБИ ЧОРАИ ПЕШГИРӢ
ДАР НАМУДИ БА ҲАБС ГИРИФТАН ПАС АЗ ДАСТГИРКУНИИ ГУМОНБАРШУДА
ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ
ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

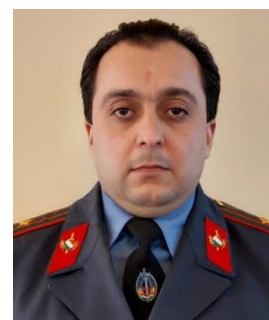
**СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПОРЯДКА ИЗБРАНИЯ МЕРЫ
ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПОД СТРАЖУ ПОСЛЕ ЗАДЕРЖАНИЯ
ПОДОЗРЕВАЕМОГО ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
И РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE PROCEDURE FOR CHOOSING
A PREVENTIVE MEASURE IN THE FORM OF DETENTION AFTER THE
DETENTION OF A SUSPECT UNDER THE LEGISLATION OF THE RUSSIAN
FEDERATION AND THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

Холзода У.Х.

KNOLZODA U.KH.

*Адъюнкты кафедраи муҳофизаи ҷиноятӣ Донишгоҳи ВҚД
Россия дар ш. Санкт-Петербург, майори милитсия
Адъюнкт кафедры уголовного процесса Санкт-Петербургского
университета МВД России, майор милиции
Adjunct of the Department of Criminal Procedure of the
St. Petersburg University of the Ministry of Internal Affairs
of Russia, the major of the militia*

e-mail:

bakha1983@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ.

Научная специальность: 5.1.4. Уголовно-правовые науки.

Scientific specialty: 5.1.4. Criminal law sciences.

Тақриздиханда: АРИПОВ А.Л. – сардори кафедраи амнияти иттилоотӣ ва технологияҳои рақамии факултети № 5 Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, полковники милитсия.

Рецензент: АРИПОВ А.Л. – начальник кафедры информационной безопасности и цифровых технологий факультета № 5 Академии МВД Республики Таджикистан, кандидат юридических наук, полковник милиции.

Reviewer: ARIPOV A.L. – Head of the Department of Information Security and Digital Technologies, Faculty No. 5 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Candidate of Legal Sciences, the Colonel of the militia.

Аннотатсия: Дар мақола таҳлили муқоисавии қонунгузори мурофиавӣ-ҷиноятӣ Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи интихоби чораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани пас аз дастгиркунии гумонбаршуда ё айбдоршаванда оварда шудааст; масъалаҳои таъмини ҳуқуқҳои иштирокчи хангоми интихоби чунин чораи пешгирӣ муайян карда шуда, барои ҳалли масъалаҳои муайяншуда имконияти гирифтани мазмун аз муқаррароти ду низоми ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешавад.

Вожаҳои калидӣ: чораи пешгирӣ, қонунгузори мурофиавӣ-ҷиноятӣ, ба ҳабс гирифтани, дастгиркунии, гумонбаршуда.

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ уголовно-процессуального законодательства Российской Федерации и Республики Таджикистан в области избрания мер

пресечения в виде заключения под стражу после задержания подозреваемого, обвиняемого; выявляются проблемы обеспечения прав участника при избрании такой меры пресечения и предлагается возможное заимствование положений двух правовых систем для разрешения выявленных проблем.

Ключевые слова: меры пресечения; уголовно-процессуальное законодательство; заключение под стражу, задержание, подозреваемый.

Annotation: The article provides a comparative analysis of the criminal procedural legislation of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan in the field of choosing preventive measures in the form of detention after the detention of a suspect or accused; problems of ensuring the rights of the participant when choosing such a preventive measure are identified and possible borrowing of the provisions of two legal systems is proposed to resolve the identified problems.

Key words: preventive measure; criminal procedure legislation; detention, detention, suspect.

Мутобики Кодекси мувофиқи чиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМҶ ҚТ), ҳангоми тафтиши пешакӣ ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани нисбат ба гумонбаршуда ё айбдоршаванда метавонад татбиқ карда шавад. Тартиби татбиқ намудан, тағйир додан ва бекор кардани ҷораи пешгирӣ бо моддаи 104 КМҶ ҚТ ба танзим дароварда шудааст ва аз амалҳои зерини таҳқиқбаранда ва муфаттиш иборат мебошад:

1) пешниҳод намудани дархости дахлдор дар шакли қарор ба суд, ки дар он интиҳоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани, асос ва сабабҳои, ки аз рӯи онҳо зарурати ба ҳабс гирифтани гумонбаршуда, айбдоршаванда ба миён омадааст ва интиҳоби дигар ҷораи пешгирӣ ғайриимкон аст, дарҷ карда мешавад;

2) бо прокурор мувофиқа кардани қарори қабулшуда;

3) гирифтани иҷозат барои татбиқи ҷораи пешгирӣ нисбати гумонбаршуда ё айбдоршаванда дар намуди ба ҳабс гирифтани ё рад кардани дархост ё дар бораи ба таъхир гузоштани қабули қарори дархост ба мӯҳлати на зиёда аз 72 соат барои пешниҳоди далелҳои асосноки дастгиркунӣ;

4) дар бораи татбиқ намудани ҷораи пешгирӣ ягон аъзои ба камолрасидаи оила ё хешовандони наздик огоҳ карда шаванд ё имконияти ин гуна огоҳонидан ба шахси дастгиршуда таъмин карда шавад [1].

Масъала оид ба интиҳоби ҷораи пешгирӣ баъди дастгиркунӣ метавонад на

танҳо нисбат ба гумонбаршуда, балки нисбати шахсе, ки дар қаламрави давлати хориҷӣ дастгир карда шудааст, бо дархост дар бораи расонидани кумаки ҳуқуқӣ ё тибқи м. 481 КМҶ ҚТ; нисбати айбдоршаванда, ки дар кофтуков қарор дорад (м. 232 КМҶ ҚТ) ҳал карда шавад. Ба ҳабс гирифтани танҳо дар асоси қарори суд иҷозат дода мешавад.

Тавачҷуҳ ба зарурати таҳлили ҳуқуқии институти дастгиркунӣ ва ба ҳабс гирифтани минбаъда пас аз омӯзиши амалияи Суди конституционии Федератсияи Россия оид ба баррасии масъалаҳо дар бораи маҳдудиятҳои эҳтимолии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии иштирокчиёни мувофиқи судии чиноятӣ ба вуҷуд омадааст. Масалан, дар қарори № 101-О аз 4 апрели соли 2006 Суди конституционии Федератсияи Россия ба хулосае омад, ки бинобар баробарии тамоми қафолатҳои конституционии ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсӣ, аз ҷумла ҳимоя аз ҳабси худсарона, аз ҳад зиёд, давомнок, худсарона ва беназорат дар ҳабс нигоҳ доштан нораво мебошад [2]. Азбаски масъалаи қонунӣ будани нигоҳдорӣ дар ҳабс ва тартиби қабули қарор нисбати шахрванди Тоҷикистон баррасӣ шуд ва ҳамзамон Суди конституционии ФР дархости Прокурори генералии Федератсияи Россияро оид ба додани шарҳи расмӣ нисбат ба қарори Суди конституционии Федератсияи Россия аз 4 апрели соли 2006 № 101-О қонеъ накард, таҳлили муқоисавӣ- ҳуқуқӣ барои мо ҷолиб ва пурмазмун менамояд [3].

Дар доираи таҳлили ҳуқуқӣ аз ҷониби мо шарҳи амалияи баррасии дархостҳо аз ҷониби судҳо дар бораи интиҳоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани ва дароз кардани муҳлати ҳабс*, шарҳи амалияи судии судҳои кассатсионии тобеияти умумӣ оид ба интиҳоб ва дароз кардани ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани дар солҳои 2019, 2020 ва 2021 баррасӣ карда шуд [4].

Масъалаҳо, ки ҳангоми татбиқи ҷораҳои маҷбуркунӣ дар мурофиаи судии ҷиноятӣ ба миён меоянд, ҳамеша мавзӯи таҳқиқ ва муҳокима мебошанд, ва як қатор асарҳои бунёдии олимони рус ва ватанӣ оид ба ин мавзӯ бахшида шуда буданд. Сарфи назар аз мавҷудияти қорҳои бунёдӣ, қайд кардан лозим аст, ки ҳуҷум дар бораи ба итмом расидани ин самти илмӣ-тадқиқотӣ бармаҳал мебошад, масъалаҳои зиёди назариявӣ ва амалии баҳснок мавҷуданд, ки боиси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои Россия ва Тоҷикистон мегарданд. Тағйиротҳо дар қонунгузориҳои мурофиавии ҷиноятӣ ҳарду давлат, равандҳои рӯйдиханда дар ҳаёти иҷтимоӣ, рақамикунонӣ, гузаштани бисёр кишварҳо ба истисноати судии электронӣ аҳамияти мавзӯҳоро дар робита ба ҳифзи ҳуқуқҳои конституционии гумонбаршуда, айбдоршаванда, на танҳо ҳангоми интиҳоби ҷораи пешгирӣ, балки инчунин вақте ки он дароз карда мешавад, зиёдтар мекунад [5, с. 110-111; 6, с. 56].

Дастгир намудани шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят гумонбар ҳисобида мешавад, ҳам тибқи қонунгузориҳои Россия ва ҳам тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муттасил истифода мешавад, ки он аз амалияи интиҳоби дар ду давлат аз рӯйи аксарияти парвандаҳои ҷиноятӣ, ки ҳангоми тафтишоти муфаттишон дар намуди гирифтани забонхат дар бораи нарафтани аз маҳалли истиқомат, ё ба ҳабс гирифтани ифода меёбад, ба миён омадаст [7, с. 21; 8, с. 5]. Мо ба андешаи И.А. Одинаев розием [9, с. 160], ки қолаби мавҷудбуда оид ба истифодаи ҳатмии ба ҳабс ги-

рифтани дар ҳар як ҳолати пешгирии ҷиноятҳо, ки ба категорияи вазнин ва махсусан вазнин тааллуқ доранд, инчунин ҷиноятҳо, ки дар натиҷаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ошкор шудаанд, қобили қабул нест. Нобаробарии мавҷудбудаи дастгиркунии воқеӣ ва ҳуқуқӣ [10, с. 118] ба фикри мо, инчунин аз он иборат мебошад, ки аксарият шахсон истифодаи дастгиркуниро танҳо бо факти маҳдуд кардани ҳуқуқи иштирокчӣ алоқаманд мекунанд, ки аз тарафи мақомоти таҳқиқ ба роӣ иҷрои маҷмуи амалҳои тафтишӣ ва амалҳои дигари мурофиавӣ истифода шудааст. Аммо ин фикри нодуруст аст, зеро дастгиркунии мурофиавӣ бо раванд кардани шахс ба тавқиғоҳи ниғаҳдории муваққатӣ алоқаманд мебошад, ки дар он меъёрҳои танзим, шароити ниғаҳдорӣ ва тартиби будубош қарор дода мешавад. Маҳз ҳамин ниғаҳдории муваққатӣ имконият медиҳад, ки муҳлати дастгиркунӣ ба муҳлати адои ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ворид карда шавад.

Дастгиркунии мурофиавӣ бояд танҳо дар ҳолати зарурати пешгирии ҷиноят ва ҳалли масъала дар бораи интиҳоби ҷораи пешгирии минбаъда дар намуди ба ҳабс гирифтани истифода шавад.

Тамоюли имрӯзаи гуманизми мурофиавии судии ҷиноятӣ, имконияти маҳдуд кардани ҳуқуқи озодиҳои инсон танҳо дар асоси қарори суд боиси ворид намудани тағйиротҳо дар институтҳои баррасишаванда гардид.

Масалан, интиҳоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани нисбат ба айбдоршаванда, гумонбаршуда танҳо дар асоси қарори суд ё таъиноти суд татбиқ карда мешавад (қ. 1 м. 111 КМҶ ҚТ). Чунин ҳолат иҷозати қаблӣ ба ҳабс гирифтаниро танҳо аз ҷониби прокурор дар доираи амалигардонии вазифаи назоратии ӯ иваз кард [11, с. 124]. Чунин ислоҳот дар адабиёти ҳуқуқӣ саволеро ба миён овард: интиҳоби ҷораи пешгирӣ унсурҳои вазифаи таъқиби ҷиноятӣ, назорати судӣ ё адолат мебошад? Ҷавоб ба ин савол аҳам-

* Шарҳи амалияи баррасии дархостҳо аз ҷониби судҳо дар бораи интиҳоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифтани ва тамдиди муҳлати дар

ҳабснигоҳдоштан: бо қарори Президиуми Суди Олии Федератсияи Россия аз 18 январи соли 2017 тасдиқ карда шудааст.

мияти муҳим дорад. Агар ин унсури вазифаи таъқиби ҷиноятӣ бошад, он гоҳ ба ҳаёс гирифта наматавонад дар салоҳияти суд қарор дошта бошад, барои он ки ӯ ҳамчун ҳакам дар ҳалли баҳси ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ баромад мекунад. Агар ин як унсури вазифаи ҳалли парвандаи ҷиноятӣ бошад, пас мо ба ақидаи муаллифон розӣ мешавем, ки дар ин ҳолат муфаттиш, таҳқиқкунанда дар интиҳоби ҷораи пешгирӣ маҳдуд мебошанд ва барои татбиқи ҳамаи онҳо иҷозат мегиранд [12, с. 376-378]. Агар ин як унсури вазифаи назорати судӣ бошад, пас чаро судя бо ташаббуси худ метавонад ҳангоми баррасии дархости муфаттиш, таҳқиқкунанда ҳар гуна ҷораеро, ки он қарори судро талаб мекунад, интиҳоб кунад (б. 3 қ. 1 м. 228 КМҚ ҚТ)?

Дар доираи тадқиқоти илмии худ* ҳулосаҳоро пешниҳод мекунем, ки дар тадқиқоти дигар олимони баён шудааст [13, с. 8-9], яъне ҳангоми интиҳоби ҷораи пешгирӣ яке аз унсурҳои ҳокимияти давлатӣ амалӣ мешавад (зоҳир шудани маҷбуркунӣ аз ҷониби шахсони мансабдор, ки далелҳоро ба шакли муайян медиароранд; шароити дурусти пешбурди парвандаи ҷиноятиро ва огоҳкунии иштирокчиёро оид ба иҷрои дурусти вазифаҳои мурофиявии худ таъмин мекунанд).

Қарор дар бораи ба ҳаёс гирифтани шахс бояд дар ҳолати мавҷуд будани асосҳои умумӣ ва махсус амалӣ шавад. Асосҳои умумӣ – ин маълумотҳои боъэтимод дар маводи парвандаи ҷиноятӣ мебошад, ки мавҷудияти онҳо барои интиҳоби ягон ҷораи пешгирӣ зарур аст. Асосҳои махсус нисбат ба категорияҳои махсуси шахсон татбиқ карда мешавад, ки барои ҷинояти содиркардашон қонуни ҷиноятӣ ҷазоро дар намуди маҳрум кардан аз озодӣ пешбинӣ намудааст (ба мӯҳлати зиёда аз ду сол мутобиқи қ. 1 м. 111 КМҚ ҚТ, ба мӯҳлати зиёда аз се сол мутобиқи қ. 1 м. 108 КМҚ ФР).

Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии меъёрҳои қонунгузории амалкунандаи мурофиявии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон

ва Россия имконият медиҳад, ки ҳам талаботи яхела нисбати ҳолатҳое, ки ҳангоми интиҳоби ҷораҳои пешгирӣ ба инобат гирифта мешаванд, ҳам як қатор тафовутҳои муайян карда шаванд. Масалан, ба талаботи умумӣ мавҷуд будани маҷмӯи далелҳо дохил мешаванд, ки барои баровардани ҳулосаҳои зерин имконият медиҳад: гумонбаршуда, айбдоршаванда аз мақомоти таъқиби ҷиноятӣ ё суд пинҳон мешавад; фаъолияти ҷиноятиро давом медиҳад; ба шахсон, ки дар мурофияи ҷиноятӣ иштирок мекунанд, таъсир мерасонад; маводҳоро, ки барои парвандаи ҷиноятӣ муҳим мебошанд, несту нобуд, пинҳон ё сохтакорӣ мекунад; ба пеш бурдани тафтишот ё мурофияи судӣ бо роҳи дигар даҳолат кунанд, аз ҷумла бидуни сабабҳои узрнок бо даъвати мақомоти пешбурди мурофияи судии ҷиноятӣ ҳозир намешавад. Ҳангоми интиҳоби ҷораи пешгирӣ шахсият, синну сол, вазъи саломатӣ, касб, вазъи оилавӣ ва дигар ҳолатҳо ба назар гирифта мешаванд.

Дар ҳолатҳои истисноӣ тибқи қонунгузории ду давлати баррасишаванда ба ҳаёс гирифта инчунин метавонад аз рӯйи парвандаҳои ҷиноятӣ барои содир намудани ҷинояте, ки бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати камтар аз мӯҳлате, ки дар м. 111 КМҚ ҚТ ва м. 108 КМҚ ФР нишон дода шудааст, татбиқ карда шавад, яъне агар гумонбаршуда, айбдоршаванда мутаносибан дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ё Федератсияи Россия ҷойи истиқомати доимӣ надошта бошанд, шахсияти онҳо муайян карда нашуда бошад ё шахс аз мақомоти таъқиби ҷиноятӣ ё суд гурехта бошад ё ҷораи пешгириро, ки қаблан интиҳоб шудааст, вайрон карда бошад.

Барои таъмин кардани ҳуқуқи озодиҳои иштирокчиёни мурофияи судии ҷиноятӣ зарур мешуморем, ки дар чунин ҳолатҳои истисноӣ кам кардани мӯҳлати умумии дар ҳаёс нигоҳ доштан аз рӯйи ка-

* Айни замон муаллиф дар мавзӯи «Мамнӯъ ва маҳдудиятҳо дар низоми ҷораи пешгирӣ дар мурофияи ҷиноятӣ Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи

илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 5.1.4. Илмҳои ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) таҳқиқоти диссертсионӣ таълиф намуда истодааст.

тегории ҷиноят ва мӯҳлати пешбинишудаи маҳрум сохтан аз озодӣ пешбинӣ карда шавад.

Тибқи қ. 2 м. 102 КМЧ ҚТ инчунин вазъи молу мулкӣ, мавҷудияти ҷойи доимии истиқомат, хусусияти гумонбаркунӣ ё айбдоркунӣ ба инобат гирифта мешаванд. Мо чунин мешуморем, ки ин ҳолатҳо хусусияти на ин ки умумӣ, балки хусусияти махсус доранд ва онҳоро ҳангоми интихоби ҷораҳои мушаххаси пешгирӣ (забонхат дар бораи нарафтан аз маҳалли истиқомат ва гарав) ба эътибор гирифташ лозим аст.

Бо тартиби ҳатмӣ вазъи саломатӣ ба инобат гирифта мешавад, набудани бемориҳои вазнин, ки муоинаи доимии тиббӣ ва расонидани ёриро талаб мекунанд, муқаррар карда мешавад, ки он ҷудонигоҳдории шахсро ғайриимкон месозад*. Маҳдудияти интихоби ҷораи пешгирӣ дар ин ҳолат бо хатар ба ҳаёти инсон, зарурати нигоҳубини доимии бемор, аз ҷумла бо ҷалби табибони баландихтисос барои табобат, таъмини бемор бо доруҳои гаронбаҳо ва истифодаи таҷҳизоти махсуси тиббӣ шарҳ дода мешавад. Сари вақт расонда нашудани ёрӣ ё нодуруст расондани ёрӣ боиси марги бемор мегардад. Мо чунин мешуморем, ки тартиби озод кардани беморони вазнин аз ҳабс, ки дар қонунгузорию Россия пешбинӣ шудааст – ин мувозинат байни таъини муурофияи судии ҷиноятӣ ва риояи принципҳои муурофияи ҷиноятӣ дар робита ба ҳифзи шахсият мебошад. Мо ба ақидаи муаллифон розӣ ҳастем, ки майзадагии доимӣ, нашъамандӣ, касалиҳои олооти таносул ва харобии асаб, ки ба ақли солим таъсир намерасонанд ва ба иштирокӣ ва ё атрофиёни ӯ таҳдид намеkunанд, барои ҳабс нагирифташ асос шуда наметавонанд.

Оғози парвандаи ҷиноятӣ [14, с. 110-111], мавҷудияти ваколатҳои дахлдор дар шахс, ки дар истехсоли ӯ парвандаи ҷиноятӣ қарор дорад, дарҳости хаттии қонунӣ,

асоснок, боангеза оид ба интихоби ҷора, гирифтани қарори созиши роҳбарият оид ба чунин дарҳост ва гирифтани ҳалномаи суд нисбат ба айбдоршаванда, дар ҳолатҳои истисноӣ гумонбаршуда [5, с. 112] талабот барои ба ҳабс гирифташ мебошанд [15, с. 96; 16, с. 127].

Дар зери қонунӣ будани амал дар ин ҳолат риояи муқаррароти зерини КМЧ аз ҷониби субъект фаҳмида мешавад: қабули қарор дар бораи ҷораи пешгирӣ, риояи талаботи КМЧ дар қисми тартиби муурофияи қабули қарор; тафтиши дурустии асосҳои воқеӣ ва ҳуқуқии қабули чунин қарор ва баровардани қарор, ки ба шаклу мазмун мувофиқат мекунад.

Дар зери асоснокӣ нишондод дар бораи ҳуҷҷати тартибдодашуда оид ба интихоби ҷораи пешгирӣ, рӯйхати далелҳо фаҳмида мешавад, ки барои бо таври бо-варибаш баён кардани фикри худ ба шахси мансабдор дар бораи зарурати интихоби маҳз ин ҷораи пешгирӣ имконият медиҳад.

Дар зери боангеза будани ҷораи пешгирӣ асоснокии интихоби ҷораи пешгирӣ аз ҷониби муфаттиш, таҳқиқбаранда ва суд фаҳмида шуда, имконнопазирӣ татбиқи ҷораи пешгирии сабуктар нишон дода мешавад ва мавҷудияти асос ва шароитҳо дар ҳолати мушаххас нисбати гумонбаршуда, айбдоршаванда тасдиқ карда шуда, ба маводи мушаххаси парвандаи ҷиноятӣ истинод карда мешавад.

Ҳамин тариқ, тартиби интихоби ҷораи пешгирӣ дар намуди ба ҳабс гирифташ тибқи қонунгузорию Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба ҳам монанд мебошад. Бо мақсади таъмини кафолатҳои ҳуқуқҳои шахсият пешниҳод менамоем, ки мӯҳлати ҷораи пешгирӣ, ки дар ҳолати истисноӣ нисбат ба шахс интихоб шудааст, ки дар содир намудани ҷиноят гумонбаршуда, айбдоршаванда ҳисобида мешавад ва ҷораҳои ҷазо барои содир

* Масалан, дар Федератсияи Россия номгӯйи бемориҳои вазнин, ки барои ба ҳабс гирифтани гумонбаршудагон, айбдоршавандагон дар содир намудани ҷиноят монеъ мешаванд, инчунин шакли хулосаи тиббӣ дар бораи мавҷудияти (набудани) бемории вазнин, ки барои дар ҳабс нигоҳ доштан

монеъ мешавад, тасдиқ шудааст: қарори Ҳукумати Федератсияи Россия аз 14 январи соли 2011 № 3 (бо тағйироту иловаҳо) «Дар бораи муоинаи тиббии гумонбаршудагон ё айбдоршавандагон дар содир намудани ҷиноят».

намудани ҷиноят ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ камтар аз муҳлати муқаррарнаму-даи қ. 1 м. 111 КМҶ ҚТ ва қ. 1 м. 108 КМҶ ФР пешбинӣ шудааст, маҳдуд карда ша-вад. Бояд қайд кард, ки тамоюли яххелаи манфӣ дар амалияи ду давлат, асосан аз ҷониби кормандони мақомоти кофтукови

ҷиноятӣ, оид ба интиҳоби ҷораи пешгири-дар намуди забонхат дар бораи нарафтан аз маҳалли истиқомат ё ба ҳабс гирифтани ба ҷашм мерасад. Ҳолатҳои интиҳоби ди-гар ҷораҳои пешгириро, ки дар кодексҳои дахлдор пешбинӣ шудаанд, зиёд кардан лозим аст.

Адабиёти истифодашуда

1. Кодекси муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри с. 2009, № 564 (бо тағйири иловаҳои то соли аз 19. 07. 2022 с., № 1900) // [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://mmk.tj/content> (санаи мурочиат: 23.08.2023.).
2. Қарори Суди конститусионии Федератсияи Россия аз 4 апрели с. 2006 № 101-О «Оид ба шикояти шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Насруллоев Ҳабибулло дар бораи поймол кардани ҳуқуқҳои конститусионии ӯ мутобиқи қисмҳои яқум ва дуҷуми моддаи 466 КМҶ ФР» // СПС Консультант Плюс. <https://www.consultant.ru/>
3. Қарори Суди конститусионии Федератсияи Россия аз 11 июли с. 2006 № 158-О «Оид ба рад кардан дар қонеъ кардани дархости Прокурори генералии Федератсияи Россия дар бораи шарҳи расмӣ қарори Суди конститусионии Федератсияи Россия аз 4 апрели соли 2006 № 101-О» // СПС Консультант Плюс.
4. Шарҳи амалияи судии судҳои кассатсионии тобеияти умумӣ оид ба интиҳоб ва тамдиди ҷораи пешгири дар намуди ба ҳабс гирифтани дар солҳои 2019, 2020 ва 2021 // Соמוнаи расмӣ Палатаи Федералии адвокатони Федератсияи Россия - [Захираи электронӣ] – Речаи воридшавӣ: <https://fparf.ru/practical-information/ugolovnoe-sudoproizvodstvo/obzor-sudebnoy-praktiki-kassatsionnykh-sudov-obshchey-yurisdiksii-po-izbraniyu-i-prodleniyu-mery-pr/> (санаи мурочиат: 02.02.2023).
5. Рузиев, Ю. Е. Сроки содержания под стражей в уголовном судопроизводстве России и Таджикистана в сравнительно-правовом контексте Ю.Е. Рузиев // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – 2017. – № 4 (60). – С. 109-115.
6. Рузиев, Ю. Е. Порядок продления сроков содержания под стражей по уголовно-процессуальному законодательству Республики Таджикистан / Ю. Е. Рузиев // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2014. – № 4(47). – С. 53-58.
7. Бахромов, И. А. Обвиняемый и обеспечение его права на защиту в уголовном процессе Республики Таджикистан: автореф... дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бахромов Искандар Абдурузиқович. – М., 2014. – 31 с.
8. Одинаев, И. А. Уголовно-процессуальное задержание в досудебном производстве Республики Таджикистан и Российской Федерации: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Исфандиёр Ахмадович Одинаев. – СПб., 2021. – 203 с.
9. Одинаев, И. А. Проблемные аспекты правоприменительной практики уголовно-процессуального задержания в досудебном производстве: опыт России и Таджикистана / И. А. Одинаев // Мир политики и социологии. – 2017. – № 9-10. – С. 158-162.
10. Одинаев, И. А. Проблемы разграничения фактического и уголовно-процессуального задержания по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации / И. А. Одинаев // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2019. – № 2(42). – С. 117-121.
11. Нозиров, Н. А. Некоторые вопросы разграничения понятий прокурорского надзора и судебного контроля за деятельностью органов предварительного расследования / Н. А. Нозиров // Труды Академии. – 2008. – Вып. 11. – С. 129-142.
12. Чабукиани, О. А. Функция уголовного процесса, которую выполняет следователь и суд при избрании мер пресечения / О.А. Чабукиани // Вопросы российского и международного права. – 2022. – Т. 12, – № 9-1. – С. 375-381.
13. Кутуев, Э. К., Чабукиани, О. А., Латупов, В. С. Меры пресечения на досудебных стадиях в российском уголовном процессе, избрание которых не требует судебного решения: монография / Э. К. Кутуев, О.А. Чабукиани, В.С. Латыпов. – М.: Юнити-Дана, 2022. – 193 с.
14. Михайлов, В.А. Отдельные положения о мерах пресечения в уголовном процессе Республики Таджикистан / В. А. Михайлов // Публичное и частное право. – 2017. – № 2 (34). – С. 101-126.

15. Алексеев, С.С. Общая теория права: учебник / С. С. Алексеев. 2-е изд. – М.: Проспект, 2008. – 565 с.

16. Хапаев, И.М. Понятие и значение меры пресечения в виде заключения под стражу в уголовном судопроизводстве / И.М. Хапаев // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2019. – № 1. – С. 126-128.

References

1. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan dated December 3. 2009, No. 564 (with amendments until 19.07.2022 p., No. 1900) // [Electronic resource] – Access mode: <https://mmk.tj/content> (access date: 23.08.2023).

2. The decision of the Constitutional Court of the Russian Federation dated April 4. 2006 No. 101-O «Regarding the complaint of the citizen of the Republic of Tajikistan, Nasrulloev Habibullah, about the violation of his constitutional rights in accordance with the first and second parts of Article 466 of the Federal Criminal Code» // SPS Consultant Plus. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_60928/

3. The decision of the Constitutional Court of the Russian Federation dated July 11. 2006 No. 158-O «Regarding the refusal to satisfy the request of the Prosecutor General of the Russian Federation regarding the official explanation of the decision of the Constitutional Court of the Russian Federation dated April 4, 2006 No. 101-O» // SPS Konsultant Plus.

4. Review of the judicial practice of the cassation courts of general jurisdiction on the selection and extension of the preventive measure in the form of arrest in 2019, 2020 and 2021 // Official website of the Federal Chamber of Advocates of the Russian Federation - [Electronic resource] - Access mode: URL: <https://parf.ru/practical-information/ugolovnoe-sudoproizvodstvo/obzor-sudebnoy-praktiki-kassatsionnykh-sudov-obshchey-yurisdiksiy-po-izbraniyu-i-prodleniyu-mery-pr/> (date of reference: 02.02.2023).

5. Ruziev, Yu. E. Terms of detention in criminal proceedings of Russia and Tajikistan in a comparative legal context Yu.E. Ruziev // Bulletin of the Academy of the General Prosecutor's Office of the Russian Federation. – 2017. – No. 4 (60). – P. 109-115.

6. Ruziev, Yu. E. The procedure for extending the period of detention under the criminal procedural legislation of the Republic of Tajikistan / Yu. E. Ruziev // Bulletin of the University (Russian-Tajik (Slavic) University). – 2014. – No. 4(47). – P. 53-58.

7. Bakhromov, I. A. The accused and ensuring his right to defense in criminal proceedings of the Republic of Tajikistan: abstract... dis... cand. jurisprudence: 12.00.09 / Bakhromov Iskandar Abdurozикович. – М., 2014. – 31 p.

8. Odinaev, I.A. Criminal procedural detention in pre-trial proceedings of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation: dis... cand. legal Sciences: 12.00.09 / Isfandiyor Akhmadovich Odinaev. – St. Petersburg, 2021. – 203 p. 9. Odinaev, I.A. Problematic aspects of law enforcement practice of criminal procedural detention in pre-trial proceedings: the experience of Russia and Tajikistan / I. A. Odinaev // World of Politics and Sociology. – 2017. – No. 9-10. – P. 158-162.

9. Odinaev, I. A. Problems of distinguishing between actual and criminal procedural detention under the legislation of the Republic of Tajikistan and the Russian Federation / I.A. Odinaev // Proceedings of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan. – 2019. – No. 2(42). – P. 117-121.

10. Nozirov, N. A. Some issues of distinguishing the concepts of prosecutorial supervision and judicial control over the activities of preliminary investigation bodies / N. A. Nozirov // Proceedings of the Academy. – Dushanbe, 2008. – Issue. 11. – P. 129-142.

11. Chabukiani, O.A. The function of the criminal process, which is performed by the investigator and the court when choosing preventive measures / O. A. Chabukiani // Issues of Russian and international law. – 2022. – T. 12, No. 9-1. – P. 375-381.

12. Kutuev, E.K., Chabukiani, O.A., Latupov, V.S. Preventive measures at pre-trial stages in Russian criminal proceedings, the selection of which does not require a court decision: monograph / E. K. Kutuev, O. A. Chabukiani, V.S. Latypov. – М.: Unity-Dana, 2022. – 193 p.

13. Mikhailov, V.A. Separate provisions on preventive measures in criminal proceedings of the Republic of Tajikistan / V. A. Mikhailov // Public and private law. – 2017. – No. 2 (34). – P. 101-126.

14. Alekseev, S.S. General theory of law: textbook / S. S. Alekseev. 2nd ed. – М.: Prospekt, 2008. – 565 p.

15. Khapaev, I.M. The concept and significance of a preventive measure in the form of detention in criminal proceedings / I.M. Khapaev // North Caucasian Legal Bulletin. – 2019. – No. 1. – P. 126-128.

ТАРТИБИ
КАБУЛИ МАВОД БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ
«ОСОРИ АКАДЕМИЯИ ВҚД ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН»*

Мақола ба Шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва таъбу нашри Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар намуди чопӣ ва ё ин ки электронӣ пешниҳод карда мешавад.

Дар маҷаллаи илмӣ мақолаҳое, ки натиҷаҳои тадқиқоти илмие, ки ба таҳассусҳои илмии соҳаи ҳуқуқии зерин: 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат (5.1.1. Илмҳои ҳуқуқии назариявӣ-таърихӣ); 12.00.02 – Ҳуқуқи конститусионӣ; ҳуқуқи муҳофизати судии конститусионӣ; танзими ҳуқуқии ҳокимияти маҳаллӣ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)); 12.00.08 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ); 12.00.09 – Ҳуқуқи муҳофизати ҷиноятӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ); 12.00.11 – Фаъолияти судӣ, фаъолияти прокурорӣ; фаъолияти химояи ҳуқуқ ва фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ (5.1.2. Илмҳои ҳуқуқӣ-оммавӣ (ҳуқуқӣ-давлатӣ)); 12.00.12 – Криминалистика; фаъолияти судӣ-экспертӣ; фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ (5.1.4. Илмҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ) мебошанд, чоп мешаванд.

Мақола бояд дорои аннотатсия, вожаҳои калидӣ ва рӯйхати адабиёт бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бошад. Номи мақола ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ҳуруфи сиёҳ ва БОҶАРФҶОИ КАЛОН, бе сарҳат ва дар мобайни матн ҳуруфчинӣ мешавад.

Ба мақола бояд маълумот дар бораи муаллифон ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бо ишораи Н.Н.П., ҷойи қор (номи ташкилот), вазифаи ишғолкарда, дараҷаи илмӣ, унвони илмӣ ва суроғаи почта (хизматӣ), ҳамчунин суроғаи электронӣ замима шаванд.

Мақола бояд бо расми муаллиф (-он) ва ному насаби муаллиф ба файл ҳамроҳ карда шавад, мисол: Раҷабов Н.. JPG.

Мутобиқи мавзӯи мақола муаллиф УДК-и онро нишон медиҳад.

Шакли электронии мақола дар намуди файли MS Word дар андозаи *. doc бояд мутобиқат кунад.

Файл бояд дорои ному насаби муаллиф(-он) бошад, мисол: Раҷабов Н. doc, Раҷабов-Собиров. doc

Ба мақола ҳуҷҷатҳои зерин замима мегарданд:

1) иқтибос аз протоколи ҷаласаи кафедра (дар сурати будани он аз ҷойи қори муаллиф) бо тавсия барои чоп;

2) ҳулосаи экспертӣ дар бораи надоштани маълумоти барои чопи оммавӣ манъшуда, бо муҳри нишонии муассиса тасдиқшуда;

3) тақриз аз ҷониби мутахассисе, ки дорои дараҷаи илмӣ доктор ё номзади илм (агар муаллиф(он) номзад, унвонҷӯ, аспирант ё адъюнкт) бошад, имзои муқарриз бояд ки аз ҷониби дастгоҳи кадрӣ ҷойи қори асосии онҳо (бо муҳри муассиса) тасдиқ шуда бошад.

Ҳаҷми мақола бояд на кам аз 5 ва на зиёд аз 20 саҳифа (барои докторон ва номзадҳои илм) ва на зиёда аз 12 саҳифа (барои докторантон, унвонҷӯён ва адъюнктон) бошад. Рақамгузори саҳифаҳо гузошта намешавад.

Мақола бояд бо ҳарфҳои муқаррарӣ, дар шакли электронӣ бо гарнитурҳои Times New Roman Tj, Times New Roman бо фосилаи байнисатрӣ ягона (одинарный) ҳуруфчинӣ шуда бошад. Фосилаи сарҳат бояд ки якхела ва баробар ба 1,25 см. бошад.

Андозаи ҳуруфи асосӣ бояд ба 14 баробар бошад.

Рақамгузори иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қавсҳои мураббаъ оварда мешаванд, масалан: «Ҳамчунон ки аз ҷониби К.Ҳ. Солиев ишора гардидааст [2, с. 34–40], чунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...». Рӯйхати адабиёт бояд дар мутобиқат бо стандартҳои давлатии «Иқтибоси библиографӣ» мурағаб гардад. Рӯйхати адабиёти истифодашудае, ки муаллиф ба он таъя мекунад, дар охири мақола оварда мешавад. Поварақ (ҳам дар дар зери ҳар саҳифа ва ҳам дар охири ҳар мақола) иҷозат дода намешавад. Ҳамаи мақолаҳо аз системаи «Антиплагиат. ВУЗ» гузаронида мешаванд. Ҳиссаи матни асли набояд аз 70% кам бошад.

Мақолаҳо ва маводи чопӣ ба суроғаи 734012, ш. Душанбе, кӯчаи М.Мақонгулов, 3, тел: +(992) 226 28 92 ва ё тариқи суроғаҳои интернетии E-mail: muzafarovsz@mail.ru, k.lila-73@mail.ru ирсол карда шаванд.

* Ақидаи ҳайати таҳририя метавонад ба нуктаи назари муаллифони мақолаҳо мувофиқ наояд. Барои мазмуни мақолаҳо ва маълумоти саҳеҳ муаллифонанон масъул мебошанд. Ҳангоми пурра ё қисман чоп ё ба ҳар тарз истифода бурдан, истинод ба сарчашма ҳатмист.

П О Р Я Д О К
П Р И Н Я Т И Я М А Т Е Р И А Л О В В Н А У Ч Н Ы Й Ж У Р Н А Л
«ТРУДЫ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН»*

Статья представляется в Организационно-научный и редакционно-издательский отдел Академии МВД Республики Таджикистан в печатном и/или электронном варианте.

В научном журнале печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований, соответствующие следующим научным специальностям и соответствующим им отраслям науки: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве (5.1.1. Теоретико-исторические правовые науки); 12.00.02 – Конституционное право; право конституционного судебного процесса; правовое регулирование местной власти (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 12.00.09 – Уголовно-процессуальное право (5.1.4. Уголовно-правовые науки); 12.00.11 – Судебная деятельность; прокурорская деятельность, правоохранительная деятельность и правозащитная деятельность (5.1.2. Публично-правовые (государственно-правовые) науки); 12.00.12 – Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность (5.1.4. Уголовно-правовые науки).

Статья и печатные материалы должны быть снабжены аннотациями, ключевыми словами и списком литературы на таджикском, русском и английском языках.

Название статьи набирается на таджикском, русском и английском языках полужирным шрифтом ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ без абзацного отступа и центрируется относительно полосы набора.

К статье должна быть приложены сведения об авторе(ах) на русском, таджикском и английском языках с указанием Ф. И. О., места работы (название организации в именительном падеже), занимаемой должности, учёной степени, учёного звания и полного почтового (служебного и домашнего) адреса, а также адреса электронной почты.

Статья должна быть снабжена фотографией автора(–ов); иметь в названии файла фамилию автора, *например*, Раджабов Н. JPG. В соответствии с тематикой статьи автором указывается её УДК.

Электронная версия статьи представляется в виде файла MS Word в формате *. doc

Файл должен иметь в названии фамилию автора (–ов), *например*, Раджабов Н. doc, Раджабов–Соби-ров. doc.

К статье прилагаются следующие документы:

1) выписка из протокола заседания кафедры (при ее наличии по месту работы автора) с рекомендацией к опубликованию;

2) экспертное заключение об отсутствии сведений, запрещенных к опубликованию в открытой печати, заверенное гербовой печатью учреждения;

3) к статье должны быть приложены рецензии от специалиста, имеющего ученую степень доктора или кандидата наук (если автор(ы) статьи является кандидатами наук, соискателями, аспирантами или адъюнктами), подписи рецензентов должны быть заверены кадровым аппаратом по основному месту их работы.

Объем статьи должен быть не менее 5 и не более 20 страниц (для докторов и кандидатов наук) и 12 страниц (для докторантов, адъюнктов, соискателей). Номера страниц не проставляются.

Статья должна быть набрана шрифтом нормальной жирности, прямого начертания гарнитуры Times New Roman или Times New Roman Tj и с одинарным межстрочным интервалом. Абзацный отступ должен быть одинаков и равен 1,25 см. Кегль (размер) основного шрифта должен быть равен 14 пунктов;

Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в квадратных скобках, *например*, «Как указывается К.Х. Солиевым [2, с. 34–40], данный эффект проявляется при ...».

Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ – «Библиографическая ссылка». Список использованной литературы, на которую ссылается автор, приводится в конце статьи. Сноски (как внизу каждой страницы, так и в конце статьи) не допускаются. Все статьи проверяются через систему «Антиплагиат.ВУЗ». Доля оригинального текста должна быть не менее 70 %.

Статьи и печатные материалы направляются по адресу: 734012, г. Душанбе, ул. М. Мاستонгулова, 3, тел: +(992) 226 28 92. E-mail: muzafarovsz@mail.ru, k.lila-73@mail.ru.

* Мнение редакционной коллегии может не совпадать с точкой зрения авторов публикаций. Ответственность за содержание публикаций и достоверность фактов несут авторы. При полной или частичной перепечатке или воспроизведении любым способом ссылка на источник обязательна.

ORDER
ADOPTION OF MATERIALS IN THE SCIENTIFIC JOURNAL
«PROCEEDINGS OF THE ACADEMY OF THE MIA OF REPUBLIC OF TAJIKISTAN»*

The article is submitted to the Organizational–Scientific and Editorial-Publishing Department of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan in printed and / or electronic versions.

The scientific journal publishes articles containing the results of scientific research, corresponding to the following scientific specialties and the branches of science corresponding to them: 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of doctrines about law and the state (5.1.1. Theoretical and historical legal sciences); 12.00.02 – Constitutional law; the right of constitutional litigation; legal regulation of local authorities (5.1.2. Public law (state law) sciences); 12.00.08 – Criminal law and criminology; penal law (5.1.4. Criminal law sciences); 12.00.09 – Criminal Procedure Law (5.1.4. Criminal Law Sciences); 12.00.11 – Judicial activity; prosecutorial activity, law enforcement and human rights activities (5.1.2. Public law (state–legal) sciences); 12.00.12 – Criminalistics; forensic activities; operational–search activity (5.1.4. Criminal law sciences).

The article should be provided with annotations, key words and a list of literature in Tajik, Russian and English.

The title of the article is typed in Tajik, Russian and English in bold in CAPITAL LETTERS, with no indentation, and is centered on the dialing line.

The article should contain information about the author (s) in Russian, Tajik and English languages, indicating the name, place of work (name of the organization in the nominative case), position held, academic degree, academic title and full postal and home) addresses, as well as e–mail addresses.

The article should be provided with a photograph of the author (s); To have in the title of the file the author's surname, for example: Radzhabov N. JPG.

In accordance with the subject matter of the article, the author indicates her UDC.

The electronic version of the article is presented as a MS Word file in *. doc

The file should have the name of the author (s) in the title, for example: Radzhabov N. doc, Radzhabov–Sobirov. doc.

The following accompanying documents are attached to the article:

1) an extract from the minutes of the meeting of the department (if available at the author's place of work) with a recommendation for publication;

2) an expert opinion on the absence of information prohibited for publication in the open press, certified by the stamp of the institution;

3) reviews should be attached to the article from a specialist who holds a doctorate or candidate of science degree (if the author (s) of the article are candidates of science, candidates, graduate students or adjuncts), the signatures of reviewers must be certified by the personnel at the main place of their work.

The volume of the article should be at least 5 and not more than 20 pages (for doctors and candidates of sciences) and 12 pages (for doctoral students, adjuncts, applicants). The page numbers are not set.

The article should be typed in the font of normal fat content, the direct outline of a Times New Roman or Times New Roman Tj headset and with a single line spacing. The indentation should be the same and equal to 1.25 cm.

The size of the main font should be 14 points;

The numbering of references to literature is carried out by Arabic numerals in square brackets, for example: "As indicated by KH Soliev [2, p. 34–40], this effect is manifested when ...".

The bibliography should be made in accordance with GOST – "Bibliographic reference". The list of references used by the author is given at the end of the article. Footnotes (both at the bottom of each page, and at the end of the article) are not allowed.

All articles are checked through the system "Antiplagiat.VUZ". The share of the original text should be at least 70%.

The articles are sent to the following address: 734012, Dushanbe, M. Mastogulov str., 3, tel: + (992) 226 28 92. E–mail: muzafarovsz@mail.ru, k.lila–73@mail.ru.

* The opinion of the editorial board may not coincide with the point of view of the authors of publications. Responsibility for the content of publications and the reliability of the facts are borne by the authors. In the event of complete or partial reprinting or reproduction by any means, a reference to the source is required.

*734012, ш. Душанбе, кӯчаи М.Мастонгулов, 3
Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон*

*734012, г. Душанбе, улица М.Мастонгулова, 3
Академия МВД Республики Таджикистан*

*734012, Dushanbe, M.Mastogulov Street, 3
Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan*

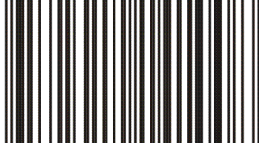
Phone: + (992 37) 226 28 92

Fax: + (992 37) 226 28 19

Ба матбаа 03.10.2023 таҳвил гардид.
Барои чоп 18.10.2023 ба имзо расид.
Қоғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 ¹/₈.
Ҷузъи чопии шартӣ 28. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № Нархаш шартномавӣ.

Дар Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидааст
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад, 5.

ISSN 2412-141X

9 772412 141008 >